

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΡΑΗΣ»

ΠΑΝΟΣ ΣΤΑΘΑΤΟΣ

**Προς μία διαλεκτική κριτική του φασματικού είδους της ελληνικής
Επιστημονικής Φαντασίας: Ουτοπία και Αλληγορία στον Νίκο Α. Μάντη
και στην Ιωάννα Μπουραζοπούλου**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2021

Πάνος Σταθάτος

Προς μία διαλεκτική κριτική του φασματικού είδους της ελληνικής
Επιστημονικής Φαντασίας: Ουτοπία και Αλληγορία στον Νίκο Α. Μάντη και
στην Ιωάννα Μπουραζοπούλου

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΟΠΤΡΙΑ: Πέγκυ Καρπούζου

ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Θανάσης Αγάθος

Δημήτρης Αγγελάτος

ΑΘΗΝΑ 2021

Copyright © Πάνος Σταθάτος, 2021

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερμηνευτικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Είπε ο Με-τι: Μόνο όταν επιτύχουμε την ισότητα των προϋποθέσεων θα μπορούμε να μιλάμε για ανισότητα. Μόνο όταν τα πόδια όλων στέκουν στο ίδιο επίπεδο μπορούμε να αποφασίσουμε ποιός είναι ψηλότερος από τους άλλους.

ΜΠΕΡΤΟΛΤ ΜΠΡΕΧΤ, *Με-τι: Το βιβλίο των παρεμβάσεων στη ροή των πραγμάτων*, μτφρ.: Βασίλης Τσάλης, Αθήνα, Καστανιώτης, 2018 [1965], 231.

Όταν έτοῦτο τ' ἄστρο ποὺ τὸ φῶς του
πέφτει τώρα στὰ μάτια μου σὰ μια χρυσή σταγόνα
ὅταν έτοῦτο τ' ἄστρο πρώτη του φορὰ
ἔσκισε τὰ σκοτάδια τοῦ κενοῦ
πάνου στὴ γῆς δὲν ὑπαρχε μήτε ἓνα πανδοχεῖο
Τ' ἀστέρια εἴτανε γέρικα
Κ' ἡ γῆς εἴτανε βρέφος.

Εἶναι μακριὰ ἀπὸ μᾶς τ' ἀστέρια
μακριὰ μακριά, πολὺ - πολὺ μακριὰ
Ἀνάμεσα στ' ἀστέρια ἡ γῆ μᾶς εἶναι μιὰ κουκκίδα
μιὰ τόση δὰ κουκκίδα
κ' ἡ Ἀσία τόνα πέμπτο εἶναι τῆς γῆς μας.
Μιὰ χώρα τῆς Ἀσίας εἶναι οἱ Ἰνδίες.
Μὲς στὶς Ἰνδίες μιὰ πόλη εἶναι ἡ Καλκούτα.
Ὁ Μπενερτζὴ δὲν εἶναι παρὰ μοναχὰ ἓνας ἄνθρωπος
μὲς στὴν Καλκούτα.

NAZIM XIKMET, *Ποιήματα*, πρόλογος-απόδοση: Γιάννης Ρίτσος, Αθήνα, Κέδρος, 1966, 29

Στις αρχές του μήνα Χακάνα έφτασε στο Γκόρινχερινγκ ένα Ανακτορικό ανακοινωθέν, που έλεγε πως ο Βασιλιάς Αργκαβέν είχε αναγγείλει πως περίμενε διάδοχο. Αυτό σήμαινε πως το παιδί που περίμενε δεν ήταν από απλό κέμερινγκ, όπως τα άλλα επτά που είχε, αλλά κληρονόμος από το δικό του κορμί, ένα αληθινό βασιλόπαιδο. Μ' άλλα λόγια ο βασιλιάς ήταν έγκυος.

URSULA LE GUIN, *Το αριστερό χέρι του σκοταδιού*, μτφρ.: Βαγγέλης Κατσάνης, Αθήνα, Parsec, 2011 [1969], 135.

Περιεχόμενα

Πρόλογος - Ευχαριστίες.....	7
Εισαγωγή	8

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: Επιστημονική Φαντασία και Ουτοπία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Το είδος της Επιστημονικής Φαντασίας.....	21
Α.1.: Η χρήση των ειδών και η μεσολαβητική τους λειτουργία	21
Α.2. Ο πόλεμος των ορισμών και η ιστορική ανάδυση της Επιστημονικής Φαντασίας	25
Α.3.: Κριτικά εργαλεία της Επιστημονικής Φαντασίας.....	30
α. Γνωστική ανοικείωση και <i>novum</i>	30
β. World building και γνωστική χαρτογράφηση	35
γ. Οι πολλαπλές χρονικότητες της ΕΦ ή το παρόν ως ιστορία	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. Η χρήση της Επιστημονικής Φαντασίας: Ου-τόποι της Κριτικής Δυστοπίας στην <i>Άγρια Ακρόπολη</i> του Νίκου Α. Μάντη	45
Β.1. Κριτική δυστοπία, ουτοπική μέθοδος και σημειωτικό τετράγωνο.....	45
Β.2. Τα <i>nov</i> και η γνωστική ανοικείωση του χώρου.....	52
Β.3. Γνωστική χαρτογράφηση, μνήμη και η αντίθεση Κοινωνίας και Φύσης.....	63

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: Επιστημονική Φαντασία και Αλληγορία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. Η ελληνική Επιστημονική Φαντασία.....	71
Γ.1.: Το φασματικό είδος της ελληνικής Επιστημονικής Φαντασίας	71
Γ.2. Συνθήκες της πιθανότητας της ελληνικής Επιστημονικής Φαντασίας.....	76
Γ.3.: Επιστημονική Φαντασία στην Παγκόσμια Πολιτεία των Γραμμάτων.....	79
α. Είδος και λογοτεχνικός Κανόνας	79
β. Ελληνική Επιστημονική Φαντασία και εθνικός κανόνας.....	83
γ. Μικρά έθνη, ελάχιστον είδος και εθνική αλληγορία	89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ. Εθνική αλληγορία στην ευρωπαϊκή περιφέρεια: <i>Τί είδε η γυναίκα του Λωτ</i>; της Ιωάννας Μπουραζοπούλου.....	96
Δ.1. Αλληγορία και Επιστημονική Φαντασία: Τα τέσσερα επίπεδα της μεσαιωνικής αλληγορίας ως διαγνωστικό εργαλείο.....	96
Δ.2. Το πολιτικό ασυνείδητο του έθνους	104
Δ.3.: Πραγμοποίηση και διάκριση ευρωπαϊκού Βορρά – Νότου.....	111
Συμπεράσματα.....	115
Βιβλιογραφικές πηγές.....	122

Πρόλογος - Ευχαριστίες

Το τέλος είναι η αρχή κι έτσι ο πρόλογος σηματοδοτεί το κλείσιμο μιας μακράς πορείας. Και η αρχή όμως καθορίστηκε από την εισβολή της δυστοπίας που λέγεται κορωνοϊός, καθιστώντας αδήριτη την ανάγκη ενασχόλησης με το, παραμελημένο από την ακαδημία, είδος της ελληνικής Επιστημονικής Φαντασίας. Η συνθήκη του COVID-19 ανέδειξε, μεταξύ πολλών άλλων, την αδιαφορία της πολιτείας για τα πανεπιστήμια και την ακαδημαϊκή έρευνα, με τις βιβλιοθήκες να μένουν κλειστές ή να υπολειτουργούν για δυσανάλογο χρονικό διάστημα και, ως εκ τούτου, γράφοντας αυτές τις γραμμές αβίαστα αντηχεί στο κεφάλι μου η φράση του Walter Benjamin ότι κάθε μνημείο πολιτισμού είναι και μνημείο βαρβαρότητας. Μπροστά σε μία διπλωματική που ολοκληρώθηκε, καρπωνόμενη εν πολλοίς την ελεύθερη διακίνηση βιβλίων και ιδεών στο διαδίκτυο, υπάρχουν και άλλες τόσες που δοκιμάζονται και μπαίνουν στον πάγο από το εμμονικό κλείσιμο των βιβλιοθηκών, μία πολιτική ενέργεια, που αναδεικνύει πως ό,τι δεν επιφέρει έστω ένα στοιχειώδες υλικό κέρδος αντιμετωπίζεται ως πρόσκομμα, κάτι το οποίο θα συνεχίζει να μαστίζει την ακαδημία γενικότερα και πολύ περισσότερο τις λεγόμενες ανθρωπιστικές επιστήμες.

Οι ακαδημαϊκές εργασίες είναι αποτέλεσμα πολλαπλών κοινωνικών διεργασιών που συσσωρεύονται και αποτυπώνονται τελικά στην υλική τους πραγμάτωση μην αφήνοντας απαραίτητα τα ανάλογα αποτυπώματα. Εξού και οφείλω να ευχαριστήσω, με καθόλου τυπικό τρόπο, όλους τους καθηγητές και τις καθηγήτριες των σεμιναρίων του μεταπτυχιακού, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στην Πέγκυ Καρπούζου, που με μύησε μέσω ενός προπτυχιακού σεμιναρίου στα μονοπάτια της θεωρίας, υπομονετικά επέβλεψε την πορεία της παρούσας διπλωματικής και αποφασιστικά συνέβαλε στην τελική της μορφή, τον Θανάση Αγάθο για την ειλικρινή μέριμνα και το ερευνητικό του ήθος και τον Δημήτρη Αγγελάτο, που αποτέλεσε, από τα πρώτα κιόλας χρόνια της φοίτησης, μία εμπνευστική φιγούρα δασκάλου. Έπειτα όλους τους συναδέλφους και τις συναδέλφισσες που μαζί συγκροτήσαμε μία πολύ δυνατή και πλούσια σε ανατροφοδότηση ομάδα, τη Δόμνα Παστουρματζή για τον ενδελεχή μας διάλογο, τον Λορέντζο για ορισμένες ενδιαφέρουσες συζητήσεις μας που βρίσκονται διάσπαρτα στην εργασία, και τελικά η αλυσίδα θα φτάσει ως την Εύα, την σημαντικότερη κριτικό και αναγνώστρια, συνοδοιπόρο μου όλα αυτά τα χρόνια, της οποίας η συμβολή διαπερνά κάθε λέξη που έχω γράψει και θα γράψω.

Εισαγωγή

«[Ε]ίναι πιο εύκολο να φανταστούμε το τέλος του κόσμου παρά το τέλος του καπιταλισμού»¹ και «ελάχιστοι είναι εκείνοι που τολμούν έστω και να ονειρευτούν ουτοπικά όνειρα για πιθανούς εναλλακτικούς κόσμους».² Δύο φράσεις που παραπέμπουν τόσο σε εικόνες Επιστημονικής Φαντασίας όσο και στην κρίση της φαντασίας στην πολιτική, μακριά από το να αποτελούν εκφράσεις μίας αριστερής μελαγχολίας ή νοσταλγίας μιας εποχής όπου η πολιτική σήμαινε ακόμα κάτι και όπου η αλλαγή περίμενε στην επόμενη γωνία, αναδεικνύουν ένα σύμπτωμα των καιρών μας, μια κοινωνικο-ιστορική πραγματικότητα που μας αφορά όλους και όλες, σκιαγραφώντας αυτό που ο Mark Fisher αποκάλεσε αργότερα *καπιταλιστικό ρεαλισμό*,³ ως την ηγεμονική δομή της αίσθησης που κυριαρχεί πλέον στο παγκόσμιο στερέωμα, μπλοκάροντας την δυνατότητα ακόμη και να φανταστούμε ένα σύστημα διαφορετικό από τον καπιταλισμό. Η διερεύνηση αυτών των φράσεων υπήρξε και το εφαλτήριο της έρευνας, συνθέτοντας τόσο το υπόστρωμα όσο και τον ορίζοντα των ερωτημάτων της, ενώπιον ενός είδους που τολμά να φανταστεί το αδύνατο, έχοντας ως καταστατική αναγκαιότητα να δημιουργήσει άλλους τόπους. Τα αντικείμενα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι, με την ευρύτερη έννοια, δύο: αρχικά η διαλεκτική ειδολογική ανάλυση των κριτικών χαρακτηριστικών του είδους της Επιστημονικής Φαντασίας (στο εξής ΕΦ) ως μεσολαβητική κατηγορία για τη διαύγαση των σχέσεων μεταξύ λογοτεχνίας και ιστορίας και έπειτα η χαρτογράφηση της τοποθέτησης του *φασματικού είδους* της ελληνικής ΕΦ στο εθνικό και παγκόσμιο λογοτεχνικό πεδίο στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Στο πλαίσιο αυτό θα πριμοδοτηθούν μεθοδολογικά εργαλεία από τη μαρξιστική θεωρία προκειμένου να σκιαγραφηθεί ένα είδος διαλεκτικής κριτικής η οποία να αντιμετωπίζει τα θεμελιώδη ζητήματα τόσο των λογοτεχνικών χαρακτηριστικών της ΕΦ όσο και της ιστορικής τοποθέτησης της παραμελημένης ελληνικής περίπτωσης στα συμφραζόμενα της εθνικής και της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Ως προς αυτό επιλέχθηκαν ως μελέτες περίπτωσης τα μυθιστορήματα *Άγρια Ακρόπολη* του Νίκου Α. Μάντη⁴ και *Τι είδε η*

¹ Fredric Jameson, *Οι αρχαιολογίες του μέλλοντος: Η επιθυμία που λέγεται ουτοπία και άλλες Επιστημονικές Φαντασίες*, μτφρ.: Μιχάλης Μαυρωνάς, Αθήνα, Τόπος, 2008, 356.

² Slavoj Žižek, *Πρώτα σαν τραγωδία και μετά σαν φάρσα*, μτφρ.: Νεκτάριος Καλαϊτζής, Αθήνα, Scripta, 2011, 117.

³ Mark Fisher, *Καπιταλιστικός ρεαλισμός: Υπάρχει άραγε εναλλακτική;*, μτφρ.: Θέμης Πανταζάκος, επιμ.: Μιχάλης Παπαρούνης, Αθήνα, Futura, 2015.

⁴ Νίκος Α. Μάντης, *Άγρια Ακρόπολη*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2013.

γυναίκα του Λωτ;⁵ της Ιωάννας Μπουραζοπούλου, τα οποία αναδεικνύουν αυτόν τον κριτικό χαρακτήρα του είδους, ιδιαίτερα όταν πραγματώνεται σε χώρες της λογοτεχνικής περιφέρειας, μαζί με τις περίπλοκες σχέσεις της ΕΦ με την αλληγορία, τη δυστοπία και τις παραλλαγές της και, τελικά, την Ουτοπία.

Σε μία εποχή που παράγονται περισσότερα πτυχία από φιλόλογους, περισσότερα paper από συζητήσεις για τα paper, περισσότερα διδακτορικά από θέσεις στα πανεπιστήμια, και όπου η μοίρα των περισσότερων εργασιών είναι να ξεχαστούν σε μία παλιά USB, ή να μείνουν αναξιοποίητες σε ψηφιακά αποθετήρια πανεπιστημίων, το παλιό και βραβευμένο από το *PMLA* άρθρο “Metacommentary” του Fredric Jameson επανέρχεται στο προσκήνιο. Ο μετασχολιασμός συνιστά μία απαραίτητη στιγμή κάθε ερευνητικής προσπάθειας, η οποία δεν αφορά τόσο την εκάστοτε ερμηνεία καθαυτή, όσο γυρίζει το βλέμμα στην αναγκαιότητα της ίδιας αυτής ερμηνείας: «κάθε ατομική ερμηνεία οφείλει να συμπεριλαμβάνει μία ερμηνεία της ίδιας της της ύπαρξης, πρέπει να δείχνει τα διαπιστευτήριά της και να αιτιολογεί τον εαυτό της: κάθε σχολιασμός οφείλει να είναι επίσης και ταυτόχρονα και ένας μετασχολιασμός».⁶ Κύριο μέλημα της εισαγωγής είναι, πέραν της παρουσίασης του σχεδίου της διπλωματικής, να εκθέσει υπομονετικά τους λόγους που καθιστούν το αντικείμενό της χρήσιμο για την σημερινή εποχή, αναγκαίο για τον τομέα των νεοελληνικών σπουδών, εξηγώντας παράλληλα τη σχετικότητα μεθοδολογικών εργαλείων όπως αυτά της διαλεκτικής και του μαρξισμού τα οποία μοιάζουν με μία παλιά φωτογραφία που την κατέφαγε η φωτιά, «όπως ή ύγρή όμίχλη τοῦ καιροῦ κατατρώγει τίς γωνιές τῆς μνήμης καί λειαίνει τή θύμηση σάν παλιό ἀγκωνάρι στό ξάγναντο»,⁷ για να παραθέσω έναν μεγάλο πεζογράφο.

Μπορεί η διαλεκτική, η οποία συνέχει από άκρη σε άκρη αυτή την εργασία, να είναι πολλά πράγματα το μόνο σίγουρο όμως είναι ότι δεν μπορεί να υποβιβαστεί στην καρικατούρα του τρίπτυχου σχήματος θέση-αντίθεση-σύνθεση με την οποία συχνά απεικονίζεται, προκειμένου ίσως η δεδομένη δυσκολία του φιλοσοφικού έργου του Hegel να αντιμετωπιστεί με μία αβασάνιστη απλότητα.⁸ Διότι για τον Hegel, που απεχθανόταν την τριαδικότητα θεωρώντας την επιφανειακή και όπου η σύνθεση ως

---

⁵ Ιωάννα Μπουραζοπούλου, *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ;*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2007.

⁶ Fredric Jameson “Metacommentary”, στο F. Jameson, *The Ideologies of Theory*, London-New York, Verso, 2008 [1971], 7 [5-19].

⁷ Γιάννης Πάνου, «... από το στόμα της παλιάς Remington», Αθήνα, Καστανιώτης, 1998, 46.

⁸ Fredric Jameson “The Three Names of the Dialectic”, στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, London-New York, 2009, 19 [3-70].

συνδυασμός θέσης και αντίθεσης δεν υφίσταται,⁹ η διαλεκτική μεθόδευση έγκειται περισσότερο στην *Άρνηση* [*Aufhebung*], ότι κάθε πράγμα καθορίζεται από το αντίθετό του, ή ορθότερα, φέρει εντός του την ίδια του την άρνηση και αυτοαναίρεση, όπως «η ζωή, ως τέτοια, φέρει μέσα της το σπέρμα του θανάτου και εν γένει το πεπερασμένο αντιφάσκει εσωτερικά με τον εαυτό του και για τούτο το λόγο αυτο-αναιρείται».¹⁰ Αν ο Karl Marx στον περίφημο πρόλογό του για το *Κεφάλαιο* επιχείρησε ως γνωστόν να αναποδογυρίσει τη διαλεκτική για να τη στηρίξει στα πόδια της,¹¹ το έργο του Fredric Jameson μπορεί να χαρακτηριστεί από την απόπειρα να διασώσει τόσο το κεφάλι όσο και τα πόδια της διαλεκτικής, τα οποία είχαν αποκοπεί από τη ρίζα τους.¹² Ακολουθώντας τη διαλεκτική κριτική του Jameson, η παρούσα εργασία διέπεται από τρεις μεθοδολογικές αρχές, με την πρώτη να αφορά στην σημασία του να τίθεται η *άρνηση*, στην επιτακτική ανάγκη ταυτόχρονης διατήρησης των δύο μερών κάθε αντιθετικού διπόλου, προκειμένου να διαλυθεί η εντύπωση της αυτονομίας τους και να αναδειχθεί η ένταση μεταξύ τους.¹³ Η δεύτερη συνιστά ένα θεμελιώδες ζήτημα ερμηνείας και σχετίζεται με την *ουτοπία* ως μέθοδο. Πολύ σύντομα, ο Jameson, αντλώντας από τον Ernst Bloch που καλούσε για την ανάγνωση στο παρόν στοιχείων του *μη-έτι-είναι* ως των ιχνών του μέλλοντος στο παρόν μας, αναφέρεται στην ανάγκη η αρνητική ιδεολογική κριτική της απομυστικοποίησης να συνδυάζεται με μία θετική ουτοπική ερμηνευτική. Η τελευταία συνίσταται αφενός στην ανάγνωση των ιχνών του συλλογικού στην σημερινή ατομικιστική κοινωνία και αφετέρου στην διαδικασία μεταστροφής των φαινομένων που παρουσιάζονται ως αρνητικά, στην απομόνωση στοιχείων του εμπειρικού παρόντος με τρόπο που να διαβάζονται ως δυνητικά μέρη ενός ουτοπικού μέλλοντος όπου θα έχουν διαφορετική λειτουργικότητα.¹⁴ Τελευταία, αλλά εξίσου σημαντική, έρχεται η *αυτοσυνειδησία*, και ο μετασχολιασμός παραπέμπει ακριβώς σε αυτή την αναγκαία συνθήκη μίας διαλεκτικής κριτικής, στο γεγονός ότι αποτελεί σκέψη στον δεύτερο βαθμό, με τέτοιο τρόπο που οφείλει να έχει αντίληψη και να δουλεύει ταυτόχρονα σε δύο επίπεδα, σε πρώτο χρόνο ως σκέψη για ένα

⁹ Στο ίδιο 57. Για την εγγεληνική απέχθεια προς την τριαδικότητα βλ.: Herbert Marcuse, *Περί διαλεκτικής*, μτφρ.: Κωνσταντίνος Ράντης, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2013, 40.

¹⁰ Γκεοργκ Χέγκελ, *Τί είναι διαλεκτική; [Αυτεξούσιο και ελευθερία σκέψης]*, εισ.-μτφρ.-σχόλια: Δημήτρης Τζωρτζόπουλος, Αθήνα, Ηριδανός, 2016, 103.

¹¹ Karl Marx, *Το Κεφάλαιο, Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας. Τόμος πρώτος*, μτφρ.: Παναγιώτης Μαυρομάτης, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1978, 26.

¹² Για τη διαλεκτική στον Jameson βλ. κυρίως: Robert T. Tally Jr, *Fredric Jameson: The Project of Dialectical Criticism*, New York, Pluto Press, 2014.

¹³ Jameson, "The Three Names of the Dialectic", ό.π., 65.

¹⁴ Fredric Jameson "Utopia as Replication" στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 434.

αντικείμενο και σε ένα δεύτερο παρακολούθηση της ίδιας της διαδικασίας της σκέψης.¹⁵ Μέσα από αυτό το πρίσμα, η απόπειρα ανάδειξης των κριτικών στοιχείων ενός είδους που έχει παραμεληθεί από το ακαδημαϊκό περιβάλλον συμβαίνει στη λογική της εργασίας που αναλαμβάνει σύμφωνα με τον Walter Benjamin ο *υλιστής ιστορικός*,¹⁶ που, κατά την ανάγνωση του Στάθη Γουργουρή, «αποτελεί πάντοτε υποκείμενο και αντικείμενο της ιστορίας»,¹⁷ και προσπαθεί να επιτελέσει μία επείγουσα πράξη *αποκατάστασης*.¹⁸

Ήδη έχει γίνει φανερό κάτι που θα καταστεί πασίδηλο στη συνέχεια, ότι δηλαδή κεντρική φιγούρα που παρελαύνει στις σελίδες της εργασίας και του οποίου η θεωρητική αντίληψη για μία σειρά θεμάτων, από τη λογοτεχνία ως την ιστορία και από την ΕΦ ως την ουτοπία και την αλληγορία, είναι αυτή του Fredric Jameson. Παρά την διαρκή του επανεμφάνιση, ωστόσο, αποφεύχθηκε η χρήση της λέξης “τζεημσονιανός”, κυρίως διότι ο Jameson δεν συνθέτει τη θεωρία του εν είδει συστήματος, κάτι που ίσως να δικαιολογούσε την πραγματοποίηση του ονόματός του. Στο τεράστιο και ακόμη ανολοκλήρωτο corpus του έργου του, που εκτείνεται ακάθεκτο από τη δεκαετία του '60 έως και σήμερα, ακαδημαϊκά του ενδιαφέροντα ήταν η μέθοδος, η αφήγηση, η ουτοπία, η ερμηνεία και τελικά η ίδια η ιστορία, ενώ σε ό,τι μας αφορά περισσότερο, το έργο του *Οι αρχαιολογίες του Μέλλοντος*, μεταφρασμένο εν μέρει στα ελληνικά, το τελευταίο μέρος από το εξάτομο *magnopus* της *Ποιητικής των κοινωνικών μορφών*, συνιστά μία απaráμιλλη πραγματεία για ποικίλα θέματα που αφορούν την ΕΦ και την Ουτοπία.¹⁹ Αυτό που συνέχει το έργο του είναι μία διττή μέριμνα για την αφήγηση, ως την κεντρική λειτουργία του ανθρώπινου μυαλού,²⁰ και για τον μαρξισμό, κάτι που συνοψίζεται μοναδικά στην εισαγωγή του 1988 για την συλλογή άρθρων του με τίτλο *Ιδεολογίες της Θεωρίας*: «Η επιθυμία για τον Marx μπορεί επομένως να ονομαστεί επίσης και επιθυμία για την *αφήγηση*, αν από αυτό γίνεται αντιληπτό, όχι μία κενή έννοια “γραμμικότητας”, ή

¹⁵ Fredric Jameson, *Marxism and Form: Twentieth century Dialectical Theories of Literature*, Princeton, University Press, 1971, 341.

¹⁶ Walter Benjamin, "Για για την έννοια της Ιστορίας" μτφρ.: Γιώργος Φαράκλας - Αριστείδης Μπαλτάς: W. Benjamin, *Κείμενα 1934-1940*, επιμ.: Γιώργος Σαγκριώτης, Αθήνα, Άγρα, 2019, 707-726.

¹⁷ Στάθης Γουργουρή, *Στοχάζεται η λογοτεχνία;: Η λογοτεχνία ως θεωρία σε μια αντιμυθική εποχή*, μτφρ.: Θανάσης Κατσίκερης, Αθήνα, Νεφέλη, 2006, 325.

¹⁸ Αντώνης Λιάκος, *Αποκάλυψη, Ιστορία και Ουτοπία: Οι μεταμορφώσεις της ιστορικής συνείδησης*, Αθήνα, Πόλις, 2012, 310-1.

¹⁹ Για την αρχιτεκτονική της *Ποιητικής των κοινωνικών μορφών*, βλ.: Philip Wegner, *Periodizing Jameson: Dialectics, The University and the Desire for Narrative*, Illinois, Northwestern UP, 2014

²⁰ Fredric Jameson, *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*, London-New York, Routledge, 1983, xiii.

τέλους [telos], αλλά μάλλον η απίθανη απόπειρα να αναπαρασταθούν οι πολλαπλές και ανυπολόγιστες χρονικότητες στις οποίες υπάρχει ο καθένας και η καθεμιά μας».²¹ Όλα τελικά οδηγούν στην ιστορία και ο μαρξισμός εγκαλείται στο ακαδημαϊκό πράττειν για να επιτρέψει, ή μάλλον να επιβάλλει, την χρήση εννοιών από ευρύ φάσμα των ανθρωπιστικών επιστημών, με απαραίτητη προϋπόθεση την ιστορικοποίησή τους, την διερεύνηση των συνθηκών της πιθανότητας του εκάστοτε όρου ή έργου, χωρίς ταυτόχρονα να λησμονείται η ιστορική προοπτική της υποκειμενικής θέσης του ίδιου του συγγραφέα.²² Ο Δημήτρης Παπανικολάου συνοψίζει το παραπάνω σε ένα πάγιο ζήτημα των Νεοελληνικών Σπουδών ότι «δεν ιστορικοποιούμε» αρκετά, χάνοντας έτσι την ιστορικότητα των ίδιων μας των επιχειρημάτων.²³

Ωστόσο, ο μαρξισμός προσλαμβάνει αρνητικούς αξιολογικούς επιτονισμούς στον χώρο της ακαδημίας, με την επίκληση σε αυτόν να αρκεί ώστε η εκάστοτε ερευνητική προσπάθεια να καταδικαστεί a priori ως ιδεολογικά μεροληπτική. Επ' αυτού αξίζει να σημειωθεί ότι η ιδεολογία δεν εμπίπτει στη διάκριση αλήθειας ή ψεύδους, σωστού ή λάθους, παρά είναι κάτι που ουσιαστικά βιώνεται, και επομένως ο γνωστός ορισμός του Louis Althusser της ιδεολογίας ως «φαντασιακής σχέσης του υποκειμένου με τις πραγματικές συνθήκες της ύπαρξής του»,²⁴ μπορεί να χρησιμεύσει για να υπενθυμίσει το φανακισμό της πίστης στην ύπαρξη ενός σημείου προστατευμένου από την ιδεολογία, ενός καθαρού σημείου μηδέν από όπου θα μπορούσαμε, ανεπηρέαστα από τις ιδεολογικές μας παρωπίδες, να παρατηρήσουμε αμερόληπτα τα τεκταινόμενα. Ως προς αυτό δεν είναι, πράγματι, παράδοξο ότι αυτή η ψευδαίσθηση αντικειμενικότητας προσφέρεται στο μεγαλύτερο βαθμό από το locus της ίδιας της επιστήμης, ως ενός φαντασιακού σημείου ουδετερότητας, παρά το γεγονός ότι κάθε επιστήμη είναι, σήμερα πολύ περισσότερο παρά ποτέ, κατανάγκη και ιδεολογία.²⁵

---

²¹ Fredric Jameson "Introduction", στο F. Jameson, *Ideologies of Theory: Essays 1971-1986 Vol. 1: Situations of Theory*, Minnesota, Minnesota University Press, 1988. Παρακάτω οι αναφορές θα αφορούν στην τελευταία έκδοση από το Verso το 2008, η οποία όμως έχει διαφορετική εισαγωγή.

²² Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 31-4.

²³ Δημήτρης Παπανικολάου, «Πεθαίνει ρε ο Συγγραφέας; Μεταμοντερνισμός, πολιτισμική πολιτική και ελληνικές κριτικές αγκυλώσεις», στο Ουρανία Καϊάφα (επιμ.) *Η πρόσληψη των μετανεωτερικών ιδεών στην Ελλάδα*, ό.π., 157-88, παράθεμα 165.

²⁴ Louis Althusser, *Θέσεις (1964-1975)*, μτφ Ξενοφών Γιαταγάνας, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999⁷, 99, μετάφραση ελαφρώς παραλλαγμένη.

²⁵ Fredric Jameson, *Το Μεταμοντέρνο, ή η πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού*, μτφρ: Γιώργος Βάρσος, Αθήνα, Νεφέλη, 1999, 145. Για την έννοια της ιδεολογίας βλ.: Terry Eagleton, *Ιδεολογία: Μια*

Εν προκειμένω ο μαρξισμός θα αξιοποιηθεί όχι ως πίστη, αλλά ως *προβληματική*, σύμφωνα με την ικανότητά του, όχι να προσφέρει λύσεις και απαντήσεις, αλλά να γεννά νέα προβλήματα, η σύσταση των οποίων βρίσκεται πάντοτε εν κινήσει και σε ιστορική αναπροσαρμογή και ανακατασκευή μαζί με το αντικείμενο της έρευνας.²⁶ Κυριότερος λόγος που καλεί για μία μαρξιστική ανάλυση είναι τελικά η πραγματικότητα του καπιταλισμού, που αποτέλεσε εξαρχής την συνθήκη της πιθανότητάς του μαρξισμού. Κι αυτό γιατί ο μαρξισμός είναι, κατά τα λόγια του Jameson, «ακριβώς η *επιστήμη* [*episteme*] του καπιταλισμού: η επιστημολογική του κλίση σταθμίζεται στην *απαράμιλλη* ικανότητά του να περιγράφει την ιστορική ιδιαιτερότητα του καπιταλισμού».²⁷ Παρότι αναπτύσσεται ραγδαία, συνιστώντας την κύρια επαναστατική δύναμη του σύγχρονου κόσμου, ξεπερνώντας με μαεστρία και περίσσεια δημιουργικότητας τις κρίσεις του, ο καπιταλισμός ως σύστημα παραμένει σήμερα ταυτόχρονα ίδιος και άλλος, επινοώντας νέους τρόπους να επιτύχει τη συσσώρευση κεφαλαίου, επιβάλλοντας νέα εργαλεία εκμετάλλευσης, θεσπίζοντας νέες μορφές ανισότητας και απορροφώντας τις επιθέσεις εναντίον του. Όσον αφορά στον μαρξισμό, στόχος της παρούσας εργασίας είναι να κάνει την ιστορία να *εμφανιστεί*, ένα ζήτημα που απαιτεί ουσιαδώς να πάρουμε θέση στο συγκρουσιακό *τερραίν* της ιστορίας.²⁸ Υπενθυμίζοντας ότι ακόμη και η μη πολιτική τοποθέτηση συνιστά *κατανάγκη*ν τοποθέτηση, απλώς χωρίς την απαιτούμενη αυτοσυνειδησία, είναι σκόπιμο να παρατεθεί ένα απόσπασμα από το *Political Unconscious*, συγκρατώντας ότι τα ακαδημαϊκά εγχειρήματα που δεν θέτουν, έστω και υπονοημένα, ως απώτερο στόχο την απελευθέρωση του ανθρώπου από τους κάθε λογής καταναγκασμούς, παρά καταλήγουν να τον δένουν σφιχτότερα σε αυτούς, ή και να δημιουργούν καινούριους, δεν έχουν να προσφέρουν απολύτως τίποτε:

μόνο ο Μαρξισμός προσφέρει μία φιλοσοφικά συνεκτική και ιδεολογικά αποτελεσματική επίλυση του διλήμματος του ιστορικισμού [...]. Μόνο ο Μαρξισμός μπορεί να μας προσφέρει μία επαρκή ερμηνεία για το ουσιαδές μυστήριο του πολιτισμικού παρελθόντος, το οποίο, όπως ο Τειρεσίας πίνοντας το αίμα, επιστρέφει στιγμιαία στη θαλπωρή της ζωής και του επιτρέπεται να μιλήσει για άλλη μία φορά και να μεταδώσει το ξεχασμένο από καιρό μήνυμά του σε ένα περιβάλλον απολύτως ξένο

Εισαγωγή, μτφρ.: Μελέτης Λάμπρου, Αθήνα, Πεδίο, 2018 και Fredric Jameson “Ideological Analysis: A Handbook”, στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 315-63.

²⁶ Fredric Jameson “Actually Existing Marxism”, στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 372.

²⁷ Στο ίδιο 409.

²⁸ Fredric Jameson “The Valences of History Part II: Making History Appear”, στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 546.

σε αυτό. Το μυστήριο αυτό μπορεί να επιτελείται ξανά και ξανά μόνο αν η ανθρώπινη περιπέτεια ιδωθεί ως ενιαία [...] Τα ζητήματα του παρελθόντος μπορούν να ανακτήσουν για μας την αυθεντική επιτακτικότητά τους μόνο εφόσον ξαναειπωθούν στο πλαίσιο της ενότητας μίας και μοναδικής μεγάλης και συλλογικής ιστορίας: μόνο αν, με οποιαδήποτε συγκαλυμμένη και συμβολική μορφή, ιδωθούν ότι μοιράζονται ένα μοναδικό και θεμελιώδες θέμα – για τον Μαρξισμό αυτό είναι η συλλογική πάλη για την απόσπαση του βασιλείου της Ελευθερίας μέσα από το βασίλειο της Αναγκαιότητας²⁹

Πέρα από όλα αυτά, πολλά είναι που συνδέουν την ΕΦ με τον μαρξισμό, ο οποίος έχει αξιοποιηθεί σε ποικίλες περιστάσεις στην ανάλυση του είδους.³⁰ Η συνάντηση αυτή συνέβη κυρίως καθότι ένα από τα πλέον ουσιώδη και συγκροτητικά στοιχεία του μαρξισμού είναι η μελλοντική του διάσταση. Στην πραγματικότητα, αυτό που τον διαχωρίζει από το να είναι απλώς μία αντιδραστική αντανάκλαση του καπιταλισμού, όπως ίσως υπονοήθηκε παραπάνω, είναι το γεγονός ότι «αποτελεί την προσδοκώμενη έκφραση μιας μελλοντικής κοινωνίας ή ενός Ουτοπικού τρόπου παραγωγής που επιζητά να αναδυθεί από τον ηγεμονικό τρόπο παραγωγής του ίδιου μας του παρόντος».³¹ Όπως ανέφερε και ο Hayden White στην κριτική του για το *Political Unconscious* του Jameson: «Πάρε το όραμα από τον μαρξισμό και ό,τι θα σου μείνει είναι ένας ήπιος ιστορικισμός του είδους που ευνοείται από τους φιλελεύθερους και του είδους της φιλοκρατικής πολιτικής που οι ωφελιμιστές αναγνωρίζουν ως την ίδια την ουσία της πολιτικής».³² Αυτό μαζί με άλλα κοινά, όπως ότι δεν φοβούνται να μιλήσουν για την ολότητα, η τάση τους προς το περιθωριακό, η ίδια τους η περιθωριακότητα σε μία λογοτεχνική και πολιτική ηγεμονία που δείχνει να τους αποδέχεται με δυσφορία, που όλα τελικά στρέφονται σε μία: να αλλάξουν, πραγματικά ή φαντασιακά, τον κόσμο που έρχεται.

Περνώντας στο αντικείμενο της εργασίας, η ελληνική ΕΦ αποτελεί ένα οιονεί αόρατο είδος στην ελληνική ακαδημία και στις ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας και ο χαρακτηρισμός της ως *φασματικό είδος*, αντλώντας από την

²⁹ Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 3.

³⁰ Ενδεικτικά: Istvan Csicsery-Ronay Jr “Marxist theory and science fiction”, Edward James – Farah Mendelson (eds.), *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 113-24, Mark Bould – China Mieville, (ed.) *Red Planets: Marxism and Science Fiction*, London, Wesleyan, 2009 και το εξαιρετικό: Ιωάννα Κ. Σταύρου «Κριτικός Μαρξισμός και Λογοτεχνία Επιστημονικής Φαντασίας», *Ουτοπία: διμηνιαία έκδοση θεωρίας και πολιτισμού*, τχ 78, 2005, 77-95.

³¹ Fredric Jameson “Marxism and Historicism”, στο: F. Jameson, *Ideologies of Theory*, ό.π., 480.

³² Hayden White “Getting out of History” *Diacritics*, vol. 12, no. 3, 1982, 2-13, παράθεμα: 2.

ανάλογη διατύπωση της Sara Martín για την ισπανική ΕΦ,³³ καταδεικνύει αυτήν την αφάνειά του στις νεοελληνικές σπουδές. Συγκεκριμένα, για την ελληνική ΕΦ υπάρχουν μόλις δύο λήμματα, ένα στο *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*³⁴ και ένα στο *Encyclopedia of Modern Greek Literature*,³⁵ ενώ υπό έκδοση βρίσκεται το λήμμα της Πέγκυς Καρπούζου στην *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* στον άξονα ειδολογικών παραδόσεων και ειδών που επιμελείται ο Δημήτρης Αγγελάτος. Αντίστοιχα, ελάχιστες και περιστασιακές είναι οι ακαδημαϊκές ενασχολήσεις με το είδος,³⁶ με την εξαίρεση της Δόμνας Παστουρματζή από το Α.Π.Θ. που, πέραν των συχνών παρουσιάσεων της ελληνικής ΕΦ, εστιάζει κυρίως στην αγγλόφωνη, όντας στο τμήμα αγγλικών σπουδών.³⁷ Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τον Jameson, στο ομηρικό πεδίο μάχης της ερμηνείας δεν υπάρχουν παρθένα εδάφη, ποτέ δεν αντιμετωπίζουμε ένα αντικείμενο ως ένα πράγμα-καθαυτό, τα κείμενα έρχονται μπροστά μας ως πάντα-ήδη-διαβασμένα, και τα συλλαμβάνουμε μέσω των ιζηματικών στρωμάτων προηγούμενων ερμηνειών, και, ακόμη κι αν είναι ολοκαίνουρια, μέσω των αναγνωστικών συνηθειών και κατηγοριών των ήδη υπάρχουσών ερμηνευτικών παραδόσεων.³⁸ Ως εκ τούτου, μέσω της στρατηγικής επιλογής του όρου *φασματικό είδος*, στόχος είναι η ελληνική ΕΦ, ακριβώς λόγω της περιθωριακότητάς της, να χρησιμεύσει ως ένα προνομιακό παρατηρητήριο για να επιτρέψει, τόσο να δούμε την εθνική και την παγκόσμια κατάσταση της λογοτεχνίας³⁹ όσο και να επιστρέψουμε στις πρώτες αρχές του ερωτήματος του τί είναι λογοτεχνία σήμερα, όπως σημειώνει ο Darko Suvin σε μία του υποσημείωση.⁴⁰

³³ Sara Martín, "Introduction. Spanish SF: A Phantom Genre." *Science Fiction Studies*, vol. 44, no. 2, 2017, 209–215.

³⁴ Γιάννης Ν. Παρίσης, λήμμα: «επιστημονική φαντασία (ΕΦ)» στο: Συλλογικό, *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Αθήνα, Πατάκης, 2007, 666-9.

³⁵ Bruce Merry, *Encyclopedia of Modern Greek Literature*, Westport, Greenwood Press, 2004, 383-5.

³⁶ Πέγκυ Καρπούζου "Μορφές μετα-ανθρώπινης σωματοποίησης στο ελληνικό διήγημα επιστημονικής φαντασίας", στο: Μ. Πασχαλίδης, Ε. Χοντολίδου, Ι. Βαμβακίδου (επιμ.), *Σύνορα, Περιφέρειες, Διασπορές*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2011, 131-149, Peggy Karpouzou, "Towards an Ethics of Uncertainty: Authorship and Techno-Scientific Challenges to Subjectivity in Modern Greek Science Fiction Novels". In *Living in a Cultural Wilderness*, Special Issue of Modern Greek Studies (Australia and New Zealand), 2017, 211-227 και Γεώργιος Παπαντωνάκης, *Εισαγωγή στο ελληνικό παιδικό μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας: Από τη θεωρία στην πράξη*, Αθήνα, Κέδρος, 2001.

³⁷ Προς το παρόν βλ. την εκτεταμένη συνέντευξή με τον Cristian Tamas, όπου τίθενται θέματα που αφορούν την ελληνική ΕΦ: <https://europasf.eu/a-dialogue-with-prof-dr-domna-pastourmatzi-aristotle-university-thessaloniki-greece-by-cristian-tamas/>.

³⁸ Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., ix-x, 1-7.

³⁹ Αντλώ από συνέντευξη του Michael Hardt, όπου θεωρεί την Ελλάδα της κρίσης ως προνομιακό τόπο για να δούμε την παγκόσμια κατάσταση: Τάσος Τσακίρογλου (επιμ.), *Πρόσωπα της απομάγευσης: 38 συνεντεύξεις για την κρίση και το μέλλον*, προλ.: Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, Αθήνα, Οκτώ, 2014, 167.

⁴⁰ Darko Suvin, *Metamorphoses of science fiction: On the poetics and history of a literary genre*, New Haven, Yale University Press, 1979, 4, υποσημ. 1.

Σύμφωνα με ένα αξίωμα του Jameson, όταν σκεφτόμαστε ιστορικά, «δεν μπορούμε να μην περιοδολογούμε»,⁴¹ μιας και η περιοδολόγηση είναι η θεμελιώδης πράξη της ιστοριογραφίας.⁴² Κι εδώ θα χρησιμοποιείται συχνά «η λέξη που είναι στα χείλη όλων»,⁴³ κυρίως από το πέρασμα στη νέα χιλιετία, και δεν είναι άλλη από την *παγκοσμιοποίηση*. Πρόκειται αναμφίβολα για μία αρκετά απαράδεκτη έννοια, που αξιοποιείται, όπως λέει ο Jameson, κατά κύριο λόγο επικοινωνιακά,⁴⁴ και ο καθείς/μία φαίνεται να μπορεί να την χρησιμοποιήσει για τελείως διαφορετικούς λόγους: παρότι μοιάζει ουδέτερη, είναι γεγονός ότι βρίθει αντιφάσεων και την επικαλούνται οι θιασώτες της ελεύθερης αγοράς, ενώ την απορρίπτουν όσοι/ες θεωρούν ότι ο κόσμος ήταν προ πολλού ήδη αρκετά παγκοσμιοποιημένος μέσω των διεθνών εμπορικών δικτύων. Ωστόσο, ίσως ακριβώς επειδή είναι τόσο αντιφατική να μην πρέπει να την παραδώσουμε τόσο εύκολα στις κακές της χρήσεις. Η παγκοσμιοποίηση είναι σκόπιμο να διατηρηθεί ως μία πανίσχυρη μεταφορά, καταδεικνύοντας το πώς η ραγδαία αλλαγή του κόσμου από τη δεκαετία του '90, όταν και άρχισε να αποκτά τα χαρακτηριστικά της, έως και σήμερα, με την ισχυρή οικονομική αλληλεξάρτηση των κρατών στην ελεύθερη αγορά, την αυξανόμενη επιρροή των πολυεθνικών εταιρειών και την εξάπλωση των πληροφοριακών τεχνολογιών, να προκαλούν, σαν τα φτερά μιας πεταλούδας απ' την Κίνα, προβλήματα σε φαινομενικά τελείως διαφορετικούς τομείς: από τη μαζική ανεργία, τις αυξανόμενες οικονομικές ανισότητες εντός και μεταξύ των χωρών, τα νέα προσφυγικά κύματα και την οικολογία, έως και τον ίδιο τον χαρακτήρα της καλλιτεχνικής παραγωγής, τη δυσμενή μοίρα των ανθρωπιστικών σπουδών στο σύγχρονο πανεπιστήμιο, ακόμη και τον ρόλο ενός λογοτεχνικού είδους όπως είναι αυτό της ΕΦ. Με άλλα λόγια, η διατήρηση της παγκοσμιοποίησης συνάπτεται με την επιτακτική ανάγκη διατήρησης της αντίληψης του κόσμου μας ως *ολότητας*.⁴⁵

⁴¹ Fredric Jameson, *Μια μοναδική νεωτερικότητα: Δοκίμιο για την οντολογία του παρόντος*, μτφρ.: Σπύρος Μαρκέτος, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2009, 39.

⁴² Fredric Jameson, *Allegory and Ideology*, London-New York, Verso, 2019, 43.

⁴³ Zygmunt Bauman, *Παγκοσμιοποίηση: Οι συνέπειες για τον άνθρωπο*, μτφρ.: Χρήστος Βαλλιανός, επιμ.: Ξανθίπη Τσελέντη, Αθήνα, Πολύτροπον, 2004, 9.

⁴⁴ Fredric Jameson "Globalization as a Philosophical Issue", στο F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 435-55, το F. Jameson, *Παγκοσμιοποίηση και πολιτική στρατηγική*, μτφρ.: Μιχάλης Λαλιώτης, Αθήνα, Πλέθρον, 2017 [2000] και το πιο πρόσφατο: F. Jameson "The Aesthetics of Singularity", *New Left Review*, vol. 92, 2015, 101-32.

⁴⁵ Βλ. σύντομα: Sean Homer, *Fredric Jameson: Beyond a Marxist Hermeneutic?*, Thesis, University of Sheffield, 1994, 273-308 και Adam Roberts, *Fredric Jameson (Critical Thinkers)*, London-New York, Routledge, 2000, 15-32.

Σε αυτό το πλαίσιο οφείλουμε αναπόφευκτα να αναδιαμορφώσουμε κάπως την περιοδολόγηση της ελληνικής ΕΦ, βασιζόμενοι σε δύο προγενέστερες απόπειρες: την εξαιρετική βιβλιογραφία των Χρήστου Λάζου και Νίκου Θεοδώρου, αλλά και την ανάλογη μεταγενέστερη βιβλιογραφική απόπειρα του Σπύρου Βρετού. Ο τελευταίος θεωρεί ότι η εξέλιξη του είδους της ελληνικής ΕΦ ακολουθεί και συναρθρώνεται με την εγχώρια και περιφερειακή πολιτική κατάσταση, καταδεικνύοντας τρεις περιόδους ύφεσης (τριακονταετία 1890-1920, δεκαετία του '40 με Κατοχή και Εμφύλιο, και δικτατορία των Συνταγματαρχών 1967-1974), και τέσσερις περιόδους ανάπτυξης της ΕΦ (εμφάνιση και πρώτα περιοδικά στον μεσοπόλεμο '20-'36, μεταπολεμική ανασυγκρότηση '50-'60, μεταπολίτευση '70-'80 και αρχές του '90 έως 2008).⁴⁶ Παράλληλα οι Λάζος – Θεοδώρου έχουν κάνει μία πρώτη, ανοιχτή όπως αναφέρουν, απόπειρα περιοδολόγησης της ελληνικής ΕΦ, ως εξής:

- 1α. Η εμφάνιση της ε.φ. στη Νεοελληνική Λογοτεχνία (1929-1969)
- 1β. Επιστημονική Φαντασία και Λαϊκές Περιοδικές Εκδόσεις (1930-1960)
- 1γ. Η σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία ε.φ. (1970-1990)
- 1δ. Η καταξίωση της Ελληνικής ε.φ. (1991-1998)⁴⁷

Συμφωνώντας στα περισσότερα, σήμερα οι τεχνολογικές εξελίξεις οι οποίες αφορούν άμεσα το είδος κινούνται ταχύτατα, ενώ την τελευταία εικοσαετία η πρόσφατη ελληνική ιστορία δοκιμάστηκε και δοκιμάζεται ακόμη από την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Έτσι, θα μπορούσαμε ίσως, και με ορισμένες επιφυλάξεις, να εμπλουτίσουμε το παραπάνω σχήμα προσθέτοντας δύο ακόμη περιόδους. Αρχικά: 1ε: «Η παγκοσμιοποίηση και ο ρόλος του διαδικτύου στη διάδοση της ελληνικής ΕΦ (1999-2009)». Πράγματι, οι οπαδοί της ΕΦ παρακολούθησαν με ενθουσιασμό τις νέες τεχνολογικές δυνατότητες που έφερε η εισαγωγή του διαδικτύου και του προσωπικού υπολογιστή, και έτσι, μετά την καθιέρωση της ταυτότητας της ΕΦ, δημιουργήθηκε μία σειρά πολύ ενημερωμένων ιστολογίων που διευκολύνουν και διευρύνουν το ακροατήριο του είδους, όπως είναι χαρακτηριστικά το *alternative factor* (ανενεργό από το 2005, όμως ακόμη ανοιχτό για περιήγηση), το *forum* της ΕΦ, η ελληνική εγκυκλοπαίδεια της ΕΦ, αλλά και πιο πρόσφατα το *red worlds*.⁴⁸ Επίσης,

⁴⁶ Σπύρος Α. Βρετός, *Φαντασιογραφία: Βιβλιογραφία έργων αναφοράς Επιστημονικής Φαντασίας στην Ελλάδα: 1971-2007*, Αθήνα, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις, 2008, 12-3.

⁴⁷ Νίκος Θεοδώρου – Χρήστος Λάζος *Βιβλιογραφία της Ελληνικής Επιστημονικής Φαντασίας (από το Λουκιανό Μέχρι Σήμερα)* Ιωάννινα, Ζωσιμαία Κεντρική Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων, 1998, 15.

⁴⁸ Βλ. προτελευταία σελίδα βιβλιογραφίας και επίσης: Βρετός, *Φαντασιογραφία*, ό.π., 115-22.

το ένθετο 9 (2000-2010) της *Ελευθεροτυπίας*, μέσω διηγημάτων και κόμικς, αποτέλεσε έναν σημαντικό δίαυλο για την διεύρυνση της ΕΦ σε πολύ μεγαλύτερο ακροατήριο. Τούτων δοθέντων, στη συνέχεια, θα προσέθετα την εξής περίοδο, η οποία οφείλει να παραμείνει ανοιχτή⁴⁹: 1στ: «Η διεύρυνση της ΕΦ στα χρόνια της οικονομικής κρίσης (2010 - σήμερα)». Ως επέκταση των διεργασιών της παραπάνω περιόδου, η οικονομική κρίση λειτούργησε ως ένας εκφυρσοκροτητής, κάνοντας συγγραφείς να χρησιμοποιήσουν την ΕΦ ως κατάλληλο όχημα για την έκφραση κοινωνικού προβληματισμού, με τα μυθιστορήματα ΕΦ, κυρίως των παραλλαγών της δυστοπίας, να αυξάνονται, να είναι υποψήφια και να παίρνουν λογοτεχνικά βραβεία, να ανθολογούνται, (πρόσφατα και σε ξενόγλωσση έκδοση⁵⁰), βγαίνοντας σταδιακά από την αφάνεια, μία κατάσταση που μόνο πυροδοτήθηκε στην περίοδο του COVID-19, όπου δυστοπικά αφηγήματα αναδύθηκαν αβίαστα στην επιφάνεια, με τις πανδημίες να αποτελούν άλλωστε συχνό μοτίβο της ΕΦ. Σε αυτές τις περιόδους, όπου αντλούνται και τα μυθιστορήματα της παρούσας διπλωματικής, εκτιμάται ότι η ΕΦ θα διεκδικήσει σταδιακά τη θέση της στην νεοελληνική λογοτεχνία.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη που το καθένα αποτελείται από δύο κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο του εκάστοτε μέρους δίνεται η θεωρητική πραγμάτευση του εν λόγω ζητήματος, την οποία ακολουθεί το δεύτερο κεφάλαιο που συνιστά την διερεύνηση των πορισμάτων των αντίστοιχων πρώτων, με εστίαση σε έργα ΕΦ της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Αυτά τα δεύτερα κεφάλαια, πέραν της εμβάθυνσης των προηγούμενων, των οποίων συνιστούν το αναγκαίο συμπλήρωμα, θέτουν και ένα επιπλέον ειδολογικό ζήτημα: ειδικότερα, το κεφάλαιο Β για τον Νίκο Α. Μάντη τη σχέση της ΕΦ με την ουτοπία και τη δυστοπία, ενώ το κεφάλαιο Δ για την Ιωάννα Μπουραζοπούλου τη σχέση της ΕΦ με την αλληγορία. Έγινε προσπάθεια όλα τα κεφάλαια να χωρίζονται έκαστο σε τρία υποκεφάλαια, ενώ τα εκτενέστερα τρίτα υποκεφάλαια των κεφαλαίων Α και Γ χωρίζονται επίσης σε τρία μέρη, συνιστώντας τους πυλώνες της παρούσας μελέτης. Με αυτόν τον τρόπο οργάνωσης των τεσσάρων κεφαλαίων επιχειρήθηκε να δημιουργηθεί ένα σύστημα από τέσσερις ριζωματικές ενότητες που θα λειτουργούν αυτόνομα, αλλά και σε συσχετισμό μεταξύ τους, στρεφόμενες, ασφαλώς, στην ευρύτερη ολότητα της μελέτης.

⁴⁹ Βλ. Αντώνης Λιάκος, *Ο ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, Αθήνα, Πόλις, 2020³, 620-31, για την ακόμη αναγκαστικά ανοιχτή περίοδο της οικονομικής κρίσης.

⁵⁰ Francesca T Barbini - Francesco Verso (eds.), *Nova Hellas: Stories from Future Greece*, Edinburg, Luna Press Publishing, 2021.

Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο θέτει το απαραίτητο υπόβαθρο της ειδολογικής κριτικής, επιθυμώντας να αναδείξει τα κριτικά χαρακτηριστικά του είδους της ΕΦ.⁵¹ Το κεφάλαιο εμπνέεται πρωτίστως από την αντίληψη του Δημήτρη Αγγελάτου για την σημασία των ειδών, συνδυάζοντάς την με τις θέσεις των Mikhail Bakhtin και Pavel Medvedev για τη μεσολαβητική τους λειτουργία για την ανάλυση των σχέσεων μεταξύ λογοτεχνίας και ιστορίας, αλλά και με την αντίληψη του Fredric Jameson για τις *ειδολογικές ασυνέχειες*. Στη συνέχεια γίνεται ειδικότερη εστίαση στην ιστορική ιδιαιτερότητα του είδους της ΕΦ, παίρνοντας θέση σχετικά με τον περιβόητο πόλεμο των ορισμών, πριν περάσει στην διαύγαση αυτών που αντιλαμβάνεται ως τριών κριτικών χαρακτηριστικών του είδους. Θα επιχειρηθεί μία ιστορική ανατοποθέτηση των εννοιών της *γνωστικής ανοικείωσης* και του *ponum* του Darko Suvin, έννοιες που, παρότι έχουν επικριθεί ποικιλοτρόπως, παραμένουν κομβικές στην θεωρητική πραγμάτευση της ΕΦ. Έπειτα, θα ακολουθήσει η ανάλυση ζητημάτων χώρου και ιδεολογίας στην ΕΦ, προκρίνοντας την έννοια της *γνωστικής χαρτογράφησης* του Jameson, ενώ στη συνέχεια θα σχολιαστεί η ιδιαίτερη χρονικότητα της ΕΦ, η οποία ενεργοποιεί την θέαση του παρόντος ως ιστορία.⁵²

Στο δεύτερο κεφάλαιο, όπου θα αξιοποιηθούν τα κριτικά εργαλεία που αναδείχθηκαν παραπάνω, η εργασία στρέφεται σε μία ενδεδειγμένη ανάγνωση των ουτοπικών πτυχών του μυθιστορήματος κριτικής δυστοπίας *Άγρια Ακρόπολη* του Νίκου Α. Μάντη, με μεθοδολογικό εργαλείο το *σημειωτικό τετράγωνο* του Algirdas Julien Greimas. Η διάκριση μεταξύ δυστοπίας και ουτοπίας είναι εγγενώς προβληματική και ως εκ τούτου το πρώτο υποκεφάλαιο ασχολείται με την μεθοδολογική τους διαύγαση, με στόχο τη διατύπωση μίας διαλεκτικής ουτοπικής ερμηνευτικής. Έπειτα χρησιμοποιούνται οι όροι του *ponum* και της *γνωστικής ανοικείωσης*, ενώ τα σημειωτικά τετράγωνα επιχειρούν να αναδείξουν τόσο τους ιδεολογικούς περιορισμούς του κειμένου και τα περίπλοκα ζητήματα των αντινομικών του περιχαρικών, όσο, όμως, και τους ουτοπικούς χώρους που διανοίγονται στο μυθιστόρημα όσον αφορά τον χώρο, την υποκειμενικότητα και την αντίσταση, συνιστώντας μία παραδειγματική ανάλυση γνωστικής χαρτογράφησης.

---

⁵¹ Κομβική πραγματεία για τις συγγένειες της ΕΦ με την κριτική θεωρία της Σχολής της Φρανκφούρτης είναι το: Carl Freedman, *Critical Theory and Science Fiction*, Hanover, Wesleyan University Press, 2000.

⁵² Τόσο για το “cognitive estrangement”, όσο και για το “cognitive mapping” παρακάτω, θα επιλεγθεί η μετάφραση: “γνωστικός”, αντί του συχνού “γνωσιολογικός”, καθώς η δεύτερη έννοια παραπέμπει στην ευρύτερη φιλοσοφική κατηγορία της γνωσιολογίας, η οποία περισσότερο θα περιέπλεκε την συμφραζομενική χρήση της έννοιας.

Περνώντας στο δεύτερο μέρος, στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται εστίαση στο συγκεκριμένο είδος της ελληνικής ΕΦ, ξεκινώντας από μία ιστορική τοποθέτησή των συνθηκών της πιθανότητάς της και διακριβώνοντας τον τρόπο χρήσης του όρου *φασματικό είδος*. Η συγκεκριμένη έννοια αναδεικνύει μία προβληματική για την ανάλυση των εθνικών παραλλαγών της ΕΦ, εντός ενός άνισα κατανομημένου πολιτισμικού πεδίου. Εν προκειμένω η αορατότητα που υπαινίσσεται ο όρος φασματικό είδος θα διερευνηθεί στη βάση της συσχέτισης του είδους της ΕΦ με τον λογοτεχνικό Κανόνα και την αντίστοιχη ιδιαίτερη παραλλαγή του εθνικού κανόνα. Έτσι, η αορατότητα της ΕΦ στον εθνικό κανόνα αναδεικνύεται μέσα από την έκθεση των ασυμβατοτήτων των δύο εννοιών. Το τελευταίο και κρισιμότερο μέρος του κεφαλαίου ανατοποθετεί το ζήτημα της εθνικής διάστασης του είδους, μέσα από το πρίσμα της περίπλοκης έννοιας της παγκόσμιας λογοτεχνίας και, βασιζόμενο στο έργο της Pascale Casanova για την παγκόσμια πολιτεία των γραμμάτων, προβάλλει την έννοια της *εθνικής αλληγορίας* του Jameson, καταδεικνύοντας την προνομιακή και επαναστατική θέση των *μικρών εθνών* στην άνιση κατανομή των λογοτεχνικών πόρων στη λογοτεχνική γεωπολιτική σκηνή.

Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας στρέφεται στο μυθιστόρημα της Ιωάννας Μπουραζοπούλου, *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ*·, προκειμένου να καταδειχθεί πώς ένα κείμενο που ανήκει στην ΕΦ καταπιάνεται με ζητήματα που αφορούν το έθνος και την τοποθέτησή του στο παγκόσμιο στερέωμα, με την Μπουραζοπούλου να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την ευρωπαϊκή ταυτότητα. Κεντρική έννοια είναι σαφώς η αλληγορία και το κεφάλαιο ξεκινά αναλύοντας τους συσχετισμούς της με την ΕΦ και προχωράει, μέσω του Jameson, στην θεωρητικοποίηση του συστήματος των τεσσάρων επιπέδων της μεσαιωνικής αλληγορίας, προκειμένου να διευκολύνει τη διάνοιξη των κειμένων σε πολλαπλά επίπεδα σημασίας και αναφοράς. Έτσι, στο *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ*· θα αναδειχθεί πώς το ζήτημα του έθνους οφείλει να απωθηθεί στο πολιτικό ασυνείδητο του κειμένου προκειμένου να εμφανιστεί το πρόβλημα της άνισης τοποθέτησης των εθνών εντός της Ευρώπης και της διάκρισης ευρωπαϊκού Βορρά και Νότου. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο επιθυμεί να δει ταυτόχρονα την αλληγορία ως διαγνωστικό εργαλείο ερμηνείας, αλλά και την εθνική αλληγορία ως προβληματική των δομικών στοιχείων της εθνικής λογοτεχνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Το είδος της Επιστημονικής Φαντασίας

Α.1.: Η χρήση των ειδών και η μεσολαβητική τους λειτουργία

Εν αρχή ήν το είδος αναφέρουν οι M. M. Bakhtin και P. N. Medvedev στην κριτική τους ενάντια στους Ρώσους Φορμαλιστές,⁵³ καταδεικνύοντας το λάθος της εκκίνησής τους από ζητήματα λογοτεχνικότητας και νοήματος του κειμένου, χωρίς να συνυπολογίζεται πρωτίστως μία θεώρηση του είδους ως της βασικής *συνθήκης* για την παραγωγή και την οργάνωση του νοήματος του εκάστοτε κειμένου.⁵⁴ Μία διαλεκτική μελέτη για ένα λογοτεχνικό είδος οφείλει να ξεκινήσει σε πρώτο χρόνο από την πραγμάτευση της αναγκαιότητας της ειδολογικής κριτικής καθαυτής, ειδικά σε μία εποχή όπου τα είδη έχουν θεωρηθεί ως καταπιεστικοί θεσμοί που απορροφούν και υποβιβάζουν την ιδιαιτερότητα του εκάστοτε μοναδικού έργου τέχνης, ή χρήσιμοι μόνο για τις ταξινομήσεις των φιλολόγων και των βιβλιοπωλείων. Πολλώ δε μάλλον για ένα είδος όπως της ΕΦ, για το οποίο η κριτική έχει αναφερθεί πολλάκις στην ειδολογική πλαστικότητα και υβριδικότητα, την προβληματική της οποίας αναδεικνύει με σαφήνεια εκείνη η παλιά, αλλά ευρέως παρατιθέμενη φράση του Damon Knight ότι: «επιστημονική φαντασία είναι [ή σημαίνει] ό,τι δείχνουμε όταν την επικαλούμαστε».⁵⁵ Τέτοιας μορφής ταυτολογικές εκφορές οφείλουν να γίνουν αντιληπτές λιγότερο ως απαντήσεις, παρά ως τοποθετήσεις ενός ευρύτερου προβλήματος που αφορά εν γένει στην ειδολογική ταξινόμηση και οριοθέτηση.

Η θεωρία των ειδών οφείλει να ξεκινήσει από την υπέρβαση της αντίληψης περί της καθαρότητάς τους, η οποία έχει καταβολές στην αριστοτελική *Ποιητική* και στην κανονιστική *οὐσία* των ειδών.⁵⁶ Η υιοθέτηση μίας τέτοιας οπτικής για τα είδη, ιδίως έως και την εποχή της ηγεμονίας του Ρομαντισμού, υπαγορεύτηκε από μία προσπάθεια να δοθεί στις νεόκοπες ανθρωπιστικές επιστήμες το κύρος των θετικών επιστημών με τις ταξινομήσεις των βιολογικών ειδών. Ωστόσο, κάτι τέτοιο έχει ως αποτέλεσμα (ή ως “παράπλευρη απώλεια”) την αποκοπή των ειδών από το κοινωνικο-ιστορικό τους περιβάλλον. Κι αυτό, διότι μία τέτοια αντίληψη

⁵³ M. M. Bakhtin – P. N. Medvedev, *The Formal Method in Literary Scholarship*, transl.: Albert J. Wehrle, London-Baltimore, John Hopkins, 1991 [1928], 129.

⁵⁴ John Frow, *Genre (The New Critical Idiom)*, London-New York, Routledge, 2005, 10 [6-28].

⁵⁵ Εκμαιεύω από: Gary K. Wolfe., *Critical Terms for Science Fiction and Fantasy: A Glossary and Guide to Scholarship*, Greenwood, 1986, 108.

⁵⁶ Βλ. την πραγμάτευση του Αγγελάτου για τον Αριστοτέλη και τον Ρομαντισμό στο: Δημήτρης Αγγελάτος, *Η “φωνή” της μνήμης: Δοκίμιο για τα λογοτεχνικά είδη*, Αθήνα, Λιβάνης, 1997, 64-92. Ο Αγγελάτος ασχολείται με τα ερωτήματα τί είναι και τί κάνουν τα είδη, ανάγοντας τα περισσότερα δίπολα στην κομβική διάκριση μεταξύ καθαρότητας και μείξης: στο ίδιο 16 και 15-22.

αντιμετωπίζει τα είδη ως σταθερές, φυσικές και αναλλοίωτες στον χρόνο μορφές και οδηγεί σε μία σειρά προβληματικών ταξινομήσεων που προσδίδουν μία αίσθηση στατικότητας που εξοβελίζει το ζήτημα της ιστορικότητας και της δυναμικής εξέλιξης των ειδών, η οποία αποκαταστάθηκε εν μέρει από τους Ρώσους Φορμαλιστές.⁵⁷ Οι Medvedev – Bakhtin αναφερόμενοι σε αυτά, τονίζουν τη διπλή ιστορικότητα του λογοτεχνικού έργου, από τη μία ως αναπόσπαστου στοιχείου ενός λογοτεχνικού περιβάλλοντος που απαρτίζεται από την ιστορία των λογοτεχνικών μορφών και αφετέρου στην εξάρτηση του ίδιου αυτού λογοτεχνικού περιβάλλοντος από «το γενικό ιδεολογικό περιβάλλον μιας συγκεκριμένης εποχής και μιας συγκεκριμένης κοινωνιολογικής ενότητας».⁵⁸ Τα είδη, επομένως, αλλάζουν, καθοριζόμενα από την παρουσία τους στην λογοτεχνική και στην κοινωνική ιστορία, και η έννοια του είδους αποκτά αναπόφευκτα ένα κριτικό περιεχόμενο και μια δυναμική ιστορική διάσταση.⁵⁹

Επιπλέον είναι σαφές ότι ποτέ κάποιο κείμενο δεν μπορεί να ταυτιστεί απόλυτα με το είδος του. Σε αυτό έγκειται και η ιδιαίτερα δημοφιλής παρέμβαση του Jacques Derrida ως μία άτυπη απάντηση στον Maurice Blanchot, που προσφέρει έναν πιο ευέλικτο και αναστοχαστικό τρόπο προσέγγισης των ειδών. Στο ίδιο πλαίσιο με τον Tzvetan Todorov, που θεωρούσε ότι ο κανόνας είναι η απαραίτητη συνθήκη προκειμένου ένα είδος να διακηρύξει τη μοναδικότητά του μέσα από την απόκλισή του από τον κανόνα: «για να υπάρξει υπέρβαση πρέπει να είναι αισθητή η νόρμα»,⁶⁰ για τον Derrida το είδος νοείται ως η τοποθέτηση του ορίου, της νόρμας, μέσα από την οποία καθίσταται φανερή και η παρέκκλιση (εξού και ο τίτλος του άρθρου: «Ο νόμος του είδους» και η τοποθέτηση ότι «δεν υπάρχει τρέλα χωρίς νόμο», όπου ο John Frow ορθά συμπληρώνει: και ούτε νόμος χωρίς τρέλα). Δεν υπάρχει κείμενο χωρίς είδος, το κείμενο όμως δεν ανήκει σε ένα είδος, παρά μόνο *συμμετέχει* σε αυτό.

⁵⁷ Στο ίδιο 111-126. Στην πραγματικότητα, ο Tynianov επεσήμανε αυτόν τον δυναμικό χαρακτήρα, επισημαίνοντας την ανάγκη υιοθέτησης παραπάνω του ενός κριτηρίου για την ειδολογική προσέγγιση. Βλ.: Yuri Tynianov, «Για τη λογοτεχνική εξέλιξη», στο: Todorov, (επιμ.) *Θεωρία Λογοτεχνίας, Κείμενα των Ρώσων Φορμαλιστών*, μτφρ.: Η.Π. Νικολούδη, Αθήνα, Οδυσσέας, 1995, 136-153.

⁵⁸ Bakhtin – Medvedev, *The Formal Method*, ό.π., 26-7, εν μέρει μεταφρασμένο στο: K. M. Newton (επιμ.) *Η λογοτεχνική θεωρία του εικοστού αιώνα: Ανθολόγιο κειμένων*, προλ.: Αλέξης Καλοκαιρινός, μτφρ.: Αθανάσιος Κατσίκερους-Κώστας Σπαθαράκης, Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2019, 17.

⁵⁹ Αγγελάτος, *Η φωνή της μνήμης*, ό.π., 17-8. Για την ιστορία και την ιδεολογία των ειδών βλ. σύντομα: R. Cohen, «History and Genre.» *New Literary History*, vol. 17, no. 2, 1986, pp. 203–218, αλλά και ευρύτερα: Alastair Fowler, *Kinds of Literature: An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford, Clarendon Press, 1982, που αποκαθιστά την ιστορικότητα των ειδών.

⁶⁰ Tzvetan Todorov, *Εισαγωγή στη φανταστική λογοτεχνία*, μτφρ.: Αριστέα Παρίση, Αθήνα, Οδυσσέας, 1991, 13 και ακόμη Tzvetan Todorov, «The Origins of genres» transl.: Catherine Porter, David Duff (ed.), *Modern Genre Theory*, ό.π., 193-209.

Αυτού του είδους η συμμετοχή χωρίς ανήκειν συνιστά το εχέγγυο της μείξης, τον «νόμο του νόμου του είδους», την απιθανότητα να μην αναμειγνύονται τα είδη.⁶¹

Αυτό οδηγεί στην καταστατική σχέση των ειδών με άλλα είδη, ήτοι το ζήτημα της *διακειμενικότητας*. Αρχικά, τα λογοτεχνικά είδη ανήκουν, κατά τον Bakhtin, στην κατηγορία των δευτερογενών ή σύνθετων ειδών, που ενσωματώνουν στο corpus τους τα πρωτογενή είδη. Ακόμα περισσότερο, τα λογοτεχνικά είδη ορίζονται στην σύνδεση ή στην αντίθεσή τους με άλλα λογοτεχνικά είδη και τους αξιολογικούς επιτονισμούς που εμπεριέχονται σε αυτές τις σχέσεις.⁶² Σύμφωνα με τον Valentin Voloshinov (που ευρέως πλέον θεωρείται ψευδώνυμο του Bakhtin), κάθε εκφώνημα και ειδικότερα, κάθε λέξη εμφανίζεται πάντα «γεμάτη από περιεχόμενο ή σημασία που καθορίζονται από το πραγματολογικό πλαίσιο ή την ιδεολογία»,⁶³ ενώ ακόμη παραπάνω, εμπεριέχει πάντοτε και πάνω απ' όλα έναν αξιολογικό επιτονισμό.⁶⁴ Πράγματι, τα είδη και τα κείμενα που προσεγγίζουμε είναι ήδη εμποτισμένα με νόημα και αξιολογικές κρίσεις οι οποίες οφείλουν να συνυπολογίζονται κατά την ερμηνευτική διαδικασία. Το είδος, όπως και οποιαδήποτε μορφή, δεν διαφεύγει της ιδεολογίας και «επιλέγοντας μία μορφή ο συγγραφέας βρίσκει ήδη την εκλογή του ιδεολογικά περιγεγραμμένη».⁶⁵

Μέσα από το πρίσμα του Bakhtin, το εκάστοτε λογοτεχνικό έργο φέρει εντός του όχι μόνο την ιστορία του είδους του αλλά και την “εσωτερική” και ασύνειδα βιωμένη μνήμη ολόκληρης της λογοτεχνίας, έτσι ώστε σήμερα κάθε έργο, και συνακόλουθα κάθε είδος όπως αναφέρει και ο Derrida, δεν μπορεί παρά να είναι *μεικτό*, εφόσον εμπεριέχει εντός του όλα τα υπόλοιπα. Εν προκειμένω, χρήσιμη καθίσταται η έννοια των *ειδολογικών ασυνεχειών* του Fredric Jameson.⁶⁶ Το μυθιστόρημα γενικά, αλλά και ειδικότερα είδη όπως η ΕΦ, χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι ενσωματώνουν εντός τους πολλά και διαφορετικά είδη που, κουβαλώντας τις ιδεολογικές τους αντιφάσεις, λειτουργούν ως στρωματώσεις του λογοτεχνικού

⁶¹ Jacques Derrida “The Law of Genre”, trans. Avital Ronell, *Glyph*, 7, 1980, 202-32. Βλ. συντομότερα τις επισημάνσεις του Frow, ό.π., 25-8, από όπου το παράθεμα (25), αλλά και τον σχολιασμό του Αγγελάτου που συσχετίζει την ντεριντιανή ανάγνωση των ειδών με την μπαχτινική έννοια του χρονότοπου (58), Αγγελάτος, ό.π., 57-60.

⁶² M. Bakhtin, *Το πρόβλημα των ειδών του λόγου*, εισ.-μτφρ.-σχόλια.: Βασίλης Αλεξίου-Μανόλης Δαφέρμος, Αθήνα, futura, 2014, 22 κ.εξ.

⁶³ Valentin Voloshinov, *Μαρξισμός και φιλοσοφία της γλώσσας*, προλ.-μτφρ.: Βασίλης Αλεξίου, Αθήνα, Παπαζήση, 1998, 170, η έμφαση από τον Voloshinov.

⁶⁴ Στο ίδιο 237 και γενικά 226-240.

⁶⁵ Terry Eagleton, *Ο μαρξισμός και η λογοτεχνική κριτική*, μτφρ.: Γρηγόρης Αζαριάδης, επιμ.: Κύριλλος Σαρρής, Αθήνα, Ύψιλον, 1981, [1971], 52.

⁶⁶ F. Jameson “Generic Discontinuities in SF: Brian Aldiss *Starship*”, στο *Archaeologies of the Future*, ό.π., 254-266, και πιο αναλυτικά παρουσιασμένο στο: Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 124-132.

κειμένου και το διανοίγουν σε πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσης. Το είδος είναι μια μορφή *άνισης ή ασύγχρονης ανάπτυξης*, που αφορά στην αναγκαία και ορισμένες φορές ανταγωνιστική συνύπαρξη εντός μίας δεδομένης δομής, πολλών φαινομενικά ετερογενών μορφών (παρότι μία εξ αυτών παραμένει η δεσπόζουσα).⁶⁷ Έτσι και οι ειδολογικές σχέσεις που προκύπτουν από τα ποικίλα είδη του λόγου που ενυπάρχουν εντός ενός κειμένου λανθάνουν ως ένα σημασιολογικό απόθεμα, αθέατα εγκιβωτισμένο μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα.⁶⁸

Έτσι, απαιτείται να τεθούν οι προϋποθέσεις της ειδολογικής κριτικής, προκειμένου, μέσω των ειδών, να χαρτογραφήσουμε τις συντεταγμένες μας κατά την προσέγγιση του εκάστοτε κειμένου.⁶⁹ Κατά τον Jameson, οι κατηγοριοποιήσεις μπορούν να καταστούν χρήσιμες, μόνο αν, αφού διανοιχτούν στην ιστορία, αποβάλλουν τον χαρακτήρα τους ως φυσικών μορφών και γίνουν κριτικές πράξεις.⁷⁰ Κατ' αυτόν τον τρόπο, η διπλή ιστορικότητα του λογοτεχνικού κειμένου, που αναφέρθηκε προηγουμένως, από τους Bakhtin – Medvedev, θέτει τις βάσεις για μια διαλεκτική κριτική των ειδών. Πράγματι, σύμφωνα με τον Fredric Jameson, η ειδολογική κριτική ενείχε πάντοτε μία σχέση με τον ιστορικό υλισμό και θα πρέπει να εστιάσουμε στον διαμεσολαβητικό χαρακτήρα των ειδών ο οποίος «επιτρέπει τον συντονισμό της εμμενούς μορφολογικής ανάλυσης του ατομικού κειμένου με τη διπλή διαχρονική προοπτική της ιστορίας των μορφών και της εξέλιξης της κοινωνικής ζωής».⁷¹ Όσον αφορά στη διαμεσολάβηση, στο δοκίμιό του για τα λογοτεχνικά είδη, ο Δημήτρης Αγγελάτος, ξεχωρίζοντας την θεωρία του Bakhtin για τη *διαλογικότητα*, προκρίνει τη διαμεσολαβητικό χαρακτήρα της *μνήμης* των ειδών, που με τη διαλογική προοπτική τους, «παρακάμπτει την ειδολογική *καθαρότητα* και υπερβαίνει τη *μείξη*, αποκαλύπτοντας έτσι τη βαθύτερη δομή που υποστυλώνει την ειδολογική δράση: το συγκρουσιακό κόσμο της *ετερότητας*».⁷² Βεβαίως η λειτουργία

---

⁶⁷ Βλ. και την ανάλυση για το *The Dispossessed* της Ursula Le Guin: Jameson, *Archaeologies*, ό.π., 267-280. Ο όρος *ασύγχρονη ανάπτυξη*, αντλεί από τον Ernst Bloch και τον όρο της *ασύγχρονης συγχρονικότητας* [*non synchronous synchronicity*] και είναι κομβικός στην ανάλυση του Jameson για τον τρόπο παραγωγής βλ.: Ernst Bloch: "Nonsynchronism and the Obligation to Its Dialectics.", transl.: Mark Ritter, *New German Critique*, no. 11, 1977, pp. 22-38. Ο Carl Freedman, μιλώντας για *ειδολογική τάση*, αντλεί από αυτή τη μορφή της ειδολογικής κριτικής στο: Freedman, *Critical Theory and SF*, ό.π., 20-1.

⁶⁸ Αγγελάτος, *Η φωνή της μνήμης*, ό.π., 163.

⁶⁹ Fredric Jameson, "Towards a New Awareness of Genre", *Science Fiction Studies*, vol. 9, no. 3, 1982, 322-4.

⁷⁰ Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 132.

⁷¹ Στο ίδιο 91-2. Για τη μεσολάβηση βλ.: 24. Για τον διαμεσολαβητικό ρόλο των ειδών: Frow, ό.π., 14.

⁷² Βλ.: Αγγελάτος, *Η φωνή της μνήμης*, ό.π., 20, έμφαση στο πρωτότυπο, αλλά και το 6^ο κεφάλαιο: στο ίδιο 157-92.

της μνήμης βρίσκεται εν ιστορία, κάτι που στον Bakhtin τονίζεται διαρκώς μέσω της υπογράμμισης της αξίας της συμφραζόμενης σημασίας.⁷³ Όπως το θέτει ο Βασίλης Αλεξίου, η εστίαση του Bakhtin στις μορφές αφορά «στην ποικιλοτρόπως διαμεσολαβημένη συνάρτηση με την κοινωνία και την ιστορία».⁷⁴ Επομένως, το ζήτημα για μία κριτική του είδους ως μεσολάβησης μεταξύ λογοτεχνίας και ιστορίας οφείλει να αναγνωρίσει την σημασία της *χρήσης* που ενυπάρχει καταστατικά σε κάθε ειδολογική κατηγορία, δηλαδή το «πώς τα είδη ενεργητικά παράγουν και διαμορφώνουν τη γνώση μας για τον κόσμο»,⁷⁵ με τους Bakhtin – Medvedev να επισημαίνουν σχετικά ότι: «κάθε είδος έχει τις δικές του μεθόδους και τρόπους θέασης και εννοιολόγησης της πραγματικότητας»,⁷⁶ έτσι ώστε ο κάθε καλλιτέχνης «βλέπει [ενν. την πραγματικότητα] με τα μάτια του είδους».⁷⁷ Ο εκάστοτε συγγραφέας λαμβάνει κατανάγκην υπόψιν τόσο αξιολογικούς επιτονισμούς, όσο και την ιδιαίτερη αυτή θέαση με την οποία το είδος (ανα)διαμορφώνει το εμπειρικό περιβάλλον.

A.2. Ο πόλεμος των ορισμών και η ιστορική ανάδυση της Επιστημονικής Φαντασίας

Περνώντας στο είδος της ΕΦ παρατηρείται μία τάση απόρριψης του είδους στην κριτική της, η οποία φαίνεται να είναι άμεση απόρροια του ζητήματος με τους ορισμούς. Η ΕΦ μαστίζεται από την ανάδυσή της από έναν πόλεμο ορισμών, με τον Patrick Parrinder να φτάνει να δηλώσει ότι οι ορισμοί της ΕΦ μπορούν να αποτελέσουν ένα παρασιτικό υπο-είδος από μόνες τους.⁷⁸ Ο Gary Wolfe αρχικά και οι John Clute και Peter Nicholls στην *Εγκυκλοπαίδεια της ΕΦ* περιλαμβάνουν μία πληθώρα ορισμών, υποστηρίζοντας ότι δεν θα έπρεπε να περιμένουμε έναν συνεκτικό ορισμό που να τα περιλαμβάνει όλα, ούτε όμως και θα χρειαζόταν.⁷⁹ Συγκεκριμένα η *Εγκυκλοπαίδεια*, αναγνωρίζοντας την ανομοιογένεια και τις πολλαπλές και ετερόκλητες ειδολογικές αναμείξεις της ΕΦ (από τις ουτοπίες, έως τις διαστημικές

⁷³ Στο ίδιο 181 και από τον Bakhtin στο μεταφρασμένο παράθεμα: «Προς μία μεθοδολογία των ανθρωπιστικών επιστημών» (μτφρ.: Μαρία Γνησίου, Δημήτρης Αγγελάτος), στο ίδιο 243.

⁷⁴ M. Bakhtin, *Το πρόβλημα των ειδών του λόγου*, ό.π., 14.

⁷⁵ Παράθεμα: Frow, *Genre*, ό.π., 2.

⁷⁶ Bakhtin – Medvedev, *The Formal Method*, ό.π., 133.

⁷⁷ Στο ίδιο 134.

⁷⁸ Patrick Parrinder, *Science Fiction (New Accents)*, London-New York, Routledge, 2003 [1980], 2.

⁷⁹ John Clute-Peter Nicholls, *The Encyclopedia of Science Fiction*. New York, St. Martins Press, 1993, 311-4 και Gary K. Wolfe., *Critical Terms for Science Fiction and Fantasy: A Glossary and Guide to Scholarship*, Greenwood, 1986, 108-112, όπου παρατίθενται 33 ορισμοί.

περιπέτειες, λένε χαρακτηριστικά), ξεχωρίζει την ρευστότητα του μέλλοντος, τον ενθουσιασμό για την επιστημονική γνώση και κατανόηση του κόσμου και την αίσθηση του θαυμαστού, ως τα χαρακτηριστικά που, αν χαθούν, ίσως να μην έχει πλέον νόημα να ασχολείται κανείς με το είδος.⁸⁰

Παρόλα αυτά ο John Rieder έχει σημειώσει ότι η ίδια η πράξη του ορισμού, με την περιχαράκωσή της, δείχνει να είναι ασύμβατη με μία ιστορική προσέγγιση οποιουδήποτε είδους. Σε αυτή την περίπτωση οι ταυτολογικοί ορισμοί (όπως αυτός του Damon Knight που παρατέθηκε στην αρχή της μελέτης)⁸¹ ως χειρονομίες απόρριψης της ίδιας της διαδικασίας ορισμού και ως τονισμός της χρηστικής διάστασης του είδους ανάλογα με τα συμφραζόμενα που εξυπηρετούνται, φαίνονται να είναι οι ειλικρινέστεροι, καθότι η διαδικασία του ειδολογικού ορισμού δεν περιλαμβάνει μόνο το αντικείμενο (το είδος) αλλά και τα υποκείμενα και την ιστορικότητά τους, τα οποία θέλουν να οριοθετήσουν έναν τρόπο χρήσης του είδους.⁸² Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι, πέραν της αρκετά όψιμης (δεκαετία του '60-70) ακαδημαϊκής ενασχόλησης με το είδος, οι περισσότεροι ορισμοί έρχονταν και συνεχίζουν να έρχονται από τους ίδιους και τις ίδιες τις συγγραφείς, περισσότερο από ότι σε άλλα είδη όπου δεν βρίσκεται εύκολα μία τέτοια αλληλοτροφοδότηση.

Πράγματι, η κριτική πρόκληση φαίνεται να είναι κομμάτι της ειδολογικής ταυτότητας της ΕΦ, όπως υποστήριξε ο Csicsery-Ronay.⁸³ Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο γονιμότερος τρόπος προσέγγισης ενός διαρκώς μεταβλητού και ριζικά ετερογενούς είδους όπως η ΕΦ, δεν έγκειται ούτε στην παραίτηση από την ειδολογική μελέτη και στην εστίαση στα “καλύτερα” κείμενα, ούτε στην επιλογή του πληρέστερου ορισμού (αποκλείοντας με την ίδια κίνηση όλους τους άλλους), αλλά στην παραδοχή ότι όλοι οι ορισμοί εμπεριέχουν μία δόση αλήθειας, η οποία σχετίζεται αναγκαία με τις συνθήκες της εκφοράς τους.⁸⁴ Έτσι, χρησιμότερες είναι οι ειδολογικές προσεγγίσεις που, αφού αναγνωρίσουν τη σημασία του είδους, είτε προχωράνε στην κριτική

⁸⁰ Clute-Nicholls, *Encyclopedia*, ό.π., 314.

⁸¹ Το ίδιο συμμερίζονται και οι Mark Bould και Sherryl Vint, Paul Kincaid από όπου αντλεί ο Rieder: M. Bould and S. Vint, *The Routledge Concise History of Science Fiction*, London and New York, Routledge, 2011, 48-50 και Paul Kincaid, “On the Origins of Genre.” *Extrapolation* 44 (Winter 2003): 409-19.

⁸² John Rieder “On defining sf or not: Genre Theory, sf and history”, Rob Latham (ed.), *Science Fiction Criticism: An anthology of essential writings*, London-New York, Bloomsbury, 2017, 75, και γενικά 74-93. Ο Rieder επέκτεινε τον συλλογισμό του από αυτό το άρθρο σε ένα ενδιαφέρον βιβλίο: John Rieder, *Science Fiction and The Mass Cultural Genre System*, Wesleyan University Press, 2015

⁸³ Istvan Csicsery Ronay Jr, “Science Fiction/Criticism.” David Seed (ed.), *A Companion to Science Fiction*, Oxford: Blackwell, 2005, 43, και γενικά 43-59.

⁸⁴ Andrew Milner, *Locating Science Fiction*, Liverpool, Liverpool University Press, 2012, 39.

ανάλυση των χαρακτηριστικών και της κριτικής των ίδιων χαρακτηριστικών, αναδεικνύοντας τη λειτουργία τους,⁸⁵ είτε, παραδεχόμενες το ζήτημα των ειδολογικών ασυνεχειών, αναζητούν τις πολλαπλές ριζωματικές συνδέσεις της ΕΦ με άλλα είδη.⁸⁶ Το ζήτημα έγκειται στην ιστορική τοποθέτηση και κριτική του εκάστοτε ορισμού και στην οριοθέτηση του κριτικού του χαρακτήρα.

Αντίστοιχη ασυμφωνία προκύπτει στο ζήτημα της ιστορίας του είδους με τα δύο στρατόπεδα να αποτελούν, από τη μία όσους/ες υποστηρίζουν την μακρά (προ)ιστορία και αρχέγονη καταγωγή του είδους, και από την άλλη όσους/ες αναφέρονται στην συγκεκριμένη ιστορική του ανάδυση, αν και οι δύο αυτές τάσεις δεν είναι τελείως ασυμβίβαστες.⁸⁷ Το σίγουρο είναι ότι ο όρος “επιστημονική φαντασία” (ως μετεξέλιξη του κακόηχου *scientification*) εμφανίστηκε το 1929 στα πρωτοεμφανιζόμενα τότε φθηνά περιοδικά (pulp) και συγκεκριμένα στο περιβόητο κάλεσμα του Hugo Gernsback, επιμελητή του περιοδικού *Amazing Stories*.⁸⁸ Η ονομασία αποτελεί το επιστέγασμα μιας συσσωρευμένης διαδικασίας που είχε ξεκινήσει από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και αυτή η λαϊκή καταγωγή από τα περιοδικά στοιχειοθετεί, κατά τον Jameson, την αρνητική στάση ιδιαίτερα του πιο μορφωμένου λογοτεχνικού αναγνωστικού κοινού απέναντί στο είδος.⁸⁹ Ο Roger Luckhurst σε ένα θεμελιώδες άρθρο για το είδος της ΕΦ υποστηρίζει ότι μόνο με τον Gernsback η ΕΦ γίνεται διακριτό είδος, ως προϊόν μίας τουλάχιστον 40χρονης διαδικασίας κοινωνικο-πολιτισμικών επανατοποθετήσεων του λογοτεχνικού, με κόστος όμως την γκετοποίησή της. Έτσι, η ΕΦ φέρει το στίγμα της διάκρισης υψηλού και χαμηλού που ανέκυψε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και κεντρική θέση του Luckhurst είναι ότι «η ΕΦ είναι ένα είδος που επιχειρεί να θάψει το ειδολογικό, επιχειρώντας να υπερβεί τον εαυτό της, ώστε να αυτοκαταστραφεί ως υποβαθμισμένο “χαμηλό”».⁹⁰

---

⁸⁵ Επαντού βλ. Istvan Csicsery-Ronay, *The Seven Beauties of Science Fiction*, New York, Wesleyan, 2008, Adam Roberts, *Science Fiction (The New Critical Idiom)*, London-New York, Routledge, 2006, Sherryl Vint, *Science Fiction: A Guide for the Perplexed*, London, Bloomsbury Academic, 2014 και Milner, *Locating SF*, ό.π.

⁸⁶ Parrinder, *Science Fiction*, ό.π. και Damien Broderick, *Reading by Starlight: Postmodern Science Fiction*, London-New York, Routledge, 1995.

⁸⁷ Adam Roberts, *The History of Science Fiction*, London, Palgrave, 2016, ο οποίος αναζητάει στο αρχαίο μυθιστόρημα της ελληνιστικής εποχής, αλλά και στις ουτοπίες του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα *τρόπους* όπως το ταξίδι, που μπορεί να θεωρηθούν προπομποί της ΕΦ.

⁸⁸ Mark Bould “Pulp SF and its Others, 1918-39”, στο: Roger Luckhurst (ed.) *Science Fiction: A Literary History*, ό.π., 102-129.

⁸⁹ Jameson, *Αρχαιολογίες του Μέλλοντος*, ό.π., 24-5, υποσημείωση 9.

⁹⁰ Roger Luckhurst “The many deaths of science fiction: A polemic”, στο Rob Latham (ed.) *Science Fiction Criticism*, ό.π., 67 και γενικά 59-73.

Ο ίδιος συγγραφέας σκιαγραφεί τέσσερα στοιχεία που υπερ-καθορίζουν τις συνθήκες ανάδυσης της ΕΦ στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως εξής: την επέκταση της εγγραματοσύνης και της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε Βόρεια Αμερική και Δυτική Ευρώπη, την αντικατάσταση παλιών μορφών μαζικής λογοτεχνίας από καινούριες που βρήκαν έκφραση στα περιοδικά φθηνού χαρτιού (pulp magazines), την εμφάνιση τεχνολογικών και επιστημονικών θεσμών και την εμπλοκή όλο και περισσότερων ανθρώπων με αυτά και, τέλος, το πλαίσιο ενός πολιτισμού που αλλάζει ριζικά σε ορατό επίπεδο από τις επιστημονικές και τεχνολογικές καινοτομίες της δεύτερης Βιομηχανικής Επανάστασης.⁹¹ Παραδόξως, παρόμοιες συνθήκες, όπως η δημοκρατικοποίηση της εκπαίδευσης, η εισαγωγή της ΕΦ ως ακαδημαϊκού αντικειμένου στις λογοτεχνικές σπουδές και η έλευση του μεταμοντερνισμού ως της πολιτισμικής λογικής του ύστερου καπιταλισμού, με την υπονόμηση της διάκρισης υψηλής και μαζικής (λαϊκής) κουλτούρας στην εποχή του πλουραλισμού, έχουν συμβάλει με τη σειρά τους σε μεγάλο βαθμό στην αποτίναξη αυτού του λαϊκού της 'στίγματος'.⁹² Παρόλα αυτά, η ύπαρξη μίας εξειδικευμένης ακαδημαϊκής κριτικής δεν μπορεί να υπερβεί τέτοια βαθιά ριζωμένα στερεότυπα, ενώ οι επενδύσεις των φαντασιακών σημασιών έχουν την τάση να εμμένουν σαν ρετσινιά στα σώματα των ειδών, μία κατάσταση που στην Ελλάδα είναι εντονότερη για ιστορικούς λόγους που θα συζητηθούν στη συνέχεια. Για αυτό το λόγο και η Δόμνα Παστουρματζή, η μοναδική ακαδημαϊκός που ασχολείται συστηματικά με την ΕΦ στην Ελλάδα, κλείνει το άρθρο της στο *Science Fiction Studies* το 1999 για τα ελληνικά περιοδικά ΕΦ, με το πρόταγμα για την ελληνική ΕΦ «να βγει από το γκέτο» και να διευρύνει το ακροατήριό της, διεκδικώντας την αναγνώριση ως είδος άξιο αναφοράς.⁹³ Γίνεται φανερό ότι αυτός ο αξιακός διαχωρισμός είναι ουσιαστικό κομμάτι της ιστορίας της ΕΦ, όπως θα φανεί εναργέστερα στο κεφάλαιο Γ.

Εν πάση περιπτώσει, ακόμη κι αν οι ρίζες της ΕΦ έχει εύλογα υποστηριχθεί ότι φτάνουν έως και το *Έπος του Γκιλγκαμές* ή την *Αληθινή Ιστορία* του Λουκιανού,⁹⁴

⁹¹ Roger Luckhurst, *Science Fiction*, London, Polity, 2005, 16-7.

⁹² Jameson, *Μεταμοντέρνο*, ό.π., 34-6.

⁹³ Domna Pastourmatzi, "Hellenic Magazines of Science Fiction", *Science Fiction Studies* 26.3 (November 1999): 430 και γενικά 412-30.

⁹⁴ Βλ. ενδεικτικά: Arthur C. Evans "The Beginnings: Early Forms of Science Fiction", στο: : Roger Luckhurst (ed.) *Science Fiction: A Literary History*, London, British Library, 2017, 11-43. Ο Darko Suvin αναφέρεται επίσης σε αυτή την πρωτο-ιστορία της ΕΦ, στο: D. Suvin, *Metamorphoses of science fiction: On the poetics and history of a literary genre*, New Haven, Yale University Press, 1979, 87-144, ο τελευταίος εστιάζοντας πάντα στις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Στα ελληνικά δεδομένα, ο Μάκης Πανώριος διαχωρίζει μεταξύ ριζών και προϊστορίας της ΕΦ, από την εμφάνισή της

οφείλουμε να πούμε ότι η ιστορία αυτή γράφεται αναδρομικά και για να συντεθεί χρειάστηκε πρώτα να εμφανιστεί το αντικείμενο της ΕΦ ως τέτοιο και να υπάρξουν οι δυνατότητες της συστηματικής ενασχόλησης με αυτό, κάτι που συμβαίνει από τα μέσα έως και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα.⁹⁵ Έτσι θα είχαμε μάλλον δύο επιλογές για μία ιστορικά έγκυρη αρχή της ΕΦ, είτε στον *Φρανκενστάιν* της Μαίρη-Σέλλεϋ,⁹⁶ είτε στη *Μηχανή του Χρόνου* του H. G. Wells, ενώ από τότε αρκετές ιστορίες έχουν γραφτεί για να παρακολουθήσουν την ανάπτυξη των ιστορικών σταδίων της ΕΦ από την εποχή των περιοδικών στη Χρυσή Εποχή και από το πέρασμα στο Νέο Κύμα, έως και την εποχή του κυβερνοπάνκ και των παραλλαγών του (ατμοπάνκ κ.α.), οι οποίες συνθέτουν ένα πανόραμα της εξέλιξης του είδους. Οι απόπειρες να δημιουργηθεί ένα μακρύ γενεαλογικό δέντρο με μακρινές καταγωγές σε κείμενα με ισχυρό πολιτισμικό κεφάλαιο μπορούν να ιδωθούν ως προσπάθειες των κριτικών να προσδώσουν κύρος στο είδος αποτινάζοντας με την ίδια χειρονομία τη χαμηλή λαϊκή του καταγωγή. Σε αυτό το πλαίσιο, αναδρομικά μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι ειδολογικές ασυνέχειες και ο διαρκής αναστοχασμός για τον χαρακτήρα της ΕΦ μπορούν να θεωρηθούν αποτέλεσμα, αφενός του *όψιμου* χαρακτήρα της (το γεγονός ότι είναι ένα νεόκοπο ιστορικά είδος και έχει ενσωματώσει τη βιωμένη μνήμη μεγαλύτερου όγκου λογοτεχνικής ιστορίας) και αφετέρου του *λαϊκού* της χαρακτήρα, ο οποίος προκαλεί μία αμφιθυμία ή ένα βραχυκύκλωμα στις προσδοκίες των ενασχολούμενων με αυτό συγγραφέων και κριτικών.⁹⁷

Περνώντας από την κοινωνική ιστορία προς τα λογοτεχνικά χαρακτηριστικά της ΕΦ μέσα από τη διαμεσολαβητική λειτουργία του είδους, παρακάτω θα σχολιαστούν ορισμένα κεντρικά ζητήματα που έχουν προκύψει από τις ειδολογικές αναλύσεις της

με τον Φρανκενστάιν, βλ.: στο Μάκης Πανώριος (προλ.-επιμ.), *Ελληνικά διηγήματα Επιστημονικής Φαντασίας*, Αθήνα, Αίολος, 1995, 9-16.

⁹⁵ Αυτό υποστηρίζουν οι περισσότεροι συγγραφείς, μεταξύ άλλων ο Fredric Jameson (2005), ο Patrick Parrinder (2003), ο Roger Luckhurst (2005), Damien Broedrick (1995) και ο Samuel R. Delany. Ο τελευταίος σε μία συνέντευξή του χαρακτηρίζει ως «παιδαγωγική ακαταδεξία ή ανασφάλεια» την τοποθέτηση της ΕΦ πριν από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, στο: Samuel R. Delany, *Silent Interviews: On Language, Race, Sex, Science Fiction and some Comics: A collection of written interviews*, London, Wesleyan, 1994, 25-6.

⁹⁶ Στην πολύ σημαντική, αναθεωρημένη ιστορία του: Brian W. Aldiss, - David Wingrove. *Trillion year spree: the history of science fiction*. New York, Atheneum, 1986, 22-65.

⁹⁷ Το οποίο η Ursula Le Guin αντιμετώπιζε με υπέροχο τρόπο, απαντώντας στην ερώτηση γιατί επιμένει να λέει ότι γράφει ΕΦ: «Το μοναδικό μέσο που έχω για να εμποδίσω αδαείς σνομπ να αντιμετωπίζουν τη λαϊκή λογοτεχνία με σνομπιστική άγνοια είναι να μην ενισχύω την άγνοιά τους και τον σνομπισμό τους, λέγοντας ψέματα, ή ότι, όταν γράφω ΕΦ δεν είναι ΕΦ, αλλά να τους λέω, με μεγαλύτερη ή μικρότερη υπομονή, τα τελευταία σαράντα ή πενήντα χρόνια, ότι κάνουν λάθος όταν αποκλείουν την ΕΦ και το φάνταζι από τη λογοτεχνία, και να υποστηρίξω το επιχείρημά μου, γράφοντας καλά»: Ursula Le Guin, *Τα άγρια κορίτσια και άλλα...*, μτφρ.: Γιάννης Βογιατζής, Αθήνα, Στάσει Εκπύπτοντες, 2011, 107.

ΕΦ. Υπάρχουν ορισμένα στοιχεία που καθιστούν εμφανή τον εγγενή κριτικό χαρακτήρα του είδους τον οποίο έχουν επισημάνει, μεταξύ άλλων, ο Carl Freedman και ο Istvan Csicsery-Ronay Jr.⁹⁸ Το “κριτικός” χρησιμοποιείται, ακολουθώντας τον Freedman, με την έννοια που απέκτησε μέσω της κριτικής θεωρίας της Σχολής της Φρανκφούρτης, καθώς η ικανότητα της ΕΦ να προβάλλει εναλλακτικές πραγματικότητες την κάνει έναν ισχυρό φορέα για την κριτική απομυστικοποίηση των κοινωνικών ιδεολογιών στη σύγχρονη κουλτούρα».⁹⁹

A.3.: Κριτικά εργαλεία της Επιστημονικής Φαντασίας

α. Γνωστική ανοικείωση και *novum*

Στην εξέλιξη της κριτικής της ΕΦ, η κεντρικότερη φιγούρα είναι αυτή του Darko Suvin, ίσως του πιο επιδραστικού κριτικού του είδους. Η συνεχής ενασχόληση του με την ΕΦ από τις αρχές του '70 έως και σήμερα, ο κομβικός του ρόλος στη δημιουργία του ακαδημαϊκού περιοδικού *Science Fiction Studies* και η πληθώρα των άρθρων του για το είδος τον καθιστούν μία μορφή σταθμό για την ιστορία της κριτικής της ΕΦ. Σε αυτά οι θεμελιώδεις όροι της φορμαλιστικής του ποιητικής είναι αυτοί του χαρακτηρισμού της ΕΦ ως *λογοτεχνίας της γνωστικής ανοικείωσης* [*literature of cognitive estrangement*] και αυτός του αφηγηματικού μηχανισμού του *novum*.¹⁰⁰ Σκόπιμο είναι να παρατεθούν αυτούσια τα δύο σχετικά “αξιώματα” (όπως τα αναφέρει ο ίδιος) από δύο σημαντικά άρθρα του από τις *Μεταμορφώσεις της Επιστημονικής Φαντασίας* (στο εξής ΜΕΦ¹⁰¹):

Η ΕΦ είναι λοιπόν ένα λογοτεχνικό είδος του οποίου οι αναγκαίες και επαρκείς συνθήκες είναι η παρουσία και αλληλεπίδραση της ανοικείωσης και της γνωστικής λειτουργίας, και του οποίου ο κύριος μορφολογικός μηχανισμός είναι ένα μυθοπλαστικό πλαίσιο διαφορετικό από το εμπειρικό περιβάλλον του συγγραφέα. (ΜΕΦ 7-8)

*Η ΕΦ διακρίνεται από την αφηγηματική κυριαρχία ή ηγεμονία ενός μυθοπλαστικού *novum* (νεωτερισμού, καινοτομίας) το οποίο επικυρώνεται από μία γνωστική λογική (ΜΕΦ 63)*

⁹⁸ Istvan Csicsery-Ronay “The SF of Theory: Baudrillard and Haraway.” *Science Fiction Studies*, vol. 18, no. 3, 1991, 387-9 [387-404].

⁹⁹ Freedman, *Critical Theory and SF*, ό.π., 30-86.

¹⁰⁰ Για μία σύντομη παρουσίαση βλ. το Nick Hubble-Aris Mantzouranis (ed.), *The Science Fiction Handbook*, London, Bloomsbury, 2013, 102-8.

¹⁰¹ Suvin, *Metamorphoses of SF*, ό.π., 3-36 (γνωστική ανοικείωση), 67-84 (*novum*).

Η ιστορία της νεότερης κριτικής της ΕΦ μπορεί να ιδωθεί ως μία ιστορία των υποσημειώσεων πάνω σε αυτά τα δύο αξιώματα.¹⁰² Ξεκινώντας από το πρώτο, ως προς την αλληλεπίδραση των δύο όρων, το γνωστικό αφορά στην ρασιοναλιστική, λογική στάση που ακολουθούν οι αφηγήσεις της ΕΦ, το γεγονός ότι όλα οφείλουν να προκύπτουν από την επιστήμη, ή έστω την επιστημονική θεωρία και μέθοδο και να έχουν μία λογική ή λογικοφανή εξήγηση (ΜΕΦ 4-5, 64-5, 67). Ενώ είναι εμφανές ότι το γνωστικό σκέλος ανταποκρίνεται στο επιστημονικό κομμάτι της εξίσωσης που λέγεται επιστημονική φαντασία, ο Suvin εμφανίζεται αρκετά προνοητικός ώστε να συμπεριλάβει, πέραν των θετικών επιστημών (που μονοπωλούσαν για ένα μεγάλο διάστημα την λεγόμενη «σκληρή ΕΦ») και τις ανθρωπιστικές, όπως την ψυχολογία, την κοινωνιολογία, χωρίς τις οποίες θεωρεί ότι δεν θα γράφονταν τα σημαντικότερα έργα ΕΦ (ΜΕΦ 13-4), ενώ γενικότερα σημειώνει ότι η γνωσιολογία περιλαμβάνει περισσότερα από την επιστήμη (ΜΕΦ 13). Το γνωστικό κομμάτι σχετίζεται με την ουσιώδη για την ΕΦ διδακτική λειτουργία που είχε επισημάνει η φεμινίστρια συγγραφέας Joanna Russ,¹⁰³ ενώ ο Carl Freedman που αναγνωρίζει σε μεγάλο βαθμό τη συμβολή του Suvin, έχει σημειώσει ότι είναι προτιμότερο να παραλλαχθεί σε *γνωστικό εφέ*, σύμφωνα με τις σημειώσεις του Roland Barthes για τον ρεαλισμό.¹⁰⁴ Από την άλλη πλευρά, η *ανοικείωση* που αναφέρεται ως το μορφολογικό πλαίσιο της ΕΦ (ΜΕΦ 7), αντλεί μεν από την *ostranenie* των Ρώσων Φορμαλιστών, σχετίζεται όμως περισσότερο με τις μαρξιστικές καταβολές του Suvin (αλλά και την ενασχόλησή του με το θέατρο) και συγκεκριμένα από τον Bertolt Brecht και το *Μικρό Όργανο για το Θέατρο*.¹⁰⁵ Στον Brecht, η *ανοικείωση* [*Verfremdungseffekt*] δηλώνει

¹⁰² Ενδεικτικά ξεχωρίζω ορισμένες κριτικές προσεγγίσεις του Suvin που θεωρώ ότι έχουν και το περισσότερο ενδιαφέρον: 1) Patrick Parrinder, “Revisiting Suvin’s Poetics of Science Fiction” στο: Patrick Parrinder (ed.), *Learning from Other Worlds: Estrangement, Cognition and the Politics of Science Fiction and Utopia*, Liverpool, Liverpool UP, 2000, 36-50, αλλά και όλη τη συλλογή. 2) Andrew Milner (2012), 3) Damien Broedrick (1995), και Adam Roberts (2006). Ο Mark Bould χαρακτηρίζει την εμφάνιση του Suvin στο πεδίο της ΕΦ, ως “the Suvin Event” (το Συμβάν Suvin), δείχνοντας την κομβική του σημασία για την μαρξιστική κριτική της ΕΦ, στο Bould –Mieville (ed.) *Red Planets*, ό.π., 18.

¹⁰³ Joanna Russ “Towards an Aesthetic of Science Fiction.” *Science Fiction Studies*, vol. 2, no. 2, 1975, 113 και γενικά 112–119. Και ο Parrinder αναφέρει τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα της ΕΦ: Parrinder “Revisiting Suvin”, ό.π., 39.

¹⁰⁴ Freedman, *Critical Theory and SF*, ό.π., 18. Με αυτή την κίνηση λύνει το διαχωρισμό και τις αντιρρήσεις απέναντι στο γεγονός ότι τα ταξίδια πιο γρήγορα από την ταχύτητα του φωτός είναι επιστημονικά το ίδιο απίθανα με τους δράκους, όπως αναφέρει ο Mieville στο: China Mieville “Cognition as Ideology: A dialectic of SF Theory”, στο Mark Bould – China Mieville (ed.), *Red Planets*, ό.π., 234.

¹⁰⁵ Bertolt Brecht «Μικρό όργανο για το θέατρο» (μτφρ.: Αγγέλα Βερυκοκάκη), στο: Αγγέλα Βερυκοκάκη- Ευγενία Ζωγράφου – Ιουλία Ιατρίδη (επιμ.-μτφρ.) Από τον Αριστοτέλη στον Μπρεχτ: Πέντε θεωρητικά κείμενα για το θέατρο, Αθήνα, Κάλβος, 1979 [1949], 253 [230-80].

μία κατάσταση όπου η αναπαράσταση λειτουργεί με έναν διπλό τρόπο: αφενός καθιστά το αντικείμενο αναγνωρίσιμο και οικείο, αλλά ταυτόχρονα και άγνωστο και ξένο, αποκτώντας έτσι, όπως τονίζει Suvin, έναν γνωστικό και δημιουργικό χαρακτήρα (ΜΕΦ 6).

Βέβαια η ανοικείωση για τον Shklovsky ως βασικό χαρακτηριστικό της λογοτεχνικότητας ενός κειμένου, εντοπίζεται και σε αμιγώς ρεαλιστικά κείμενα, ή και κυρίως σε αυτά.¹⁰⁶ Ωστόσο στην ουσία για τον Suvin το όλο ζήτημα έγκειται στην *αλληλοδιαπλοκή* των δύο όρων που οφείλουν να συνυπάρχουν ταυτόχρονα, ώστε να δημιουργούν την ένταση ενός κειμένου ΕΦ. Ο Parrinder, μάλιστα, υποστηρίζει ότι το πιθανό πρόβλημα του Suvin είναι ότι δεν ενώνει αρκετά εμφατικά τις δύο διακριτές λειτουργίες του γνωστικού και του ανοικειωτικού σκέλους.¹⁰⁷ Σύμφωνα με τον Jameson, η αυθεντικότητα του Suvin ως θεωρητικού δεν έγκειται απλώς στην επιμονή του ότι η ΕΦ δεν ανοικειώνει απλώς, προκαλώντας μία απόσταση από την καθημερινότητα των αναγνωστών, αλλά ότι το κάνει *γνωστικά*, καθότι θέλουμε να σκεφτόμαστε με γνωστικό τρόπο όταν διαβάζουμε αυτό το είδος,¹⁰⁸ υπάρχει μία λογοτεχνική αρχή της πραγματικότητας που τραβάει τους/τις αναγνώστ(ρι)ες.¹⁰⁹ Δημιουργείται έτσι μία σειρά δίπολων, μία διαλεκτική, κατά τον Freedman, γνωστικού – ανοικειωτικού,¹¹⁰ όπου το ένα γλιστράει μέσα στο άλλο και η οποία, πέρα από την ονοματική φράση “επιστημονική φαντασία” μπορεί να αντιστοιχίσει με αρκετές μορφές: γνωστική – ανοικείωση, structural – fabulation,¹¹¹ ρεαλισμός – μοντερνισμός,¹¹² επιστήμη – ιδεολογία, “πραγματικότητα” – φαντασία.

Μεταξύ των κριτικών στην ποιητική του Darko Suvin, δύο είναι οι κυριότερες αντιρρήσεις. Η πρώτη αφορά στον ελιτισμό της, που αποτυπώνεται στην αντιπαράθεσή του με το είδος της λογοτεχνίας του φανταστικού. Είναι αλήθεια ότι, όπως οι περισσότεροι ορισμοί για την ΕΦ, έτσι και αυτός της γνωστικής ανοικείωσης είναι ένας αντι-ορισμός, φτιάχνεται δηλαδή στη βάση της διαφοροποίησης του είδους από τον ρεαλισμό/νατουραλισμό (ανοικειωτική πλευρά) όσο και (κυρίως) από το

---

¹⁰⁶ V. Šklovskij, «Η τέχνη ως τεχνική» [1917], T. Todorov, (επιμ.) *Κείμενα των Ρώσων Φορμαλιστών*, ό.π., 90-111.

¹⁰⁷ Parrinder, “Revisiting Suvin”, ό.π., 40.

¹⁰⁸ Jameson, *Archaeologies of the future*, ό.π., 410.

¹⁰⁹ Για την λογοτεχνική «αρχή της πραγματικότητας» της ΕΦ ως είδους, βλ.: Jameson, *Αρχαιολογίες του μέλλοντος*, ό.π., 24-5, υποσημ. 9, 120, 130, 153.

¹¹⁰ Freedman, *Critical Theory and SF*, ό.π., 16.

¹¹¹ Μία κλασική στρουκτουραλιστική μελέτη της ΕΦ: Robert Scholes, *Structural Fabulation: An Essay on Fiction of the Future*, Indiana, Notre Dame University Press, 1975.

¹¹² Η θέση από τον Philip Wegner βασισμένη στον Jameson: Wegner, *Periodizing Jameson*, ό.π. 190-3.

μύθο, το παραμύθι και τη φαντασία (γνωστική πλευρά [ΜΕΦ 7-10 και 19-20]). Πράγματι, ειδικά αυτός ο κάθετος διαχωρισμός από το είδος της λογοτεχνίας του φανταστικού, μπορεί να ιδωθεί αναδρομικά ως η κριτική ιδρυτική πράξη «του μεγάλου σχίσματος»,¹¹³ όπως το αποκαλεί ο Jameson, του αποχωρισμού του είδους της ΕΦ από αυτό της Φαντασίας, και του υποβιβασμού του δεύτερου.¹¹⁴ Πάντως, η ιδεολογική και εμπορικά μεροληπτική, για τον Suvin, σύνδεση ΕΦ και Φαντασίας στα ράφια των βιβλιοπωλείων, δεν μπορεί να αναχθεί απλώς σε ένα κερδοσκοπικό τρικ, μιας και πέρα από τις καταφανείς διαφορές τους υπάρχουν ορισμένα πράγματα που μοιράζονται η ΕΦ και η λογοτεχνία του φανταστικού στη συνείδηση των αναγνωστ(ρι)ών και των συγγραφέων τους.¹¹⁵

Η δεύτερη αντίρρηση έχει να κάνει με τον εκλεκτικισμό της θεωρίας, το γεγονός δηλαδή ότι αφορά κυρίως τη λογοτεχνία και δεν πιάνει το εύρος της ΕΦ που όσο περιλαμβάνει κείμενα, άλλο τόσο εντάσσει και, μεταξύ άλλων, ταινίες, τηλεόραση και video-game.¹¹⁶ Μάλιστα, η εκλεκτικότητα εισέρχεται και εντός του σώματος των κειμένων, καθώς ο Suvin δηλώνει από τον πρόλογο ότι το 90 με 95% της παραγωγής ΕΦ είναι αναλώσιμο, και άξιο κυρίως για κοινωνιολογική ανάλυση, οπότε τον αφορά το 5 με 10% της ΕΦ που είναι «αισθητικά σημαντικό» (*sic* - vii). Όπως αναφέρουν ο Roger Luckhurst και ο Gregory Paschalidis, ο αυστηρός του ορισμός μπορεί να συμπεριλάβει μόνο τα κείμενα που είναι πιο ενδιαφέροντα από μαρξιστικής άποψης, αποκλείοντας όλα εκείνα τα πιο ψυχαγωγικά έργα ή παραλογοτεχνικά επιτεύγματα της ΕΦ για τα οποία ξεκίνησε να γράφει την ποιητική του σε πρώτο χρόνο, όπως αναφέρει πάλι στον πρόλογο (vii).¹¹⁷ Η διάκριση υψηλού – χαμηλού φαίνεται να επανέρχεται, όχι μόνο εντός των πολιτισμικών της εκφράσεων, αλλά και εντός των ίδιων των κειμένων.

---

¹¹³ Ο Jameson δηλώνει αρκετά πειστικά τα βασικά στοιχεία του διαχωρισμού των δύο ειδών στο κεφάλαιο: «Το μεγάλο σχίσμα» στο: Jameson, *Αρχαιολογίες του μέλλοντος*, ό.π., 120-46.

¹¹⁴ Ο Jameson αναφέρει ότι αυτός ο διαχωρισμός λαμβάνει ορισμένες φορές τον χαρακτήρα της διαφοράς υψηλού-χαμηλού (στο ίδιο 120-1). Επ' αυτού το άρθρο του China Melville, συγγραφέα και κριτικό των δύο ειδών κατακρίνει αυτή τη θέση του Suvin δηλώνοντας το πόσο έχει επηρεάσει τη μεταγενέστερη αντίληψη για τη φαντασία. China Melville "Cognition as Ideology: A dialectic of SF Theory", στο Mark Bould – China Melville (ed.), *Red Planets*, ό.π., 231-248. Ο Melville έχει ασχοληθεί κι άλλου για τον απόδοση δικαιοσύνης στο είδος της φαντασίας Miéville, C. "Editorial Introduction". *Historical Materialism*, 10(4), 39-49.

¹¹⁵ Εκεί έγκειται η έννοια του mega-κειμένου (mega-text) Broedrick, βλ. εν συντομία: Damien Broedrick "Reading sf as a mega-text", στο: Rob Latham (ed.), *Science Fiction Criticism*, ό.π., 139-48.

¹¹⁶ Milner, *Locating SF*, ό.π., 41-67.

¹¹⁷ Gregory Paschalidis: "Modernity as a Project and as Self-Criticism", Karen Sayer – John Moore (ed.) *Science Fiction, Critical Frontiers*, London, Macmillan, 2000, 35-47 και Roger Luckhurst "The many deaths..", ό.π., 62-3.

Αυτή η αντίφαση του Suvin προκύπτει από το γεγονός ότι τον απασχολούσε το να αποδώσει κύρος σε ένα υποβαθμισμένο, γκετοποιημένο είδος που θεωρούταν ανάξιο σημασίας. Στο ίδιο πλαίσιο πρέπει να ιδωθεί και η απόπειρά του στο δεύτερο μέρος των *Μεταμορφώσεων* να δημιουργήσει μία μακρά ιστορία του είδους, ενώ ακόμη και η έννοια της ανοικείωσης, παρά την ευστοχία της, φαίνεται σαν μία προσπάθεια μεταφοράς του κύρους της “σοβαρής” λογοτεχνικής επιστήμης των Φορμαλιστών στα συμφραζόμενα της ΕΦ. Αυτή η διάκριση των δύο μερών πραγματοποιεί, σύμφωνα με τον Milner, μία διάκριση μεταξύ του είδους ως ταξινόμηση και της κοινωνιολογικής ανάλυσης του περιεχομένου.¹¹⁸ Πράγματι, παρά τη διακήρυξη του Suvin ότι τα είδη είναι κοινωνικο-αισθητικές οντότητες (ΜΕΦ 53), διαχωρίζει την αισθητική μορφή από την κοινωνική ανάλυση, κλείνοντας το κείμενο για το *novum* σημειώνοντας ότι ο κριτικός οφείλει να εντάξει την κοινωνικο-ιστορική στην μορφολογική ανάλυση, τη διαχρονία στη συγχρονία (ΜΕΦ 84), ωσάν αυτά να ήσαν διαχωρισμένα.

Όσο για το *novum*, αποτελεί ένα ολοποιητικό φαινόμενο ή σχέση, μια μεσολαβητική κατηγορία που οριοθετεί την παρέκκλιση του μυθοπλαστικού κόσμου από τη νόρμα της πραγματικότητας του συγγραφέα ή αναγνώστη (ΜΕΦ 64). Σύμφωνα με τον Suvin οφείλει να είναι ηγεμονικό, δηλαδή να είναι ο δεσπόζων παρονομαστής που καθορίζει τις αφηγηματικές εξελίξεις (ειδιάλλως πρόκειται για ψευδο-*novum* –[ΜΕΦ 81]), και συνιστά επί της ουσίας τον αναγκαίο μηχανισμό που αιτιολογεί τη μετατόπιση της πραγματικότητας (ΜΕΦ 71-2), είτε σε αναπαραστατικό επίπεδο είτε σε επίπεδο ανθρώπινων σχέσεων. Κατά τον Adam Roberts, που θεωρεί την έννοια κεντρική για την ΕΦ, το *novum* μπορεί να είναι ένα ή και περισσότερα (*novae*) και ενδέχεται να είναι υλικό (ένα μηχάνημα, μία συσκευή), αλλά και εννοιολογικό (μία άλλη αντίληψη για το φύλο, όπως στην Ursula Le Guin).¹¹⁹ Με το *novum* ο Suvin επαναφέρει το ζήτημα της βαθιάς ιστορικότητας της ΕΦ, (ΜΕΦ 64) καθώς, αφενός διαμορφώνει τον χρονότοπο της ΕΦ (ΜΕΦ 78), αφετέρου το Νέο είναι κατανάγκη μία ιστορική κατηγορία (ΜΕΦ 80), αλλά κυρίως το *novum* είναι διπλά ιστορικό στη σχέση του με την “πραγματικότητα”, καθώς γεννιέται, αλλά και κρίνεται από αυτή (ΜΕΦ 81). Οι αντιρρήσεις για το *novum* είναι σχετικά λιγότερες και περισσότερο μεθοδολογικές, όπως αυτή του Samuel Delany, που αναφέρει ότι υπάρχουν περιπτώσεις που το *novum* δεν εμφανίζεται, αλλά απλώς υπονοείται, και

¹¹⁸ Milner, *Locating SF*, ό.π., 35.

¹¹⁹ Roberts, *The History of SF*, ό.π., 1.

αυτό δεν στερεί τίποτα από το να χαρακτηριστεί το είδος ως ΕΦ.¹²⁰ Ο Csicery Ronay Jr έχει κάνει την εμβριθέστερη ανάλυση της έννοιας, τονίζοντας επίσης ότι δεν είναι αναγκαίο να είναι ηγεμονικό¹²¹ και ότι στην πραγματικότητα ενέχει, πέραν της γνωστικής και κριτικής διάστασης, ακόμη μία εκστατική απόλαυση που δεν χρειάζεται να πατρωναριστεί από έναν τέτοιο σφιχτό ορισμό.¹²² Πάντως, το *povum* κινητοποιεί εν πολλοίς τη γνωστική ανοικείωση καθώς καθίσταται ο φορέας της διαφοράς και της αλλαγής, και, πέρα από το ότι δημιουργεί την απαραίτητη απόσταση μεταξύ εμπειρικού και μυθοπλαστικού κόσμου, ταυτόχρονα στρέφει το αυτοαναφορικό ερώτημα της αναζήτησης των λόγων που κατέστησαν αναγκαία την φανταστική ύπαρξή του, κι έτσι τα *pov* της ΕΦ, γίνονται ένα είδος συμβολικής επίλυσης υποθετικών προβλημάτων.

β. World building και γνωστική χαρτογράφηση

Η λεπτομερής κατασκευή ενός πιθανού κόσμου, το λεγόμενο και *world building* φαίνεται να συνιστά δομική αναγκαιότητα του είδους της ΕΦ, κάτι που μοιράζεται και με τη λογοτεχνία του φανταστικού,¹²³ και είναι από τα βασικά στοιχεία βάσει των οποίων ένα έργο κρίνεται. Η έννοια του πιθανού κόσμου, αντλημένη από τον Umberto Eco, έχει καταστεί σημαίνουσα σε πολλές αναλύσεις της ΕΦ και έχει συσχετιστεί με τον ευρύτερο όρο-ομπρέλα *speculative fiction*.¹²⁴ Αν η ΕΦ είναι λογοτεχνία των ιδεών (όπως συχνά έχει υποστηριχθεί από τον Darko Suvin [ΜΕΦ 15] και από άλλους), τότε σε αυτήν, όπως έχει επισημάνει η Joanna Russ, «ο κόσμος είναι η ιδέα»,¹²⁵ κάτι που ίσως να εξηγεί και την τυπικότητα των χαρακτήρων που συχνά της επιρρίπτεται ως κατηγορία. Το ενδιαφέρον για την ΕΦ στρέφεται περισσότερο στο αντικείμενο παρά στο υποκείμενο, εξού και απαιτεί ίσως έναν διαφορετικό τρόπο

---

¹²⁰ Samuel R. Delany, *Starboard Wine: More Notes on the Language of Science Fiction*, intr.: Matthew Cheney, Hanover & London, Wesleyan, 2012 [1984], 190-3.

¹²¹ Csicery Ronay Jr, *Seven Beauties*, ό.π., 61-4 και γενικά 47-75.

¹²² Στο ίδιο 54-5.

¹²³ Marta Boni (ed.), *World-Building: Transmedia, Fans, Industries*, Amsterdam, Amsterdam UP, 2017, 41 και 47.

¹²⁴ Η ανάγκη για έναν ευρύτερο όρο φαίνεται να προέκυψε στη δεκαετία του '50, (όταν και ο Robert Heinlein τον πρότεινε) καθώς τότε το είδος άρχισε να επεκτείνεται από τα έως τότε στενά του όρια. Βλ. σύντομα: Sherryl Vint, *A Guide to the Perplexed*, ό.π., 73-91. Για την έννοια του πιθανού κόσμου βλ.: Umberto Eco, *Τα όρια της ερμηνείας*, μτφρ.: Μαριάννα Κονδύλη, Αθήνα, Γνώση, 1993, 241-268 και γενικά Alice Bell - Marie-Laure Ryan (ed.), *Possible Worlds and Contemporary Narratology*, London, Nebraska UP, 2019, 1-45.

¹²⁵ Russ, "Towards an Aesthetic", ό.π., 113.

αισθητικής από την κλασική, που είναι στραμμένη προς την υποκειμενικότητα.¹²⁶ Για τον Suvin οι δύο τεχνικές που έχει η ΕΦ για να παραγάγει τις πειραματικές ποικιλίες της εμπειρικής μας ζωής είναι η *αναλογία* (που εντάσσεται στις αλληγορικές διαστάσεις της ΕΦ τις οποίες έχει σχολιάσει πάλι ο Eco ως κυρίαρχες¹²⁷) και η *παρέκταση* [*extrapolation*], (ΜΕΦ 16-36) στις οποίες ο Jameson προσθέτει την *μείωση του κόσμου* [*world reduction*]. Με πρότυπο το έργο της Ursula Le Guin, ο συγγραφέας αναφέρεται στην ικανότητα της ΕΦ να αναγάγει την πολυπλοκότητα του κόσμου σε ορισμένες πολύ βασικές γραμμές ώστε η κυριαρχία να φαίνεται καθαρότερα.¹²⁸

Πράγματι, ο συγγραφέας της ΕΦ φαίνεται ότι «είναι υποχρεωμένος να επινοήσει ένα ολόκληρο σύμπαν, μία ολόκληρη οντολογία, έναν εντελώς διαφορετικό καινούριο κόσμο».¹²⁹ Για τον Jameson, που αντλεί εξίσου από τον Suvin και την μπρεχτική ανοικείωση, η ΕΦ ανοικειώνει τους πολιτισμικούς θεσμούς του υπάρχοντος κόσμου, με τρόπο που εμφανίζει μπροστά στα μάτια μας, την βαθιά ιστορικότητα και μεταβλητότητά τους: «[η ΕΦ] ανοικειώνει και ανακατασκευάζει τις εμπειρίες του ίδιου μας του παρόντος».¹³⁰ Για τον ίδιο, η σημασία της μπρεχτικής έννοιας έγκειται στο να αποκαλύψει ότι αυτό που γινόταν αντιληπτό ως φυσικό (ο εμπειρικός κόσμος), είναι στην πραγματικότητα ιστορικό.¹³¹ Το σημαντικότερο, όσον αφορά στην ανοικείωση της ΕΦ, είναι ότι τέτοιες στρατηγικές πλαγιότητας είναι απαραίτητες αν θέλουμε να σπάσουμε τη μοναδική μας απομόνωση και να αποκτήσουμε μία εμπειρία του παρόντος, γιατί πράγματι, «η ανθρωπότητα [...] μπορεί να αντέξει μόνο ελάχιστη από την αδιαμεσολάβητη και αφιλτράριστη εμπειρία της καθημερινής ζωής στον καπιταλισμό»,¹³² της οποίας την ωμότητα αν βλέπαμε κατάματα, χωρίς τους αμυντικούς μηχανισμούς μας, ίσως και να τυφλωνόμασταν. Αυτή την προβληματική της ταυτότητας και της διαφοράς ο Adam Roberts θεωρεί επίσης ως κεντρικό στοιχείο της ΕΦ ως «τη συνάντηση με τη διαφορά, τη δυσκολία της αναπαράστασης του άλλου, χωρίς να χάσουμε την επαφή

¹²⁶ Η Joanna Russ, ο Samuel Delany και Fredric Jameson συμφωνούν στο ότι η ΕΦ χρειάζεται διαφορετικό τρόπο αισθητικής αποτίμησης από αυτό που έχει διαμορφωθεί ως 'λογοτεχνία'. Βλ. ενδεικτικά: Στο ίδιο 112, S. Delany, *Starboard Wine*, ό.π., 34, Jameson, *Αρχαιολογίες του μέλλοντος*, ό.π., 59-60, υποσημ. 11.

¹²⁷ Umberto Eco, *Κήνσορες και θεράποντες: Θεωρία και Ιδεολογία των Μέσων Μαζική Επικοινωνίας*, μτφρ.: Έφη Καλλιφατίδη, Αθήνα, Γνώση, 1987, 453-6.

¹²⁸ Jameson, *Archaeologies of the future*, ό.π., 267-80.

¹²⁹ Jameson, *Αρχαιολογίες του μέλλοντος*, ό.π., 195-6.

¹³⁰ Jameson, *Archaeologies of the future*, ό.π., 286.

¹³¹ Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 328.

¹³² Jameson, *Archaeologies of the future*, ό.π., 287.

με το οικείο [...] χωρίς να υποκύψουμε στην δισδιάστατα καρικατούρα της ετερότητας ως μοχθηρής».¹³³ Από τα παραπάνω προκύπτουν τα αναπαραστατικά ζητήματα της διπλής γραφής,¹³⁴ όπου η επινόηση ενός άλλου κόσμου δημιουργεί διλήμματα που αφορούν την ανάγκη επινόησης νέων στοιχείων, νέων εννοιών, με άλλα λόγια της ριζικής διαφοράς, τα οποία όμως καθίστανται ιδιαίτερα περίπλοκα για δύο λόγους: αφενός γιατί, κατά τα φαινόμενα, όσο περισσότερο ένα κείμενο επιτυγχάνει την αίσθηση του ανοίκειου, όσο προσεγγίζει τη ριζική διαφορά και απομακρύνεται από το γνωστικό σκέλος, τόσο περισσότερο αποτυχημένο φαίνεται να είναι καθώς χάνει το έρεισμά του στο πραγματικό.

Πράγματι το γνωστικό στοιχείο, ως το έρεισμα στο πραγματικό, το βασικό χαρακτηριστικό για την ΕΦ, αποκτά στον Suvin μία περισσότερο οντολογική διάσταση, καθώς, όπως αναφέρει, κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα ενέχει γνωστική δυνητικότητα,¹³⁵ ενώ στο γνωστικό φαίνεται να εδράζεται και η κριτική αξία που αποδίδει στην ΕΦ (ΜΕΦ 10) και στην οποία ο Carl Freedman δόμησε όλη του την επιχειρηματολογία. Εστιάζοντας στη λογοτεχνία, το παραπάνω μπορεί να συντεθεί με την ανάλυση του Στάθη Γουργουρή στο *Στοχάζεται η λογοτεχνία;*, για την «εγγεν[ή] ικανότητα της λογοτεχνίας να θεωρητικοποιεί τις συνθήκες του κόσμου από τον οποίο αναδύεται».¹³⁶ Αντλώντας από τον Κορνήλιο Καστοριάδη, ο Γουργουρής αναφέρεται στη διαλεκτική μέσω της οποίας η λογοτεχνική/ποιητική σχέση με τον κόσμο ενσαρκώνει τις κοινωνικές αντινομίες, και, ταυτόχρονα, καθώς τις απαρνείται μας τις αποκαλύπτει με πιο οξεία μορφή.¹³⁷ Αυτή η ριζική διάστασή της φαντασίας να δημιουργεί και ταυτόχρονα να καταστρέφει τον κόσμο, συνδυαζόμενη με την γνωστική διάσταση της λογοτεχνίας αναδεικνύει αυτήν την ιδιομορφία της ΕΦ, να απορρέει σε καθοριστικό βαθμό από τον παροντικό εμπειρικό κόσμο καίτοι αναφέρεται σε έναν Άλλο, μελλοντικό. Να δημιουργεί έναν άλλο πιθανό κόσμο, καταστρέφοντας και παράλληλα διατηρώντας τον υπαρκτό κόσμο.

Εφόσον σε ό,τι αφορά τη συγκρότηση του κόσμου η ΕΦ ενέχει ουσιαστικά μία χωρική διάσταση,¹³⁸ το world-building θυμίζει την αισθητική της γνωστικής

¹³³ Roberts, *Science Fiction*, ό.π., 19.

¹³⁴ Jameson, *Archaeologies of the Future*, ό.π., 194.

¹³⁵ Darko Suvin, *Positions and Presuppositions in Science Fiction*, Basingstoke: Macmillan, 1988, 189.

¹³⁶ Γουργουρής, *Στοχάζεται η λογοτεχνία;*, ό.π., 31. Βλ. σχετικά και τη συλλογή κειμένων του Καστοριάδη για την τέχνη: Κορνήλιος Καστοριάδης, *Παράθυρο στο χάος*, επιμ.: Enrique Escobar – Myrto Gondicas, Pascal Vernay, μτφρ.: Ευγενία Τσελέντη, Αθήνα, ύψιλον, 2007.

¹³⁷ Στο ίδιο 40.

¹³⁸ Ο Jameson κλείνει με αυτή τη φράση το άρθρο: Fredric Jameson "Science Fiction as a Spatial Genre: Vonda McIntyre's *The Exile Waiting*" στο: Jameson, *Archaeologies*, ό.π., 296-313 [313].

χαρτογράφησης,¹³⁹ την οποία ο Jameson ανέπτυξε στο *Μεταμοντέρνο*. Λαμβάνοντας υπόψιν την αυξανόμενη σημασία του χώρου στην εποχή της μετανεωτερικότητας και συνάμα την περιορισμένη θέ(α)ση του υποκειμένου με τον αποκλεισμό του από την ολότητα, προτείνει την γνωστική χαρτογράφηση η οποία προϋποθέτει «τον συνυπολογισμό υπαρξιακών δεδομένων (της εμπειρικής θέσης του υποκειμένου) και ουδέτερων, αφηρημένων εννοήσεων της γεωγραφικής ολότητας».¹⁴⁰ Αναπόφευκτα, η έννοια έχει μεσολαβητικό χαρακτήρα και μπορεί να μεταγλωττιστεί με τους όρους της ιδεολογίας, της *par excellance* μεσολαβητικής κατηγορίας όπως λέει αλλού,¹⁴¹ και συνδιαλέγεται με τον αλτουσεριανό ορισμό για την ιδεολογία ως: «φαντασιακής σχέσης του υποκειμένου με τις πραγματικές συνθήκες της ύπαρξής του»,¹⁴² με την έμφαση που δίνει στο χάσμα μεταξύ, από τη μία της συγκεκριμένης τοποθέτησης του υποκειμένου και από την άλλη της ολότητας της ταξικής δομής μέσα στην οποία βρίσκεται, «χάσμα το οποίο η ιδεολογία [...] αποπειράται να γεφυρώσει, να συντονίσει, να χαρτογραφήσει».¹⁴³ Η γνωστική χαρτογράφηση ενέχει, όπως και η ΕΦ, μία παιδαγωγική διάσταση¹⁴⁴ και καθίσταται κεντρική για την ΕΦ, καθώς τοποθετεί τα υποκείμενα εντός ενός κόσμου που είναι τόσο διαφορετικός όσο είναι και δικός μας, ενώ η προσφορά της έγκειται στο ότι μπορεί να συντελέσει στην κατανόηση της υποκειμενικής μας θέσης στον πολύπλοκο χώρο μιας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, ώστε να διανοίξει την δυνατότητα της πράξεως.¹⁴⁵

γ. Οι πολλαπλές χρονικότητες της ΕΦ ή το παρόν ως ιστορία

Ο Alvin Toffler, στο βιβλίο του *The Future Shock* έχει υποστηρίξει ότι οι ραγδαίες αλλαγές που γνωρίζει ο κόσμος τα τελευταία χρόνια προκαλούν ένα σοκ, χαρακτηρίζοντας την ΕΦ το κατάλληλο είδος για να μας προετοιμάσει για το μέλλον

¹³⁹ D. Seed (ed.), *Companion to Science Fiction*, ό.π., 4. Για την έννοια από τον Jameson βλ.: Jameson, *Μεταμοντέρνο*, ό.π., 89-100, αλλά και 239-64, αλλά και: Fredric Jameson "Cognitive Mapping", στο: Cary Nelson-Lawrence Grossberg (ed.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, London, Macmillan, 1988, 347-60. Γενικά για την έννοια: Robert T. Tally, *Spatiality (The New Critical Idiom)*, London-New York, Routledge, 2012, 67-74, Robert T. Tally Jr, Fredric Jameson: *The Project of Dialectical Criticism*, ό.π., Wegner, *Periodizing Jameson*, ό.π., 69-80. Colin MacCabe "Preface" στο Fredric Jameson, *The Geopolitical Aesthetic: Cinema and Space in the World System*, London, Indiana UP, 1992, xvi-xiv.

¹⁴⁰ Jameson, *Μεταμοντέρνο*, ό.π., 97.

¹⁴¹ «Η ιδεολογία είναι η κατεξοχήν διαμεσολαβητική έννοια, η οποία γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ του ατομικού και του κοινωνικού, της φαντασίας και της πραγματικότητας, της οικονομίας και της αισθητικής, αντικειμενικότητας και υποκειμένου, λογικής και ασυνειδήτου, ιδιωτικού και δημοσίου» στο: Jameson, *Ideologies of Theory*, ό.π., ix.

¹⁴² Althusser, *Θέσεις*, ό.π., 99, μετάφραση ελαφρώς παραλλαγμένη.

¹⁴³ Jameson, *Μεταμοντέρνο*, ό.π., 260

¹⁴⁴ Στο ίδιο 95.

¹⁴⁵ Στο ίδιο 100.

που έρχεται,¹⁴⁶ μία αντίληψη στην οποία φαίνεται να συμφωνεί η Δόμνα Παστουρματζή.¹⁴⁷ Ο Fredric Jameson, παρότι αναγνωρίζει ότι οι ραγδαίες αλλαγές που φέρνει η εξάπλωση της πληροφορίας και η αναδίπλωση του χώρου στον μετανεωτερικό καπιταλισμό είναι σαν να απαιτούν μία καινούρια μετάλλαξη του ανθρώπινου είδους προκειμένου να τις αντιληφθούμε,¹⁴⁸ θεωρεί ότι η κριτική διάσταση της ΕΦ φαίνεται στο ακριβώς αντίθετο:

αυτό που είναι αυθεντικό σε αυτή [ενν. στην ΕΦ] ως τρόπου αφήγησης και ως μορφής γνώσης δεν βρίσκεται επουδενί στην ικανότητά της να κρατήσει το μέλλον ζωντανό, ακόμα και στη φαντασία μας. Αντίθετα, η βαθύτερη κλίση της έγκειται στην επανειλημμένη κατάδειξη και δραματοποίηση της ίδιας μας της ανικανότητας να φανταστούμε το μέλλον και να το ενσωματώσουμε μέσα από πλήρεις αναπαραστάσεις.¹⁴⁹

Έτσι, σύμφωνα με τον Jameson, η αναπαράσταση της ασύλληπτης ολότητας του σύγχρονου παγκόσμιου συστήματος φαίνεται να επιτυγχάνει ακριβώς μέσω της αποτυχίας της, έτσι που η παρουσίαση της ολότητας τιμάται όταν αναπαρίσταται ως απύσχα.¹⁵⁰ Τέτοια ζητήματα, όχι τόσο αναπαράστασης όσο αναπαραστασιμότητας, ως των συνθηκών της πιθανότητας της ίδιας της αναπαράστασης, διαφαίνονται καλύτερα εξετάζοντας πιο προσεκτικά τη σχέση της ΕΦ με τον χρόνο.

Η ΕΦ ως είδος έχει εμμονή με την χρονικότητα ως τέτοια, κάτι που δεν περιορίζεται στο μέλλον, αλλά εμπλέκει και τις άλλες διαστάσεις.¹⁵¹ Ενώ το μέλλον αποτελεί την κεντρικότερη ίσως αναφορά των κειμένων της ΕΦ, πρέπει να σημειωθεί ότι ενέχει μία διαλεκτική σημασία, καθότι νοείται κατανάγκη συσχετιστικά με το παρόν. Όπως φάνηκε προηγουμένως, η ΕΦ αντλεί στοιχεία από το παρόν, τα μετασχηματίζει και τα ανοικειώνει. Σύμφωνα με τον Samuel Delany: «Η ΕΦ δεν έχει να κάνει με το μέλλον· το χρησιμοποιεί ως αφηγηματική σύμβαση για να

¹⁴⁶ Alvin Toffler, *Το σοκ του μέλλοντος*, μτφρ.: Έλσα Νικολάου, Αθήνα, Κάκτος, 1994.

¹⁴⁷ Βλ. στο: Δόμνα Παστουρματζή «Το μέλλον είναι εδώ και λέγεται Επιστημονική Φαντασία», στο Γιώργος Πολ. Παπαδάκης (επιμ.) *Οι δρόμοι του φανταστικού: Θεωρητικές προσεγγίσεις, απόψεις και διηγήματα*, Αθήνα, Οξύ, 2005, 88-102.

¹⁴⁸ Jameson, *Το μεταμοντέρνο*, ό.π., 80.

¹⁴⁹ Jameson, *Archaeologies of the Future*, ό.π., 288-9.

¹⁵⁰ Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 39-40 με παράδειγμα ένα κείμενο του Sartre. Βλ. επίσης: Steven Hemling, *The Success and Failure of Fredric Jameson: Writing, the Sublime and the Dialectic of Critique*, New York, State University of New York Press, 2001.

¹⁵¹ Pawel Frelik "The Future of the Past: Science Fiction, Retro and Retrofuturism": Brian Attebery – Veronica Hollinger (ed.) *Parabolas of Science Fiction*, Middletown, Wesleyan UP, 2013, 205-224.

παρουσιάσει σημαντικές στρεβλώσεις του παρόντος». ¹⁵² Πρόκειται για την ουσιαστική διάσταση της ΕΦ που έθεσε ο Robert Heinlein ως «ρεαλιστικής υπόθεσης για μελλοντικά γεγονότα». ¹⁵³ Μάλιστα, σύμφωνα με τον Jameson: «ο αναπαραστατικός μηχανισμός της ΕΦ [...] επιστρέφει πιο αξιόπιστες πληροφορίες για τον σύγχρονο κόσμο από ότι ένας εξαντλημένος ρεαλισμός (ή και ένας εξαντλημένος μοντερνισμός)». ¹⁵⁴ Η ΕΦ είναι καταρχήν ένα είδος που εντοπίζει στο παρόν τα ίχνη του *μη-έτι-είναι*, του *όχι-ακόμη*, όπως το έθετε ο Ernst Bloch, καθώς: «ένα καινούργιο αγαθό ποτέ δεν είναι εντελώς καινούργιο. Πολλά από τα στοιχεία του παρελθόντος υπεισέρχονται στο μέλλον, και του μέλλοντος στο παρελθόν». ¹⁵⁵

Ενδιαφέρον έχει και η σχέση της ΕΦ με το παρελθόν και υπάρχουν ορισμένα υπο-είδη της ΕΦ που εστιάζουν ακριβώς σε αυτό, όπως είναι το ατμοπάνκ και η εναλλακτική ιστορία. Επίσης είναι συχνό σε κείμενα ΕΦ που τοποθετούνται στο μέλλον, να αναπαρίστανται περιστάσεις που παραπέμπουν σε προγενέστερες εποχές, με τον Jameson να αναφέρει ότι αυτοί οι ιστορικισμοί σχετίζονται με τον τρόπο παραγωγής και τις “αναμνήσεις” παλαιότερων τρόπων παραγωγής στον ίδιο τον καπιταλισμό. ¹⁵⁶ Είναι ένα από τα παράδοξα ορισμένων έργων ΕΦ, ακόμη κι αν κατευθύνονται προς ένα πολύ μακρινό μέλλον να είναι νοσταλγικά ενός μακρινού παρελθόντος, τα ίχνη παλαιότερων στιγμών που φέρουν μαζί τους και τις ιδεολογικές τους αντιφάσεις. Πέραν αυτών, η νοσταλγία αυτή καταδεικνύει ίσως και έναν φόβο για ένα πραγματικά αγνώριστο μέλλον που θα έφερε μαζί του τη ριζική διαφορά, έναν φόβο για την αλλαγή, εντός της ίδιας της λογοτεχνίας της αλλαγής. ¹⁵⁷ Η επιστροφή στο παρελθόν εμπεριέχεται με ουσιαστικό τρόπο στο fandom της ΕΦ και στα βιβλία, στις ταινίες ή στις σειρές που ανήκουν σε ένα συγκεκριμένο franchise (το *Star Trek* και το *Star Wars* αποτελούν τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις). ¹⁵⁸ Έχει ενδιαφέρον η παρατήρηση ότι η διαρκής επαναφορά του ίδιου θέματος, η λαχτάρα του κοινού για το καινούριο που είναι ίδιο με το παλιό, μία λαχτάρα για την αιώνια επανάληψη και την ψευδαίσθηση του νέου, δραματοποιεί με τον πλέον

¹⁵² Delany, *Starboard Wine*, ό.π., 26.

¹⁵³ Αντλημένο από Wolfe, *Critical Terms*, ό.π., 109.

¹⁵⁴ Jameson, *Archaeologies*, ό.π., 384.

¹⁵⁵ Ernst Bloch, *Ουτοπία και Επανάσταση (Συζητήσεις)*, εισ.-μτφρ.: Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα, Έρασμος, 1985, 49. Βλ. και Jameson, *Marxism and Form*, ό.π., 124.

¹⁵⁶ Jameson, *Αρχαιολογίες του μέλλοντος*, ό.π., 122.

¹⁵⁷ Ο φόβος αυτός έχει για τον Jameson ταξικές βάσεις, ενώ υποδηλώνει και έναν φόβο για την ίδια την ιστορία, όπως έχει καταδείξει στο: Fredric Jameson, *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism*, London-New York, Verso, 1992, 286.

¹⁵⁸ John Clute “Science Fiction from 1980s to the present”, στο: *Cambridge Companion to Science Fiction*, ό.π., 64-5 και 64-78.

εμφατικό τρόπο την εμπορευματική, καταναλωτική λογική του ύστερου καπιταλισμού. Ο κυκλικός χρόνος της επαναφοράς του αιωνίως ίδιου είναι και ο χρόνος της στασιμότητας που παγώνει την αλλαγή, όπως έχουν καταδείξει οι Giorgio Agamben και Guy Debord.¹⁵⁹

Με το παραπάνω γίνεται εμφανές ότι η σχέση της ΕΦ με τη χρονικότητα καθορίζεται από τις αντιλήψεις και τις κοινωνικές φαντασιακές σημασίες που ενυπάρχουν ως καθεστώτα γνώσης και ιστορικότητας στην εκάστοτε εποχή.¹⁶⁰ Σε μία σύντομη και εξαπλουστευμένη παρουσίαση ορισμένων καθεστώτων της χρονικότητας της ΕΦ: το είδος στα πρώτα χρόνια συνδέθηκε με την εξελικτική θεωρία του Δαρβίνου που άλλαξε τις αντιλήψεις για τον χρόνο, έπειτα οι παγκόσμιοι πόλεμοι επανέφεραν την χιλιαστική αποκαλυπτική λογική που γέννησε τις φαντασιώσεις καταστροφής, οι δυστοπίες του κοντινού μέλλοντος αντανακλούν την απαισιοδοξία της ψυχροπολεμικής εποχής, η αναβίωση των ουτοπιών τις δεκαετίες της παγκόσμιας επανάστασης της δεκαετίας του '60 και η απότομη ατροφία της ουτοπικής φαντασίας μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης είναι ενδεικτικές των παραλλαγών των αντιλήψεων για τη χρονικότητα στις οποίες ανταποκρίθηκε το είδος.¹⁶¹ Ως προς τον ίδιο τον τρόπο παραγωγής, όπως αναφέρει συχνά ο Καστοριάδης, οι φαντασιακές σημασίες του καπιταλισμού είναι κυρίως αυτές της ορθολογικότητας και της πάση θυσία προόδου και εξέλιξης,¹⁶² οι οποίες έχουν στιγματίσει και συνεχίζουν να επηρεάζουν την ΕΦ, της οποίας πολλά μέλλοντα μοιάζουν με απλές προεκτάσεις του καπιταλιστικού παρόντος.¹⁶³ Η έννοια της προόδου όμως αποκλείει τη θεώρηση του μέλλοντος ως ρήξης¹⁶⁴ και φαίνεται να εξοβελίζει και την ίδια τη λογική και τη δυνατότητα της ριζικής διαφοράς, παρακωλύοντας ακόμα και τη σύλληψη με τη φαντασία ενός *Novum* με την έννοια του Ernst Bloch, ως του απόλυτα Νέου,¹⁶⁵ κάτι που, για τον Jameson, δεν συνιστά αποτυχία της ατομικής φαντασίας, αλλά είναι αποτέλεσμα της συστηματικής,

¹⁵⁹ Giorgio Agamben, *Χρόνος και Ιστορία: Κριτική του στιγμιαίου και του συνεχούς*, μτφρ: Δημήτρης Αρμάος, Αθήνα, Ίνδικτος, 2003, 15-9 και Guy Debord, *Η κοινωνία του θεάματος*, μτφρ.-επίμετρο: Γιώργος Ίκαρος Μπαμπασάκης, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2016, [126] και [129].

¹⁶⁰ Για τα καθεστώτα ιστορικότητας, βλ. τις αναλύσεις του Λιάκου: Αντώνης Λιάκος, *Αποκάλυψη, Ιστορία και Ουτοπία: Οι μεταμορφώσεις της ιστορικής συνείδησης*, Αθήνα, Πόλις, 2012 και Αντώνης Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Αθήνα, Πόλις, 2007.

¹⁶¹ Seed, *Science Fiction*, ό.π., 97-116.

¹⁶² Κορνήλιος Καστοριάδης, *Πεπραγμένα και Πρακτέα: Τα σταυροδρόμια του λαβυρίνθου V*, μτφρ.: Κωστής Σπαντιδάκης, Αθήνα, Υψίλον, 2019, 341-2.

¹⁶³ Jameson, *Αρχαιολογίες του Μέλλοντος*, ό.π., 403.

¹⁶⁴ Στο ίδιο 401.

¹⁶⁵ Αντλημένο από το: Jameson, *Marxism and Form*, ό.π., 126-7.

πολιτισμικής και ιδεολογικής περιχαράκωσης στην οποία είμαστε όλοι και όλες φυλακισμένοι/ες.¹⁶⁶

Έτσι, ερχόμενοι στο ζητούμενο, ο γονιμότερος κριτικά τρόπος να αντιμετωπίσουμε τη χρονικότητα της ΕΦ περνάει μέσα από τις συνθήκες της πιθανότητας του ίδιου του είδους. Σύμφωνα με τον Jameson, η ΕΦ διατηρεί μία διαλεκτική και δομική σχέση συγγένειας και αντιστροφής με το ιστορικό μυθιστόρημα, κάτι που πάει πέραν της συμμετρίας του ότι το ένα αναφέρεται στο παρελθόν και το άλλο στο μέλλον.¹⁶⁷ Ο Jameson αντλεί εδώ από τον Georg Lukacs και το βιβλίο του για το ιστορικό μυθιστόρημα, στο οποίο υποστηρίζεται ότι το τελευταίο γνωρίζει την ακμή του στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όταν, παράλληλα με την ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού, αναδύεται η έννοια της *ιστορικότητας*.¹⁶⁸ Η ιστορικότητα είναι γέννημα θρέμμα της νεωτερικότητας, καθώς η τελευταία προϋποθέτει μία αίσθηση του παρελθόντος και της παράδοσης προκειμένου διακηρύξει την ίδια της τη νεωτερικότητα.¹⁶⁹ Ο Jameson έχει υποστηρίξει ότι η στιγμή της αναγκαιότητας της ΕΦ φαίνεται να συμβαίνει ακριβώς τη στιγμή της κάμψης αυτής της αντίληψης της ιστορικότητας, τη στιγμή που παρακμάζει και το ιστορικό μυθιστόρημα.¹⁷⁰ Στο πρώτο τεύχος του *Science Fiction Studies*, το 1974 σημειώνει: «η ΕΦ είναι από την ίδια της τη φύση, μία συμβολική μεσολάβηση στην ίδια την ιστορία, συγκρίσιμη στην ανάδυσή της ως νέου είδους μόνο με το ιστορικό μυθιστόρημα».¹⁷¹ Αυτή η συνάφεια της ΕΦ και του ιστορικού μυθιστορήματος θα την επισημάνει σε δύο ακόμη περιπτώσεις,¹⁷² ενώ το επιχείρημα αυτό ανέπτυξε εκτενέστερα ο Carl Freedman. Σύμφωνα με τον τελευταίο, η ΕΦ ενσωματώνει την προβληματική της ιστορικότητας, προβάλλοντας ένα μέλλον σημαντικά διαφορετικό από το εμπειρικό παρόν, καίτοι σε συγκεκριμένη συνέχεια με εκείνο.¹⁷³

Αυτό που είναι διακριτό και χαρακτηριστικό για την ΕΦ, σύμφωνα πάντα με τον Jameson, και που συνιστά την βαθιά σχέση της με την ιστορικότητα, δεν είναι

---

¹⁶⁶ Jameson, *Archaeologies of the Future*, ό.π., 289.

¹⁶⁷ Jameson, *Postmodernism*, ό.π., 283.

¹⁶⁸ Georg Lukács, *The Historical Novel*, transl.: Hannah and Stanley Mitchell, London, Merlin Press, 1962 [1937].

¹⁶⁹ Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*;, ό.π., 81-5.

¹⁷⁰ Jameson, *Archaeologies of the future*, ό.π., 285.

¹⁷¹ Fredric Jameson. "Change, SF, and Marxism: Open or Closed Universes?" *Science Fiction Studies* 1, no. 4, 1974, 272-6, παράθεμα, 275.

¹⁷² Συγκεκριμένα στο άρθρο "Nostalgia for the Present", στο: Jameson, *Postmodernism*, ό.π., 279-96. και στο άρθρο "Progress versus Utopia, or Can We Imagine the Future?" στο: Jameson, *Archaeologies of the future*, ό.π., 281-95.

¹⁷³ Freedman, *Critical Theory and SF*, ό.π., 44-62, παράθεμα 50.

τόσο ότι μας δίνει μία πιθανή αναπαράσταση του μέλλοντος, όσο το ότι μας δίνει την ευκαιρία να δούμε το παρόν μας ως ιστορία.¹⁷⁴ Η ΕΦ εγκαθιστά μια νέα αίσθηση του μέλλοντος σε έναν φανταστικό χώρο όπου το ίδιο το παρελθόν έχει εγγραφεί. Τα μέλλοντα της ΕΦ εξυπηρετούν τη λειτουργία «να μεταμορφώνουν το ίδιο μας το παρόν στο καθοριστικό παρελθόν ενός πράγματος που πρόκειται να ακολουθήσει».¹⁷⁵ Μία τέτοια σύλληψη μας επιτρέπει να δούμε τόσο το παρελθόν όσο και το παρόν στο οποίο ζούμε, όχι ως μία τελειωμένη υπόθεση, αλλά ως μία διαδικασία εν τω γίνεσθαι, ως μία σειρά χαμένων ευκαιριών, διανοίγοντας το δρόμο για την αναγκαιότητα της πράξης. Η πράξις, άλλωστε, σύμφωνα με τον Sartre, αποτελεί προβολή, με την ολοποιητική της διάσταση να αρνείται τον κόσμο και να τον μεταμορφώνει,¹⁷⁶ καθώς όπως επεσήμανε ο Καστοριάδης: «η πράξη δεν μπορεί να εξαλείψει την ανάγκη διαύγασης του μέλλοντος που θέλει».¹⁷⁷

Νομίζω ότι σε αυτή την κομβική αντίληψη του παρόντος ως ιστορίας πρέπει να βρεθεί η αινιγματική αυτή φράση που δίνει τον τίτλο στην πραγμάτευση της ουτοπίας και της ΕΦ από τον Jameson, ο οποίος κλείνει το προηγούμενο βιβλίο του για την νεωτερικότητα ως εξής: «Οι οντολογίες του παρόντος απαιτούν αρχαιολογίες του μέλλοντος, όχι προγνώσεις του παρελθόντος».¹⁷⁸ Πράγματι, οι αρχαιολογίες του μέλλοντος μπορούν να ιδωθούν ως η οπτική που θα αποκτούσαν κάποιοι/ες υποθετικοί αρχαιολόγοι καλούμενοι/ες να συλλέξουν τα συντρίμια του παρελθόντος που δεν είναι άλλο από το παρόν μας. Η εικόνα που θα αποκτούσαν για μας οι μελλοντικές γενιές εγκαλεί για μία πιο ενδυναμωμένη και ιστορική αντίληψη του ίδιου μας του παρόντος. Αν το παρόν καθίσταται δύσκολο να θεωρητικοποιηθεί λόγω της ιδεολογίας η οποίας μας δένει όλες και όλους ανεξαιρέτως χειροπόδαρα παρά το ό,τι θα θέλαμε να πιστεύουμε, η ΕΦ μας δίνει την ευκαιρία να δούμε το παρόν μας μέσα από τη διαμεσολάβηση, μέσα από τα ματόγυαλα του μέλλοντος.

Η εικόνα αυτή συνδιαλέγεται με το βλέμμα του *Angelus Novus*, όπως μας το παραθέτει ο Walter Benjamin στο πολυσχολιασμένο αυτό μέρος¹⁷⁹ από τις *Θέσεις για την Ιστορία*, με το συνταραγμένο βλέμμα του αγγέλου της Ιστορίας να έρχεται στην

¹⁷⁴ Jameson, *Postmodernism*, ό.π., 284.

¹⁷⁵ Jameson, *Archaeologies of the future*, ό.π., 288.

¹⁷⁶ Jameson, *Marxism and Form*, ό.π., 231.

¹⁷⁷ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, επιμ.: Κώστας Σπαντιδάκης, μτφρ.: Κώστας Σπαντιδάκης – Γιούλη Σπαντιδάκη, Σωτήρης Χαλίκιας, Αθήνα, Ράππα, 1999, 164.

¹⁷⁸ Jameson, *Μια μοναδική νεωτερικότητα*, ό.π., 227.

¹⁷⁹ Πρβλ. την ανάλυση του Λιάκου: Λιάκος, *Αποκάλυψη, Ουτοπία, Ιστορία*, ό.π., 307-14.

ΕΦ από το μέλλον προς το παρόν μας,¹⁸⁰ κρατώντας το ζωντανό μέσα από τις εναλλακτικές της πραγματικότητες, με την *πιθανότητα* του άλλου, που μόνο αυτή «κρατάει τον κόσμο από τη νεκρική ακαμψία και επιτρέπει σ' έναν καλύτερο κόσμο να γεννηθεί».¹⁸¹ Και ίσως μέσα από τους κόσμους της ΕΦ και μαζί με μία από τις σπάνιες λογοτεχνικές στιγμές του Jameson: «όπως σε έναν άρρωστο βολβό του ματιού, στον οποίο εισβάλλουν ενοχλητικές εκλάμψεις φωτός, ή όπως σε εκείνες τις περίτεχνες αναλαμπές του ηλίου, όπου ακτίνες ενός άλλου κόσμου ξαφνικά δραπετεύουν στον δικό μας, μας υπενθυμίζεται ότι η Ουτοπία υπάρχει και ότι άλλα συστήματα, άλλοι χώροι είναι εφικτοί».¹⁸² Σε αυτό το επικριτικό βλέμμα του μέλλοντος προς το παρόν και σε αυτή την ανάνηψη της ελπίδας εκεί που τη νομίζαμε νεκρή έγκειται η κριτική δυναμική της Επιστημονικής Φαντασίας.

---

¹⁸⁰ Walter Benjamin "Για για την έννοια της Ιστορίας" μτφρ.: Γιώργος Φαράκλας - Αριστείδης Μπαλτάς, στο: Walter Benjamin, *Κείμενα 1934-1940*, επιμ.: Γιώργος Σαγκριώτης, Αθήνα, Άγρα, 2019, 713 [707-726].

¹⁸¹ Bloch, *Ουτοπία και Επανάσταση*, ό.π., 46.

¹⁸² Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 612.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. Η χρήση της Επιστημονικής Φαντασίας: Ου-τόποι της Κριτικής Δυστοπίας στην *Άγρια Ακρόπολη* του Νίκου Α. Μάντη

Β.1. Κριτική δυστοπία, ουτοπική μέθοδος και σημειωτικό τετράγωνο

«Ο κακός ρεαλισμός μπορεί εύκολα να κρυφτεί πίσω απ' τον καθησυχαστικό φερετζέ της «αληθινής ιστορίας», να μας αποκοιμίσει σερβίροντας γνωστά στερεότυπα, να αναπαυτεί σε κατακτημένες δάφνες παρελθόντων λογοτεχνικών προτύπων, η κακή λογοτεχνία του φανταστικού, ακόμα και όταν καταφεύγει αποκλειστικά στην ψυχαγωγική διαφυγή, απαιτεί τη συμμετοχή σε μια περιπλάνηση έξω και πέρα απ' την γνωστή πραγματικότητα, ζητάει από εμάς τουλάχιστον την αποδοχή του εξώκοσμου ταξιδιού, την παραδοχή της λοξότητάς μας. Μειώνει, έστω και έτσι, τη δύναμη που έχει ο «πραγματικός κόσμος» να μας κρατά στις αρπάγες του».¹⁸³ Αυτά αναφέρει ο Νίκος Α. Μάντης, συγγραφέας της *Άγριας Ακρόπολης*, στην ομιλία του με θέμα τη σχέση του με τη λογοτεχνία του φανταστικού, λόγια που δεν μπορούν παρά να ανακαλέσουν την προβληματική της σχέσης πραγματικότητας και φαντασίας, που υπεισέρχεται αβίαστα στην πραγμάτευση του είδους της ΕΦ. Αναφερόμενος στο ζήτημα των ορίων του λογοτεχνικού είδους, σημειώνει το γεγονός ότι η *Άγρια Ακρόπολη* έχει ταμπελοποιηθεί ποικιλοτρόπως ως «καθαρόαιμη επιστημονική φαντασία, αλληγορία για την παγκοσμιοποίηση, πολιτική φαντασία, κυβερνοπάνκ. [...] δυστοπικό θρίλερ, [...] πολιτική ανάλυση υπό αφηγηματικό μανδύα, και [...] κατ' επίφαση φανταστικό και στην ουσία λογοτεχνία της κρίσης». Νομίζω ότι ο χαρακτηρισμός του “καθαρόαιμου”¹⁸⁴ ακυρώνεται επί της αρχής από τις υπόλοιπες ειδολογικές ταυτοποιήσεις, οι οποίες εμπεριέχουν μία δόση αλήθειας. Δεν υπάρχει καθαρό είδος, όλα τα έργα είναι ειδολογικώς ρευστά και η έννοια των ειδολογικών ασυνεχειών αναδεικνύει αυτή τη διαλογική σύγκρουση των ειδών που συλλειτουργούν εντός των κειμένων συγκαθορίζοντας τη νοηματοδότησή τους. Η επιλογή μίας ειδολογικής κατηγορίας από τον εκάστοτε συγγραφέα έχει συνέπειες

¹⁸³ Νίκος Α. Μάντης: «Η λογοτεχνία του φανταστικού 2», *Ο Αναγνώστης* <https://www.oanagnostis.gr/h-logotechnia-tou-fantastikou-2/>.

¹⁸⁴ Στις κριτικές του forum της κοινότητας της ΕΦ γίνονται εμφανή τα διαφορετικά κριτήρια με τα οποία οι fan του είδους αξιολογούν ένα κείμενο που φέρει την ταυτότητα της ΕΦ. Υπάρχει μία εστίαση στην πλοκή και στην επιστημονική αληθοφάνεια και πιστότητα του φανταστικού κόσμου που σπάνια συναντάται σε λογοτεχνικές κριτικές του βιβλίου. Βλ. χαρακτηριστικά το πολύ ενδιαφέρον σχόλιο-κριτική του Μιχάλη Μανωλιού (ψευδώνυμο mman), που είναι αξιόλογος συγγραφέας του είδους της ΕΦ: <https://community.sff.gr/topic/15701%CE%AC%CE%B3%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%B1%CE%BA%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%AF%CE%B%CE%BF%CF%82%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B7%CF%82/>.

στην αποτίμηση του έργου του και, άλλωστε, αν κάτι ήταν να γίνει σαφές από το προηγούμενο κεφάλαιο είναι ότι ο σκόπελος της ειδολογικής ταυτότητας δεν γίνεται να υπερκεραστεί και το είδος οφείλει να διερευνηθεί, όχι με ασύμφορη ταξινομητική ζέση, αλλά στη βάση των κειμενικών συμπτωμάτων. Μέσα από το πρίσμα της *Άγριας Ακρόπολης* διαφαίνονται οι λόγοι που καθιστούν την ΕΦ ένα πρόσφορο ειδολογικό όχημα για την κριτική πραγμάτευση σύγχρονων κοινωνικών ζητημάτων.¹⁸⁵

Ωστόσο δεν μπορεί να παραβλεφθεί μία αντίσταση, ιδίως της λογοτεχνικής κριτικής, στο να χαρακτηρίσει την *Άγρια Ακρόπολη* ως ΕΦ. Η ειδολογική κατηγορία που επιστρατεύεται ως επίλυση αυτού του φαντασιακού προβλήματος είναι αυτή της *δυστοπίας*.¹⁸⁶ Ο όρος αυτός, που αποτελεί έναν παραγωγικό νεολογισμό της Ουτοπίας, ως «η ουτοπία που πήγε στραβά», είναι αρκετά όψιμος, καθότι δημιουργήθηκε, κατά τα φαινόμενα, στα μέσα του 20^{ου} αιώνα στην ψυχροπολεμική περίοδο που ακολούθησε τη φρίκη των δύο Παγκοσμίων Πολέμων,¹⁸⁷ καταλήγοντας μία σχετικά κοινόχρηστη έννοια για τη μυθοπλαστική κατασκευή αρνητικών μελλοντικών εκδοχών του κόσμου, ως αρνητικών προεκτάσεων του παρόντος. Εντούτοις, το πρόβλημα δημιουργείται όταν η δυστοπία θεωρείται εσφαλμένα ως ο αντίθετος πόλος της ουτοπίας, που εν πολλοίς έχει καταλήξει να γίνεται αντιληπτή ως συνώνυμη του σοσιαλισμού.¹⁸⁸ Με πρότυπο κείμενα όπως το *1984* του George Orwell και *Ο θαυμαστός καινούριος κόσμος* του Aldous Huxley, αλλά και το *Εμείς* του Yevgeny Zamiatin που στρέφονταν εναντίον της σταλινικής γραφειοκρατίας, η δυστοπία κατέληξε ενίοτε να ταυτίζεται με το πολύ διαφορετικό είδος της αντι-ουτοπίας. Ο Fredric Jameson έχει καταδείξει αδρομερώς ότι η άρνηση της ουτοπίας πρέπει να θεωρηθεί η *αντι-ουτοπία*, κείμενα τα οποία πραγματεύονται ή λοιδορούν την αποτυχία των ουτοπικών προγραμμάτων και που φτιάχνουν έναν κόσμο

¹⁸⁵ Βλ. συνέντευξη Μάντη: «Υποθέτω ότι η άνοδος αυτών των ειδών, τόσο στα γούστα του κοινού, όσο και στις προτιμήσεις των συγγραφέων, σχετίζεται με το γεγονός ότι κάτι έχουν να πουν για την εποχή μας. Ιδίως η Επιστημονική Φαντασία μπορεί να οδηγήσει σε έξοχες μεταφορές για το φόβο που κρύβεται πίσω από το θρίαμβο της καρτεσιανής λογικής και της τεχνολογικής προόδου, φόβο ο οποίος μολύνει με το ενδεχόμενο της απώλειας αλλά και της ολοκληρωτικής καταστροφής κάθε σχεδόν πτυχή της ζωής πλέον» στο: <https://proustandkraken.com/2016/02/%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82%CE%B1-%CE%BC%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B7%CF%82>.

¹⁸⁶ Βλ. Ελισάβετ Κοτζιά, *Ελληνική Πεζογραφία 1974-2010: Τα μέτρα και τα σταθμά*, Αθήνα, Πόλις, 2020, 309-10, και Βαγγέλης Χατζηβασιλείου Χατζηβασιλείου, *Η κίνηση του εκκρεμούς: Άτομο και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία 1974-2017*, Αθήνα: Πόλις, 2017, 837-8 και Τιτίκα Δημητρούλια: <https://www.kathimerini.gr/culture/books/752451/efialtikos-mellontikos-kosmos/>.

¹⁸⁷ Jameson, *Αρχαιολογίες του Μέλλοντος*, ό.π., 354.

¹⁸⁸ Fredric Jameson “Of Islands and Trenches. Neutralization and the Production of Utopian Discourse”, στο F. Jameson, *Ideologies of Theory*, ό.π., 386-7, το οποίο αποτελεί μία ανάλυση του *Utopics: Spatial Play* του Louis Marin στο οποίο θα επανέλθουμε.

απολύτως κλειστό και περιχαρακωμένο που δεν αφήνει κανένα περιθώριο για την ελπίδα.¹⁸⁹ Αντίθετα οι δυστοπίες δεν είναι απαραίτητα, ή μάλλον σπάνια αποτελούν, αντι-ουτοπίες. Συχνότερα ενέχουν εντός τους, ως επί το πλείστον, μία οξεία κριτική, πτυχών ή του συνόλου του υφιστάμενου πολιτικού, κοινωνικού συστήματος και επιπλέον εμπεριέχουν ρανίδες ελπίδας που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ουτοπικές πτυχές. Η Fátima Vieira αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι δυστοπίες που δεν αφήνουν έστω και έναν ελάχιστο χώρο στην ελπίδα τείνουν να αποτυγχάνουν.¹⁹⁰

Προς επίλυση της παραπάνω προβληματικής της σχέσης ουτοπίας και δυστοπίας, ο Tom Moylan έχει προτείνει τον όρο *κριτική δυστοπία*. Ο Moylan αναφέρεται με αυτόν στην αναβίωση των αφηγηματικών δυστοπιών μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, τη ρητορική του τέλους της ιστορίας από τον Francis Fukuyama και την υποτιθέμενη ιδεολογική νίκη του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού. Ωστόσο, παρά τις εξαγγελίες των πολιτικών εκπροσώπων του νεοφιλελευθερισμού, οι οικονομικές ανισότητες διευρύνθηκαν και νέοι πόλεμοι ανέκυψαν στο παγκόσμιο στερέωμα. Σε τούτο το ιστορικό πλαίσιο αναδύθηκαν οι κριτικές δυστοπίες που επεξεργάστηκαν τη δυστοπική αφήγηση στρέφοντας την οξεία κριτική τους στα οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά συμφραζόμενα αυτής της εποχής του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού.¹⁹¹ Ο μετανεωτερικός καπιταλισμός επεκτείνεται ραγδαία χωρίς αντίπαλο εμπορευματοποιώντας και αποικιοποιώντας τους τελευταίους ουτοπικούς θύλακες του πλανήτη και του εαυτού, μετατρέπόμενος σε μία οιονεί αντι-ουτοπία, κάτι που βιώνεται σε ιδεολογικό επίπεδο στη λογική αυτού που ο Mark Fisher αργότερα αποκάλεσε εύστοχα καπιταλιστικό ρεαλισμό, μία δομή της αίσθησης της θετικότητας που απονομιμοποιεί τη δυνατότητα της αντίθεσης ή κατάληψης οποιασδήποτε εξωτερικής θέσης από αυτό το *par excellence* ολοποιητικό σύστημα. Σε αυτό το πλαίσιο η λογοτεχνική απάντηση των κριτικών δυστοπιών εστιάζει σε κείμενα που, όπως αναφέρει ο Αντώνης Μπαλασόπουλος, «το αντικείμενο της κριτικής άρνησης δεν είναι ένα προβαλλόμενο ουτοπικό μέλλον αλλά μάλλον το «μεταπολιτικό» παρόν – η νεοφιλελεύθερη ηγεμονία των εταιριών όπου

¹⁸⁹ Jameson, *Αρχαιολογίες του Μέλλοντος*, ό.π., 330-76 και ειδικά 354-6, και πιο αναλυτικά για την αντινομία ουτοπίας – αντι-ουτοπίας: Fredric Jameson, *The Seeds of Time*, Columbia, Columbia University Press, 1994, 52-67. Πιο συντεταγμένα βλ. το σχήμα του Tom Moylan που θα συζητηθεί αμέσως παρακάτω: Tom Moylan, *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*, Colorado, Westview Press, 2000, 195.

¹⁹⁰ Fátima Vieira: “The concept of utopia”, στο: Gregory Clayes (επιμ), *The Cambridge Companion to Utopian Literature*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 3-28, ειδικά 15-8.

¹⁹¹ Moylan, *Scraps of the Untainted Sky*, ό.π., 183-199.

κυριαρχεί λογική τού «δεν υπάρχει εναλλακτική».¹⁹² Οι κριτικές δυστοπίες δεν αποτελούν ένα ολοκληρωτικά νέο είδος, αλλά σηματοδοτούν την οιονεί μετεξέλιξη του δυστοπικού είδους, όπως ανταποκρίνεται στη μεταλλαγή του κόσμου τον οποίο καταστατικά θεματοποιεί ως ολότητα, μία ανασημασιοδότηση των συνισταμένων που είναι εγγενείς στη δυστοπική αφήγηση,¹⁹³ οι οποίες παρουσιάζουν αυτή την κλειστότητα του κόσμου, αφήνοντας ωστόσο χαραμάδες ελπίδας.

Έτσι, η κριτική διάσταση της κριτικής δυστοπίας την φέρνει εγγύτερα στην ουτοπία, παρά στη δυστοπία, καθώς, όπως τονίζει η Raffaella Baccolini τα κείμενα αυτά διατηρούν ουσιωδώς έναν ουτοπικό πυρήνα.¹⁹⁴ Ωστόσο, ακόμη και η επανατοποθέτηση της έννοιας της δυστοπίας δεν μπορεί να αποφύγει την συσχέτισή της με την ΕΦ, η οποία έχει γίνει αντικείμενο πολλαπλών συζητήσεων των οποίων το εύρος θα υπερέβαινε τη στόχευση του παρόντος κεφαλαίου. Το σίγουρο είναι ότι η ουτοπία και η δυστοπία περισσότερο εμπίπτουν στο είδος της ΕΦ, παρά το αντίθετο. Εν προκειμένω, λοιπόν, θα υιοθετηθεί η αντίληψη του Darko Suvin, ο οποίος θεωρεί την ουτοπία ως κοινωνικο-οικονομικό υπο-είδος της ευρύτερης λογοτεχνικής μορφής της ΕΦ (ΜΕΦ 61), παραλλάσσοντας όμως τη διατύπωση σε «κοινωνικο-οικονομικό υπόστρωμα ορισμένων έργων της ΕΦ», προκειμένου να αποφευχθούν υπόνοιες καθυπόταξης και ιεράρχησης. Στη λογική, λοιπόν, των *Αρχαιολογιών του Μέλλοντος* του Jameson, παρακάτω θα αναζητηθούν οι ουτοπικές πτυχές της *Άγριας Ακρόπολης* ως κείμενο ΕΦ με το κοινωνικο-οικονομικό υπόστρωμα της κριτικής δυστοπίας. Για να συμβεί αυτό απαιτείται μία ακόμη μεθοδολογική παρατήρηση που αφορά αυτή τη φορά στην προέκταση του εννοιολογικού φάσματος της *ουτοπίας*, πέραν του στενού ορίζοντά της ως διακριτού λογοτεχνικού είδους. Αυτή η εργασία έχει γίνει επιμελώς και με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στον τομέα των *Ουτοπικών Σπουδών*, από συγγραφείς όπως ο Lyman Sargent Tower και κυρίως η Ruth Levitas,¹⁹⁵ ωστόσο εν προκειμένω, πιστοί στην συνολική διάρθρωση της μελέτης, εξέχουσα μορφή θα αποτελέσει και

¹⁹² Αντώνης Μπαλασόπουλος «Αντι-ουτοπία και δυστοπία: Για να ξανασκεφτούμε το τοπίο», στο: *Utopia Project Archive, 2006-2010*, ed. Vassilis Vlastaras. Athens: School of Fine Arts Publications, 2011, 394. Ο Μπαλασόπουλος επιχειρεί ένα είδος ταξινόμησης των διαφορετικών κατηγοριών αντι-ουτοπίας και δυστοπίας, με ενδιαφέρουσες ιστορικές παρατηρήσεις, αλλά και εστίαση στις προσμείξεις των κατηγοριών: 393-403.

¹⁹³ Moylan, *Scraps of the Untainted Sky*, ό.π. 188.

¹⁹⁴ Raffaella Baccolini "Gender and Genre in the Feminist Critical Dystopias of Katherine Burdekin, Margaret Atwood, and Octavia Butler", in *Future Females, The Next Generation: New Voices and Velocities in Feminist Science Fiction* Ed. Marleen Barr. Boston: Rowmann and Littlefield, 2000, 13.

¹⁹⁵ Πιο συγκεκριμένα Lyman Tower Sargent "The Three Faces of Utopianism Revisited." *Utopian Studies*, vol. 5, no. 1, 1994, 1-37, Ruth Levitas, *The Concept of Utopia*. London: Allan, 1990 και Ruth Levitas, *Utopia as Method: The Imaginary Reconstitution of Society*, London, Palgrave Macmillan, 2013.

πάλι ο Fredric Jameson. Εν συντομία ο Jameson στα συμπεράσματα του *The Political Unconscious* και ακολουθώντας το έργο του Ernst Bloch, κατακρίνει τη μονομέρεια της μαρξιστικής κριτικής της ιδεολογίας να εμμένει στις συνήθεις πρακτικές της αρνητικής απομυστικοποίησης και τονίζει ότι είναι αμέριστη αναγκαιότητα των μαρξιστικών κριτικών να συμπεριλάβουν επίσης μία θετική ερμηνευτική που να αναζητά την ουτοπική παρόρμηση και την ελπίδα που εμπεριέχονται σε κάθε πολιτισμική κατασκευή.¹⁹⁶ Αργότερα, στο άρθρο του, «Utopia as Replication», όπου ενδιαφέρεται περισσότερο για ζητήματα πολιτικής πράξης, προκρίνει την ουτοπική μέθοδο ως μία πειραματική διεργασία που αναδεικνύει ότι «αυτό που είναι αρνητικό αυτή τη στιγμή μπορούμε να το φανταστούμε ως θετικό σε αυτή την απέραντη εναλλαγή των βεβαιοτήτων που είναι το Ουτοπικό μέλλον»,¹⁹⁷ προχωρώντας στην εμφατική, για το θέμα μας, παρατήρηση ότι ενδέχεται «η δυστοπία να είναι στην πραγματικότητα Ουτοπία, αν εξεταστεί πολύ προσεκτικά».¹⁹⁸

Για να καταστεί αυτό δυνατό, παρακάτω θα αξιοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό το σημειωτικό τετράγωνο του Algirdas Julien Greimas. Το τετράγωνο του Greimas, το οποίο ανέπτυξε αδρομερώς στο άρθρο του “The Interaction of Semiotic Constrains”,¹⁹⁹ προτείνει ένα τρόπο για να ερευνηθούν ταυτόχρονα, τόσο οι αντιθέσεις όσο και οι αντιφάσεις δύο εννοιών. Κύρια λειτουργία του είναι να αναδεικνύει πώς ένα αντιθετικό δίπολο είναι πολύ πιο σύνθετο στις προεκτάσεις του από ότι δείχνει εξαρχής. Σε αυτό μία αρχική αντίθεση τοποθετείται στον πάνω άξονα του τετραγώνου (S_1 , S_2), ενώ οι αντιφάσεις των δύο όρων ($S_1 - \sim S_1$ και $S_2 - \sim S_2$, με τον Greimas να αποκαλεί την εκάστοτε γραμμή των αντιφάσεων: schema) μπαίνουν χιαστί με τα διαγώνια βέλη, συνθέτοντας έτσι μία, πολύ πιο σύνθετη αντίθεση ($\sim S_2$, $\sim S_1$). Το ενδιαφέρον ωστόσο έγκειται στο γεγονός ότι στις γραμμές του τετραγώνου

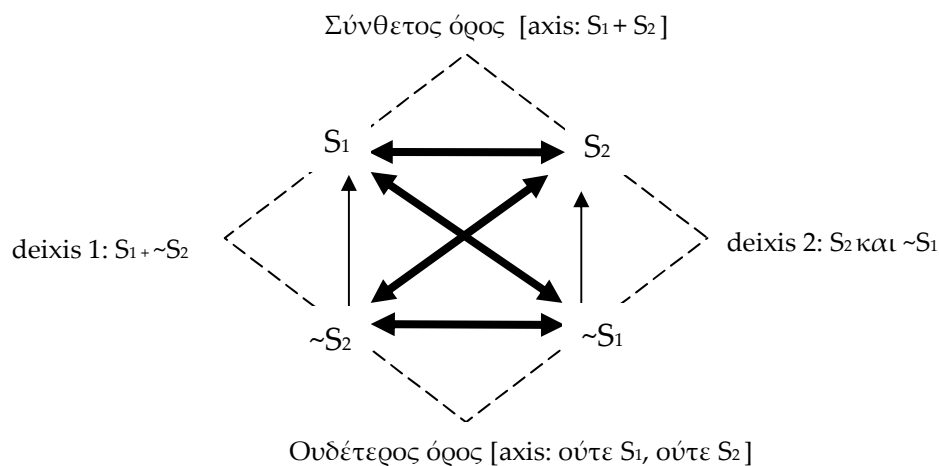
¹⁹⁶ Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 271-90, αλλά και το κεφάλαιο του Jameson για τον Bloch στο: Jameson, *Marxism and Form*, ό.π., 116-59. Βλ. ακόμη το ανάλογο στόχευσης και πρόσφατα μεταφρασμένο άρθρο του Kellner: Douglas Kellner, *Ερνστ Μπλοχ, Ουτοπία και κριτική της Ιδεολογίας*, μτφρ.: Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος – Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα, Έρασμος, 2019.

¹⁹⁷ Fredric Jameson “Utopia as Replication” στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 410-434 και συγκεκριμένα παράθεμα 423.

¹⁹⁸ Στο ίδιο 434. Βεβαίως η έννοια της Ουτοπίας, είναι κομβική στο έργο του Jameson και πολύ ευρύτερη από την ουτοπική μέθοδο, όπως σκιαγραφήθηκε παραπάνω. Εν συντομία βλ.: Petter Fitting “The Concept of Utopia in the Work of Fredric Jameson” *Utopian Studies*, vol. 9, no. 2, 1998, pp. 8–17, που όμως γράφτηκε πριν το magnum opus του Jameson για το είδος της Ουτοπίας (*Archaeologies of the future*). Σχόλια για την Ουτοπία επίσης στο: Fredric Jameson, *An American Utopia: Dual Power and The Universal Army*, ed. Slavoj Žižek, London-New York, Verso, 2016.

¹⁹⁹ Algirdas Julien Greimas “The Interaction of Semiotic Constraints”, στο A. J. Greimas, *On Meaning. Selected Writings in Semiotic Theory*, transl.: Paul J. Perron, - Frank H. Collins, forw. Fredric Jameson, Minnesota, University of Minnesota Press, 1987, 48-62. Βλ. επίσης το αφιέρωμα: “Greimassian Semiotics” στο: *New Literary History*, vol. 20, no. 3, 1989.

προκύπτουν τέσσερις ακόμη συνδυασμοί: οι κυριότεροι είναι ο *σύνθετος όρος* στην κορυφή που αποτελεί μία πρόσθεση που συμπεριλαμβάνει και τις δύο πλευρές της αντίθεσης (και S_1 και S_2) και απέναντι ο *ουδέτερος όρος* που προκύπτει από τη σύνθεση των αντιφάσεων ($\sim S_2$ και $\sim S_1$, ή, σαφέστερα, ούτε S_1 , ούτε S_2). Στις δύο κάθετες πλευρές οι δύο αντίστοιχοι όροι σχηματίζουν έναν όρο που συνδυάζει τους δύο εκάστοτε υφιστάμενους όρους (deixis 1: $S_1 + \sim S_2$, και αντίστοιχα deixis 2: S_2 και $\sim S_1$, εκ των οποίων ο δεύτερος αναπτύσσει μία σχέση υπαινιγμού [implication] με τον πρώτο, χωρίς όμως να ταυτίζεται με αυτόν, καθότι η αντίφαση περιλαμβάνει περισσότερα από την αντίθεση), έτσι που σχηματίζεται ένα δεύτερο τετράγωνο. Τούτων λεχθέντων το τετράγωνο του Greimas αποτυπώνεται ως εξής:

Σχήμα 1: Το σημειωτικό τετράγωνο του Greimas

Το σημειωτικό τετράγωνο έχει ενίοτε χρησιμοποιηθεί από πολλούς/ες, όπως, ενδεικτικά από τη Donna Haraway,²⁰⁰ ενώ είναι γνωστή η κριτική που το έχει υποβάλλει ο Jonathan Culler.²⁰¹ Ωστόσο, ούτε ο ίδιος ο Greimas δεν το έχει αξιοποιήσει τόσο όσο το έκανε ο Fredric Jameson, σε κάθε βιβλίο του οποίου χρησιμοποιείται τουλάχιστον μία φορά. Το σημειωτικό τετράγωνο δεν χρησιμοποιείται στατικά, αλλά δυναμικά, ως μέσο διαύγασης των ιδεολογικών μηχανισμών του κειμένου και πιο συγκεκριμένα του ιδεολογικού κλεισίματος

²⁰⁰ Donna Haraway, "The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others" στο: D. Haraway, *The Haraway Reader*, London-New York, 2004 [1992], 63-124.

²⁰¹ Jonathan Culler, *Structuralist Poetics: Structuralism, linguistics and the study of literature*, London-New York, Routledge, 2002, [1975], 88-111. Πολύ χρήσιμος οδηγός για την χρήση του τετραγώνου αποτελεί το άρθρο: John J. Corso "What Does Greimas's Semiotic Square Really Do?" *Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal*, vol. 47, no. 1, 2014, 69-89. Στα ελληνικά υπάρχει το βιβλίο Απόστολος Μπενάτσης, *Το σημειωτικό τετράγωνο: Σύγχρονες ερμηνευτικές προσεγγίσεις στη λογοτεχνία*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1994, στο οποίο ωστόσο το σημειωτικό τετράγωνο δεν αξιοποιείται ιδιαίτερα γόνιμα, δημιουργώντας την εντύπωση μίας στατικής δομής, κάτι που η χρήση του Jameson επιθυμεί να αντιστρέψει.

[ideological closure] του αφηγηματικού μηχανισμού των έργων, αλλά και ως όργανο χαρτογράφησης των ορίων της συγκεκριμένης ιδεολογικής συνείδησης.²⁰² Εστιασμένο σε έννοιες, χώρους και χαρακτήρες αναδεικνύει, λοιπόν, τόσο την πολυσημία του εκάστοτε ζητήματος, όσο και την εναλλαγή των θέσεων, τη χαρτογράφησή τους στο αφηγηματικό πεδίο και την ιδεολογική τους σημασία. Τέλος, είναι σκόπιμο να υπογραμμιστούν οι παρατηρήσεις του Louis Marin για την ουτοπία στο βιβλίο του *Utopics: Spatial Play*. Ο Marin κάνοντας μία εξαντλητική ανάλυση της *Ουτοπίας* του Thomas More εξηγεί πώς η Ουτοπία ως μορφή συντελεί στη λειτουργία της *ουδετεροποίησης*: «η ουτοπία είναι το ουδέτερο, το μηδέν, τρυπώνει ανάμεσα στ' αντίθετα και γίνεται η διαλεκτική έκφραση του ουδετέρου», είναι ο χώρος του «ούτε το ένα, ούτε το άλλο». «η ουτοπία είναι μια σκηνή για την αναπαράσταση της ιδεολογίας, ένας ιδεολογικός τόπος όπου η ιδεολογία εμ-παίζεται – μια ουτοπία εκφυλισμένη είναι μία ιδεολογία που έχει πραγματοποιηθεί με τη μορφή ενός μύθου».²⁰³ Στην ανάλυσή του για το συγκεκριμένο βιβλίο, ο Jameson χρησιμοποιεί το τετράγωνο του Greimas προκειμένου να επικυρώσει το γεγονός ότι οι ουτοπικοί χώροι, η ουτοπική παρόρμηση και η ουτοπική επιθυμία έρχονται για να ουδετεροποιήσουν και όχι για να επιλύσουν μία αντίφαση που προκύπτει στο εκάστοτε κείμενο.²⁰⁴ Το παραπάνω δείχνει ότι ουτοπία και ιδεολογία δεν βρίσκονται σε αντίθεση, αλλά σε διαλεκτική αλληλοσύνδεση, ή όπως το θέτει ο Douglas Kellner είναι καθήκον της πολιτισμικής κριτικής να διακρίνει και να συλλάβει την προοδευτική δυνητικότητα των κειμένων, διανοίγοντας την δυνατότητα της πράξεως.²⁰⁵

²⁰² Οι κυριότερες περιστάσεις που ο Jameson έχει περιγράψει το σημειωτικό τετράγωνο είναι οι εξής: Fredric Jameson, *The Prison House of Language: A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism*, Princeton, Princeton University Press, 1974, 163-8, Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 32-4, Jameson, *Archaeologies of the Future*, ό.π., 349-62 και κυρίως: Fredric Jameson “The Greimas Square” στο: F. Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., 349-59.

²⁰³ Louis Marin, *Utopics: Spatial Play*, transl.: Robert A. Vollrath, Atlantic Highlands, Humanities, 1984 [1973]. Εκμαιεύω τα παραθέματα από το εξαιρετικό άρθρο του Δημήτρη Παπανικολάου για το *Λοιμό* του Φραγκιά, μένοντας πιστός στις μεταφράσεις του: Δημήτρης Παπανικολάου «Η αλήθεια όμως είναι ότι οι εκπληκτικοί εκείνοι άνθρωποι έζησαν»: το νησί ως ουτοπία, δυστοπία, μύθος και γραφή στο *Λοιμό* του Αντρέα Φραγκιά» στο Αστέριος Αργυρίου (επιμ.), *Η Ελλάδα των νησιών από τη Φραγκοκρατία ως σήμερα. Πρακτικά του Β' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Ρέθυμνο, 10-12 Μαΐου 2002*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004, 629-39, παράθεμα 637.

²⁰⁴ Jameson “Of Islands and Trenches”, ό.π., 386-414.

²⁰⁵ Douglas Kellner, *Ερνστ Μπλοχ* ό.π. 50-1.

B.2. Τα πονα και η γνωστική ανοικείωση του χώρου

Ο Samuel R. Delany έχει επισημάνει το πώς αυτό που οι αναγνώστ(ρι)ες που δεν είναι εξοικειωμένοι/ες με το είδος της ΕΦ αντιλαμβάνονται ως το παρασκήνιο, ήτοι η ολότητα του μυθοπλαστικού κόσμου, είναι στην πραγματικότητα το σημαντικότερο μέρος του κειμένου.²⁰⁶ Ο Μάντης τοποθετεί το μυθοπλαστικό του σύμπαν στο μέλλον, ενάμιση αιώνα μετά, το 2159 μ. Χ., με τον κόσμο να έχει αλλάξει συλλήβδην χάρη σε δύο κεντρικά συμβάντα. Τα πονα του κειμένου είναι πολλά και αμφισβητούν την ηγεμονικότητα του ενός που είχε επισημάνει ως κομβική ο Suvin και ο Delany τον είχε κρίνει. Γενικότερα τα πονα της *Άγριας Ακρόπολης* μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες: αυτά που στοιχειοθετούν τη διαφορά του μυθοπλαστικού με τον πραγματικό, αυτά που χρησιμοποιούνται ως αφηγηματικά οχήματα της πλοκής και τα πολύ περιφερειακά πονα τα οποία συνθέτουν τον επιστημονικο-φανταστικό περίγυρο των χαρακτήρων. Ο Μάντης στοχεύοντας στο να δημιουργήσει ένα συμπαγές και συγκροτημένο σύμπαν, τοποθετεί στρατηγικά τις πληροφορίες του world-building, μαζεμένες στο τέλος του πρώτου κεφαλαίου (AA 55-63), σε ένα από τα λεγόμενα info-dump που στην ΕΦ εξηγούν τις συνισταμένες του μυθοπλαστικού κόσμου. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι εξελίξεις στην βιολογία και τη γενετική που επέτρεψαν την ανασύσταση του πλανήτη. Από τη μία το «Εμβόλιο της Ευφυΐας» που στηρίζεται στην ανακάλυψη του παράγοντα YXC 347 ή αλλιώς του «γονιδίου του IQ» το 2037, το οποίο αξιοποίησε εμπορικά το 2083 μία φαρμακευτική και του οποίου η ευρεία χρήση συνέπεσε με την επιβολή του παγκοσμιοποιημένου, εταιρικού τρόπου διακυβέρνησης, που αποκαλείται «γενετικός καπιταλισμός» (AA 55-6). Από την άλλη η δημιουργία «ενός νέου είδους, μέσω της διαδικασίας κλωνοποίησης, του homo neanderthalensis (AA 56). Συνδυαστικά αυτά τα δύο οδήγησαν σε μία αναδιάρθρωση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης του πλανήτη, στην οποία θα εστιάσουμε παρακάτω. Η δεύτερη κατηγορία πονα εμπεριέχει δύο τεχνολογικές ανακαλύψεις που, πέραν του ότι συντελούν εξίσου στην ανακατασκευή του πλανήτη, κύρια λειτουργία τους είναι να προωθήσουν την αφηγηματική δράση. Έτσι, η μοριακή μεταφορά ως δυνατότητα μετακίνησης χωρίς χωρική μετακίνηση αλλά με μοριακή αντιγραφή των ανόργανων και οργανικών στοιχείων (AA 61), γίνεται ο τρόπος που ο πρωταγωνιστής θα περάσει από το ισόγειο στον δεύτερο όροφο (βλ. παρακάτω), ενώ η νευρωνική ως σύμπλεξη της νευρολογίας

²⁰⁶ Εκμαιεύω από Tom Moylan, *Scraps of the Untainted Sky*, ό.π., 5-6, υποσημείωση 286-7.

και της πληροφορικής δημιούργησε τόσο το Νευρωνικό Νέφος, ως μετεξέλιξη του διαδικτύου (ΑΑ 62-3) αλλά κυρίως το νευρωνικό χάπι λογισμικού, χάρη στο οποίο ο πρωταγωνιστής (αλλά και οι αναγνώστ(ρι)ες) μαθαίνει τις ανακατατάξεις του κόσμου που δεν ήταν σε θέση να γνωρίζει λόγω της παραμονής του στο ισόγειο της μητρόπολης. Η τρίτη κατηγορία πονα αφορά τα τεχνολογικά επιτεύγματα που δεν προσφέρουν κάτι στην αφήγηση, αλλά συγκροτούν τον εντυπωσιακό διάκοσμο της περιγραφής: hover cars, ολογράμματα, κλωνοποιημένα είδη, νέα είδη ναρκωτικών, κάθετη δόμηση, υπερσύγχρονοι θόλοι, που επικρίθηκαν ενίοτε ότι υπερφορτώνουν την ιστορία,²⁰⁷ αλλά επίσης και επαινέθηκαν ως δείγμα των ποικίλων κινηματογραφικών αναφορών του συγγραφέα.²⁰⁸

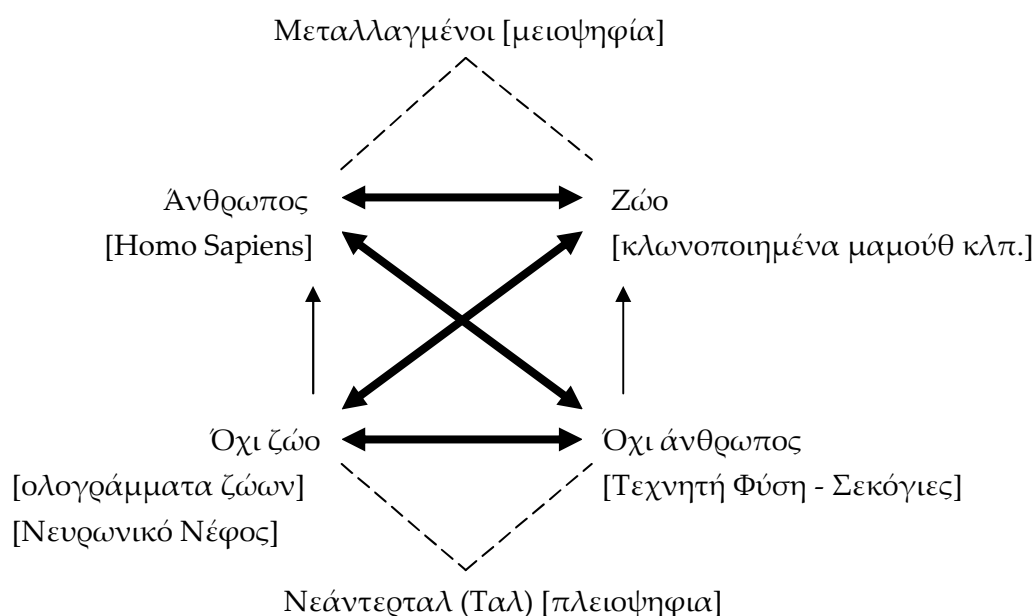
«Κάθε ανθρώπινη κοινωνία πρέπει να δικαιολογήσει τις ανισότητές της: αν δεν το κάνει, βρίσκονται οι αιτίες αυτών και ολόκληρο το πολιτικό και κοινωνικό οικοδόμημα αντιμετωπίζει τον κίνδυνο να καταρρεύσει».²⁰⁹ Έτσι αρχίζει ο Thomas Piketty το βιβλίο του για τη σχέση κεφαλαίου και ιδεολογίας που αποτελεί το δεύτερο μέρος του έργου του για τις ανισότητες (*Το Κεφάλαιο στον 21^ο αιώνα*) και η φαντασιακή επίλυση της πάγιας αντίφασης που αντιμετωπίζει το καπιταλιστικό σύστημα, μεταξύ της οικουμενικότητας των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της άνισης κατανομής του πλούτου, λύνεται στην *Άγρια Ακρόπολη* με τη δημιουργία ενός νέου είδους, αυτό των Νεάντερταλ. Σύμφωνα με την στροφή πολλών έργων της ΕΦ από τις θετικές επιστήμες της φυσικής και των μαθηματικών σε αυτές της βιολογίας και της γενετικής, ο βασικός διαχωρισμός που χωρίζει τον κόσμο είναι αυτός μεταξύ των homo sapiens (αλλιώς Σάπιενς ή Σαπ), των ανθρώπων με την σημερινή έννοια, και των Νεάντερταλ (ή Ταλ), του νέου είδους που δημιουργείται μέσω κλωνοποίησης φτάνοντας να υπερκεράσει πληθυσμιακά τους ανθρώπους (5,5 δισεκατομμύρια, έναντι 2 δις. άνθρωποι). Η κοινωνία του Μάντη και τα κοινωνικά στρώματα που θα αναλυθούν παρακάτω παραπέμπουν περισσότερο στις κάστες, όπου καμία πρόσμειξη δεν είναι επιτρεπτή καθώς υπερισχύει η καθαρότητα του βιολογικού είδους. Είναι χαρακτηριστικό ότι αναγνωρίζεται και μία τρίτη μειοψηφική ομάδα, οι 50

²⁰⁷ Δημοσθένης Κούρτοβικ: «ο Μάντης έπεσε ασμένως στη συνηθισμένη παγίδα που παραμονεύει τους δημιουργούς έργων επιστημονικής φαντασίας, τόσο στη λογοτεχνία όσο και στον κινηματογράφο: παραφόρτωσε την ιστορία του με τεχνολογικά «θαύματα»: <https://www.tanea.gr/2013/12/27/lifearts/enas-kosmos-xwris-oyrano/>.

²⁰⁸ Τίτικα Δημητρούλια: Ο Μάντης γνωρίζει πολύ καλά το είδος της δυστοπίας, όπως αποδεικνύει η άνεση με την οποία στήνει ένα σκηνικό που παραπέμπει σε τόσο πολλές ταινίες ώστε καταλήγει αυτοαναφορικό» <https://www.kathimerini.gr/culture/books/752451/efialtikos-mellontikos-kosmos/>.

²⁰⁹ Thomas Piketty, *Capital and Ideology*, transl.: Arthur Goldhammer, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2020, 1.

εκατομμύρια μεταλλαγμένοι sapiens, οι οποίοι προέκυψαν από γενετικές επεμβάσεις που απέτυχαν κάνοντάς τους να αποκτήσουν χαρακτηριστικά ζώων (όπως ο Άξελ στο πρώτο μέρος του βιβλίου με το κεφάλι αλεπούς [AA 39]) σε σημείο να θεωρείται ότι ανήκουν σε ξεχωριστό είδος (AA 55). Σε αυτό το νεοδαρβινικό πλαίσιο, που ανακαλεί την εικονοπλασία της *Μηχανής του Χρόνου* του H. G. Wells, οι Νεάντερταλ καθίστανται αντικείμενο εκμετάλλευσης μέσω της βιολογικής τους απροσδιοριστίας, ακριβώς λόγω του γεγονότος ότι «το εν λόγω είδος δεν εντάσσεται στον ανθρώπινο πληθυσμό, αλλά ούτε στο ζωικό βασίλειο, καταλαμβάνοντας ενδιάμεση θέση» (AA 57). Ο διαχωρισμός των ειδών προφυλάσσεται από τον λόγο της επιστήμης, η οποία από διαδικασία χωρίς υποκείμενο περνάει εξολοκλήρου στο πεδίο της ιδεολογίας με το ιστορικό γεγονός της συναδέλφωση της γενετικής με τον καπιταλισμό να επαναλαμβάνεται διαρκώς στο κείμενο καθώς το αδιάψευστο κύρος της επιστήμης της βιολογίας προσφέρει τη δυνατότητα της ιδεολογικής στρατηγικής της φυσικοποίησης των διαφορών, νομιμοποιώντας τις ανισότητες του συστήματος. Έτσι, σε ένα πρώτο, αναγνωριστικό, σημειωτικό τετράγωνο, η αντίθεση ανθρώπου και ζώου γίνεται το πρώτο σημείο διαφοροποίησης των ειδών του μυθοπλαστικού συστήματος και η επιστήμη της βιολογίας ως καθαρή ιδεολογία, ο εκκινητής της συνακόλουθης διαμόρφωσης του world-building, του χώρου της *Άγριας Ακρόπολης*:

Σχήμα 2: Σημειωτικό τετράγωνο των ειδών: Αντίθεση άνθρωπος-ζώο.

Από εκεί και ύστερα αρχίζει στο μυθιστόρημα η οικοδόμηση του νέου κόσμου η οποία βασίζεται σε μία εκ βάθρων αναδιοργάνωση του χώρου. Το σύστημα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στηρίζεται σε μία πολεοδομία στο στυλ της κάθετης

δόμησης που αποτελεί βασικό μοτίβο πολλών έργων ΕΦ, με κυριότερα το *High Rise* του J. G. Ballard και το *The World Inside* του Robert Silveberg.²¹⁰ Ωστόσο εδώ φαίνεται να βρισκόμαστε μακριά από την ουτοπία της καθετότητας του αρχιτέκτονα Iannis Xenakis την οποία σχολιάζει ο Marin και ο Jameson, ως ουδετεροποίηση της αντίθεσης μεταξύ ατομικού και συλλογικού στο αστικό περιβάλλον,²¹¹ και η κάθετη δόμηση της *Άγριας Ακρόπολης* επιτελεί τη διπλή λειτουργία, αφενός της πλήρους αστικοποίησης και αφετέρου της στεγανοποίησης των ορόφων, της αμετάκλητης απομόνωσης του ενός στρώματος από το άλλο, και της εξασφάλισης της κοινωνικής καθαρότητας. Επίσης έχει σημασία το γεγονός ότι η οικοδόμηση των νέων μητροπόλεων γίνεται ως προέκταση της φερόμενης ως μετάλλαξης του καπιταλισμού, σε πλήρη συμφωνία με τις αναλύσεις του Henri Lefebvre, ότι ο καπιταλισμός, όπως εξελίσσεται παράγει και τον δικό του κατάλληλο χώρο.²¹² Τα αποσπάσματα που ο Μάντης παρουσιάζει τη νέα οργάνωση του χώρου είναι σκόπιμο να παρατεθούν ως έχουν:

Ο κόσμος των Σάπιενς είναι χτισμένος πάνω σε μία βασική ιδέα: δύναμη μέσω της ευφυΐας. Έτσι έχουν φτιαχτεί οι πύργοι που αποτελούν τις μητροπόλεις του σύγχρονου κόσμου. Παντού, απ' την Αλάσκα ως την Αφρική κι απ' την Ευρώπη ως την Αυστραλία, οι άνθρωποι στον πλανήτη κατοικούν κατά 99,9% σε πόλεις με την ίδια αρχιτεκτονική: Ισόγειο: γενετικά απόβλητα – συγγνώμη γι' αυτό – κοινώς Νεάντερταλ. Πρώτος όροφος: αποτυχημένοι Σάπιενς των τεστ ευφυΐας. Δεύτερος όροφος: μετρίως επιτυχημένοι των τεστ ευφυΐας. Τρίτος όροφος – αλλιώς και Θόλος -: η ελίτ των Πιστοποιημένων. Λέγεται και γενετικός καπιταλισμός. Υπάρχει εδώ κι εκατό χρόνια, με τον ίδιο τρόπο που ο άλλος, ο απλός καπιταλισμός, υπήρχε άλλα τριακόσια πριν απ' αυτόν. (ΑΑ 42)

Η εταιρική διακυβέρνηση παγκοσμίως ασκείται από πενήντα πολυεθνικές εταιρείες, με εκατοντάδες θυγατρικές και μικρότερες εταιρείες να ασκούν διοικητικό έργο σε κατώτερο, τοπικό ή περιφερειακό βαθμό. Η κατανομή του έργου, όπως αναφέρθηκε, γίνεται σε επίπεδο ηπείρων και μητροπόλεων. Υπεύθυνη για την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση είναι η εταιρεία OzCorp, με αντικείμενο τη διαχείριση και εκμετάλλευση των συνολικών υδάτινων πόρων για το βόρειο ημισφαίριο και έδρα τις Νέες Βρυξέλλες.

²¹⁰ Βλ. και την σχετική διπλωματική: Σοφία Φαχουρίδου, *Επιστημονική φαντασία, υπερπληθυσμός και αστικό περιβάλλον: Τα Κτήρια-Πόλεις στο "The World Inside" του Robert Silverberg και στο "High Rise" του J.G. Ballard*, επιβλ.: Κώστας Θεολόγου, Αθήνα, ΕΚΠΑ, 2015.

²¹¹ Marin, *Utopics*, ό.π., 259-72 και Jameson "Of Islands and Trenches", ό.π., 398-403.

²¹² Henri Lefebvre, *The Production of Space*, transl.: Donald Nicholson Smith, Cambridge, Blackwell, 1991 [1974].

Η διοίκηση στην Ανατολική Μεσόγειο ασκείται από τη Μητρόπολη της Νέας Αθήνας, μέσω της εταιρείας διακυβέρνησης Olympus Int., θυγατρικής της OzCorp, με αντικείμενο την άντληση υποθαλάσσιων και υπόγειων ενεργειακών πόρων. Η Νέα Αθήνα αποτελεί μητρόπολη τρίτου επιπέδου, κατηγορίας Β3. (Οι παγκόσμιες μητροπόλεις πρώτου επιπέδου είναι τέσσερις: το Νέο Πεκίνο, το Νέο Λάγος, το Νέο Ρίο και το Νέο Λος Άντζελες). (ΑΑ 59-60, η πλαγιογράφηση είναι του κειμένου).

Αφού συγκρατήσουμε το ανακάτεμα των εταιρικών brand names με τις ονοματοθεσίες των νέων χώρων, χρειάζεται να επισημανθεί ότι ο χώρος της *Άγριας Ακρόπολης* δεν περιορίζεται σε αυτό το κάθετο σχήμα, αλλά είναι ακόμη πιο περίπλοκος, όπως θα φανεί παρακάτω. Πριν όμως στραφούμε προς αυτό θα πρέπει να απαντήσουμε σε ένα απρόσκλητο, και ίσως άβολο για ένα μυθοπλαστικό κείμενο, ερώτημα που αφορά στις συνέπειες μίας τέτοιας κοινωνικής διαστρωμάτωσης για την συστημική λογική ενός τρόπου παραγωγής που φέρει το όνομα «καπιταλισμός». Ο Slavoj Žižek στο βιβλίο του για τον Jacques Lacan αναφέρει ότι το μοντέλο μιας κοινωνίας στην οποία οι ιεραρχήσεις θα ήταν νομιμοποιημένες στη βάση φυσικών ιδιοτήτων, επομένως μία κοινωνία όπως αυτή της *Άγριας Ακρόπολης*, θα ήταν τρομακτική και σε τελική ανάλυση μη βιώσιμη. Κι αυτό διότι μπορούμε ευκολότερα να δεχτούμε τις ανισότητες αν αυτές απορρέουν από μία τυφλή και απρόσωπη δύναμη, όπως του κεφαλαίου, καθώς είναι βολικότερο για τα υποκείμενα να αποδίδουν την εκάστοτε αποτυχία τους στο αυθαίρετο και στην τύχη, ως κάτι που δεν τους άξιζε, παρά να σηκώνουν το βάρος των φερόμενων ως εγγενών υπολειπόμενων ικανοτήτων τους.²¹³ Σύμφωνα με τον Jurgen Habermas μία από τις ηθικές προεκτάσεις της γενίκευσης της ευγονικής είναι το γεγονός ότι το άτομο χάνει την ελευθερία και την αυτονομία του, καθώς το πρόσωπο καθηλώνεται σε ένα καθορισμένο σχέδιο ζωής.²¹⁴ Αυτή η ετερονομία και ανελευθερία των ανθρώπων λόγω του καθορισμού από την έμφυτή τους υπόσταση μοιάζει να συγκρούεται με τις αρχές του καπιταλιστικού συστήματος. Ο Karl Marx είχε επισημάνει από πολύ νωρίς ότι μία από τις βασικές προϋποθέσεις της ανάδυσης του καπιταλιστικού συστήματος

²¹³ Slavoj Žižek, *Λακάν*, μτφρ: Δημήτρης Καγιαλάρης – Κωνσταντίνος Παπαδάκης, επιμ.: Δημήτρης Βεργέτης – Αλεξία Παρασκευουλάκου, Αθήνα: Πατάκης 2016⁶ [2006] 60-1. Αυτό μπορεί να αντιπαραβληθεί με μία φράση του Αρτεμίδωρου, εκπροσώπου του Θόλου, προς το τέλος του μυθιστορήματος «Η γενετική απαλλάσσει τους ανθρώπους από τη σκέψη ότι έχουν υποταχθεί αυθαίρετα σε κάποιους, τους απαλλάσσει από την ενοχλητική ενοχή ότι έχουν αφεντικά» (ΑΑ 207), που ακολουθεί με την παραδοχή του προβλήματος της μη κοινωνικής ανανέωσης και της βάρβαρης επίλυσης που ετοιμάζουν οι άνθρωποι του Θόλου.

²¹⁴ Jurgen Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης. Πίστη και γνώση*, μτφρ.: Μαρία Τοπάλη, επιμ.: Γιώργος Ξηροπαΐδης, Αθήνα, Scripta, 2004 [2001], 114.

είναι η διπλή ελευθερία του ανθρώπου, «από τη μία με την έννοια ότι σαν ελεύθερο πρόσωπο διαθέτει την εργατική του δύναμη σαν εμπόρευσμά του, και από την άλλη με την έννοια ότι δεν έχει άλλα εμπορεύματα να πουλήσει».²¹⁵

Το παραπάνω νοητικό πείραμα φτάνει βαθύτερα μέχρι τα κεντρικά χαρακτηριστικά του τρόπου παραγωγής που λέγεται καπιταλισμός, αυτά που παραμένουν ίδια εν μέσω των περασμάτων από το ένα στάδιο στο άλλο.²¹⁶ Πέραν της απεριόριστης και πάση θυσία ανάπτυξης και της γενικευμένης εκμετάλλευσης της εργασίας των Νεάντερταλ, η ελευθερία (ή έστω η επίκλησή της) δεν είναι συγκροτητικό στοιχείο της συγκεκριμένης μελλοντικής κοινωνίας, ενώ δεν είναι σαφές το αν οι εταιρείες ανταγωνίζονται η μία την άλλη, μιας και παρουσιάζεται σαν να συμβιώνουν αρμονικά. Στο ίδιο πλαίσιο πρέπει να ενταχθεί και η αντίφαση που έχει παρατηρηθεί στον Μάντη σχετικά με τον ρόλο του χρήματος στο μυθιστόρημα.²¹⁷ Ενώ υπάρχει θέληση του συγγραφέα να το αποδιώξει από την κοινωνία των Σαπ (ΑΑ 60) και να το περιορίσει στους Ταλ ως κατάλοιπο ενός απαρχαιωμένου συστήματος, μεταγενέστερα γίνεται αναφορά στη συσσώρευση πλούτου στις εταιρείες. Μολοντούτο, η εργασία των Νεάντερταλ δύσκολα μπορεί να γίνει κατανοητή ως μισθωτή, καθώς δεν παράγει κάποια εκμεταλλεύσιμη χρηματική υπεραξία, ούτε γίνεται κατανοητό από πού προκύπτει το κέρδος που οδηγεί τελικά σε αυτή την υπερσυσσώρευση. Στην πραγματικότητα, η χρήση των Ταλ ως αντικειμένων, η υπεξαίρεση της παραγωγής τους και οι σταθερές κοινωνικές κάστες παραπέμπουν σε έναν ιδιόμορφο συνδυασμό δουλοκτησίας και φεουδαρχίας, όπου μία ελίτ κυβερνά με απόλυτο έλεγχο και επιτήρηση, μέσω του Νευρωνικού Νέφους και της στεγανοποίησης των ορόφων όπου η μετακίνηση είναι αδύνατη (εκτός από τους κατοίκους του Θόλου, όπως θα φανεί παρακάτω), και υπεξαιρεί την παραγωγή του ενός στρώματος. Ως εκ τούτου, δεν υπάρχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για να ονομαστεί καπιταλισμός, κάτι που θα φάνταζε ως ένα συμβολικό και ονοματοδοτικό κατάλοιπο μίας εποχής που έχει παρέλθει και ενός “αρχαίου” συστήματος που έχει επιδείξει τα όριά του, καθώς μία αλλαγή ονόματος θα επιδείκνυε τη διαφορά (όπως η επανονομασία των παλιών πόλεων σε «Νέες») και την

²¹⁵ Marx, *Το Κεφάλαιο, Τόμος πρώτος*, ό.π., 181-2.

²¹⁶ Πολύ μελάνι έχει χυθεί ως προς αυτό το ζήτημα, ωστόσο θα ξεχωρίζα τα εξής μνημειώδη: Immanuel Wallerstein, *Ιστορικός Καπιταλισμός*, μτφρ.: Μέττα Τσικρίκα, Αθήνα, Θεμέλιο, 1987, Ellen Meiksins Wood, *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London-New York, Verso, 2002 και Ernest Mandel, *Ο Ύστερος Καπιταλισμός*, μτφρ.: Ηρακλής Χριστοφορίδης, Αθήνα, Εργατική Πάλη, 2016.

²¹⁷ Την παρατήρηση κάνει και η Λίνα Πανταλέων στην εκτενή βιβλιοκριτική της: <https://www.literature.gr/sta-egkata-tou-politismou-tis-linas-pantaleon/>.

ανωτερότητα του καινούριου συστήματος σε σχέση με το προηγούμενο. Ίσως όμως, εν τέλει, αυτό να είναι και το ζήτημα: η φυσικοποίηση του συστήματος στην σύγχρονη εποχή, η αξίωσή του να μετατρέψει την ιστορικότητά του σε αιωνιότητα που μεταφράζονται σε μία επιμονή του ονόματος ακόμη κι όταν δεν είναι υποχρεωτικό, ή στην αιώνια επιστροφή του χρήματος ακόμη κι όταν υπάρχει θέληση εξοβελισμού του, αποτελούν ενδείξεις της ηγεμονίας του καπιταλιστικού ρεαλισμού, της αδυναμίας μας να φανταστούμε έναν διαφορετικό τρόπο παραγωγής, δείχνοντας πώς η ΕΦ επιτυγχάνει αποτυγχάνοντας και συμπτωματικά αναδεικνύοντας τα όρια της φαντασίας όταν έρχονται αντιμέτωπα με το ζήτημα της κοινωνικής ολότητας.

Αυτά δεν θα μπορούσαν να νοηθούν ως αδυναμίες της φαντασίας. Το αντίθετο συμβαίνει μάλλον καθώς «η αξία αλήθειας της φαντασίας, η επιστημολογική *bon usage* της ή η κατάλληλη χρήση του ονειροπολήματος ως εργαλείο φιλοσοφικού προβληματισμού σταθμίζονται στην αναμέτρησή τους με την ίδια την αρχή της πραγματικότητας».²¹⁸ Κι έτσι επιστρέφουμε στη γνωστική ανοικείωση ως μηχανισμό των κειμένων ΕΦ να ανοικειώνουν γνωστικά τις συνθήκες του δικού μας παρόντος, κάτι που στο μυθιστόρημα συμβαίνει με έναν διπλό τρόπο. Αρχικά στις Συρακούσες που αποτελεί το ισόγειο όπου διαμένουν οι Νεάντερταλ αποκλεισμένοι από τον υπόλοιπο κόσμο, είναι φανερό ότι οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης αποτελούν προεκτάσεις και προσαυξήσεις [*extrapolation*] της σημερινής κατάστασης των χαμηλών στρωμάτων και των αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων: το δωδεκάωρο εργασίας (AA 12), το εργασιακό περιβάλλον με τις ζημιογόνες ακτίνες που προκαλούν σίγουρο καρκίνο (AA 14-5), το ούισκι από ανακυκλωμένα απορρίμματα (AA 17, 23), τα λιωμένα σκουλήκια και σαλιγκάρια στη θέση του βουτύρου (AA 18) οι συχνές εξαφανίσεις των αχαρτογράφητων Ταλ, χωρίς κανείς να νοιαστεί (AA 28) και ο υπόκοσμος της ανομίας και της παρακμής στις Παραγκουπόλεις (AA 37-8), το στοίβαγμα 15 ατόμων σε ένα δωμάτιο (AA 51) είναι ενδεικτικά της άθλιας ποιότητας διαβίωσης και εργασίας που συνεχίζουν να υπάρχουν στις σύγχρονες πόλεις στην άνιση ανάπτυξη του καπιταλισμού,²¹⁹ επιμελώς κρυμμένα και απομακρυσμένα από το κέντρο. Στον κόσμο του ισογείου που έχει σκόπιμα παραμείνει 200 χρόνια πίσω (AA 11) επιβιώνουν, επίσης, κατάλοιπα του αρχαίου παρελθόντος που είναι το παρόν μας,

²¹⁸ Jameson, *Seeds of Time*, ό.π., 74.

²¹⁹ Η έννοια της άνισης και συνδυαζόμενης ανάπτυξης αποδίδει το γεγονός ότι ακόμη και σε ένα υπεραναπτυγμένο καπιταλιστικό περιβάλλον, πτυχές της ζωής και του αστικού χώρου εξακολουθούν να βρίσκονται σε εξαθλιωμένη κατάσταση. Βλ. σύντομα: WReC (Warwick Research Collective), *Combined and Uneven Development: Towards a New Theory of World-Literature*, Liverpool, Liverpool University Press, 2015, 5-10.

με χαρακτηριστικότερη την τηλεόραση ως μέσο αποβλάκωσης και ως απαρχαιωμένος (μπροστά στο Νευρωνικό Νέφος) ιδεολογικός, ακόμη και παιδαγωγικός μηχανισμός προπαγάνδας (ΑΑ 17). Γίνεται σαφές ότι το ισόγειο των Συρακουσών δεν είναι άλλο από την εγκαταλελειμμένη Αθήνα του σήμερα και είναι χαρακτηριστικές οι αναφορές στην τοπογραφία της παλιάς Αθήνας: η μεθυστική βρόμα του γεμάτου μόλυνση λιμανιού του Πειραιά (ΑΑ 23), η λεωφόρος της Συγγρού που μετονομάζεται σε «Λεωφόρο Μπέτυ Μπουπ» που θυμίζει βομβαρδισμένο τοπίο (ΑΑ 52-3) και ο εγκαταλελειμμένος βράχος της Ακρόπολης ως σύμβολο της παλιάς δόξας που έχει καθεί (ΑΑ 51-2), συνθέτουν το περίγραμμα μίας υπό διάλυση αστικής τοπογραφίας.

Αυτές οι αναφορές στην πληβαιοποίηση μίας μερίδας του πληθυσμού εντός ενός υποαναπτυγμένου καταλοίπου μέσα στην καρδιά της μελλοντικής κοινωνίας συντελούν στον χαρακτηρισμό του έργου ως κριτική δυστοπία και ώθησαν πιθανώς την Τιτίκα Δημητρούλια να χαρακτηρίσει την *Άγρια Ακρόπολη* ως ένα δείγμα της λογοτεχνίας της κρίσης.²²⁰ Από την άλλη η γνωστική ανοικείωση του παρόντος δεν λειτουργεί μόνο παρουσιάζοντας εικόνες των από τα κάτω, καθώς κοινωνικά ζητήματα του παρόντος ελλοχεύουν και στους υπόλοιπους ορόφους. Τον κεντρικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία παίζει η επέκταση της ισχύος των εταιρειών, η οποία έχει οδηγήσει τον Βαγγέλη Χατζηβασιλείου και την Πέγκυ Καρπούζου να κατατάξουν το βιβλίο στο είδος του κυβερνοπάνκ.²²¹ Οι Εταιρείες κάθε είδους, και κυρίως πενήντα πολυεθνικές με εκατοντάδες θυγατρικές έχουν αντικαταστήσει τα παρακαμάζοντα έθνη-κράτη, φτάνοντας σε σημείο να αναλάβουν την παγκόσμια διακυβέρνηση (ΑΑ 59-60). Ζώντας αποκλειστικά στο Θόλο, πλήρως απομονωμένοι από όλους τους άλλους, όσοι/ες περνάνε τα τεστ ευφυΐας, γίνονται Πιστοποιημένοι (ΑΑ 57-9) και εισέρχονται στο 5% του παγκόσμιου πληθυσμού που αποτελείται από τους Μετόχους και τους διαχειριστές του συστήματος που έχουν τον απόλυτο λόγο για τα πάντα. Ωστόσο ακόμη κι αυτό το σύστημα των εμβολίων ευφυΐας διατρέχεται από έτι περαιτέρω ανισότητες, καθώς οι γόνοι των Μετόχων έχουν εξασφαλισμένη θέση στο Θόλο ανεξαρτήτως των αποδόσεών τους στα τεστ, όπου έχουν και προνόμια σε σύγκριση με τους υπόλοιπους (ΑΑ 174). Ο Θόλος των Εταιρειών και των Μετόχων, όπως θα τον γνωρίσουμε στο τρίτο μέρος της αφήγησης είναι ένα μέρος ηδονιστικής ασυδοσίας και διαφθοράς και οι ραγδαίες εξελίξεις στην βιοτεχνολογία

²²⁰ Τιτίκα Δημητρούλια <https://www.kathimerini.gr/culture/books/752451/efialtikos-mellontikos-kosmos/>.

²²¹ Βαγγέλης Χατζηβασιλείου: <https://www.tovima.gr/2014/01/24/books-ideas/i-eksoysia-toy-mellontos/> και Πέγκυ Καρπούζου στο υπό έκδοση λήμμα για την ελληνική Επιστημονική Φαντασία.

αποδεικνύεται ότι έρχονται ως αποτέλεσμα της βαρβαρότητας των εργαστηριακών πειραμάτων σε Νεάντερταλ που γίνονται από εταιρείες-βιτρίνες (AA 185-9). Ακόμη διαβλέποντας τα πιθανά προβλήματα της κοινωνικής στατικότητας, οι Μέτοχοι σχεδιάζουν να πετύχουν την αθανασία και εκπαιδεύονται για τον μελλοντικό πόλεμο σε υπόγεια του Θόλου, προκειμένου να εξασφαλίσουν την παντοδυναμία τους (AA 201-12). Η μελλοντική αυτή υπόθεση της περιχαράκωσης των υπερπλουσίων ίσως να μην είναι ένα τόσο απίθανο σενάριο για τη σύγχρονη κοινωνία. Όσο οι οικονομικές ανισότητες αυξάνονται με το άνοιγμα της αντίθεσης μεταξύ των υπερβολικά πλούσιων δισεκατομμυριούχων του 1% του πλανήτη και του υπόλοιπου πληθυσμού να οξύνεται ραγδαία, ο Peter Frase, στο πλαίσιο του social science fiction, που συνδυάζει τις κοινωνικές επιστήμες με την εικτολογική πτυχή της ΕΦ, δεν θεωρεί απίθανο το σενάριο του *εξτρεμισμού*, όπου αν συντρίξουν οι συνθήκες της ιεραρχίας και της εξάντλησης των πόρων του πλανήτη, οι υπερβολικά πλούσιοι ενδέχεται να απομονωθούν σε έναν προστατευόμενο χώρο, απολαμβάνοντας τα οφέλη ενός ιδιότυπου “κομμουνισμού των λίγων”, την ίδια στιγμή που η υπόλοιπη ανθρωπότητα θα μαστίζεται από αθλιότητα, μόλυνση και πόλεμο, συνθήκη που θεματοποιείται χαρακτηριστικά σε ταινίες ΕΦ όπως το *Elysium*.²²²

Ωστόσο, αν τα παραπάνω φαίνονται υπερβολικές προεκτάσεις των δύο ακραίων πόλων της αντίθεσης, η λειτουργία της γνωστικής ανοικείωσης του παρόντος είναι τελικά εντονότερη στους μεσαίους ορόφους. Συγκεκριμένα αυτό που παραπέμπει περισσότερο στην εποχή της οικονομικής κρίσης είναι οι αυτοκτονίες των Σαπ από τους πάνω ορόφους (AA 23-4) που ανακαλούν θλιβερά τον αυξανόμενο αριθμό αυτοκτονιών όταν ξέσπασε η ελληνική οικονομική κρίση. Επιπλέον, οι Σαπιενς, τόσο στην Κόρινθο όσο και στην Αλεξάνδρεια, μαστίζονται από ένα διαρκές άγχος, λόγω των συναπών εξετάσεων και του εντατικού ρυθμού ζωής για τον έλεγχο των ικανοτήτων τους, στο οποίο οι νέοι απαντάνε με την εκτεταμένη χρήση του ναρκωτικού transo (AA 100-8).²²³ Οι τέσσερις όροφοι υποκρύπτουν τελικά μία και μοναδική μεγάλη αντίθεση, επιστρέφοντάς μας στην μνημειώδη εναρκτήρια φράση του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*, που στην αμεσότητά της συνοψίζει, ποιητικά τω τρόπω, μία κομβική πτυχή της ιστορίας της ανθρωπότητας: «Η ιστορία όλων των ως

²²² Peter Frase, *Four Futures: Visions of the World after Capitalism*, London-New York, Verso, 2016, 120-43. Κρατάω το “social science fiction” αμετάφραστο, καθώς το «κοινωνική επιστημονική φαντασία» δεν αποδίδει επαρκώς την διμερή διασύνδεση των social science + science fiction.

²²³ Ενδιαφέρον έχει και το ναρκωτικό που παρατηρεί ο πρωταγωνιστής στον Θόλο, όπου οι άνθρωποι παραλύουν τη συνειδήσή τους ενόψει εξαντλητικών υποχρεώσεων και μετατρέπονται σε αυτόματα που απλώς τις διεκπεραιώνουν (AA 194).

τώρα κοινωνιών είναι η ιστορία ταξικών αγώνων. Ελεύθερος και δούλος, πατρίκιος και πληβείος, βαρόνος και δουλοπάροικος, μάστορας και κάλφας, με μια λέξη, καταπιεστής και καταπιεζόμενος, βρίσκονταν σε ακατάπαυστη αντίθεση μεταξύ τους, έκαναν αδιάκοπο αγώνα, πότε καλυμμένο, πότε ανοιχτό».²²⁴ Διότι τα στρώματα ως μηχανισμοί γνωστικής ανοικείωσης οδηγούν τελικά στην διαπίστωση ότι ένας είναι ο μεγάλος διαχωρισμός, αυτός μεταξύ του 1% του Θόλου, και όλου του υπόλοιπου πληθυσμού που έχει ή δεν έχει πιθανότητες να εισέλθει σε αυτόν τον παραδείσιο χώρο. Πρόκειται για την προσφιλή στην Ursula Le Guin τακτική της *μείωσης του κόσμου* [world reduction], καθώς αυτή η αναγωγή των πολλαπλών διαφορών οδηγεί σε τελευταία ανάλυση σε μία κεντρική: αυτή των Εταιρειών και του Θόλου με τον υπόλοιπο κόσμο. Αυτό μπορεί να ιδωθεί ως ένας τρόπος γνωστικής χαρτογράφησης, καθώς μέσω της προβολής στο μέλλον, γίνεται τελικά αντιληπτή η υποκειμενική μας θέση σε ένα αξεδιάλυτο δίκτυο άνισων σχέσεων του παρόντος. Και αν ακολουθήσουμε τον Louis Marin, αυτή η στερεοτυπικότητα και συμβατικότητα των διακρίσεων είναι που επιτρέπει την ουτοπική πράξη να επιτελέσει τη μεταμορφωτική εργασία της.²²⁵ Το πρόβλημα και η πιθανή απογοήτευση έγκειται στο γεγονός ότι ο χώρος της *Άγριας Ακρόπολης*, τόσο διαφορετικός, μα σε τελική ανάλυση τόσο ίδιος με τον δικό μας, εμφανίζεται απολύτως αδιαπέραστος και στατικός στρέφοντας το δάχτυλό πίσω στην αδυναμία μας μπροστά στις ασυναγώνιστες δυνάμεις του συστήματος. Σε μία χαρακτηριστική σκηνή, η Έλενα Μπέργκεν, εκπρόσωπος του Θόλου, χαρακτηρίζει παιδαριώδεις τους Περιθωριστές, τους αντιστασιακούς της εποχής, ως έναν απόλυτα προβλέψιμο κύκλο που δεν διαβρώνει επουδενί το σύστημα (AA 161-2). Αυτός ο ολοκληρωτικός έλεγχος των τεκταινόμενων από τη σκοπιά μιας μικρής και αθέατης ελίτ, αποτελεί τη θεμελιώδη δομή του συνωμοσιολογικού λόγου. Ο Jameson έχει επισημαίνει ότι η συνωμοσία είναι μία φτωχή γνωστική χαρτογράφηση της μετανεωτερικής εποχής,²²⁶ για να συμπληρώσει πιο συγκεκριμένα ότι, παρά τις ενδεχομένως χονδροειδείς εκφάνσεις της αποτελεί τελικά «παραφθορά μιας απόπειρας στοχασμού της ασύλληπτης ολότητας του σύγχρονου μας παγκόσμιου συστήματος».²²⁷

²²⁴ Karl Marx-Friedrich Engels, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, μτφρ.: Ιορδάνης Ιορδανόπουλος, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1976, 18-9.

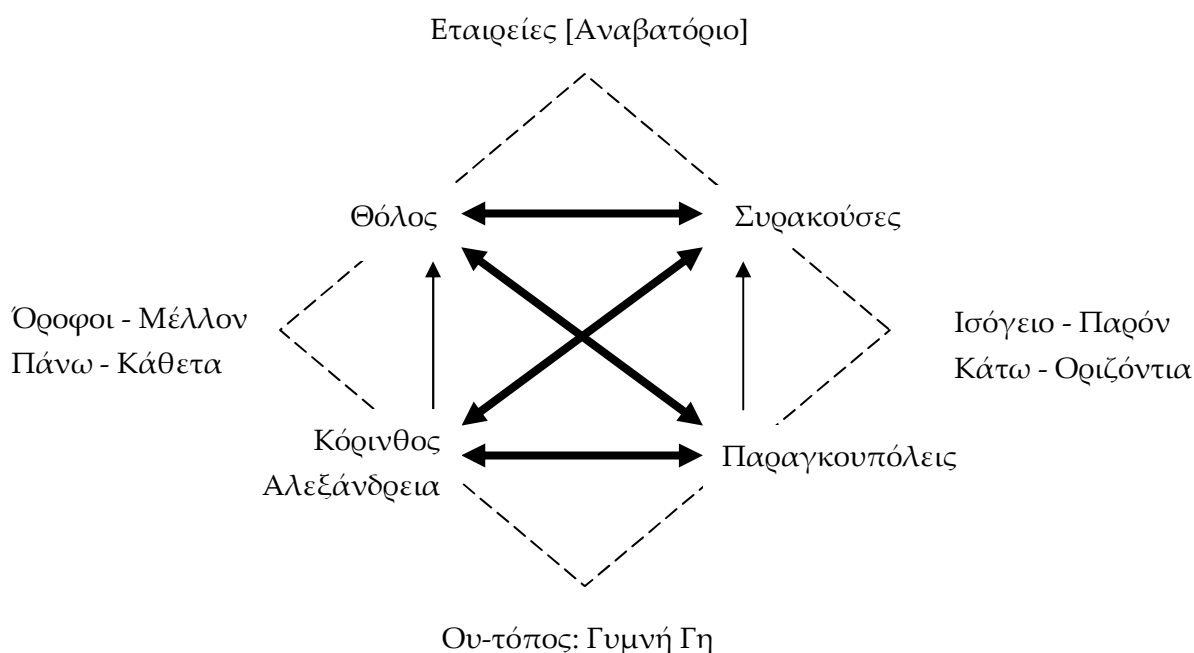
²²⁵ Jameson "Of Islands and Trenches", ό.π., 394.

²²⁶ Fredric Jameson "Cognitive Mapping", στο: Cary Nelson-Lawrence Grossberg (ed.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, London, Macmillan, 1988, 347-60, παράθεμα 356.

²²⁷ Jameson, *Μεταμοντέρνο*, ό.π., 80 και Jameson, *The Geopolitical Aesthetics*, ό.π., 9-10.

Δεν θα είχε νόημα να χαρτογραφήσουμε τα ιδεολογικά κλεισίματα ενός κόσμου ΕΦ, ειδικά ενός τέτοιου που ο Μάντης, σαν ανοιχτό βιβλίο, βάζει τους ίδιους τους χαρακτήρες να επιχειρηματολογούν εναντίον του, αν δεν είχαμε σαφείς αποδείξεις ότι είναι στην πραγματικότητα ο δικός μας κόσμος και ως εκ τούτου η διερεύνησή του ίσως (σίγουρα) έχει κάτι να μας πει για τις δικές μας ιδεολογικές φυλακές. Και από εδώ μπορούμε να επιστρέψουμε στα ζητήματα χώρου και ουτοπίας, αναζητώντας έναν χώρο ανάσας στο περικλειστο ιδεολογικό περιβάλλον του εξορθολογισμού και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, εστιάζοντας στη χωροταξία της *Άγριας Ακρόπολης*. Διότι ξεκινώντας από χαμηλά διαπιστώνει κανείς ότι το ισόγειο των Συρακουσών επεκτείνεται στις συνοικιακές Παραγκουπόλεις, ένα μέρος που ανήκει στη Μητρόπολη, αποτελώντας ωστόσο έναν βίαιο υπόκοσμο που απορροφά τα κατάλοιπα των απόκληρων, μεταλλαγμένων Σάπιενς και ορισμένων αρνητών του συστήματος και της ιεράρχησής του. Αυτός ο χώρος χρησιμεύει ως παράδειγμα-προς-αποφυγή που εξασφαλίζει την εθελοντική υποταγή των Νεάντερταλ, έναν κόσμο «αυτών που από μικρό τον προειδοποιούσε η μάνα του να τους φοβάται κι όπου συναντάει ν' αλλάζει δρόμο» (ΑΑ 37). Τον αντίστοιχο ρόλο παίζει στον κάθετο άξονα ο πρώτος όροφος της Κορίνθου, όπου διαμένουν οι Σάπιενς χαμηλότερης ευφυΐας, για τον δεύτερο και τρίτο όροφο της Αλεξάνδρειας και του Θόλου αντίστοιχα: «Ο πρώτος όροφος είναι ένα δεύτερο ισόγειο, για Σάπιενς αυτή τη φορά» (ΑΑ 48). Έχει ιδιαίτερη σημασία για την χωροθεσία το γεγονός ότι, εκεί που όλοι είναι καθηλωμένοι στο στρώμα τους, οι άνθρωποι του Θόλου διαθέτουν το μοναδικό και απαρασάλευτα εξουσιαστικό προνόμιο να μετακινούνται κρυφά μεταξύ των ορόφων, ελέγχοντας τα πράγματα, μέσω του μηχανισμού του “Αναβατόριου”, ο οποίος εισάγεται στο δεύτερο μέρος του μυθιστορήματος (ΑΑ 163). Τελικά αν οι Παραγκουπόλεις και η Κόρινθος είναι τα αντιπαραδείγματα που συγκρατούν τις καταπιεζόμενες ομάδες στις θέσεις τους, υπάρχει ένα μέρος που τοποθετείται εκτός Μητρόπολης: η Γυμνή Γη, που διαρκώς οι από πάνω αναφέρονται στην επικινδυνότητά της, με την παρουσία μεταλλαγμένων ζώων και τεράτων, ενώ οι Περιθωριστές υποστηρίζουν ότι εκεί ζούνε «μικρές αυτοδιοικούμενες κοινότητες, χωρίς ιεραρχία και σχέσεις εκμετάλλευσης» (ΑΑ 149). Η αλήθεια της Γυμνής Γης έγκειται ακριβώς σε αυτήν της την ουδετερότητα που την καθιστά τον ουτοπικό χώρο που έμεινε αλώβητος από την εμπορευματοποίηση των πάντων και συνιστά τον ού-τόπο της ελπίδας και του ανοίγματος των πιθανοτήτων της *Άγριας Ακρόπολης*. Έτσι, ο χώρος του μυθιστορήματος μπορεί να αποτυπωθεί στη βάση της αντίθεσης του Θόλου και των

Συρακουσών που αποτελεί το χωρικό αντίστοιχο της μεγάλης ταξικής-στρωματικής αντίθεσης που εντοπίστηκε παραπάνω:

Σχήμα 3: Σημειωτικό τετράγωνο του χώρου της Άγριας Ακρόπολης.

Β.3. Γνωστική χαρτογράφηση, μνήμη και η αντίθεση Κοινωνίας και Φύσης

Ωστόσο, υπό μία πιο εννοιολογικά ακριβή έννοια, η γνωστική χαρτογράφηση περιλαμβάνει την υπαρξιακή εμπειρία του υποκειμένου, όπως αυτή έρχεται αντιμέτωπη με τεράστιες και μη αναπαραστάσιμες εικόνες της κοινωνικής ολότητας. Μία από τις διαφορές που επισημαίνει ο Jameson αναφορικά με τη δυστοπία ως είδος και την ουτοπία ως έννοια είναι ότι η πρώτη αποτελεί μία αφήγηση που συμβαίνει στον χαρακτήρα, ενώ η δεύτερη δεν είναι ακριβώς αφήγηση, ούτε ενέχει κάποια υποκειμενική θέση, αλλά συνιστά περισσότερο έναν μηχανισμό που εντάσσεται στα κείμενα.²²⁸ Ως εκ τούτου πρέπει να δοθεί η απαιτούμενη εστίαση στην πλοκή του έργου και στο πλαίσιο των χαρακτήρων της Άγριας Ακρόπολης που την κινητοποιεί. Εξέχοντας ρόλος δίνεται, ασφαλώς, στον πρωταγωνιστή της ιστορίας, τον Μάνο, έναν Νεάντερταλ που διαμένει στις Συρακούσες και ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους Ταλ. Αιτία αυτού αποτελεί το γεγονός ότι ο Μάνο αποτελεί ένα υβρίδιο το οποίο μοιράζεται χαρακτηριστικά και από τα δύο είδη, κάτι που προκαλεί συζητήσεις (ΑΑ

²²⁸ Jameson, *Seeds of Time*, ό.π., 55-7.

18). Την αποκάλυψη ότι είναι υβρίδιο, καθώς η μητέρα του είναι Σάπιενς και ο πατέρας του Νεάντερταλ, θα κάνει ο δίδυμος αδελφός του, Άξελ (ΑΑ 43-5), ο οποίος αποφασισμένος να ζήσει στη Γυμνή Γη μετά από μία αποτυχημένη μετάλλαξη που τον έκανε να αποκτήσει κεφάλι αλεπούς, δίνει στον Μάνο την ευκαιρία να τον αντικαταστήσει στον δεύτερο όροφο της Αλεξάνδρειας, όπου χάρη στις ικανότητές του θα καταφέρει να περάσει επιτυχώς τις εξετάσεις και να ανέβει στον Θόλο. Το βιβλίο χωρίζεται σε τρία, σχετικά ισομερώς κατανεμημένα μέρη που αντιστοιχούν στην περιδιάβαση του πρωταγωνιστή σε διαφορετικές θέσεις της Μητρόπολης της Νέας Αθήνας, όπου εισέρχεται φέροντας κάθε φορά και ένα νέο όνομα: ως Μάνο στις Συρακούσες, ως Άξελ στην Αλεξάνδρεια, καταλήγοντας ως Αλεξάντερ στον Θόλο.

Μπορεί να ειπωθεί, λοιπόν, ότι κόντρα στη λογική της στεγανής κοινωνικής διαστρωμάτωσης, η *Άγρια Ακρόπολη* αποτελεί τελικά ένα μυθιστόρημα για την κοινωνική κινητικότητα και πιο συγκεκριμένα την κοινωνική άνοδο και το κόστος της· για την αλλαγή της ταυτότητας που υφίστανται τα υποκείμενα μετακινούμενα μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Ο ίδιος ο Μάντης το αποδίδει πολύ χαρακτηριστικά στην περιγραφή που κάνει για το βιβλίο του: «Το βιβλίο ακολουθεί την περιπέτεια του Μάνο, ενός νεαρού Νεάντερταλ που έχει την ατυχία να είναι φιλόδοξος. Καθώς ξεπερνάει εμπόδια, κερδίζει αλλά και χάνει κομμάτια απ' τον εαυτό του, μέχρι που κάποια στιγμή θα είναι πολύ αργά για να κάνει πίσω. Θα έχει μεταμορφωθεί αμετάκλητα σε κάτι άλλο, διαφορετικό. Μία παραβολή για την έννοια της επιτυχίας, για την προδοσία του εαυτού που караδοκεί πίσω από κάθε σημαντική απόφαση».²²⁹ Εξού και θεωρώ ότι νομιμοποιούμαστε από το μυθιστόρημα να χωρίσουμε τον πρωταγωνιστή σε τρεις διαφορετικούς χαρακτήρες που αντιστοιχούν στον χώρο όπου αυτός μεταβιβάζεται από το ένα στρώμα στο επόμενο. Αρχικά, ο Μάνο των Συρακουσών αποτελεί, όπως θα φανεί παρακάτω, την πλέον ολοκληρωμένη από τις τρεις περσόνες, ένα άτομο που διακρίνει τη διαφορά του από τα άλλα, παρόλα αυτά βλέπει τη διασύνδεσή του μαζί τους, ενδιαφέρεται για τον φίλο του τον Νεάντερταλ Θάμη και ζει με την ανάμνηση της Κάλα, της πρώτης του σχέσης που εξαφανίστηκε μυστηριωδώς από τις Συρακούσες.

Τα πράγματα αλλάζουν όταν ο Μάνο αποκτά την δυνατότητα να μεταφερθεί ως Άξελ στον όροφο της Αλεξάνδρειας. Έχοντας γνωρίσει την αθλιότητα του ισογείου μετατρέπεται σε έναν υποταγμένο κομορμιστή ο οποίος πασχίζει να κρατήσει τη

---

²²⁹ Νίκος Α. Μάντης: <https://www.topontiki.gr/2014/12/20/enas-telios-efialtis/>, έμφαση δική μου.

θέση του εκεί. Παρουσιάζεται απολύτως ευθυγραμμισμένος, τυπικός σε όλα, έχοντας συνάψει μία σχέση με τη Νάντα (μία κοπέλα που δεν δείχνει να εκτιμά ιδιαίτερος), είναι δημοφιλής και συμμετέχει σε όλες τις κοινωνικές συναναστροφές. Στην εκτενή του συζήτηση με τον Αρτεμίδωρο, έναν συμφοιτητή του που εκφράζει την αντίθεσή του με το κοινωνικό σύστημα, ο Άξελ το υποστηρίζει αμετάκλητα, αντιστρέφοντας τα επιχειρήματα (ΑΑ 92-100). Και κάπως έτσι η ψυχανάλυση εισέρχεται εμφιατικά στο προσκήνιο, καθώς κεντρικό στοιχείο του δεύτερου μέρους είναι η διαρκής αγωνία και το άγχος του Άξελ να μην αποκαλυφθεί η πραγματική υβριδική του ταυτότητα με κόστος την εξορία του από τις πύλες του παραδείσου. Ο Άξελ παρουσιάζεται να έχει μανία καταδίωξης και όταν ο φίλος του Πάουλο, τον οποίον δεν συμπαθεί καθότι αποτελεί έναν τρίτο όρο που διαταράσσει τη σχέση του με τη Νάντα, αποδεικνύεται ότι τον υποπευδύταν (βάσιμα) για παρείσακτο από τις Συρακούσες, δεν διστάζει να τον δολοφονήσει χωρίς ίχνη και να το παρουσιάσει ως αυτοκτονία, όπως υπαινίσσεται το μυθιστόρημα (ΑΑ 162). Η απορρόφησή του από την κοινωνική του θέση γίνεται εμφανής στην αντίστιξη δύο απαντών σκηνών: στην πρώτη αντιμετωπίζει με περιφρόνηση τους Περιθωριστές που τον καλούν να εναντιωθεί στο σύστημα, θυμίζοντάς του ότι χάρη σε αυτούς ήταν εκεί (ΑΑ 141-53) και στη δεύτερη η επίσκεψη της εκπροσώπου του Θόλου, Έλενα Μπέργκεν, η οποία του αναφέρει ότι η κοινωνική του άνοδος στον Θόλο είναι εξασφαλισμένη, αρκεί να διαγράψει τις μνήμες της προηγούμενης ζωής του (ΑΑ 155-164). Ο Άξελ αντιμετωπίζει τη δεύτερη ως τον πιο πειστικό και γοητευτικό άνθρωπο (ΑΑ 163) και δέχεται χωρίς δεύτερη σκέψη να παραδώσει ένα μέρος της ταυτότητάς του, ίσως το σημαντικότερο όπως θα φανεί λίγο παρακάτω, με αντάλλαγμα το εισιτήριο για τον Θόλο.

Ο Αλεξάντερ του Θόλου θα αντιμετωπίσει από πρώτο χέρι τη διαφθορά των Μετόχων και των Εταιρειών, θα δει τον Αρτεμίδωρο να έχει αφήσει πίσω την κοινωνική κριτική και να έχει διευθυντική θέση στην κεντρική πολυεθνική της Νέας Αθήνας και θα διαχειρίζεται τη ζωή του μεταξύ εξωσυζυγικών σχέσεων και ανίας, έως ότου βρει απροσδόκητα ένα νόημα μέσα στα υπόγεια μίας εταιρείας-βιτρίνας όπου διεξάγονται πειράματα σε ανθρώπινα πειραματόζωα. Εκεί θα συναντήσει μία γυναίκα Νεάντερταλ, συνομήλική του, που αποκαλεί Μυστικό και πρόκειται πιθανότατα για την Κάλα, την πρώτη του σχέση που είχε εξαφανιστεί απροσδόκητα όταν ήταν νέοι, κάτι που δεν θα μπορούσε να ξέρει καθώς η μνήμη του έχει διαγραφεί. Οφείλει να σημειωθεί ότι η Κάλα, όπως και τα άλλα πειραματόζωα, έχει χάσει την ιδιότητα του λόγου, εξαιτίας των αλλεπάλληλων σοκ που υπέστη από την

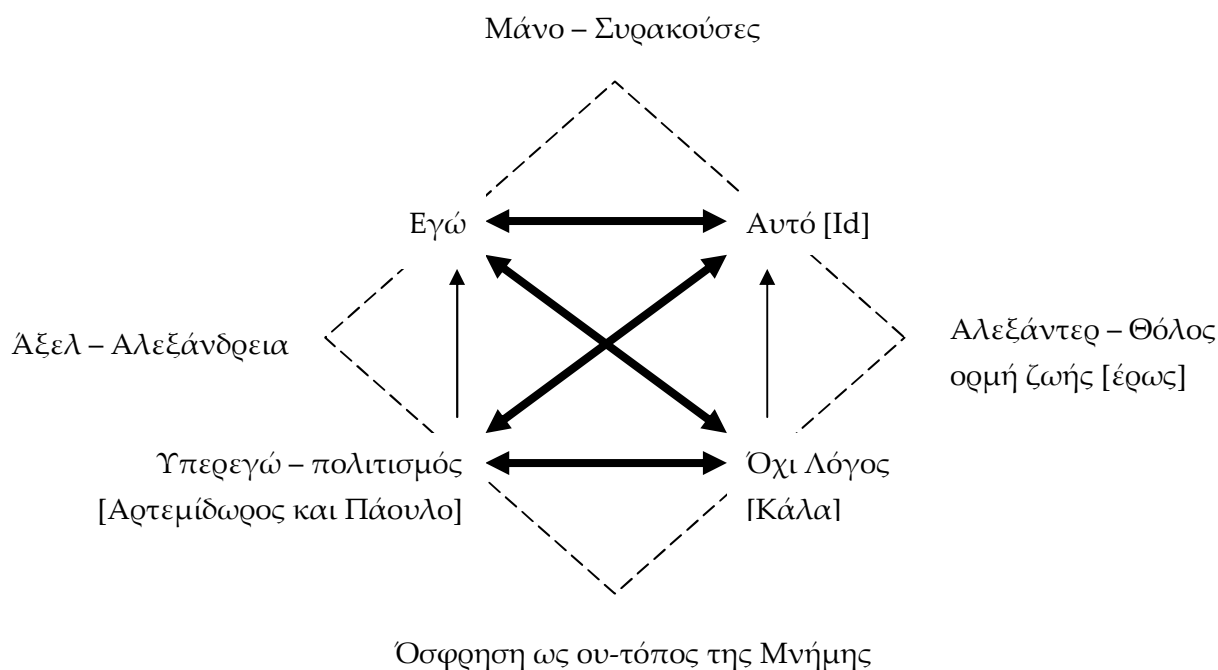
κακομεταχείρισή της (ΑΑ 198-9). Αυτό που οδήγησε τον Αλεξάντερ σε εκείνη είναι μία ακατανόητη για αυτόν απόλαυση που αντλούσε από τη μυρωδιά των Ταλ, που κορυφώνεται στο πρόσωπο της Κάλα: «Η μυρωδιά της περιελάμβανε συμπεκνωμένα όλα όσα είχαν κάνει τον Αλεξάντερ να χάσει τα λογικά του τις προηγούμενες μέρες. Λες και ήταν καθαρό απόσταγμα των αισθημάτων που τον καλούσαν με τη μορφή αρώματος σ' εκείνο το καταραμένο μέρος της αμετάκλητης δυστυχίας. Δε χόρταινε να την οσφραίνεται» (ΑΑ 198).

Και κάπου εδώ, αυτή η περιδιάβαση του πρωταγωνιστή θα πάρει μία ενδιαφέρουσα τροπή, αν ανακαλέσουμε εκείνα τα παλιά και ίσως ολίγον τι σκουριασμένα επίπεδα στα οποία χώρισε κάποτε ο Sigmund Freud την ψυχή, ήτοι το *Αυτό* [*Id*], το *Εγώ* [*Ego*] και το *Υπερεγώ* [*Superego*]:²³⁰ το Αυτό, ως το ένστικτο, το ορμέφυτο, τον τόπο του ασυνειδήτου, το Εγώ ως τον τόπο της λογικής και του Λόγου που προσπαθεί να συμβιβάσει την ικανοποίηση των ενστίκτων του Αυτό με το Υπερεγώ, το οποίο συνιστά τον πολιτισμό ως πηγή δυστυχίας, την κοινωνία με τις απαγορεύσεις, τους ηθικούς και πολιτισμικούς κανόνες στους οποίους το άτομο οφείλει να υποταχθεί για να παραμείνει ένα κανονικό μέλος της κοινωνίας. Διότι η οιονεί αλληγορική μορφή που παίρνουν τα κοινωνικά στρώματα της *Άγριας Ακρόπολης*, και πιο συγκεκριμένα τα τρία χωρικά επίπεδα στα οποία μετακινείται ο πρωταγωνιστής, επιτρέπουν τη διασύνδεσή τους με τα φροϋδικά επίπεδα που αναπαριστούν καταφανώς ένα είδος ψυχικής αλληγορίας που έχει ως συνθήκη της πιθανότητας την ίδια την αστικοποίηση και τον καταμερισμό της εργασίας, όπως έχει καταδείξει πειστικά ο Fredric Jameson.²³¹ Στο παρακάτω σημειωτικό τετράγωνο διαφαίνεται έτσι η τριπλή αλληλοεισχώρηση των χαρακτήρων, του χώρου και της ψυχής,²³² όπως διαφαίνεται μέσα από το πρίσμα της σχέσης της προσωπικότητας του πρωταγωνιστή κατά τη διαδικασία της ανοδικής κοινωνικής του πορείας. Η σωματική μνήμη αναδεικνύεται ως το δεύτερο στοιχείο που διασώζεται από την πραγματοποίηση ενός κόσμου όπου τίποτα δε φαινόταν να διαφεύγει από την αγορά:

²³⁰ Sigmund Freud, *Το Εγώ και το Αυτό*, μτφρ.: Δανάη Παναγιωτοπούλου, επιμ.: Θανάσης Χατζόπουλος, Αθήνα, Πλέθρον, 2008.

²³¹ Fredric Jameson, *Fables of Aggression: Wyndham Lewis. The Modernist as Fascist*, London-New York, Verso, 2008 [1979], 95-104. Σημειωτέον ότι το σημειωτικό τετράγωνο που φέρει την πρωταρχική αντίθεση μεταξύ Εγώ και Αυτό εμπνέεται πρωταρχικά από την ανάλογη κίνηση του Jameson: στο ίδιο 99.

²³² Να σημειωθεί η αξιόλογη αντίστοιχη απόπειρα και πρόταση ανάλυσης που κάνει ο Philip Wegner, αυτή τη φορά στα τρία επίπεδα του Lacan (Φαντασιακό, Συμβολικό, Πραγματικό), μέσω του σημειωτικού τετραγώνου, στο: Wegner, *Periodizing Jameson*, ό.π., 81-117.

Σχήμα 4: Σημειωτικό τετράγωνο των θέσεων του πρωταγωνιστή στο κοινωνικό περιβάλλον.

Η ουδέτερη ουτοπική θέση που καταλαμβάνει η σωματική, συναισθητική μνήμη αναδεικνύει τη σημαίνουσα θέση της για το μυθιστόρημα. Η προβληματική της μνήμης, ή πιο συγκεκριμένα της απώλειας ή διαγραφής των αναμνήσεων αποτελεί ένα επανερχόμενο θέμα στην ΕΦ, όπως φαίνεται στο κλασικό 1984 του George Orwell, σε πολλά έργα του μαέστρου του είδους Philip K. Dick (π.χ. *Minority Report* και *Blade Runner*), στο κυβερνοπάνκ διήγημα του William Gibson “Johnny Mnemonic”, αλλά και σε ταινίες στα όρια της ΕΦ, όπως πολύ χαρακτηριστικά το *Memento* και *Η αιώνια λιακάδα ενός καθαρού μυαλού*. Γιατί είναι χαρακτηριστικό ότι η μνήμη φαίνεται να συμβιβάζει την παλιά διάκριση του διανοητικό/νου με το σωματικό/σώμα και να αποτελεί τον τόπο της ταυτότητας, έτσι που η αφαίρεση ενός μικρού κομματιού να αλλάζει τελείως τα δεδομένα της ταυτότητας ενός προσώπου, όπως όσοι/ες παθαίνουν ολική αμνησία πρέπει να προχωρήσουν στο αδύνατο να γνωρίσουν από το μηδέν τον κόσμο γύρω τους και να επαναδημιουργήσουν όσες σχέσεις είχαν με κόπο χτίσει, επιχειρώντας να συμβιβάσουν την εικόνα που έχουν οι άλλοι για το πρόσωπό τους, με την βιωματική τους εμπειρία. Ο Αντώνης Λιάκος έχει προβεί σε μία συνεκτική θεώρηση της αντίληψης για τη μνήμη και την ιστορία σημειώνοντας ότι οι δυνάμεις που ενοποιούν τον κόσμο, όπως η παγκοσμιοποίηση, επιχειρούν τη δημιουργία ενός ανιστορικού κόσμου, εναντίον του οποίου η μνήμη

συνιστά έναν τόπο αντίστασης και διαφοράς.²³³ Στο μυθιστόρημα θεματοποιείται αυτή η αντίστιξη που ενυπάρχει μεταξύ της μνήμης ως ιδιαίτερης ταυτότητας και ως μέσου αντίστασης, αυτό που ο Foucault λέει μνήμη ως αντι-ιστορία,²³⁴ και από την άλλη της υποχρέωσης της λήθης προκειμένου να επιτελεστεί η αναγκαία μετάβαση προς ένα διαφορετικό πλαίσιο, μία αλλαγή συνείδησης.²³⁵ Η επιλεκτική και ετεροκατευθυνόμενη διαγραφή των αναμνήσεων, στην οποία υποβάλλεται οικειοθελώς ο Αλεξάντερ, δείχνει το κόστος που ενυπάρχει στη μετακίνηση ανάμεσα στις κοινωνικές θέσεις, ότι πρέπει κανείς/μία να θυσιάσει ένα σημαντικό κομμάτι του εαυτού του/της, να απαρνηθεί την ανέχεια και την κοινωνική αθλιότητα, τον πόνο και το τραύμα της περιθωριοποίησης, όπως τα βίωσε, να απαρνηθεί τη βαρβαρότητα για να εισέλθει στον πολιτισμό, βαρβαρότητα που αποτέλεσε συνάμα και προϋπόθεση της ύπαρξης αυτού του πολιτισμού.²³⁶

Πάντως, η απροσδόκητη τάση των πολιτισμικών σπουδών για επιστροφή στο σώμα²³⁷ δείχνει να αποτελεί ένα ακόμη σύμπτωμα της διάχυσης του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού σε όλο και περισσότερα, πρώην απρόσβατα, μέρη της κοινωνίας και της ζωής. Είναι, πράγματι, παράδοξο πώς ένα μυθιστόρημα που αποδομεί κριτικά το ζήτημα της φυσικοποίησης του ιστορικού και της κοινωνικής κατασκευής της φύσης, διαφυλάσσει τον κατεξοχήν ουτοπικό του θύλακα στην ίδια την ανθρώπινη φύση, στο απαραβίαστο του ανθρώπινου σώματος, στο αισθητηριακό κατάλοιπο της ανθρώπινης μνήμης που βρίσκεται ενταφιασμένο στο βιολογικό σώμα. Ίσως αυτή η αντινομία να διαφωτιζόταν μέσω μίας ακόμη θεμελιώδους αντινομίας που αντιμετωπίζει πάγια ο φεμινισμός.²³⁸ Κι αυτό διότι το φεμινιστικό κίνημα αμφιταλαντεύεται θεωρητικά, και ακολούθως στρατηγικά, αφενός μεταξύ της ουσιοκρατίας (φύση), της δυναμικής διακήρυξης της ριζικής διαφοράς και ιδιαιτερότητας του γυναικείου φύλου, που όμως ενέχει το ελλοχεύον ζήτημα της αποδοχής των δομών της ανισότητας που συμπεριλαμβάνει την απάντηση της ανδρικής διαφοράς και αφετέρου μεταξύ μίας αντι-ουσιοκρατικής ισοτιμίας (κοινωνία) που διακηρύσσει την κοινωνική, πολιτισμική κατασκευή των φύλων και

²³³ Λιάκος, *Αποκάλυψη, Ουτοπία και Ιστορία*, ό.π., 365.

²³⁴ Στο ίδιο 363-7, υποσημείωση 6.

²³⁵ Στο ίδιο 372-4.

²³⁶ Πρβλ. και την προμετωπίδα της *Άγριας Ακρόπολης* από τον Bertolt Brecht: «Οι κυβερνήσεις αποκαλούν τους εχθρούς τους βαρβάρους όταν οι ίδιες επιθυμούν τη βαρβαρότητα» (ΑΑ 6).

²³⁷ Βλ. σχετικά.: Terry Eagleton, *Μετά τη Θεωρία*, εισ.-μτφρ.: Πέγκυ Καρπούζου, επιμ.: Άννα Τζούμα, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2007 [2003], 222-47.

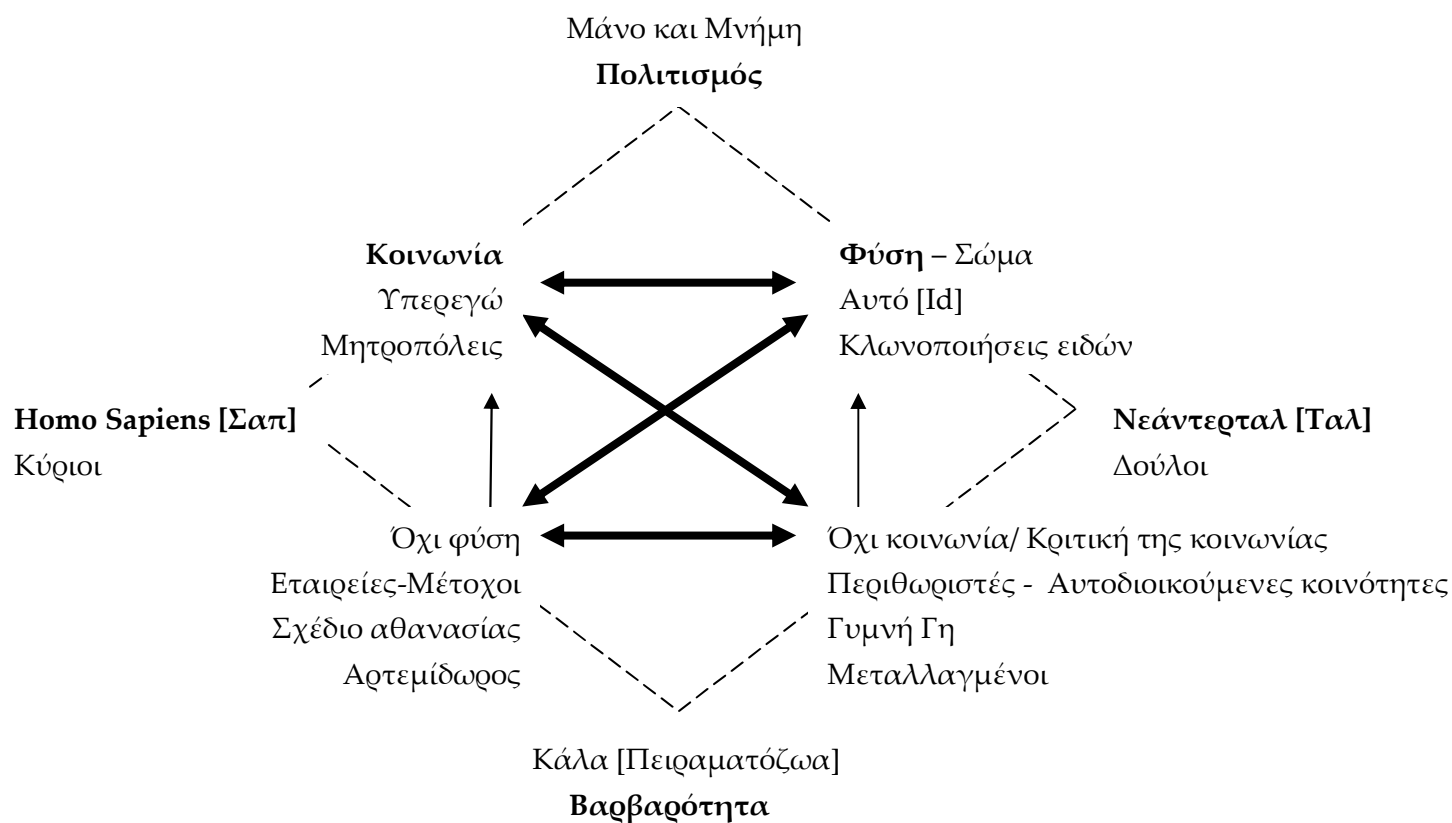
²³⁸ Jameson, *The Seeds of Time*, ό.π., 44-5.

επιχειρεί να επιτύχει την ισότιμη αντιμετώπιση των ανθρώπων ανεξαρτήτως φύλου. Ωστόσο και σε αυτή την περίπτωση το ίδιο πρόβλημα παραμονεύει, καθότι ο σκοπός χρειάζεται να παραβλέψει, έστω και στιγμιαία, τη βαθιά ριζωμένη δομική ανισότητα της πατριαρχίας που υπεισέρχεται στις συνειδήσεις των ανθρώπων. Γεγονός είναι ότι και οι δύο θέσεις έχουν μία σοβαρή αλήθεια και συνακόλουθα ότι καμία από τις δύο δεν μπορεί να εγκαταλειφθεί χωρίς κάποιο πολιτικό κόστος. Επομένως μία εναλλαγή μεταξύ των δύο αυτών αντιθετικών θέσεων είναι όχι μόνο αναγκαία, αλλά και επιθυμητή.

Κάτι παρόμοιο μπορούμε να υποθέσουμε για την αντινομία μεταξύ κοινωνικού και φυσικού, υπενθυμίζοντας αρχικά ότι καμία έννοια ή αντίληψη για τη φύση δεν μπορεί να μην είναι με τον έναν ή τον άλλο τρόπο κοινωνικά κατασκευασμένη, και άρα οποιαδήποτε μονομερής επίκληση στην ανθρώπινη φύση πρέπει να θεωρείται ύποπτη. Από την άλλη, παρά το γεγονός ότι ακόμη και η ίδια η έννοια της ιστορίας και της κοινωνίας είναι κοινωνικά και ιστορικά κατασκευασμένες και έτσι δεν θα μπορέσει να υπάρξει ποτέ κάποια απολύτως κοινωνική θεωρία, η οποία να μην ερείδεται, όπως σημειώνει συχνά ο Καστοριάδης, κατά κάποιο τουλάχιστον τρόπο στη φύση, είτε στη βιολογική σύσταση των οργανικών και ανόργανων στοιχείων, είτε στην ψυχοσωματική οντότητα που σήμερα λέγεται άνθρωπος, η οποία, κατά τα φαινόμενα, πεινάει, διψάει, τρώει, απεκκρίνει, επιθυμεί σεξουαλικά, κουράζεται, αγχώνεται και άλλα πολλά, που το γεγονός ότι σαφώς επενδύονται από κοινωνικές φαντασιώσεις δεν σημαίνει ότι αποτελούν καθαυτά κοινωνικές φαντασιώσεις. Με λίγα λόγια, δεν μπορούμε να περιμένουμε μία καθαρή και αμετάκλητη απάντηση, πόσω μάλλον λύση, σε αυτές τις αντινομίες, τουλάχιστον όχι μία μη ιδεολογική, παρά τις διακηρύξεις των εκάστοτε πλευρών.

Καθώς τα σημειωτικά τετράγωνα είναι δυναμικά, και σκοπός τους είναι περισσότερο να παράγουν ερωτήματα παρά λύσεις, δείχνοντας τα όρια του ανθρώπινου μυαλού και τις περίπλοκες ιδεολογικές καταστάσεις στις οποίες εντασσόμαστε, μία τελευταία κίνηση θα ήταν να επιχειρήσουμε να συμπεριλάβουμε τα παραπάνω ερωτήματα και να τα περικλείσουμε σε μία τελευταία, μάλλον την κεντρικότερη αντινομία που εγείρεται από το κείμενο, αυτήν της κοινωνίας εναντίον της φύσης. Σκοπός είναι, σαν έναν κύβο του Rubik να μπορέσουμε να περιστρέψουμε πολλαχώς το παρακάτω σημειωτικό τετράγωνο, αντιλαμβανόμενοι/ες τις πολλαπλές διαστάσεις των ερωτημάτων για τον πολιτισμό και τη βαρβαρότητα, για την ταυτότητα, για τον έρωτα, για την οργάνωση της κοινωνίας, για τη διαλεκτική του

κυρίου και του δούλου και ουσιωδώς για την ουτοπία, που αποδεικνύεται ιδιαίτερα ανθεκτική και διαχέεται στο μυθιστόρημα, θέματα που μπορούν να τεθούν και ασφαλώς και τίθενται από τα κείμενα Επιστημονικής Φαντασίας:

Σχήμα 5: Σημειωτικό τετράγωνο της αντίθεσης Κοινωνίας - Φύσης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. Η ελληνική Επιστημονική Φαντασία

Γ.1.: Το φασματικό είδος της ελληνικής Επιστημονικής Φαντασίας

Ο Georg Lukacs γράφει κάπου ότι τα είδη, καθοριζόμενα από συγκεκριμένες κοινωνικο-ιστορικές συνθήκες, υφίστανται τις εξής διεργασίες: εμφανίζονται σε συγκεκριμένα στάδια ιστορικής εξέλιξης, αλλάζουν τον χαρακτήρα τους δραστικά, κάποτε εξαφανίζονται εντελώς και άλλοτε επανέρχονται στην επιφάνεια με ορισμένες τροποποιήσεις.²³⁹ Θα πρόσθετα ότι υπάρχουν ορισμένες ανακοπτικές διαδικασίες που δεν επιτρέπουν σε ένα είδος να αναπτυχθεί παρά ενδεχομένως τη θέληση των συγγραφέων και αναγνωστ(ρι)ών του. Ο Franco Moretti έχει ένα δίκιο υποστηρίζοντας ότι το *close reading* μεμονωμένων κειμένων δεν θα μπορούσε να μεταφέρει επαρκείς πληροφορίες για τις επιπλοκές της παγκόσμιας λογοτεχνίας, και γι' αυτό αντιπροτείνει το *distant reading*, μία κίνηση προς μονάδες μικρότερες (θέματα-μοτίβο) ή μεγαλύτερες (είδη-ρεύματα) του κειμένου, οι οποίες θα λειτουργήσουν ως αντικείμενα γνώσης για την ανίχνευση των νόμων της παγκόσμιας λογοτεχνικής ιστορίας.²⁴⁰ Αντλώντας από μία παρατήρηση του Fredric Jameson αναφορικά με την ιαπωνική λογοτεχνία, ο Moretti σημειώνει επαυτού τα περίπλοκα προβλήματα που προκύπτουν από τη συνάντηση μίας δυτικής μορφής (εν προκειμένω ο μοντερνισμός) με την ιαπωνική κοινωνική πραγματικότητα. Στις κουλτούρες της περιφέρειας του λογοτεχνικού συστήματος, το μοντέρνο μυθιστόρημα δεν αναδύεται ως αυτόνομη μορφή, αλλά προκύπτει «ως ένας συμβιβασμός μεταξύ της δυτικής μορφολογικής επιρροής (συνήθως αγγλικής ή γαλλικής) και τοπικών υλικών».²⁴¹ Πράγματι, είναι μάλλον κοινότοπη η παρατήρηση ότι τα λογοτεχνικά είδη μεταφέρονται, μέσω περίπλοκων πολιτισμικών ανταλλαγών, από τους χώρους ανάδυσής τους και τείνουν να “εθνικοποιούνται” στις χώρες υποδοχής. Έτσι, και όπως κατέδειξε ο Δημήτρης Τζιόβας, ο μοντερνισμός εισήχθη κυρίως από τη γενιά του 30' ως ένα αισθητικό πρόταγμα σε συμφωνία με τη δίψα για νεωτερικότητα και

²³⁹ Tony Bennett, *Outside Literature*, London-New York, Routledge, 1990, 77, ο οποίος το αντλεί από το: Georg, Lukács *Problem der Ästhetik, Werke*, vol. 10, Neuwied: Luchterhand, 1969, 118, αντλημένο και μεταφρασμένο από το John Frow, *Marxism and Literary History*, Cambridge, Harvard UP, 1986, 10. Το εν λόγω πολύτομο έργο του Lukács έχει μείνει μνημειωδώς λησμονημένο, με τον ίδιο τον Adorno να έχει παραδεχτεί ότι δεν μπόρεσε καν στον κόπο να το διαβάσει: Martin Jay «Ολότητα και μαρξιστική αισθητική: η περίπτωση του Λυσιέν Γκολντμάν», στο Φώτης Τερζάκης (εισ.-επιμ.-μτφρ.), *Μετα-μαρξιστικά ρεύματα: Στην αισθητική και στη θεωρία της λογοτεχνίας*, Αθήνα, Futura, 2004, 73, υποσημ. 7.

²⁴⁰ Franco Moretti, *Distant Reading*, London-New York, Verso, 2013, 76-7.

²⁴¹ Στο ίδιο 49-59, παράθεμα 50. Από την εισαγωγή του Jameson στο βιβλίο του Kojin Karatani, *The Origins of Japanese Literature* (1993), ανατυπωμένη στο Jameson, *Modernist Papers*, ό.π., 281-293.

εκσυγχρονισμό και έτσι κατάφερε να ηγεμονεύσει στα νεοελληνικά πολιτισμικά συμφραζόμενα.²⁴² Από την άλλη ο ρεαλισμός εθνικοποιήθηκε, τρόπον τινά, στο σώμα της ελληνικής λογοτεχνίας με τη συμβολή της νεόκοπης επιστήμης της λαογραφίας, μετατρέπόμενος σε ηθογραφία. Ωστόσο, τα πράγματα φαίνεται να είναι ακόμη πιο περίπλοκα για είδη όπως της ΕΦ, όπου συμπλέκονται ταυτόχρονα ετερόκλητα και δισεπίλυτα ζητήματα που εμπεριέχουν μία σειρά αντιθετικών δίπολων, όπως της υψηλής και μαζικής κουλτούρας, και της παγκόσμιας και εθνικής λογοτεχνίας.

Έτσι, μπορούμε να ξεκινήσουμε από μία εμπειρικά προφανή, αλλά ιδιαίτερα χρήσιμη διαπίστωση: ότι το είδος της ΕΦ γράφεται συστηματικά και ευδοκimeί στις τεχνολογικά αναπτυγμένες περιοχές του κόσμου. Πράγματι, η ΕΦ ήρθε στο προσκήνιο και απέκτησε ορατότητα, αν και με διαφορετικό τρόπο, σε μέρη όπου ο εκσυγχρονισμός και η νεωτερικότητα δημιούργησαν τις τεχνολογικές δυνατότητες της πλήρους και συχνά απότομης αλλαγής του εμπειρικού περιβάλλοντος αναγνωστ(ρι)ών και συγγραφέων. Αυτές είναι, πρώτον και κύριον, οι ΗΠΑ και έπειτα η Αγγλία, η Σοβιετική Ένωση, η Ιαπωνία (μετά τον ταχύ της εκσυγχρονισμό και τη χρηματιστικοποίηση), ενώ σε ανάλογο πλαίσιο θα μπορούσε να τοποθετηθεί και η ραγδαία ανάπτυξη της σύγχρονης κινεζικής ΕΦ που συμβαδίζει με την ραγδαία οικονομική ανάπτυξη της Κίνας.²⁴³ Τα υπεργαλαξιακά ταξίδια, η κατάκτηση άλλων πλανητών, η διαμάχη με εξωγήινους ως αναπαραστάσεις του ψυχροπολεμικού Άλλου, είναι μερικές μόνο από τις θεματικές της ΕΦ που προκύπτουν ως απόρροια μιας τέτοιας ανισορροπίας δυνάμεων και ως προεκτάσεις της δυναμικής της κυριαρχίας. Έτσι, ο John Rieder βασιζόμενος στη φράση του Edward Said ότι το δυτικό μυθιστόρημα ως πολιτισμικό προϊόν της αστικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα είναι αδιανόητο χωρίς τον ιμπεριαλισμό,²⁴⁴ σημειώνει τη σύνδεση τουλάχιστον της πρώιμης ΕΦ με τους λόγους της αποικιοκρατίας.²⁴⁵ Παρόμοια ο Istvan Csicsery Ronay Jr σε ένα ιδιαίτερα επιδραστικό άρθρο, συνέδεσε την ΕΦ με τον ανακλύπτοντα στον 21^ο αιώνα διάλογο για την Αυτοκρατορία, υπογραμμίζοντας με καίριο τρόπο τρεις αλληλεπικαλυπτόμενες προϋποθέσεις της ανάδυσης της ΕΦ: την τεχνολογική

²⁴² Δημήτρης Τζιόβας, *Ο μύθος της γενιάς του '30: Νεωτερικότητα, Ελληνικότητα και Πολιτισμική Ιδεολογία*, Αθήνα, Πόλις, 2011.

²⁴³ Βλ.: Yan Wu, et al. "“Great Wall Planet”: Introducing Chinese Science Fiction." *Science Fiction Studies*, vol. 40, no. 1, 2013, pp. 1–14. Για τον ταχύτατο εκσυγχρονισμό και την κινεζική νεωτερικότητα και τα ζητήματα ηγεμονίας στο κοσμο-σύστημα βλ.: Giovanni Arrighi, *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century*. London: Verso, 2007.

²⁴⁴ Edward Said, *Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*, μτφρ.: Βανέσα Λάππα, Αθήνα, Νεφέλη, 1996, 98.

²⁴⁵ John Rieder, *Colonialism and the Emergence of Science Fiction*, Wesleyan UP, 2008, 1- 33.

επεκτατικότητα της ιμπεριαλιστικής θέλησης για δύναμη, την παρεμβολή μίας δημοφιλούς κουλτούρας που απορρόφησε και μετακωδικοποίησε το ενδεχόμενο τραύμα του ιμπεριαλιστικού προγράμματος, και την ψευδο-ουτοπική φαντασιακή προβολή μιας επιτευγμένης τεχνοεπιστημονικής Αυτοκρατορίας.²⁴⁶ Ειδικά η τελευταία μετατόπιση δείχνει το πώς η Αμερική είναι η χώρα που κατάφερε και καταφέρνει να διατηρεί τον κυρίαρχο λόγο, όντας ο δείκτης της εξέλιξης του είδους, ο μεσημβρινός του Greenwich της παγκόσμιας παραγωγής ΕΦ, όπως θα έλεγε η Pascale Casanova.²⁴⁷

Βεβαίως, όπου υπάρχει κυριαρχία υπάρχει και αντίσταση, έτσι και στην εξέλιξη του είδους εντός των αναπτυγμένων χωρών δημιουργήθηκαν φυγόκεντρες τάσεις που στρέφονταν εναντίον τέτοιων ιμπεριαλιστικών λογικών. Η παγκόσμια επανάσταση του Μάη του '68 και το συνακόλουθο πολιτισμικό κλίμα της μετανεωτερικότητας με τη λογική του πλουραλισμού και της διαφοράς, ενόησαν τους συγγραφείς να καταπιαστούν με ζητήματα σεξουαλικότητας (με προεξάρχουσες μορφές τους Samuel Delany και Ursula Le Guin), εθνικότητας και φυλής, (κυρίως με τους Delany, Octavia Butler, και Nalo Hopkinson και το ευρύτερο πολιτισμικό ρεύμα του *αφροφουτουρισμού*), ενώ τη δεκαετία του '70 οι φεμινιστικές ουτοπίες των Joanna Russ και Marge Piercy, και η οικολογική *Ecotopia* του Ernest Callenbach, ανανέωσαν το είδος σε τεράστιο βαθμό.²⁴⁸ Η περιθωριακότητα της ΕΦ στο λογοτεχνικό σύστημα φαίνεται ότι την κατέστησε ένα προνομιακό όχημα για συγγραφείς, προκειμένου να γράψουν για την περιθωριακότητα της δικής τους ταυτότητας εντός ενός καταπιεστικού λευκού και πατριαρχικού συστήματος. Σαν μία πανουργία του Λόγου, παράλληλα, την ίδια περίοδο η εγκαθίδρυση των σπουδών ΕΦ, κυρίως με τα ακαδημαϊκά περιοδικά *Science Fiction Studies* και *Extrapolation* συνέβαλαν, ώστε το είδος να διεκδικήσει, μέσω ορισμένων κειμένων, τη θέση του ως άξιο αναφοράς και μελέτης και να αποτινάξει, τουλάχιστον εν μέρει, τον παραλογοτεχνικό χαρακτήρα του. Αλληγορικά μιλώντας, πέραν του παγκόσμιου λογοτεχνικού συσχετισμού

²⁴⁶ Istvan Csicsery-Ronay Jr "Empire", στο David Seed (ed.), *A Companion to SF*, ό.π., 362-72, συγκεντρωμένα στο: Eric D. Smith, *Globalization, Utopia, and Postcolonial SF: New Maps of hope*, New York, Palgrave Macmillan, 2012, 2.

²⁴⁷ Pascale Casanova, *Η παγκόσμια πολιτεία των γραμμάτων*, μτφρ.: Έφη Γιαννοπούλου, Αθήνα, Πατάκης, 2011, 121-39 και Milner, *Locating SF*, ό.π., 174.

²⁴⁸ Βλ. ενδεικτικά: Δόμνα Παστουρματζή «Φεμινιστική επιστημονική φαντασία, Η λογοτεχνία σήμερα: όψεις, αναθεωρήσεις, προοπτικές», επιμ. Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, Ελληνικά Γράμματα, 2004 και Παστουρματζή, «Octavia E. Butler: η πρώτη μαύρη συγγραφέας εφ στις ΗΠΑ» (2010), *Φανταστικά Χρονικά*, τ. 16, ενώ πρόσφατα έγινε ένα μικρό αφιέρωμα του περιοδικού *robotnik fantastica: Εργάτ(ρι)ες του Φανταστικού*, τχ 3, Ιούνιος 2020, 93-123 στον Samuel Delany. Δυστυχώς η απουσία των μεταφρασμένων βιβλίων αυτών των συγγραφέων είναι πληγή για το ελληνικό κοινό ΕΦ.

δυνάμεων φαίνεται ότι υπάρχει μία εσωτερική, λογοτεχνική, οιονεί ταξική πάλη στην οποία οι συγγραφείς έρχονται να απαντήσουν συμβολικά μέσω των έργων τους.

Ωστόσο, η ιστορία της ΕΦ στον 20^ο και στον 21^ο αιώνα, είναι επίσης μια ιστορία επέκτασης του είδους σχεδόν σε ολόκληρο το παγκόσμιο λογοτεχνικό πεδίο.²⁴⁹ Χαρακτηριστικά, η Πολωνία έβγαλε έναν από τους μεγαλύτερους συγγραφείς ΕΦ στον Stanisław Lem και η Τσεχία τον Karel Čapek, που στο θεατρικό *R.U.R.* εισήγαγε την έννοια του “ρομπότ”. Από την άλλη σήμερα σημαντική θεωρείται η λατινοαμερικάνικη ΕΦ, υπάρχει η εμφάνιση της ινδικής και της αραβικής ΕΦ, ενώ το ρεύμα του αφροφουτουρισμού, πρόσφατα επεκτάθηκε στην παράλλαξη του αφρικανοφουτουρισμού [*African-futurism*] εστιάζοντας ακόμα περισσότερο στην αφρικανική κουλτούρα και ρίζες.²⁵⁰ Αν και, όπως έχει χαρακτηριστικά ειπωθεί, «η ΕΦ είναι όσο δυτική είναι η Coca Cola, τα μεγάλα αμάξια και οι υπολογιστές»,²⁵¹ η κριτική διάσταση της ΕΦ και τα εργαλεία της να υποθέτει διαφορετικούς τρόπους να γίνονται τα πράγματα, την κάνουν ένα προνομιακό είδος πολιτισμικής έκφρασης της μετα-αποικιοκρατικής κατάστασης.²⁵² Έτσι, στην λεγόμενη και ως *μετα-αποικιακή ΕΦ*,²⁵³ η οικειοποίηση του είδους γίνεται μέσω της οικειοποίησης των όπλων του αντιπάλου με σκοπό να στραφούν εναντίον του, μία στρατηγική που στον καιρό της παγκοσμιοποίησης λαμβάνει ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά, όπως υπενθυμίζει η εξαιρετική περιγραφή της τύχης του κρίκετ στην Ινδία από τον Appadurai²⁵⁴ και, σε ό,τι μας αφορά, της οικειοποίησης της τεχνολογίας στην ινδική ΕΦ.²⁵⁵

Εντούτοις παραμένει το ερώτημα της τοποθέτησης των λογοτεχνιών των χωρών που, χωρίς να έχουν αποτελέσει αποικίες, βρίσκονται αναμφίβολα στην περιφέρεια του λογοτεχνικού συστήματος. Ο Andrew Milner κάνει μία τριμερή διάκριση των λογοτεχνιών της ΕΦ ανάλογα με τη θέση τους στο παγκόσμιο κοσμοσύστημα, που

---

²⁴⁹ Millner, *Locating SF*, ό.π., 44.

²⁵⁰ Πρόσφατα (2019), η συγγραφέας Nnedi Okorafor πρότεινε τον όρο αφρικανο-φουτουρισμός που γρήγορα πήρε απήχηση οδηγώντας στη συγκέντρωση μίας ανθολογίας το 2020. Το σύντομο μανιφέστο της Okorafor: <http://nnedi.blogspot.com/2019/10/africanfuturism-defined.html>.

²⁵¹ Uppinder Mehan, “The Domestication of Technology in Indian Science Fiction Short Stories.” Foundation 74, Autumn 1998, 54.

²⁵² Nalo Hopkinson - Up, Mehan, *So Long Been Dreaming*, Vancouver, Arsenal Pulp Press, 2004, 7-9.

²⁵³ Βλ. για την *μετα-αποικιακή ΕΦ*: Eric D. Smith, *Globalization, Utopia and Postcolonial SF*, ό.π., Ericka Hoagland – Reema Sarwal (ed.) *Science Fiction, Imperialism and the Third World: Essays on Postcolonial Literature and Film*, forw.: Andy Sawyer, North Carolina-London, McFarland, 2010, Jessica Langer, *Postcolonialism and Science Fiction*, New York, Palgrave Macmillan, 2011, Mashrood Ashraf Raja et oth. (ed.), *The Postcolonial Fantasy: Essays on Postcolonialism, Cosmopolitics and Science Fiction*, Macfarland, 2011, και το πολύ διαφωτιστικό: Ian Cambell, *Arabian Science Fiction (Studies in Global Science Fiction)*, New York, Palgrave Macmillan, 2018, 17-76.

²⁵⁴ Appadurai, *Νεωτερικότητα χωρίς σύνορα*, ό.π., 129-59.

²⁵⁵ Uppinder Mehan, “The Domestication of Technology ό.π., 54–66.

είναι σκόπιμη ως εφελήριο προβληματισμού. Αξιοποιώντας την ορολογία του Immanuel Wallerstein, όπως υιοθετείται από τον Franco Moretti, διακρίνει τις χώρες πυρήνα (π.χ. ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Ιαπωνία) από τις ημι-περιφερειακές χώρες ΕΦ, που είναι όσες αντιμετωπίζουν το είδος με δημιουργικό και καινοτόμο τρόπο και, τέλος, από τις περιφερειακές χώρες όπου δεσπόζει η λογική της πολιτισμικής εισαγωγής και του μιμητισμού των πρακτικών του πυρήνα.²⁵⁶ Στο πλαίσιο του περιοδικού *Science Fiction Studies*, έχουν πραγματοποιηθεί αφιερώματα και συνέδρια για την ΕΦ στην εποχή της παγκοσμιοποίησης,²⁵⁷ όπου διαφαίνεται, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ένα πρόσφατο ενδιαφέρον για την ιταλική, αλλά και την ισπανική ΕΦ. Όσον αφορά στην τελευταία, η Sara Martín, την χαρακτηρίζει ως *φασματικό είδος* (*phantom genre*), όχι με την έννοια ενός είδους που κάποτε ήταν σχετικό και έφθισε λόγω συγκεκριμένων συνθηκών, αλλά εξαιτίας:

της ηθελημένα αγνοημένης εθνικής παράδοσης, της οποίας ο πολλαπλασιασμός εξαρτάται, παράδοξα, από τη μαζική κατανάλωση μεταφράσεων από τα αγγλικά. Το αποτέλεσμα της εφ στην Ισπανία αγνοείται διπλά από το πολιτισμικό κατεστημένο, συμπεριλαμβανομένου του πανεπιστημίου: οι μεταφράσεις αντιμετωπίζονται σαν μία αθέλητη ξένη εισβολή, η οποία δικαιολογείται μόνο για εμπορικούς σκοπούς, και η συνακόλουθη δημιουργία μίας τοπικής παράδοσης γίνεται αντιληπτή ως ένας εξευτελιστικός τοπικός παρασιτισμός.²⁵⁸

Η παρατήρηση της Martín, που συμβαδίζει σε μεγάλο βαθμό με αυτές των Simone Brioni και Daniele Comberiati για την αντίστοιχη ιταλική, εστιάζει στην αορατότητα του είδους στην ευρύτερη πολιτισμική και λογοτεχνική κοινότητα των χωρών τους.²⁵⁹ Αναλογιζόμενοι την κατάσταση της Ελλάδας με την ιδιόμορφη και ιδεολογικά τραυματική σύγχρονη ιστορία, η διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας εμπερικλείει μία αντιφατική σχέση με τη Δύση και το δυτικό φαντασιακό. Όπως έχει παρατηρήσει ο Δημήτρης Πλάντζος, η σύγχρονη Ελλάδα, έχοντας συντελέσει μέσω του αρχαίου παρελθόντος στο σχηματισμό του δυτικού φαντασιακού, βρίσκεται στις παρυφές της Δύσης, όντας σε μόνιμη πολιτική και πολιτισμική εξάρτηση από αυτή και ταυτόχρονα

²⁵⁶ Milner, *Locating SF*, ό.π., 166-7 και γενικά 155-77.

²⁵⁷ *Science Fiction Studies*: “On Global Science Fiction - Part 1” Vol. 26, No. 3, Nov., 1999, “On Global Science Fiction - Part 2” Vol. 27, No. 1, Mar., 2000 και “Science Fiction and Globalization” Vol. 39, No. 3, November 2012.

²⁵⁸ Sara Martín, “Introduction. Spanish SF: A Phantom Genre.”, *Science Fiction Studies*, vol. 44, no. 2, 2017, 209 [209-15].

²⁵⁹ Simone Brioni – Daniele Comberiati, *Italian Science Fiction: The Other in Literature and Film (Studies in Global Science Fiction)*, New York, Palgrave Macmillan, 2019, 1-31.

σε ρήξη μαζί της.²⁶⁰ Βασιζόμενος σε ένα πολύ επιδραστικό άρθρο του Michael Herzfeld,²⁶¹ ο Πλάντζος και ακόμη περισσότερο ο Γιάννης Χαμηλάκης έχουν υιοθετήσει την έννοια της *κρυπτο-αποικίας* που εστιάζει στη μελέτη της διαχείρισης της κυρίαρχης εθνικής κουλτούρας στη βάση της αλληλεξάρτησης εθνικιστικών και αποικιοκρατικών ιδεών.²⁶² Όσον αφορά στην περίπτωση της ελληνικής ΕΦ θα ήταν πιο συνετό να εξεταστεί στη βάση της έννοιας του φασματικού είδους, διερευνώντας τις διασυνδέσεις της με τη μαζική κουλτούρα και την εθνική λογοτεχνία, παρά υιοθετώντας την έννοια της κρυπτο-αποικίας. Κι αυτό διότι ο όρος κρυπτο-αποικία, πέραν της απαρέγκλιτης χρησιμότητάς του στην επίκριση της δυτικής ιδεολογίας, φαίνεται να δίνει έμφαση πρωταρχικά στην ιδιαιτερότητα ενός ισχυρού και βαθιά ριζωμένου εθνικού φαντασιακού και στη σχέση του με την κυρίαρχη δυτική κουλτούρα, η οποία το οικειοποιείται για να συγκροτήσει την φαντασιακή αυτο-εικόνα της, και έπειτα το εγκαταλείπει, επικαλούμενη τον σύγχρονο του μαρασμό, όπως διαθλάται στην αναπτυξιακή του ανεπάρκεια. Αντιθέτως, το φασματικό είδος εστιάζει στην ιδιαιτερότητα της *μορφής*, στην ιστορική κατάσταση του είδους της ΕΦ εντός του ελληνικού πολιτισμικού περιβάλλοντος, ενός είδους που δεν ενδείκνυται για την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας και όντας ασύμβατο με την έννοια του εθνικού φαντασιακού, καταλήγει να εκτοπίζεται, με κόστος την αορατότητα.

Γ.2. Συνθήκες της πιθανότητας της ελληνικής Επιστημονικής Φαντασίας

Η αορατότητα φυσικά είναι τελείως διαφορετική από την ανυπαρξία και έτσι υπάρχουν αρκετές παρουσιάσεις της ιστορίας της ελληνικής ΕΦ στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό, κυρίως από το περιοδικό *Διαβάζω*,²⁶³ αλλά και τρεις αξιόλογες βιβλιογραφίες για το είδος: της Δόμνας Παστουρματζή που ασχολείται κυρίως με τις ελληνικές μεταφράσεις των συναφών ειδών του φανταστικού, ΕΦ και τρόμου ως το

---

²⁶⁰ Δημήτρης Πλάντζος «Εισαγωγή: Εθνικές κουλτούρες στο παγκοσμιοποιημένο παρόν: Η διάθλαση των οριζόντων», στο Δημήτρης Πλάντζος (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση και Εθνική Κουλτούρα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2009, 27.

²⁶¹ Michael Herzfeld “The Absent Presence: Discourses of Crypto-Colonialism” *South Atlantic Quarterly* 1 October 2002; 101 (4): 899–926.

²⁶² Ο Γιάννης Χαμηλάκης έχει προτείνει την έννοια της κρυπτο-αποικία προκειμένου να δούμε τον ελληνικό εθνικισμό από τη σκοπιά των μετα-αποικιοκρατικών σπουδών: Γιάννης Χαμηλάκης, *Το έθνος και τα ερείπιά του: Αρχαιότητα, Αρχαιολογία και Εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, μτφρ.: Νεκτάριος Καλαϊτζής, Αθήνα, Εκδόσεις 21^ο, 2012, 44-7.

²⁶³ Αφιέρωματα: *Διαβάζω* τεύχος 20 (1979), 220 (1989) και 432 (2002). Μία συγκέντρωση των αφιερωμάτων ως το 2007, δίνει ο Βρετός στο: Σπύρος Α. Βρετός, *Φαντασιογραφία: Βιβλιογραφία έργων αναφοράς Επιστημονικής Φαντασίας στην Ελλάδα: 1971-2007*, Αθήνα, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις, 2008, 111-3.

1993, των Χρήστου Λάζου και Νίκου Θεοδώρου που εστιάζουν στην ελληνική παραγωγή έως το 1998, και πιο πρόσφατα τη *Φαντασιογραφία* του Σπύρου Βρετού, έως το 2007.²⁶⁴ Είναι ευρέως αποδεκτό ότι, πέραν της περιοπτης θέσης που έχει για την ελληνική κριτική η μορφή του Λουκιανού, το πρώτο έργο ΕΦ στην Ελλάδα είναι η νουβέλα *Από τη Γη στον Άρη*, ένα σκωπτικό έργο που εκδόθηκε το 1929 (συμπτωματικά την ίδια χρονιά που ο Hugo Gernsback εισήγαγε τον όρο ΕΦ) από τον Δημοσθένη Βουτυρά, ενός πολυγραφότατου συγγραφέα που μεσουράνησε κυρίως στις αθηναϊκές εφημερίδες κατά την εποχή του μεσοπολέμου. Παρόλα αυτά κύριος φορέας της διακίνησης της ΕΦ ήταν τα πρώτα περιοδικά λαϊκής λογοτεχνίας που άρχισαν να εκδίδονται από τη δεκαετία του '30 περιλαμβάνοντας κυρίως κόμικς και ενίοτε διηγήματα ΕΦ. Τα πρώτα περιοδικά αμιγώς ΕΦ έκαναν την εμφάνισή τους της δεκαετία του '50-'60 και όντας απομιμήσεις των αμερικανικών προτύπων τους συμπεριέλαβαν κυρίως ξένους συγγραφείς, ενώ από τη δεκαετία του '70 και κυρίως μετά τη μεταπολίτευση άρχισαν να παρουσιάζουν πιο συστηματικά και έργα ελλήνων συγγραφέων.²⁶⁵ Όπως δείχνει η ανάλυση της Δόμνας Παστουρματζή, στην περίοδο από το 1970 έως το 1999 παρατηρείται μία έξαρση στα ελληνικά περιοδικά ΕΦ που εμφανίζονταν και εξαφανίζονταν συνεχώς χωρίς όμως να καταφέρνουν να παγιώσουν την απρόσκοπτη κυκλοφορία τους, καθώς προσέκρουαν σε δυσυπέρβλητα οικονομικά εμπόδια.²⁶⁶ Τέλος, το εβδομαδιαίο ένθετο 9 της *Ελευθεροτυπίας*, που επιμελούταν ο Άγγελος Μαστοράκης και κυκλοφορούσε από το 2000 ως το 2010, έπαιξε κεντρικό ρόλο τόσο στη δημοσίευση και προβολή Ελλήνων συγγραφέων ΕΦ όσο και στο άνοιγμα του είδους σε ευρύτερο ακροατήριο.

Πράγματι, τα λαϊκά περιοδικά αποτέλεσαν σημαντικό δίαυλο για τους/τις συγγραφείς ΕΦ από όπου μπορούσαν να διοχετεύσουν τα έργα τους, ενώ υπήρξαν συνδιαμορφωτές της ταυτότητας της ελληνικής κοινότητας ΕΦ. Μπόρεσε έτσι να δοθεί μία ώθηση για τη συγγραφή μυθιστορημάτων ΕΦ, που άρχισαν να εμφανίζονται με αυξανόμενο ρυθμό από τη δεκαετία του 70 και έπειτα, τα οποία όμως παρόλα αυτά δεν ανοίγονταν προς ένα ευρύτερο κοινό, παρά καταναλώνονταν

²⁶⁴ Δόμνα Παστουρματζή, *Βιβλιογραφία επιστημονικής φαντασίας, φαντασίας και τρόμου, 1960-1993*, Αθήνα, Alien, 1995, Νίκος Χρ. Θεοδώρου και Χρήστος Δ. Λάζος, *Βιβλιογραφία της Ελληνικής Επιστημονικής Φαντασίας (από το Λουκιανό Μέχρι Σήμερα)* ό.π., και Σπύρος Α. Βρετός, *Φαντασιογραφία*, ό.π. Ο David Seed έχει κάνει μία αποτίμηση της βιβλιογραφίας της Παστουρματζή: David Seed "SF in Greece." *Science Fiction Studies*, vol. 23, no. 1, 1996, pp. 139-140.

²⁶⁵ Βλ. και το λήμμα του Βρετού στο: Βασίλης Βαμβακάς – Παναγής Πανγιωτόπουλος (επιμ.) *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80: Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξιλόγιο*, Αθήνα, Πέρασμα, 2010, μεταφερόμενο online στο: <https://www.redworlds.gr/elliniko-fantastiko-lima-vretos>.

²⁶⁶ Pastourmatzi "Hellenic Magazines." ό.π.

κυρίως από την συγκεκριμένη κοινότητα. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στην έλλειψη σοβαρής ενασχόλησης με το είδος, καθώς, παρά τις ιστορικές παρουσιάσεις και τη φιγούρα της Δόμνας Παστουρματζή στο ΑΠΘ, τα τμήματα νεοελληνικής φιλολογίας δεν έχουν ασχοληθεί επουδενί με το είδος της ΕΦ. Η όλη μακροήμερευση της κοινότητας γίνεται με τους όρους της ίδιας της κοινότητας, η οποία θεσπίζει κατά καιρούς λέσχες (ενδεικτικά η Αθηναϊκή Λέσχη Επιστημονικής Φαντασίας [Α.Λ.Ε.Φ] και η Λέσχη Φανταστικού Ιωαννίνων [Λ.Φ.Ι.]), και μέσω αυτών λογοτεχνικά βραβεία, όπως το βραβείο *Ικαρομέννιπος*,²⁶⁷ αλλά και συνέδρια και ημερίδες.²⁶⁸ Έτσι, η ιστορική ανάδυση της ΕΦ είναι πολύ παρόμοια με την ιστορία της ανάδυσης του είδους στη χώρα στην οποία ευημέρησε με τον πιο ουσιαστικό τρόπο, ήτοι την Αμερική, παρότι με θεμελιώδεις διαφορές. Η ΕΦ είναι και στην Ελλάδα εμφανώς ένα είδος με λαϊκή καταγωγή, που δημιουργεί αγκυλώσεις στην “σοβαρή” ακαδημαϊκή ή λογοτεχνική ενασχόληση με αυτό και τα περιοδικά και τα fanzines συνεισέφεραν τόσο στη δημιουργία της λογοτεχνικής της κοινότητας όσο και στην οιοονεί γκετοποίησή της. Παρόλα αυτά η γραπτή ΕΦ δεν είναι σε καμία περίπτωση ένα δημοφιλές είδος με ευρεία λαϊκή απήχηση όπως στην Αμερική· κανείς/μία δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να ασχοληθεί με αυτό προκειμένου να πουλήσει πολλά αντίτυπα. Επομένως, η ελληνική ΕΦ φαίνεται να λαμβάνει τους αρνητικούς αξιολογικούς επιτονισμούς που εμπεριέχονται στη λαϊκή και δημοφιλή κουλτούρα, χωρίς όμως να αποτελεί τέτοια με την ευρεία έννοια. Βρίσκεται στην ιδιάζουσα κατάσταση να *είναι* και ταυτόχρονα να *μην είναι* δημοφιλής και λαϊκή λογοτεχνία.

Θα ήταν όμως λάθος να αποδώσουμε τις ευθύνες της αορατότητας του είδους αποκλειστικά σε αυτή την ακαδημαϊκή ακαταδεξία, η οποία σαφώς λαμβάνει τη μορφή μίας ιδιόμορφης πολιτισμικής αντίστασης. Ο Μάκης Πανώριος, στον πρόλογό του στο εξάτομο magnum opus του για *Το Ελληνικό Φανταστικό Διήγημα*, όπου συγκεντρώνει διηγήματα που αφορούν την ευρύτερη λογοτεχνία του φανταστικού, αναγνωρίζει τον εστετισμό και την περιφρονητική υπεροψία της “επίσημης λογοτεχνίας”, προσθέτοντας στην λαϊκή καταγωγή και στην καταδίκη της

---

²⁶⁷ Για μια ανταπόκριση από το *Ικαρομέννιπος* βλ.: Domna Pastourmatzi. “News from the Hellenic Science-Fiction Front.” *Science Fiction Studies*, vol. 23, no. 3, 1996, pp. 548, αλλά και για μια άλλη άποψη που αναφέρεται στις εσωτερικές διενέξεις που προκύπτουν όταν ένας κύκλος είναι κλειστός, βλ.: <https://www.redworlds.gr/ikaromenippos-dieneksi>.

²⁶⁸ Δύο είναι τα πλέον κεντρικά συνέδρια: αφενός η ημερίδα για την ΕΦ στα Ιωάννινα: Κατερίνα Τζάννου (επιμ.) *Πρακτικά ημερίδας για την ελληνική εφ*, Ιωάννινα, Ζωσιμαία Δημόσια Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων, 1998, και συτή στο ΑΠΘ για τα βιοτεχνολογικά και ιατρικά θέματα στην ΕΦ, βλ. ανταπόκριση της Δόμνας Παστουρματζή: Domna Pastourmatzi. “Science Fiction in Greece.” *Science Fiction Studies*, vol. 29, no. 1, 2002, 152–157.

παραλογοτεχνίας, τα εθνικά και παραδοσιακά θέματα τα οποία είναι κυρίαρχα στην εθνική ελληνική λογοτεχνία.²⁶⁹ Έπειτα στον πρόλόγο του στην ανθολογία ελληνικών διηγημάτων ειδικά Επιστημονικής Φαντασίας προσθέτει την ιδιόμορφη ιστορία της Ελλάδας που δεν της επιτρέπει να έχει ομαλό λογοτεχνικό παρελθόν, με αποτέλεσμα να υιοθετούνται, κυρίως από την Ευρώπη, ρεύματα που «φωτογραφίζ[ουν], έστω και με παραμορφωτικό φακό, το υπό διαμόρφωση περιβάλλον».²⁷⁰ Ενδιαφέρον έχει ότι ως σημαντικότερο λόγο θεωρεί το γεγονός ότι «η Ελλάδα δεν υπήρξε ποτέ βιομηχανικό κράτος»,²⁷¹ ενώ στο ίδιο πλαίσιο κινούμενος, ο Σπύρος Βρετός σημειώνει ως αιτίες της μικρότερης ανάπτυξης της ΕΦ στην Ελλάδα, την προσκολλημένη στο παρελθόν και στην παράδοση ελληνική διάνοηση, το μικρό μέγεθος της αγοράς που περιορίζει την παραγωγή πρωτότυπων κειμένων και μεταφράσεων, και τέλος πολιτικούς και γεωπολιτικούς παράγοντες που «είχαν ως συνέπεια τη σχετική τεχνολογική και επιστημονική υπανάπτυξη».²⁷² Οι παραπάνω καίριες παρατηρήσεις είναι απροσπέραστες για οποιαδήποτε πραγμάτευση της ΕΦ ως φασματικού είδους και εν προκειμένω θα στραφούμε στον συσχετισμό του είδους της ΕΦ με τον Κανόνα, και συνακόλουθα της ελληνικής ΕΦ με τον εθνικό κανόνα.

Γ.3.: Επιστημονική Φαντασία στην Παγκόσμια Πολιτεία των Γραμμάτων

α. Είδος και λογοτεχνικός Κανόνας

Η χαρτογράφηση της γραπτής ΕΦ οφείλει να περάσει μέσα από την τοποθέτησή της στο χρηματιστήριο των λογοτεχνικών αξιών, ήτοι τον λογοτεχνικό Κανόνα.²⁷³ Αν η αξία είναι, και δεν μπορεί παρά να είναι, μία κοινωνική σχέση που είναι άυλη και παρουσιάζεται ως αντικειμενική, ο Κανόνας αποτελεί την ενσάρκωση της αξίας στο λογοτεχνικό πεδίο. Ο Κανόνας, ως φαντασιακή ολότητα κειμένων, συγκροτεί και ταυτόχρονα παράγει την έννοια της λογοτεχνίας στην εκάστοτε ιστορική συγκυρία και λειτουργεί αφενός ως μία αυθεντία με αναμφισβήτητο αξιολογικό κύρος, που ξεχωρίζει το λογοτεχνικό από το μη λογοτεχνικό και αφετέρου ως ο θεματοφύλακας

²⁶⁹ Μάκης Πανώριος, *Το ελληνικό φανταστικό διήγημα: τόμος Α*, Αθήνα, Αίολος, 1987, 9-17.

²⁷⁰ Πανώριος, *Ελληνικά διηγήματα Επιστημονικής Φαντασίας*, ό.π., 11-2.

²⁷¹ Στο ίδιο 12.

²⁷² Βρετός, *Φαντασιογραφία*, ό.π., 10.

²⁷³ Σύντομα: Άννα Τζούμα «Για τον λογοτεχνικό κανόνα» στο: *Λογοτεχνικές διαδρομές*, ό.π., 527-35 και Δημήτρης Τζιόβας «Παράδοση ή κανόνας;» στο: Δ. Τζιόβας, *Κουλτούρα και Λογοτεχνία: Πολιτισμικές διαθλάσεις και χρονότοποι ιδεών*, Αθήνα, Πόλις, 2014 [1998-2008], 201-15.

που διαφυλάσσει την διαιώνιση της ίδιας διάκρισης.²⁷⁴ Ο John Guillory, θεωρεί ότι στην αμφισβήτηση του Κανόνα η εστίαση στο αυθαίρετο της αισθητικής κρίσης είναι το λάθος ερώτημα και ως εκ τούτου διαφωνεί τόσο με την πλουραλιστική όσο και με την ελιτιστική κριτική στον Κανόνα, αντιπροτείνοντας την εστίαση στη θεσμική διάσταση του εκπαιδευτικού συστήματος που εξασφαλίζει την πρόσβαση και τον έλεγχο της εγγραματοσύνης, μέσα από την αναπαραγωγή των έργων.²⁷⁵ Η άρνηση του Guillory να ασχοληθεί με το ζήτημα της αξίας έγκειται στην αναμφισβήτητη παραδοχή ότι οι αξιολογικές κρίσεις ενέχονται καταστατικά στο κοινωνικό και ακαδημαϊκό πράττειν και έτσι οι πλουραλιστικές ή φιλελεύθερες κριτικές καταλήγουν στην χειρότερη να υποβάλλουν την αίσθηση μίας συνωμοσίας των ισχυρών θεσμών να αποκλείουν καταπιεσμένες ομάδες, ή στην καλύτερη να αναπαραγάγουν τη δομή του Κανόνα δημιουργώντας καινούριες αξιολογήσεις και νέους, “δικαιότερους” αποκλεισμούς.

Ως προς αυτό αρκεί να σημειωθεί ότι η βασική δομική διεργασία του Κανόνα έγκειται συμπτωματικά στην, εγγενή σε αυτόν, διαδικασία του συγκριτικού διαμοιρασμού της λογοτεχνικής αξίας. Η λογική του Κανόνα είναι κατανάγκην λογική τόσο συμπερίληψης όσο και αποκλεισμού με τη διαλεκτική αυτή να σημαίνει ότι τα έργα του Κανόνα συγκροτούνται αμοιβαία με τα μη-κανονικά στην εκάστοτε ιστορική συγκυρία.²⁷⁶ Έτσι, αντί να αποφαινόμαστε, ως είθισται, για την κανονικοποίηση ή μη του εκάστοτε ξεχωριστού κειμένου, ίσως να ήταν σκοπιμότερο να γίνεται εστίαση στην ειδολογική του ταυτότητα. Σύμφωνα με τον Alastair Fowler, το είδος είναι εκ των πλέον καθοριστικών παραγόντων της κανονικοποίησης,²⁷⁷ ενώ σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί μία ιδεολογικά ουδέτερη κατηγορία, καθώς αναμφίβολα υφίσταται, σε συγχρονικό επίπεδο, μία ορισμένη ιεράρχηση ανάμεσα στο ρεπερτόριο των ειδών στα οποία η ακαδημία και το κοινό ανταποκρίνονται ενθουσιωδώς.²⁷⁸ Επ’ αυτού ο Carl Freedman θεωρεί ότι το είδος, ως κατηγορία που

---

²⁷⁴ Gregory Jusdanis, *Belated Modernity and Aesthetic Culture: Inventing National Literature*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1991, 59-66, στο οποίο θα επιστρέψουμε. Θεμελιώδες έργο για την αισθητική αξία και το πολιτισμικό κεφάλαιο αποτελεί το: Pierre Bourdieu, *Η διάκριση: Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, μτφρ.: Κική Καψαμπέλη, προλ.: Νίκος Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Πατάκη, 2002 [1979].

²⁷⁵ Συνοπτικά βλ.: John Guillory “Canon”, στο: Frank Lentricchia – Thomas McLauahlin (eds.), *Critical Terms for Literary Study*, Chicago, University of Chicago Press, 1995², 233-49.

²⁷⁶ John Guillory, *Cultural Capital and the Literary Canon Formation*, Chicago, University of Chicago Press, 1993, 19-38.

²⁷⁷ Fowler, *Kinds of Literature*, ό.π., 216.

²⁷⁸ Στο ίδιο 226. Ο Fowler επισημαίνει παραδειγματικά ότι η Επιστημονική Φαντασία μέχρι πρόσφατα (ενν. 1982) ταξινομούταν και πουλιόταν στα βιβλιοπωλεία μαζί με την πορνογραφία.

προηγείται λογικά από την ίδια τη λογοτεχνία (καθώς είναι αυτό που την ενεργοποιεί), καθίσταται ο διαμεσολαβητικός παράγοντας που αποκαλύπτει την ιδεολογία της διαμόρφωσης του Κανόνα.²⁷⁹ Έπειτα από μία ενδελεχή ανάδειξη του κριτικού δυναμικού της ΕΦ, συμπεραίνει ότι η περιθωριοποίηση του είδους στον λογοτεχνικό Κανόνα οφείλεται σε έναν συνδυασμό της ακαδημαϊκής, ψευδο-ϊδεολογικής αντίστασης σε αυτή την κριτική διάσταση, αλλά κυρίως στη φιλολογική αντίσταση στην λαϊκή της καταγωγή από τα pulp περιοδικά.²⁸⁰ Ο Jameson έχει σημειώσει την ασυμβατότητα ΕΦ – Κανόνα τονίζοντας ότι οι συνθήκες της πιθανότητας της ΕΦ είναι τα λαϊκά περιοδικά και καθώς αναδύεται από τον κόσμο των περιοδικών και της εμπορικής κουλτούρας δεν μπορεί να διαβαστεί ως λογοτεχνία και είναι ασύμβατη με την υψηλή κουλτούρα.²⁸¹ Σε αυτό το πλαίσιο ο Andrew Milner έχει επισημάνει πως από την πλευρά του Κανόνα επιτρέπεται στην ΕΦ να εισαχθεί σε αυτόν όχι όμως και να επιστρέψει πίσω στην ειδολογική της ταυτότητα.²⁸² Φαίνεται πως προκειμένου να κανονικοποιηθεί η ΕΦ πρέπει να αποποιηθεί τον εαυτό της και στην ελληνική κριτική ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι τα δύο μυθιστορήματα με τα οποία καταπιάνεται η παρούσα εργασία τείνουν να χαρακτηρίζονται ως επί το πλείστον ως δυστοπίες, ωσάν ο χαρακτηρισμός τους ως ΕΦ να είναι ασύμβατος με τις λογοτεχνικές τους αξιώσεις.

Η σχέση του είδους της ΕΦ με τον Κανόνα είναι, λοιπόν, ιδιαίτερη και περνάει μέσα από τον χαρακτηρισμό της ως *παραλογοτεχνίας*.²⁸³ Εν προκειμένω θα ήταν σκόπιμο να αντιπαρατεθούν δύο κομβικές μορφές για την κριτική της ΕΦ, αυτή του Darko Suvin και του Samuel Delany, καθώς η αντίστιξή τους αποτυπώνει τα αδιέξοδα της σχέσης της ΕΦ με τον λογοτεχνικό Κανόνα, όπως αναδεικνύονται μέσα από το συμβολικό βάρος της αισθητικής καταδίκης της ως παραλογοτεχνίας. Στα *Positions and Presuppositions*, ο Suvin, καταπιάνεται με ζητήματα αισθητικής αξίας και αναγνωρίζει σε πρώτο χρόνο την αλληλοδιαπλοκή παραγωγής και κατανάλωσης

²⁷⁹ Freedman, *Critical Theory and SF*, ό.π., 26.

²⁸⁰ Στο ίδιο 86-93.

²⁸¹ Jameson, *Archaeologies of the Future*, ό.π., 316.

²⁸² Milner, *Locating SF*, ό.π., 67.

²⁸³ Για την έννοια της παραλογοτεχνίας βλ. Παναγιώτης. Μουλλάς, *Ο χώρος του εφήμερου. Στοιχεία για την παραλογοτεχνία του 19ου αιώνα*, Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 2007, και πιο πρόσφατα, το αφιέρωμα του περιοδικού *Το Δέντρο* τχ 195-196, Ιανουάριος 2014. Το γνωστό βιβλίο του Πέτρου Μαριτινίδη για την παραλογοτεχνία εμπεριέχει ορισμένες παρωχημένες απόψεις ειδικά για το είδος της ΕΦ, όπως έχει σχολιάσει εύστοχα η Παστουρματζή: Πέτρος Μαριτινίδης, *Συνηγορία της Παραλογοτεχνίας*, Αθήνα, Υποδομή, 1994, και η κριτική: Δόμνα Παστουρματζή «Η Επιστημονική Φαντασία στην Ελλάδα: Μια λογοτεχνία δεσμώτης» στο: Σάββας Πατσαλίδης (επιμ.), *Hellenism and the U.S. Constructions and Deconstructions*. Θεσσαλονίκη: Ελληνική Εταιρεία Αμερικανικών Σπουδών, 1994, 107-123.

και την εμπορευματική μορφή του καλλιτεχνικού αντικειμένου, βασιζόμενος στην Σχολή της Φρανκφούρτης.²⁸⁴ Έπειτα, διαβλέποντας τις εξουσιαστικές σχέσεις που εμπεριέχονται στην διάκριση λογοτεχνίας και παραλογοτεχνίας, ιστοριοποιεί τη δεύτερη επισημαίνοντας την σύνδεσή της με την συλλογικότητα και χαρακτηρίζοντάς την ως «ανοιχτή ένταση μεταξύ ιδεολογίας και ουτοπίας».²⁸⁵ Παρά ταύτα, δεν διστάζει να τραβάει σκληρές και υπερβολικές διαχωριστικές γραμμές στη συγγραφική παραγωγή της ΕΦ, αναπαράγοντας αφειδώς αξιακά δίπολα και αντιφάσκοντας εν μέρει με τον εαυτό του.²⁸⁶ Η ελιτιστική χειρονομία του «να ξεράσει το φανταστικό από την ΕΦ»,²⁸⁷ που σχολιάστηκε στο πρώτο κεφάλαιο, μπορεί να ιδωθεί ως απόπειρα αύξησης του πολιτισμικού κεφαλαίου και δημιουργίας των συνθηκών της κανονικοποίησης της ΕΦ, ή, έστω, ορισμένων μόνο κειμένων της.

Από την άλλη πλευρά, το υβρίδιο συγγραφέα και κριτικού της ΕΦ που λέγεται Samuel Delany υπερτονίζει τις βαρύτατες κοινωνικές δυνάμεις και τον φαντασιακό αξιολογικό επιτονισμό που συγκροτούν την έννοια της παραλογοτεχνίας, καθώς υφίσταται με έντονο τρόπο τις υλικές συνεπαγωγές τους ως συγγραφέας του είδους.²⁸⁸ Εστιάζοντας στον Κανόνα ως κριτικός της ΕΦ τον χαρακτηρίζει ως ένα πάντοτε μερικό και σύνθετο σύμπλεγμα κειμένων που, όπως η κατηγορία του είδους, οριοθετεί έναν συγκεκριμένο τρόπο ανάγνωσης.²⁸⁹ Όσον αφορά στο φλέγον ζήτημα της αξίας αναφέρει ότι ο Κανόνας τη συγκροτεί, και δεν είναι τίποτε άλλο παρά αξία [...] ένα σύνθετο σύστημα συναρμογής, σταθεροποίησης και αποσταθεροποίησης – διαρκώς κινούμενων μετακινούμενων και αέναα μεταβλητών – αξιών».²⁹⁰ Ωστόσο αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι, καλώντας για υιοθέτηση διαφορετικών κριτηρίων για τέτοιου είδους έργα, σημειώνει την ανάγκη η ΕΦ να μείνει πιστή στον γκετοποιημένο και παραλογοτεχνικό χαρακτήρα που της αποδίδεται, και οι συγγραφείς να καταπολεμήσουν την “ντροπή” του να γράφουν ΕΦ.²⁹¹ Αν προεκτείνουμε αυτή τη θέση, ίσως η περιθωριακότητα της ΕΦ σε σχέση με τον Κανόνα να αποτελεί πράγματι προϋπόθεση (και όχι αποτέλεσμα) της κριτικής

²⁸⁴ Suvin, *Positions and Presuppositions* ό.π., 1-21

²⁸⁵ Στο ίδιο 17-21 και κυρίως 86-92, παράθεμα 88.

²⁸⁶ Στο ίδιο 69-72 παραθέτει ένα διάγραμμα όπου απεικονίζει την παραγωγή της ΕΦ ως ένα χωνί, όπου τα 2/3 αποτελούν την “κακή” λογοτεχνία ΕΦ, ενώ στο εναπομένον 1/3, η συντριπτική πλειοψηφία κινείται στη μετριότητα με ελάχιστες εξαιρέσεις στην “καλή λογοτεχνία ΕΦ”.

²⁸⁷ Derek Littlewood, ‘SF and the Fantastic: Siamese Twins?’, *UCE Papers in Language and Literature* 3.1 (1996): 47–53.

²⁸⁸ Delany, *Shorter Views: Queer Thoughts and The Politics of the Paraliterary*, ό.π., 207-17.

²⁸⁹ Στο ίδιο 187.

²⁹⁰ Στο ίδιο 203.

²⁹¹ Delany, *Starboard Wine*, ό.π., 89.

δυναμικής της, και πιθανώς η καλύτερη κίνηση για να λειανθεί αυτός ο χαρακτήρας θα ήταν παραδόξως η περισσότερο ισότιμη συμμετοχή της στον Κανόνα. Ωστόσο, τέτοια ζητήματα αποτελούν *προβληματικές*, ενδείκτες κοινωνικών τάσεων και διακρίσεων που δεν επιδέχονται επίλυσης, τουλάχιστον όχι κάποιας αναίμακτης.

β. Ελληνική Επιστημονική Φαντασία και εθνικός κανόνας

Η μελέτη της εισαγωγής ενός είδους, όπως αυτό της ΕΦ, από ένα λογοτεχνικό χώρο του πυρήνα σε έναν περιφερειακό ανακαλεί το ακανθώδες ζήτημα της *παγκόσμιας λογοτεχνίας*. Έργο σταθμός στην ανάλυση της λογοτεχνικής γεωπολιτικής είναι το ήδη-κλασικό βιβλίο της Pascale Casanova, *Η παγκόσμια πολιτεία των γραμμάτων*. Εκεί η Γαλλίδα θεωρητικός, εμπνεόμενη από το έργο του Pierre Bourdieu, μελέτησε την ιστορία και τη γεωγραφία του παγκόσμιου λογοτεχνικού χώρου, επιχειρώντας μεθοδολογικά να προχωρήσει σε μία ιστορική και ταυτόχρονα λογοτεχνική ερμηνεία των κειμένων.²⁹² Η παγκόσμια λογοτεχνία δεν μπορεί να μελετηθεί επαρκώς αν δεν συνυπολογίσει τη δομική εξάρτηση των εθνικών λογοτεχνιών, καθότι συγκροτείται μέσω δι-εθνών αντιπαλοτήτων αδιαχώριστα λογοτεχνικών και πολιτικών.²⁹³ Η δομή του λογοτεχνικού σύμπαντος είναι ιεραρχική και η άνιση κατανομή των λογοτεχνικών πόρων μεταξύ των εθνικών και λογοτεχνικών χωρών μοιάζει να αντανακλά με έναν ιδιαίτερο τρόπο τους συσχετισμούς δυνάμεων στην παγκοσμιοποίηση.²⁹⁴ Πρόσφατα, μάλιστα, ακαδημαϊκές μελέτες από τις μετα-αποικιακές σπουδές αντλούν από την Casanova, για να μελετήσουν τις λογοτεχνικές ανισότητες μέσα από το πλαίσιο της *άνισης και συνδυαζόμενης ανάπτυξης*.²⁹⁵ Η ανάγκη για μία λογοτεχνική γεωπολιτική προκύπτει ως άμεση απόρροια της γεωπολιτικής διαμόρφωσης του κόσμου μέσα από τη σωρευτική δημιουργία νέων εθνών-κρατών στον 20^ο αιώνα και στρέφει την προσοχή στην έννοια του *λογοτεχνικού κεφαλαίου* (ως μορφή αυτού που ο Bourdieu ορίζει ως πολιτισμικό κεφάλαιο), που είναι ζήτημα εθνικό και που, άρα, διαφέρει από χώρα σε χώρα, υπενθυμίζοντας ότι οποιαδήποτε προσέγγιση της παγκόσμιας λογοτεχνίας θα

²⁹² Casanova, *Η παγκόσμια πολιτεία των γραμμάτων*, ό.π., 25. Κεντρικό βιβλίο του Bourdieu όσον αφορά στο λογοτεχνικό πεδίο είναι το: Pierre Bourdieu, *Οι κανόνες της τέχνης: γένεση και δομή του λογοτεχνικού πεδίου*, μτφρ: Έφη Γιαννοπούλου, επιμ: Ιωάννα Ανδρέου, Πατάκης, Αθήνα, 2006 [1992]

²⁹³ Στο ίδιο 61.

²⁹⁴ Στο ίδιο 115-6.

²⁹⁵ WReC (Warwick Research Collective). *Combined and Uneven Development: Towards a New Theory of World-Literature*. Liverpool University Press, 2015 και James Christie – Nesrin Degrimencioglu (eds.) *Cultures of Uneven and Combined Development: From International Relations to World Literature*, Leiden-Boston, Brill, 2019.

καταλήξει σε αποτυχία, αν δεν συνυπολογίσει τον εθνικό χαρακτήρα της λογοτεχνίας.²⁹⁶ Η έννοια λοιπόν που μπορεί να συγκροτήσει την κοινή βάση αυτής της άνισης λογοτεχνικής ανάπτυξης είναι τελικά αυτή της *νεωτερικότητας*. Παρά τη δεδομένη της αμηχανία αυτή η έννοια φαντάζει απροσπέραστη, καθότι υπήρξε η βασική επιδίωξη κάθε κράτους που συμμετείχε, θέλοντας και μη, στο παγκόσμιο κοσμοσύστημα και τα υλικά προβλήματα που δημιούργησε σε κάθε έθνος-κράτος που σπρώχτηκε να εισαχθεί στη διαδικασία εκσυγχρονισμού ενείχαν απαραίτητα και πολιτισμικές επιπτώσεις.²⁹⁷

Μέσα από αυτό το πρίσμα μπορεί να αναγνωσθεί η σχέση του είδους με τον κεντρικό διαμεσολαβητή της εκάστοτε εθνικής λογοτεχνίας, δηλαδή τον *εθνικό κανόνα*, που διαφέρει ουσιωδώς από τον Κανόνα και ως προς αυτό χρειάζεται να στραφούμε στον Gregory Jusdanis. Διότι ανεξάρτητα με το αν οι εκτιμήσεις του για τον ελληνικό μεταμοντερνισμό μπορούν να χαρακτηριστούν σωστές ή λανθασμένες, προσδεμένες καθώς ήταν με την ιστορική συγκυρία της εκφοράς τους,²⁹⁸ η τοποθέτησή του ως νεοελληνιστή σε αγγλόφωνο πανεπιστήμιο του επέτρεψε να μελετήσει καθαρότερα τους ιδεολογικούς μηχανισμούς της εθνικής λογοτεχνίας, αλλά και την τοποθέτησή της στο παγκόσμιο λογοτεχνικό σύστημα. Ο Jusdanis, καταπιανόμενος με την καταστατικά ομογενοποιητική λειτουργία του εθνικού κανόνα, τον χαρακτήρισε ως «συλλογή κειμένων που καταμετρούν την ιστορία του έθνους [...] επιτρέποντας στους ανθρώπους να δουν τους εαυτούς τους ως πολίτες ενός ενοποιημένου έθνους».²⁹⁹ Εντοπίζοντας τη σχέση εθνικού κανόνα και εθνικισμού, σημείωσε ότι ο πρώτος περισσότερο παράγει παρά συλλέγει τις αξίες του δεύτερου και δημιουργεί την αφήγηση του έθνους, όντας κομβικός παράγοντας της διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας.³⁰⁰ Στο πλέον σημαντικό μέρος της ενότητας μελετά τη σύσταση του εθνικού κανόνα εν μέσω των κεντρομόλων δυνάμεων της ελληνικής περιπέτειας προς τη νεωτερικότητα, κάνοντας την παρατήρηση ότι η

²⁹⁶ Pascale Casanova "Combative Literatures" *New Left Review*, vol. 72, 2011, 123-34.

²⁹⁷ Βλ. την εισαγωγή της συλλογικής προσπάθειας: WReC, *Combined and Uneven*, ό.π. 1-49, και επίσης: Neil Davidson "Uneven and Combined Development: Between Capitalist Modernity and Modernism", στο: J.Christie-N.Degrimencioglu (eds.), *Cultures of Uneven and Combined Development*, ό.π., 167-98.

²⁹⁸ Βλ.: Gregory Jusdanis "Is Postmodernism Possible Outside the 'West'? The Case of Greece". *Byzantine and Modern Greek Studies*, 11, 1987, 69-92, αλλά και δύο πρόσφατες επανατοποθετήσεις: Δημήτρης Τζιόβας «Το μετά του μετά: Θεωρητικός φορμαλισμός, μετανεωτερική αμφισβήτηση και περιφερειακός εκσυγχρονισμός» στο Ουρανία Καϊάφα (επιμ.) *Η πρόσληψη των μετανεωτερικών ιδεών στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Μωραΐτη, 2018, 113-38 και Gerasimus Katsan, *History and National Ideology in Greek Postmodernist Fiction*. Madison, NJ: Fairleigh Dickinson University Press. 2013.

²⁹⁹ Jusdanis, *Belated Modernism*, ό.π., 49.

³⁰⁰ Στο ίδιο 51-2 και 59.

λογοτεχνία χρησιμοποιήθηκε ως ένα μέσο υπέρβασης των αντιφάσεων μεταξύ εθνικότητας και κράτους.³⁰¹ Η εθνική λογοτεχνία στην Ελλάδα φαίνεται να λειτούργησε και να λειτουργεί ιστορικά, ως ένας εξαφανιζόμενος διαμεσολαβητής [vanishing mediator], μία κατηγορία στην οποία γίνεται συχνά επίκληση προκειμένου να δημιουργηθεί μία αίσθηση φαντασιακής ενότητας του πληθυσμού με τον κρατικό μηχανισμό στη δύσβατη διαδικασία του εκσυγχρονισμού και να εξαφανιστεί όταν θα έχει επιτελέσει αυτή τη λειτουργία.³⁰²

Από την πλευρά του ο Vassilis Lambropoulos (που κατά τη δεκαετία του '80 συντασσόταν με τις απόψεις του Jusdanis ως προς το αδύνατο του ελληνικού μεταμοντερνισμού), μέσα από μία σειρά άρθρων που πραγματεύονται τις στρατηγικές της ελληνικής λογοτεχνίας, μελετά καθαυτή την θεσμική διάσταση της λογοτεχνίας, η οποία σηματοδοτεί: «ένα ιδιαίτερο σύστημα ανάγνωσης και πρακτικών γραφής, με τους δικούς του κανόνες, κωδικούς αξιών και πολιτισμικό τοπίο, όπου τα κείμενα αντιμετωπίζονται με όρους εσωτερικού νοήματος και αισθητικής ποιότητας».³⁰³ Εν προκειμένω για να θεωρηθεί κάτι άξιο και να λογισθεί ως εθνική λογοτεχνία οφείλει να είναι αφενός “λογοτεχνικό”, και η κριτική παρεμβαίνει επινοώντας αυτή την έννοια ανάλογα με την ιστορική συγκυρία, και αφετέρου “εθνικό”, δηλαδή να αντανakλά την ελληνική πραγματικότητα με έναν συνολικό τρόπο. Το κοινό με τον Jusdanis έγκειται στο ότι εστιάζουν αμφότεροι στην έννοια της *ελληνικότητας*, ως ιδεολογικής κατασκευής που συμβιβάζει αυτές τις δύο τάσεις, και της οποίας η ενδελεχέστερη κριτική θα γίνει μεταγενέστερα από τον Δημήτρη Τζιόβα. Εν συνόλω το βιβλίο του Lambropoulos αποτελεί ένα πολιτικό εγχείρημα εναντίον της λογοτεχνικής κριτικής από την σκοπιά της ακαδημίας, θέλοντας να καταδείξει αυτό που αποκαλεί *εθνικιστική πλάνη*. Η σύν-πτωση της ανάδυσης του ελληνικού κράτους, της κριτικής και της έννοιας της λογοτεχνίας είναι ενδεικτική της αμοιβαίας τους εξάρτησης με τη λογοτεχνία να συμμετέχει ενεργά στην επινόηση της εθνικής ταυτότητας.³⁰⁴ Στρεφόμενος προς τον εθνικό κανόνα και με παράδειγμα την *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του Κ. Θ. Δημαρά, δείχνει πώς ο εθνικός κανόνας, ως η πεμπτουσία της εθνικιστικής πλάνης, καθίσταται εθνικό μνημείο, καθώς τα

³⁰¹ Στο ίδιο 74.

³⁰² Για την έννοια του εξαφανιζόμενου διαμεσολαβητή: Fredric Jameson “The Vanishing Mediator, or Max Weber as Storyteller” στο: Jameson, *Ideologies of Theory*, ό.π., 309-343. Για την Ευρώπη ως εξαφανιζόμενο διαμεσολαβητή, βλ.: Etienne Balibar, *Η Ευρώπη, Η Αμερική, Ο Πόλεμος: Σκέψεις πάνω στην ευρωπαϊκή μεσολάβηση*, μτφρ.: Γιάννης Στρίγκος, Αθήνα, Δάρδανος, 2004.

³⁰³ Lambropoulos, *Literature as National Institution*, ό.π., 7.

³⁰⁴ Στο ίδιο 10-4.

επιλεγόμενα έργα πραγματοποιούνται, διατηρούνται, αναπαράγονται και έτσι συγκροτούν και επανεπιβεβαιώνουν την εθνική κουλτούρα και ταυτότητα.³⁰⁵ Γίνεται φανερό ότι, για τον Lambropoulos, στο πολιτιστικό κεφάλαιο που λέγεται εθνικός κανόνας, το εξισωτικό ισοδύναμο που οριοθετεί την αισθητική αξία είναι η έννοια του έθνους.

Συνεπώς, στον εθνικό κανόνα που συγκροτεί την εθνική λογοτεχνία, φαίνεται ότι αλληλοδιαπλέκονται διαλεκτικά η φαντασιακή διάσταση του έθνους με την συμβολική διάσταση του θεσμού, κάτι που θα ήταν σκόπιμο να ιδωθεί μέσα από το πρίσμα των Κορνήλιου Καστοριάδη και Στάθη Γουργουρή, με τον δεύτερο να βασίζεται ουσιαστικά στην καστοριαδική φιλοσοφία στο βιβλίο του *Έθνος-Όνειρο*. Κατά τον Καστοριάδη ο θεσμός έχει μία διπλή σημασία, τόσο συμβολική, όσο και φαντασιακή με τις δύο αυτές διαστάσεις να είναι αζεδιάλυτα δεμένες, έτσι που καμία να μην μπορεί να υπάρξει χωρίς την άλλη. Αφενός το συμβολικό είναι ο τρόπος υπάρξεως με τον οποίο δίδεται ο εκάστοτε θεσμός, καθώς οι θεσμοί δεν μπορούν να υπάρξουν παρά μόνο σε ένα συμβολικό, εν μέρει μόνον λειτουργικό, δίκτυο που θα τους προσδώσει το κύρος και θα τους καταστήσει αναγκαστικούς για τη συνείδηση των ανθρώπων.³⁰⁶ Αφετέρου, όμως, το συμβολικό δεν μπορεί να λειτουργήσει αν δεν παραπέμπει πάντοτε σε κάτι που το ξεπερνά, κάτι που βρίσκεται έξω από τον εαυτό του. Αυτό το συμπλήρωμα του συμβολικού είναι το φαντασιακό, η φαντασιακή συνιστώσα του κάθε συμβολισμού.³⁰⁷ Ο θεσμός που λέγεται εθνικός κανόνας πραγματώνεται πάνω στη φαντασιακή σημασία της έννοιας του έθνους. Φυσικά το θεμελιώδες κείμενο για τη φαντασιακή διάσταση του έθνους είναι *Οι φαντασιακές κοινότητες* του Benedict Anderson. Αν και η έννοια “φαντασιακό” χρησιμοποιείται κάπως διαφορετικά,³⁰⁸ όταν ο Anderson τονίζει ότι η φαντασιακή διάσταση δεν πρέπει να παραπλανήσει από το γεγονός ότι η έννοια του έθνους έχει υλικότατα αποτελέσματα στους ανθρώπους, έρχεται κοντά στον Καστοριάδη. Ο τελευταίος, επιθυμώντας να δώσει παραδείγματα της αμοιβαίας σύνδεσης του συμβολικού με το φαντασιακό εστιάζει περισσότερο στη θρησκεία και το συνεκτικό σημαίνον του Θεού και λιγότερο στο έθνος για το οποίο όμως αναφέρει χαρακτηριστικά, αντιτιθέμενος στη μαρξιστική θεωρία που παραμελούσε την έννοια του έθνους, ακολουθώντας την

³⁰⁵ Στο ίδιο 15-6 και 23-43.

³⁰⁶ Καστοριάδης, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, ό.π., 174.

³⁰⁷ Στο ίδιο 189.

³⁰⁸ Για τη σχέση έθνους και φαντασιακού κατά τον Anderson: Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες: Στοιχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ: Ποθητή Χαντζαρούλα, Αθήνα, Νεφέλη, 1997, 21-30.

αμέλεια του ίδιου του Marx να του δώσει την πρέπουσα αξία, σε μία εποχή, βέβαια, που αυτό μόλις αποκτούσε τη νεωτερική του σημασία:

Το έθνος [...] εκπληρώνει αυτήν τη λειτουργία ταύτισης, μέσα από αυτή την τριπλά φαντασιακή αναφορά σε μια «κοινή ιστορία» - τριπλά, διότι αυτή η ιστορία είναι απλώς παρελθόν, διότι δεν είναι τόσο κοινή, και τέλος διότι τα στοιχεία εκείνα που γίνονται γνωστά και χρησιμεύουν ως στήριγμα αυτής της κοινωνικοποιητικής ταύτισης μέσα στη συνείδηση των ανθρώπων, έχουν μυθική υπόσταση κατά το μεγαλύτερό τους μέρος. Αυτό το φαντασιακό του έθνους αποδεικνύεται παρ' όλα αυτά πιο στέρεο απ' όλες τις πραγματικότητες, όπως το έδειξαν δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, και η επιβίωση των εθνικισμών. Οι σημερινοί «μαρξιστές» που πιστεύουν ότι εξαλείφουν όλα αυτά, λέγοντας απλώς: «ο εθνικισμός είναι ένας φενακισμός», φενακίζονται προφανώς οι ίδιοι. Ότι ο εθνικισμός είναι ένας φενακισμός, δεν υπάρχει αμφιβολία. Ότι ένας φενακισμός έχει τόσο μαζικά και τρομακτικά στην πραγματικότητά του αποτελέσματα, ότι αποδεικνύεται ισχυρότερος από όλες τις «πραγματικές δυνάμεις» [...] ιδού το πρόβλημα.³⁰⁹

Οικοδομώντας εκεί ο Στάθης Γουργουρής κάνει την θεωρητική του παρέμβασή, χρησιμοποιώντας εργαλεία της φροϋδικής ψυχανάλυσης για να μελετήσει το έθνος ως όνειρο και την εθνική φαντασίωση, κάνοντας ωστόσο, ορισμένες χρήσιμες παρατηρήσεις και για τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους. Διότι, οι παντός είδους εθνικοί θεσμοί, με κυριότερο αυτόν του κράτους, είναι αυτοί που εκπροσωπούν «τη συμβολική τάξη του έθνους στο γεωπολιτικό χρηματιστήριο»,³¹⁰ κρυσταλλώνοντας έτσι τον ταυτόχρονα συμβολικό και φαντασιακό ρόλο του έθνους. Κατά τον ίδιο η εθνική ιστορία, όπως θεσμοποιείται ως επιστήμη της ιστορίας συνιστά την υψηλότερη μορφή αυτό-απόκρυψης του εθνικού φαντασιακού,³¹¹ κάτι που μπορεί να προεκταθεί για να συμπεριλάβει και την ιστορία της λογοτεχνίας. Για τον Γουργουρή η εθνική φαντασίωση, ενσαρκωμένη στους εθνικούς θεσμούς, έρχεται για να συγκαλύψει το απαράμιλλο γεγονός της θεμελιώδους υλικής *ανυπαρξίας* του έθνους.³¹²

Όλα αυτά για να καταστεί σαφές ότι ο εθνικός κανόνας καλύπτει τη φαντασιακή διάσταση του έθνους με το πέπλο της αισθητικής. Τα πραγματικά

³⁰⁹ Καστοριάδης, *Η φαντασιακή θέσμιση*, ό.π., 220-1.

³¹⁰ Στάθης Γουργουρής, *Έθνος-όνειρο: Διαφωτισμός και θέσμιση της σύγχρονης Ελλάδας*, μτφρ.: Αθανάσιος Κατσίκερς, Αθήνα, Κριτική, 2007 [1996], 34

³¹¹ Στο ίδιο 65.

³¹² Στο ίδιο 60-1.

αποτελέσματα της φαντασιακής σημασίας του έθνους, όσον αφορά στους καθορισμούς του στο εθνικό και (όπως θα φανεί μετέπειτα) στο παγκόσμιο λογοτεχνικό σύστημα, έγκεινται στη συμβολική βία του *a priori* αποκλεισμού των λογοτεχνικών ειδών και κειμένων που φαίνονται να αδυνατούν να έχουν ή να αποκτήσουν αυτή την απαραίτητη εθνική διάσταση. Ωστόσο, καταστατικά δεν βλέπουμε πώς θα γινόταν να έχουν τέτοια από μόνα τους, μιας και η εντοπιότητα των εκάστοτε ειδών δεν είναι εγγενής σε αυτά, αλλά αποτελεί ένα κατασκευάσμα των θεσμών που συγκροτούν την εθνική λογοτεχνία.

Τούτων λεχθέντων, οι λόγοι που υπερ-καθορίζουν την φασματικότητα της ΕΦ περνάνε σε πρώτο χρόνο μέσα από τη διαλεκτική της μαζικής και της υψηλής κουλτούρας και την προβληματική της τεχνολογίας, ζητήματα των οποίων οι παράμετροι υπερβαίνουν την παρούσα εργασία.³¹³ Ωστόσο, μέσα από το πρίσμα του Κανόνα και της εθνικής λογοτεχνίας, ίσως να μπορούσαμε, εν είδει κατακλείδας, να σκιαγραφήσουμε δύο ακόμη αιτίες της φασματικότητας, που διεμπλέκονται με τη φαντασιακή όσο και υλική διάσταση του έθνους. Αρχικά, ο Jusdanis σημειώνει για την έννοια της λογοτεχνίας που υπαινίσσεται η εθνική κανονικοποίηση ότι καθίσταται ένας τρόπος να εμπεδώνεται η αυθεντία και η ανωτερότητα του παρελθόντος πάνω στο παρόν, καθώς οτιδήποτε γίνεται στο παρόν δεν μπορεί παρά να υστερεί μπροστά στα έργα του παρελθόντος που άντεξαν στη δοκιμασία του χρόνου.³¹⁴ Έτσι, πιθανώς η πριμοδότηση της ΕΦ στην ιστορικότητα ως αλλαγή, στο μέλλον και στην ιστορική διαφορά να αποτελεί τροχοπέδη στην εθνικοποίησή της. Σε ένα δεύτερο επίπεδο ο Jameson έχει καταδείξει αδρομερώς ότι «ο μοντερνισμός χαρακτηρίζεται από μία κατάσταση ατελούς ακόμη *εκσυγχρονισμού*», καθώς το νέο και το μοντέρνο είναι τέτοια μόνο όταν το παλιό και το παραδοσιακό είναι επίσης παρόντα.³¹⁵ Και είναι γεγονός ότι στο ελληνικό φαντασιακό το βάρος της παράδοσης και του αρχαίου παρελθόντος καθίστανται τα, διαρκώς υπενθυμιζόμενα, σύμβολα της εθνικής ταυτότητας. Ίσως, εν τέλει, η ελληνική ΕΦ, με την θεματοποίηση συχνά ενός υπερανπτυγμένου τεχνολογικού εποικοδομήματος, να υπενθυμίζει αχρεία το τραύμα ενός αιωνίως ατελούς εκσυγχρονισμού, και να αποτελεί κάτι που πρέπει να απωθηθεί από το ονειρώδες εθνικό μας φαντασιακό.

³¹³ Η πραγμάτευση αυτών των ζητημάτων εμπίπτει στους στόχους της εργασίας και επιφυλάσσομαι να δημοσιεύσω σε πρώτη ευκαιρία τα πορίσματά μου σχετικά με το θέμα της διαλεκτικής υψηλής και μαζικής κουλτούρας, αλλά και του, κεντρικού για την ΕΦ, ζητήματος της τεχνολογίας.

³¹⁴ Jusdanis, *Belated Modernism*, ό.π., 60.

³¹⁵ Jameson, *Μεταμοντέρνο*, ό.π., 119-121, έμφαση δική του. Αδρομερώς η φράση αυτή έχει αναπτυχθεί στο βιβλίο *Μια μοναδική νεωτερικότητα*, ό.π.

γ. Μικρά έθνη, ελάχιστον είδος και εθνική αλληγορία

Τα παραπάνω, ωστόσο, δεν επαρκούν για να εξηγήσουν την απουσία της ελληνικής ΕΦ στον παγκόσμιο κανόνα του Φανταστικού. Όπως φάνηκε προηγουμένως, είναι απαρέγκλιτο οι επιλεκτικές παραδόσεις που δεν χωράνε στον Κανόνα³¹⁶ να σχηματίζουν στρατηγικές αντίστασης, με μία εξ αυτών να είναι, όπως θα το έλεγε η Virginia Woolf, «έναν δικό τους κανόνα». Ωστόσο, για την σχετική απουσία της ελληνικής ΕΦ και από αυτόν τον κανόνα³¹⁷ απαιτείται μία διαφορετική προσέγγιση, και εδώ θα ήταν χρήσιμη η ομιλία του Jameson με τίτλο «Παγκόσμια Λογοτεχνία», ή εναλλακτικά το γραφείο εξωτερικών της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Το γεγονός ότι αυτή η εμβριθής σε παρατηρήσεις παρέμβαση, όπου ο Jameson συγκεντρώνει ίσως τις πιο ουσιώδεις αναφορές του στην έννοια του έθνους, έχει περάσει απαρατήρητη οφείλεται πιθανώς είτε στο ότι δεν εκδόθηκε, είτε στο ότι εκφωνήθηκε στο πλαίσιο της τιμησής του με το Διεθνές Βραβείο Holberg το 2008, ένα μάλλον τυπικό πλαίσιο που σπάνια αναμένονται πρωτότυπες θεωρητικές αναπτύξεις.³¹⁸ Εκεί ο Jameson χαρακτηρίζει την έννοια του έθνους ως την διαλεκτική ενότητα των αντιθέτων, τον τόπο τόσο των βδελυρών και μισαλλόδοξων εθνικισμών όσο όμως και της συλλογικότητας, υπενθυμίζοντας ότι ιστορικά η οικουμενική κατηγορία της τάξης σπάνια απέκτησε αυτοσυνείδηση χωρίς τη διαμεσολάβηση της εθνικής συνείδησης, παρατήρηση στην οποία η ελληνική ιστορία ανταποκρίνεται επαρκώς. Η διάσταση του έθνους ως διαλεκτικής ενότητας των αντιθέτων, όπου το εθνικό κείμενο βρίσκεται στην ιδιαίτερη θέση να περνάει δύο αντιφατικά μηνύματα που αξιολογούνται ταυτόχρονα θετικά και αρνητικά, γίνεται εμφανής στη διαδικασία Κανονικοποίησης των εθνικών λογοτεχνιών, ιδιαίτερα των μικρών εθνών (για τα μικρά έθνη βλ. παρακάτω). Γιατί, εκεί που θα περιμέναμε ο Κανόνας, ως θεματοφύλακας των οικουμενικών αξιών, να προωθεί κείμενα με οικουμενικά

³¹⁶ Για την ΕΦ ως επιλεκτική παράδοση βλ.: Milner, *Locating SF*, ό.π., 35-40.

³¹⁷ Στη συνέντευξή του με την Παστουρματζή, το 2014, ο Cristian Tamas επισημαίνει ότι τα μόνα λήμματα στην ηλεκτρονική *Εγκυκλοπαίδεια της ΕΦ*, είναι αυτά των: George Papadopoulos, που έχει δημοσιεύσει στα αγγλικά, της διγλωσσης Kay Cicellis (Καίη Τσιτσέλη) και μοναδική παρουσία του Διαμαντή Φλωράκη που έχει μεταφράσει έργα του στα αγγλικά, χωρίς να υπάρχει καν κάποιο περιγραφικό λήμμα για την ελληνική ΕΦ. Η συζήτηση έχει πολύ ενδιαφέρον και πιάνει μία σειρά από ζητήματα που αφορούν το σύνολο της παρούσας μελέτης: <https://europasf.eu/a-dialogue-with-prof-dr-domna-pastourmatzi-aristotle-university-thessaloniki-greece-by-cristian-tamas/>. Σήμερα δεν έχει αλλάξει κάτι, πέραν της πρόσφατης εισαγωγής του Γιάννη Βαρουφάκη με το βιβλίο του *Another Now* (2020), που αποτελεί έργο ΕΦ, και που απέκτησε δημοσιότητα επειδή γράφτηκε στα αγγλικά, και λόγω δημοφιλίας του συγγραφέα.

³¹⁸ Η ομιλία έχει καταγραφεί σε βίντεο και διατίθεται στο YouTube: Fredric Jameson “World Literature’s Foreign Office” (2008) Holberg International Memorial Prize: <https://www.youtube.com/watch?v=EUtV4kCzvnU>.

χαρακτηριστικά, φαίνεται ότι, παραδόξως, τα κείμενα των εθνικών λογοτεχνιών που εισέρχονται σε αυτόν είναι, τελικά, αυτά που διακηρύσσουν με τον πιο emphaticό τρόπο την εθνική τους ιδιαιτερότητα. Και πράγματι αυτό καθίσταται ολοφάνερο στους συγγραφείς της νεοελληνικής λογοτεχνίας που εντάχθηκαν στο Παράρτημα της αναθεωρημένης έκδοσης του *Δυτικού Κανόνα* του Harold Bloom: Κ. Π. Καβάφης, Γιώργος Σεφέρης, Νίκος Καζαντζάκης, Γιάννης Ρίτσος, Οδυσσέας Ελύτης και Άγγελος Σικελιανός, όλοι, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, θεματοποίησαν την ελληνικότητα και, κυριότερο, χρησιμοποιήθηκαν ως ουσιώδεις κατασκευαστές της εθνικής ταυτότητας, με την τρανταχτή απουσία του Διονύσιου Σολωμού να οφείλεται μάλλον σε μία εν αγνοία παράλειψη του Bloom, παρά σε εν γνώσει του αξιολογικό αποκλεισμό.³¹⁹

Έτσι, η ανισότητα στην παγκόσμια λογοτεχνία είναι, όπως αναφέρει η Casanova στην οποία βασίζεται ο Jameson, ζήτημα δομικό και όχι αξιακό.³²⁰ Το λογοτεχνικό κεφάλαιο που έχει μία εθνική λογοτεχνία ορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη θέση που καταλαμβάνει στον παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμεων όπου τα έθνη-κράτη σαφέστατα δεν είναι ισοδύναμα.³²¹ Η εθνική ένταξη και συνακόλουθα το γλωσσικό ζήτημα αποτελούν από τους πιο περιοριστικούς καθορισμούς, έτσι που η σύνδεση με το πολιτικό είναι κεντρική για τις μικρές λογοτεχνίες,³²² όπως τις όρισε ο Franz Kafka στη γνωστή ημερολογιακή καταγραφή του από τα Χριστούγεννα του 1911.³²³ Εντός της άνισης κατανομής των εθνών σε μεγαλείο, σε δύναμη, σε πλούτο, σε πολιτισμό, σε ηλικία, για την Casanova η λογοτεχνική αυτοπεποίθηση είναι ισχυρότερη σε μικρά έθνη,³²⁴ κι εδώ είναι σκόπιμη η αντιπαράθεση δύο μεταφράσεων που έχουν προταθεί για αυτό το “*kleine Literatur*” του Kafka, οι οποίες συγκροτούν δύο διακριτές εννοιολογικές χρήσεις. Από τη μία η κλασική πλέον μονογραφία των Gilles Deleuze και Felix Guattari για τον Kafka επιλέγει τον όρο *ελάσσονα* [γαλλ.: *mineure littérature* – αγγλ.: *minor*] λογοτεχνία, ως την περιθωριακή, την *μειονότητα*, κοντά στην έννοια του *μοριακού* που συνδέουν με τις γραμμές φυγής.³²⁵ Σύμφωνα με

³¹⁹ Harold Bloom, *Ο Δυτικός Κανόνας: Τα Βιβλία και τα Σχολεία των Εποχών*, εισ.-επιμ.: Δημήτρης Αρμάος, μτφρ.: Κατερίνα Ταβρατζόγλου, Αθήνα, Gutenberg, 2007 [1994], 708.

³²⁰ Casanova “Combative Literatures”, ό.π., 124.

³²¹ Στο ίδιο 129.

³²² Casanova, *Η παγκόσμια πολιτεία των γραμμάτων*, ό.π., 229 και 239-40

³²³ Στο ίδιο 255 και ολόκληρη η καταγραφή: Franz Kafka, *Τα Ημερολόγια 1910-1923*, μτφρ.: Αγγέλα Βερυκοκάκη-Άρτεμη, Αθήνα, Εξάντας, 2018, 231-6.

³²⁴ Casanova “Combative Literatures”, ό.π., 129.

³²⁵ Βλ.: Gilles Deleuze - Felix Guattari, *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια: 1. Ο Αντι-Οιδίπους και Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια: 2. Χίλια πλατώματα*, μτφρ.: Βασίλης Πατσογιάννης, Αθήνα, Πλέθρον,

τους Deleuze – Guattari: «Τα τρία χαρακτηριστικά της ελάσσονος λογοτεχνίας είναι ο εκτοπισμός της γλώσσας, ή πρόσδεση του ατομικού στην άμεση πολιτική, η συλλογική συναρμογή της εκφοράς [...] η λέξη “ελάσσων” δεν υποδηλώνει πλέον κάποιες λογοτεχνίες, αλλά τις επαναστατικές συνθήκες κάθε λογοτεχνίας μέσα στους κόλπους εκείνης που αποκαλούμε μεγάλη (ή καθιερωμένη) λογοτεχνία».³²⁶ Από την άλλη η Casanova θεωρεί ότι οι προλαλήσαντες προβάλλουν με αναχρονιστικό τρόπο δικά τους πολιτικά σχήματα στον Kafka, υποτιμώντας την προβληματική του έθνους³²⁷ και έτσι προτιμά την, σημασιολογικά πιστότερη, απόδοση του *μικρή* [*petite littérature* – αγγλ.: small] λογοτεχνία την οποία χρησιμοποιεί διαφορετικά, γράφοντας χαρακτηριστικά: «Ο Κάφκα επιβεβαιώνει ότι πρέπει να μιλάμε για “μικρές” λογοτεχνίες, δηλαδή για λογοτεχνικά σύμπαντα που υπάρχουν μόνο μέσα στη δομική και άνιση σχέση τους με τις “μεγάλες” λογοτεχνίες · τις περιγράφει ως σύμπαντα εξαρχής πολιτικοποιημένα και επιμένει στον αναπόφευκτα πολιτικό και εθνικό χαρακτήρα των λογοτεχνιών που γράφονται σ’ αυτά».³²⁸ Παρότι οι δύο έννοιες μοιράζονται τη μέριμνα για την πολιτική και την σύνδεση ατομικού και συλλογικού, το *ελάσσων* είναι μία περισσότερο πολεμική κατηγορία και αφορά συγγραφείς που γράφουν από τη σκοπιά μιας μειονοτικής γλώσσας ή διαλέκτου, ακόμη και τοποθέτησης, ωστόσο εντός της κυρίαρχης «μεγάλης» εθνικής λογοτεχνίας που τους/τις αποκλείει. Αντίθετα, το *μικρό* δηλώνει ότι η πολιτική στράτευση είναι εσωτερικό αποτέλεσμα των αντικειμενικών πολιτικο-οικονομικών συνθηκών της ανισότητας μεταξύ των εθνικών λογοτεχνιών σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Έτσι, από τη σκοπιά του παγκόσμιου λογοτεχνικού συστήματος η νεοελληνική λογοτεχνία είναι αναμφίβολα *μικρή* και όχι ελάσσωνα και υπό αυτή την έννοια χρησιμοποιείται εν προκειμένω. Από την άλλη, ίσως η ελληνική ΕΦ να έχει τη δυνατότητα να καταστεί ένα *ελάσσον είδος*, με την παράταιρη και σαφώς μειονοτική θέση του στην εθνική λογοτεχνία, υπόθεση ωστόσο που, παρότι εύλογη, θα απαιτούσε περισσότερη μελέτη.

Η αντίφαση φαντασιακού-οικονομικού της μικρής λογοτεχνίας που λέγεται νεοελληνική, με το τεράστιο φαντασιακό βάρος να συγκροτεί, όπως λέει ο Jusdanis «ένα από τα πιο εθνικά ομοιογενή έθνη στην Ευρώπη»,³²⁹ και την ελάχιστα

2016 και 2017 και το άρθρο του Jameson για τους μυθικούς δυισμούς του Deleuze: Fredric Jameson “Deleuze and Dualism”, στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 181-200.

³²⁶ Gilles Deleuze-Felix Guattari, *Για μια ελάσσωνα λογοτεχνία*, μτφρ.: Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998, 52 και γενικά 45-81.

³²⁷ Casanova, *Η παγκόσμια πολιτεία των γραμμάτων*, ό.π., 256-7.

³²⁸ Στο ίδιο 255.

³²⁹ Jusdanis, *Belated Modernity*, ό.π., 81.

καθοριστική οικονομία, δημιουργεί ένα από τα πλέον εκρηκτικά μείγματα, που σε εποχές όπως αυτές της παγκοσμιοποίησης καταλήγει σε σποραδικές αναβιώσεις εθνικισμών, που απλώς ενεργοποιούν, σε κρισιακές περιόδους, αυτό το ανενεργό εθνικό συναίσθημα. Σε λογοτεχνικό επίπεδο η στρατηγική της ελληνικής ακαδημίας, όταν ερχόταν αντιμέτωπη με την άνιση κατανομή των λογοτεχνικών πόρων του παγκόσμιου συστήματος, αποδείχθηκε διπλά μάταιη: είτε μία αντιφατική και συχνά ανιστορική απόπειρα “ακαδημαϊκού εκσυγχρονισμού”, προς εξάλειψη της πολιτισμικής υστέρησης, είτε μία απόπειρα Κανονικοποίησης ελληνικών αριστουργημάτων. Αυτό που διδάσκει το έργο της Casanova και του Jameson είναι ότι η αναγνώριση της λογοτεχνικής μικρότητας ενός έθνους δεν έχει κανένα νόημα, αν δεν συνδυαστεί με την χαρτογράφηση του εντός του άνισου οικονομικού συστήματος. Εκεί έγκειται και ένας, μάλλον ξεχασμένος, σχολιασμός του τελευταίου, όταν παρέστη σε ένα συνέδριο για την νεοελληνική λογοτεχνία ως ελάσσονα [minor]. Γιατί ο Jameson υπενθύμισε ότι η θέληση να αναγνωριστεί ένα έργο του εθνικού κανόνα ως σπουδαίο αριστούργημα του Κανόνα, τελικά διατηρεί την έννοια του «κανόνα», την οποία η ίδια η έννοια της ελάσσονος λογοτεχνίας, όπως την ανέλυσαν οι Deleuze – Guattari, θέλησε να υπονομεύσει.³³⁰ Τελικά, κλείνει την παρέμβασή του λέγοντας τα εξής:

αυτό που μία “ελάσσονα λογοτεχνία” ας το πούμε έτσι – ή η ίδια η Ελλάδα, για να το πούμε ανοιχτά – έχει να “μας” προσφέρει [...] δεν είναι απλώς και μόνον ο εαυτός της, η δική της ιδιαιτερότητα, οι κλασικοί της, η ιδιαίτερη κουλτούρα της με μία ανθρωπολογική έννοια, αλλά επίσης και πολύ παραπάνω, ο συγκαιρινός τρόπος με τον οποίο παλεύει με αυτά τα διεθνή και παγκόσμια-πολιτισμικά προβλήματα, τα οποία είναι τόσο δικά της όσο και, επίσης, όλων των άλλων.³³¹

Κι αυτό οδηγεί σε μία ακόμη έννοια του Fredric Jameson η οποία θεωρητικοποιεί την παραπάνω παραίνεση και δεν είναι άλλη από την *εθνική αλληγορία*. Η έννοια της εθνικής αλληγορίας ξεκίνησε από ένα κεφάλαιο από τη μονογραφία του Jameson για τον Wyndham Lewis, όπου οι εθνικοί χαρακτήρες του μυθιστορήματος *Tar* ερμηνεύτηκαν ως αλληγορικές αναπαραστάσεις αφηρημένων, στερεοτυπικών

³³⁰ Fredric Jameson "Commentary." *Journal of Modern Greek Studies*, vol. 8 no. 1, 1990, 137 [135-9]. Εξού και ο Jameson διαφωνεί με την επίκληση στην έννοια ελάσσονα λογοτεχνία των Deleuze-Guattari και αναφέρει ότι ο Wallerstein και η θεωρία των κοσμοσυστημάτων ίσως να ήταν χρησιμότερη για την νεοελληνική λογοτεχνία: στο ίδιο 139.

³³¹ Στο ίδιο 139.

χαρακτηριστικών των εθνών που αντιπροσώπευαν.³³² Εκεί, η εθνική αλληγορία προτάσσεται στην ευρύτερη θέληση του συγγραφέα να συγκεράσει τον μαρξισμό και την ψυχανάλυση³³³ και ορίζεται ως «μία μορφολογική απόπειρα να γεφυρωθεί το αυξανόμενο κενό μεταξύ των υπαρξιακών δεδομένων της καθημερινής ζωής σε ένα έθνος-κράτος, με την δομική τάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού να αναπτυχθεί σε παγκόσμια και ουσιαστικά διεθνική κλίμακα».³³⁴ Αυτή η αφηγηματική στρατηγική έρχεται ως φαντασιακή επίλυση στο αισθητικό δίλημμα που είναι ταυτόχρονα και έκφραση μίας κοινωνικο-ιστορικής αντίφασης και που παρουσιάζεται σε ιστορικές συγκυρίες όπου το έθνος-κράτος είναι η μονάδα που παίζει τον κεντρικότερο ρόλο στο γεωπολιτικό παιχνίδι και στο παγκοσμιοποιημένο δίκτυο εθνικών σχέσεων.

Αργότερα, ο Jameson θα επεκτείνει τον συλλογισμό αυτό, αναφερόμενος στον δομικό χαρακτήρα της εθνικής αλληγορίας, στο πολυσχολιασμένο άρθρο «Η λογοτεχνία του Τρίτου Κόσμου στην εποχή του πολυεθνικού καπιταλισμού», ίσως το πιο αμφιλεγόμενο έργο του Jameson που σήκωσε πάμπολλες, και συχνά όχι και τόσο καλοπροαίρετες συζητήσεις.³³⁵ Ωστόσο η αυθεντικότητα, η πρωτοτυπία και κυρίως η ουσία του συγκεκριμένου κειμένου υπερβαίνουν τον, εν πολλοίς άδικο, σχολιασμό του από τις μετα-αποικιακές σπουδές με προεξάρχουσα φιγούρα τον Aijaz Ahmad,³³⁶ οι οποίες έχουν με τη σειρά τους επανατοποθετηθεί ιστορικά, προκαλώντας σωρεία αντι-κριτικών.³³⁷ Σε μία από τις πλέον καίριες, αλλά και συμβολικές παρεμβάσεις (καθότι ο συγγραφέας της προέρχεται από την παράδοση των μετα-αποικιακών σπουδών), ο Neil Lazarus έχει αναφερθεί στο πώς η σωρεία των κριτικών κατέληξε στο να μεταστραφεί η αρχική απόπειρα του Ahmad για μια, από μαρξιστικής σκοπιάς, κριτική στην έννοια του Τρίτου Κόσμου, σε μία, από την σκοπιά του Τρίτου

---

³³² Jameson, *Fables of Aggression*, ό.π., 90.

³³³ Στο ίδιο 1-23.

³³⁴ Στο ίδιο 94.

³³⁵ Βλ. το ευσύννοπτο άρθρο του Robert Tally Jr: Tally, Jr., Robert T. November 9, 2017. "Fredric Jameson and the Controversy over 'Third-World Literature in the Era of Multinational Capitalism.'" *Global South Studies: A Collective Publication with The Global South* : <https://globalsouthstudies.as.virginia.edu/key-thinkers/fredric-jameson-and-controversy-over-%E2%80%99Cthird-world-literature-era-multinational>.

³³⁶ Aijaz Ahmad "Jameson's Rhetoric of Otherness and "National Allegory"", στο: A. Ahmad, *In Theory: Classes, Nations, Literature*, London-New York, Verso, 1992, 95-122

³³⁷ Ian Buchanan "National Allegory Today: A Return to Jameson", στο Caren Irr – Ian Buchanan (eds.), *On Jameson: From Postmodernism to Globalization*, New York, State University of New York Press, 2006, 173-88 και James Christie "Fredric Jameson and the Rise of World Literature: From World Systems Theory to Uneven and Combined Development" στο: J. Christie-N. Degrimencioglu (eds.), *Cultures of Uneven and Combined Development*, ό.π., 199-223, τις οποίες και ξεχωρίζω μαζί με τις δύο επόμενες υποσημειώσεις.

Κόσμου κριτική στον μαρξισμό.³³⁸ Η διαδικασία αυτή, βεβαίως, είχε και τα θετικά της, καθώς, όπως επισημαίνει ο Imre Szeman, λειτούργησε σε έναν βαθμό συγκροτητικά για την αυτοσυνείδηση του κλάδου των μετα-αποικιακών σπουδών.³³⁹

Εν πάση περιπτώσει τα δεδομένα είχαν ήδη αλλάξει και ο καπιταλισμός είχε μπει στο νεοφιλελεύθερο, μετανεωτερικό και πολυεθνικό του στάδιο και, κόντρα στις διακηρύξεις της, αν ένα πράγμα κατόρθωσε η παγκοσμιοποίηση ήταν να επαναφέρει τα έθνη εμφιασμένα στην ιστορία. Ο Jameson εστιάζει λοιπόν στη λογοτεχνία των νεοσύστατων χωρών του Τρίτου Κόσμου, σημειώνοντας την ιδιαίτερη συνθήκη τους να είναι δεμένες σε έναν αγώνα ζωής και θανάτου με τον πολιτισμικό ιμπεριαλισμό, έναν πολιτισμικό αγώνα αζεδιάλυτα δεμένο με τον οικονομικό.³⁴⁰ Στη φράση για την οποία επικρίθηκε περισσότερο, ο Jameson αναφέρει ότι όλα τα έργα του Τρίτου Κόσμου είναι, κατά κάποιον τρόπο, αλληγορικά, ειδικότερα όταν η φόρμα της αναπαράστασης έχει δυτική καταγωγή, όπως το μυθιστόρημα και ότι, επομένως, προβάλλουν μία πολιτική διάσταση με τη μορφή της εθνικής αλληγορίας, καθώς: «*η ιστορία [story] του προσωπικού και ατομικού πεπρωμένου συνιστά πάντοτε μία αλληγορία της εμπόλεμης κατάστασης της δημόσιας κουλτούρας και κοινωνίας του τρίτου κόσμου*».³⁴¹ Θα περάσουν πολλά χρόνια μέχρι ο Jameson να υπερασπιστεί αυτό το κείμενο για το οποίο κατηγορήθηκε φαινομενικά για τη γενίκευση του και ουσιαστικά για τον δυτικό μαρξισμό και τη διαλεκτική του. Στον “Σχολιασμό” του το 2019 θα προβεί σε εμβριθέστερες παρατηρήσεις για το ποδόσφαιρο ως αλληγορία των διαπλοκών του τοπικού, του εθνικού και του παγκόσμιου, για την αλληγορική διάσταση της εθνικής διπλωματίας, για την έννοια της συλλογικότητας, τη διάκριση βάσης και εποικοδομήματος και, τελικά, την θεμελιώδη αλληγορική δομή, όχι μόνο του έθνους, αλλά και της ίδιας της εννοιολογικής γνώσης, σε ένα κείμενο του οποίου οι συνισταμένες υπερβαίνουν την στόχευση της παρούσας μελέτης.³⁴²

Στην ομιλία για την Παγκόσμια Λογοτεχνία αναφέρεται στην δομική αναγκαιότητα της εθνικής αλληγορίας, η οποία στο εκάστοτε πολιτισμικό αντικείμενο μεταφράζεται στη θεματοποίηση του περιφερειακού εθνικού επιπέδου της

³³⁸ Neil Lazarus “Fredric Jameson on ‘Third-World Literature’: A Qualified Defence”, στο: Sean Homer – Douglas Kellner (eds.), *Fredric Jameson: A Critical Reader*, New York, Palgrave Macmillan, 2004, 51, και γενικά 42-61.

³³⁹ Imre Szeman “Who’s afraid of National Allegory? Jameson, Literary Criticism and Globalization”: Caren Irr – Ian Buchanan (eds.), *On Jameson: From Postmodernism to Globalization*, ό.π., 189-212.

³⁴⁰ Fredric Jameson “Third-World Literature in the Era of Multinational Capitalism” στο F. Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., [1986], 163.

³⁴¹ Στο ίδιο 165, η έμφαση του Jameson.

³⁴² Fredric Jameson “Commentary”, στο Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., 187-215.

υπαρξιακής εμπειρίας, όταν έρχεται αντιμέτωπο με την τυφλότητα του κέντρου. Συχνά η εθνική αλληγορία αποκτά την όψη αυτού που αποκαλεί *εθνική μιζέρια*. Το ζην σε ένα έθνος δεν είναι μόνο πηγή περηφάνιας, όπως σημειώνει ο Kafka στο ημερολόγιό του, μα πολύ περισσότερο μία πληγή, που κανείς/μία δεν διαλέγει, καίτοι αναγκάζεται να φέρει επάνω του/της. Θεωρούμε ότι η εθνική αλληγορία λειτουργεί έτι εντονότερα σε μικρά έθνη με μεγάλο φαντασιακό – ή για να το πούμε καθαρά, στην Ελλάδα – υπερτονίζοντας μία καταστατική, αν και όχι απαραίτητα συνειδητή, σύνδεση της λογοτεχνίας με την πολιτική. Κι αυτό διότι εστιάζει στις επιπλοκές που δημιουργεί το βίωμα της εθνικής ταυτότητας, η οποία αναγκαία και επιμελώς καλλιεργείται μέσω των Ιδεολογικών Μηχανισμών του Κράτους σε μία εποχή που ολοένα παγκοσμιοποιείται. Και σε αυτό το βίωμα της εθνικής ταυτότητας και στα κειμενικά του συμπτώματα θα στραφούμε στο επόμενο κεφάλαιο στο μυθιστόρημα *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ*; της Ιωάννας Μπουραζοπούλου.

Αν, όπως λέει η Casanova, το πεπρωμένο των μικρών εθνών είναι η ακατανόητη, από τη σκοπιά των κυρίαρχων, αορατότητά τους,³⁴³ τί θα μπορούσαμε να πούμε για την διπλή αορατότητα ενός φασματικού είδους μέσα στα σπάργανα μίας μικρής λογοτεχνίας; Ωστόσο δεν πρέπει να ξεχνάμε τον καταστατικά πολιτικό χαρακτήρα που λαμβάνουν τα μικρά έθνη εντός του παγκόσμιου λογοτεχνικού συστήματος. Μέσα από αυτό το πρίσμα θα έπρεπε μήπως να μιλήσουμε για τον ανενεργό πυρήνα ενός φασματικού και οιονεί ελάσσονος είδους μέσα στην κοιλιά της μικρής λογοτεχνίας; Έτσι, το κύριο μέλημα των λίγων ασχολούμενων συγγραφέων και ακαδημαϊκών που έρχονται αντιμέτωποι/ες με την φασματικότητα της ελληνικής ΕΦ, όπως του Μάκη Πανώριου και της Δόμνας Παστουρματζή, δηλαδή η πρόσκληση τους να αποκτήσει εθνικά χαρακτηριστικά, προσκρούει τελικά στην εθνικιστική πλάνη. Στην πραγματικότητα, η ΕΦ έχει ήδη, και δεν θα μπορούσε παρά να έχει, εθνικά χαρακτηριστικά, ακριβώς επειδή γράφεται στα ελληνικά και λόγω της, διπλά περιθωριακής, τοποθέτησής της στο άνισο πλέγμα του παγκόσμιου λογοτεχνικού συστήματος. Αναζητώντας το φάσμα της ελληνικής Επιστημονικής Φαντασίας, διαπιστώνουμε στο τέλος ότι κάναμε κύκλους γύρω από τον εαυτό μας και ότι, όπως σε μία σειρά φαινομενικά άλυτων προβλημάτων, η απάντηση βρισκόταν από την αρχή μπροστά στα μάτια μας, καλυμμένη από ένα παχύ στρώμα ιδεολογίας, να θολώνει την όρασή μας.

---

³⁴³ Casanova, *Η παγκόσμια πολιτεία των γραμμάτων*, ό.π., 231.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ. Εθνική αλληγορία στην ευρωπαϊκή περιφέρεια: *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ; της Ιωάννας Μπουραζοπούλου*

Δ.1. Αλληγορία και Επιστημονική Φαντασία: Τα τέσσερα επίπεδα της μεσαιωνικής αλληγορίας ως διαγνωστικό εργαλείο

«Ο ρεαλισμός εγείρει τη συγκινησιακή μνήμη του αναγνώστη με τρόπο ευθύ, χτυπώντας τα συγκινησιακά κέντρα απροκάλυπτα. Φέρνει τον αναγνώστη αντιμέτωπο με αυτό που ζει, που ξέρει πολύ καλά και που αμέσως θα αναγνωρίσει. Ακόμη κι αν δεν πρόκειται για προσωπικό του βίωμα, είναι κάτι που γνωρίζει, π.χ. γνωρίζει για τη Μικρασιατική Καταστροφή κι ας μην την έζησε, έτσι προκαλείται ανακλαστικά η συγκίνηση [...] Ακριβώς την αντίθετη τεχνική ακολουθώ εγώ. Δημιουργώ εξ αρχής μια απόσταση ανάμεσα σε αυτό που πραγματεύεται το βιβλίο και σε αυτό που ζει ή ξέρει ο αναγνώστης. Η «πραγματικότητα» του έργου –που όλοι οι ήρωες αποδέχονται ως «αντικειμενική»– δεν είναι η καθιερωμένη και μοιάζει μάλλον εξωφρενική. [...] Πάνω στον καμβά που δημιουργεί η εξωφρενική «πραγματικότητα» και οι παράδοξοι «τόποι», δρουν άνθρωποι όχι πολύ διαφορετικοί από εκείνον, απλώς πιο θεατρικοί, αποκαλύπτονται κοινωνικά συστήματα όχι πολύ διαφορετικά από αυτά που ξέρει, ενώ αναπτύσσονται σχέσεις εξουσίας και εξάρτησης όχι πολύ διαφορετικές από εκείνες που βιώνει. Έτσι, όσο προχωρά η ανάγνωση, το βιβλίο του φαίνεται όλο και πιο λογικό, όλο και πιο αιτιολογημένο και, εν τέλει, όλο και πιο πιστευτό. Ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται σταδιακά την τεχνική της παραμόρφωσης, αλλά του διαφεύγει η αιτία της και οι ακριβείς αναφορές και αντιστοιχίσεις. Προκειμένου λοιπόν να αποκωδικοποιήσει ό,τι εξακολουθεί να του ξεγλιστρά, επιστρατεύει ασυναίσθητα γνώσεις, σκέψεις, βιώματα, συνειρμικές μνήμες, τα οποία εφαρμόζει στα στοιχεία της αφήγησης για να καταφέρει να τα ερμηνεύσει – με άλλα λόγια «συμμετέχει». Εκείνη ακριβώς τη στιγμή της συν-δημιουργίας (αν μέχρι τότε δεν έχει βαρεθεί και δεν έχει κλείσει το βιβλίο) μπορεί και να συντελεστεί το θαύμα».³⁴⁴

Καλούμενη στην ίδια εκδήλωση με τον Νίκο Α. Μάντη να εξηγήσει τη σχέση της με τη λογοτεχνία του φανταστικού, η Ιωάννα Μπουραζοπούλου επιλέγει να θέσει την αντίστιξη της φανταστικής λογοτεχνίας με τη ρεαλιστική. Ανακαλώντας τη διάκριση του Samuel R. Delany μεταξύ *fantasy* και *mundane fiction* [εγκόσμια μυθοπλασία],³⁴⁵ η Μπουραζοπούλου περιγράφει με πολύ γλαφυρό τρόπο τον μηχανισμό της

³⁴⁴ Ιωάννα Μπουραζοπούλου <https://www.oanagnostis.gr/i-logotechnia-tou-fantastikou-4/>.

³⁴⁵ Delany, *Starboard Wine*, ό.π., 61-110.

γνωστικής ανοικείωσης, δίνοντας έμφαση στην κριτική εγρήγορση των αναγνωστ(ρι)ών που ενεργοποιείται με ουσιώδη τρόπο στα κείμενα ΕΦ, έτι μία φορά θυμίζοντας τα ιδιαίτερα αναγνωστικά πρωτόκολλα της ΕΦ στα οποία αναφερόταν ο Delany.³⁴⁶ Εστιάζοντας στο μυθιστόρημα *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ;* (στο εξής ΛΩΤ), όπου είναι εμφανής η σχετική απουσία της αναπτυγμένης τεχνολογίας, αβίαστα ανακαλείται το μεγάλο σχίσμα μεταξύ λογοτεχνίας του φανταστικού και ΕΦ. Ωστόσο, η ταξινόμηση είναι το λιγότερο που μπορεί να προσφέρει μία ειδολογική κριτική και ίσως να ήταν σκοπιμότερο να μην υιοθετήσουμε την αντίληψη του Suvin και του Jameson για το μεγάλο σχίσμα φανταστικού και ΕΦ. Τα δύο είδη συσχετίζονται από περισσότερα από όσα διαχωρίζονται, ανήκοντας στο ίδιο μεγα-κείμενο (Damien Broderick), μοιραζόμενα τους ίδιους οπαδούς, ακόμη και τα ίδια ράφια στα βιβλιοπωλεία, ενώ επιπλέον τα κριτικά χαρακτηριστικά της ΕΦ που αναλύθηκαν εκτενώς στο πρώτο κεφάλαιο, όπως η γνωστική ανοικείωση, το *novum*, και η μελλοντική διάσταση που εγκαλεί το μέλλον ως ιστορία είναι ιδιαιτέρως καθοριστικά στην Μπουραζοπούλου, όπως θα φανεί παρακάτω.

Δυστοπία και αλληγορία: αυτές είναι οι δύο έννοιες που επανέρχονται διαρκώς στην κριτική του έργου της, με τον Βαγγέλη Χατζηβασιλείου να επισημαίνει ότι «[μ]ε την μυθιστορηματική παραγωγή της Ιωάννας Μπουραζοπούλου [...] περνάμε στο χώρο της καθαρής δυστοπίας».³⁴⁷ Ωστόσο, όπως επισημάναμε με αφορμή τον Μάντη, η δυστοπία είναι ένας ρευστός όρος και θα έπρεπε να αποφεύγονται οι επικλήσεις στην καθαρότητά της, χωρίς να αμφισβητείται το γεγονός ότι πτυχές της δυστοπίας, και δη της κατηγορίας της κριτικής δυστοπίας που εκκινεί σε καιρούς παγκοσμιοποίησης, ενυπάρχουν στα κείμενα αυτά κάτι που έχει καταδείξει επαρκώς η Μαρίτα Παπαρούση. Η τελευταία, εστιάζοντας σε δύο μυθιστορήματα της Μπουραζοπούλου, έχει επισημάνει το πώς αφήνουν ουσιωδώς χώρο για την ουτοπική παρόρμηση αντίδρασης, σημειώνοντας χώρους που δεν μπορούν να κατασταλούν και διανοίγοντας έναν ορίζοντα ελπίδας.³⁴⁸ Ωστόσο η ρητορική της διάκρισης ουτοπίας –

---

³⁴⁶ Για την αισθητική της αναγνωστικής ανταπόκρισης των κειμένων ΕΦ του Samuel R. Delany, βλ.: D. Broedrick, *Reading by Starlight*, ό.π., 67 και για το κλασικό πλέον άρθρο του Delany όπου θεωρητικοποιεί την υποτακτικότητα [subjunctivity]: Samuel Delany, "About 5,750 words" [1968], στο S. R. Delany, *The Jewel-Hinged Jaw: Notes on the Language of Science Fiction*, Wesleyan, 2009 [1978], 1-17. Για τις διαφορές υποτακτικότητας σε κείμενα ΕΦ, φανταστικού, ρεπορτάζ και νατουραλιστικής μυθοπλασίας, στο ίδιο 10-12.

³⁴⁷ Χατζηβασιλείου, *Η κίνηση του εκκρεμούς*, ό.π., 512.

³⁴⁸ Μαρίτα Παπαρούση «Αφηγηματοποιώντας το μέλλον: δυστοπικές προοπτικές και ιδεολογικές αναζητήσεις στην πεζογραφία της Ι. Μπουραζοπούλου». Στο Κ. Α. Δημάδης (επιμ.), *Συνέχειες*,

δυστοπίας στο πλαίσιο του περιεχομένου είναι εγγενώς προβληματική και ο εύλογος δισταγμός της Κοτζιά, αν τα δύο αυτά έργα είναι «ουτοπίες ή δυστοπίες»,³⁴⁹ αναδεικνύει το πώς μία τέτοια απόφαση, αν δεν συνοδεύεται από ενδελεχή μεθοδολογική διακρίβωση των όρων, κινδυνεύει να διολισθήσει από την κειμενική ανάλυση σε απόφαση περί της παροντικής μας κατάστασης, στη βάση της οποίας γίνεται η σύγκριση των γεγονότων της μυθοπλαστικής αναπαράστασης.

Έτσι, γονιμότερη θα ήταν η εστίαση στην αλληγορία και στον χαρακτηρισμό των έργων ως πολιτικές αλληγορίες, καθώς η αλληγορία λογίζεται εύλογα ως ένα προνομιακό πεδίο της ΕΦ. Ο Umberto Eco στο *Κήνσορες και θεράποντες* χαρακτηρίζει την ΕΦ ως «λογοτεχνία αλληγορική με διδακτικό υπόβαθρο», όπου στα μάτια των αναγνωστ(ρι)ών, κάθε χαρακτήρας ή μορφή αποκτούν δυνητικά μία αλληγορική ή ηθική αναφορά.³⁵⁰ Πράγματι η ΕΦ φαίνεται να ενέχει στην ίδια της τη φύση μία οιονεί αλληγορική δομή που σχετίζεται με την χρονικότητά της και τη διαπλοκή παρόντος και μέλλοντος, έτσι που το μέλλον να λογίζεται ως ανάλογο ή και προέκταση του παρόντος κόσμου. Και δεν είναι άραγε εμφανής η αλληγορική διάσταση του μηχανισμού της γνωστικής ανοικείωσης, με τα μυθοπλαστικά στοιχεία του μέλλοντος να αντιστοιχούν σε λογοτεχνικές αναπλάσεις παροντικών στοιχείων; Ακόμη, η αλληγορία φαίνεται να έχει δύο εχθρούς: ο πρώτος είναι ο ρεαλισμός, κάτι που την φέρνει σε εγγύτητα με την αντιπαράθεση ρεαλισμού και φανταστικής λογοτεχνίας, ενώ ο δεύτερος είναι το σύμβολο που με την ομογενοποιητική του λειτουργία σκοπεύει στην ενοποίηση και λειτουργεί συχνά ως μία φυγή από τη θεωρητική ανάλυση και την ερμηνεία, μιας και μέσω του συμβόλου και της πλήρους αντιστοίχισης πραγματικού και μυθοπλαστικού, το κείμενο εμπεριέχει εντός του την ίδια του την ανάλυσή, όπως έχει καταδείξει αδρομερώς ο Walter Benjamin στο *Ursprung des deutschen Trauerspiels*.³⁵¹

Σε γενικές γραμμές η αλληγορία γίνεται αντιληπτή όταν ένα κείμενο ενέχει μία δεύτερη, υπόρρητη σημασία, κρυμμένη πίσω από το φαινομενικό νόημα των γεγονότων, όταν σημαίνει κάτι άλλο, πέραν του εαυτού του, με τα κυριολεκτικά

ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία, Τόμος Γ', Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, 2015, 593-609.

³⁴⁹ Κοτζιά, *Ελληνική Πεζογραφία 1974-2010*, ό.π., 308-9.

³⁵⁰ Eco, *Κήνσορες και θεράποντες*, ό.π., 453-6.

³⁵¹ Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., 2-3 και 22-4. Walter Benjamin, *The Origin of German Tragic Drama*, intr.: George Steiner, transl.: John Osborne, London-New York, Verso, 1998, αλλά και την πρόσφατη μονογραφία του Jameson για τον Benjamin: Fredric Jameson, *The Benjamin Files*, London-New York, Verso, 2020.

στοιχεία του έργου να παραπέμπουν σε μία δεύτερη κατάσταση χωρίς την οποία το κείμενο θα ήταν ακατανόητο.³⁵² Είναι φανερό ότι η αλληγορία συνδέεται κυρίαρχα με την αφήγηση και την ερμηνεία και μάλιστα με τη *διαφορά* των δύο αφηγήσεων, δημιουργώντας ένα είδος άνισης εξουσιαστικής σχέσης μεταξύ συγγραφέων και κριτικών που είναι σε θέση να αναγνωρίζουν την δεύτερη, κρυφή αφήγηση, εναντίον αναγνωστ(ρι)ών που δεν την αντιλαμβάνονται.³⁵³ Ωστόσο αυτό προσκρούει σε αυτό που ο Pierre Macherey αποκάλεσε *ερμηνευτική πλάνη*, ως την ψευδαίσθηση ότι το κείμενο έχει ένα και απροσπέλαστο, κρυφό νόημα, το οποίο η κριτική σκοπεύει να αποκαλύψει.³⁵⁴ Αντίθετα με αυτή την περιοριστική αντίληψη περί αλληγορίας, ο Fredric Jameson έχει αναφέρει με αφορμή το έργο του Brecht, ότι η αλληγορία συνιστά μία πληγή του κειμένου που δεν μπορεί να κλείσει και αυτό που μπορούν να κάνουν οι συγγραφείς είναι να επιβάλλουν ελέγχους στο κείμενο, να περιορίσουν τα νοήματά του, να μειώσουν το εύρος των πιθανών ερμηνειών που ενδέχεται να προκύψουν από τις ποικίλες υποκειμενικές θέσεις από τις οποίες το εκάστοτε κείμενο προσλαμβάνεται.³⁵⁵ Για την Μπουραζοπούλου, η οποία διαφωνεί με την αλληγορία ως περιοριστική ερμηνεία,³⁵⁶ η αλληγορία συνιστά μία αυτοαναφορική διαδικασία όπου το κείμενο αποκαλύπτει το ίδιο του το νόημα, με την συγγραφέα να αποκτά μέσω αυτής έναν σημαντικό έλεγχο της αναγνωστικής της ανταπόκρισης.

Έτσι, είναι αναγκαίο να αναλυθεί λίγο εκτενέστερα με ποιόν τρόπο μπορεί η αλληγορία να είναι αναλυτικά γόνιμη, κάτι που απαιτεί ορισμένες μεθοδολογικές διευκρινήσεις της χρήσης της έννοιας, όπως την προβάλλει ο Jameson διάσπαρτα σε όλη τη διάρκεια του έργου του, αλλά κυρίως στο πρόσφατο και θεμελιώδες *Allegory*

³⁵² Γενικά για την αλληγορία βλ. ευσύνοπτα: Jeremy Tambling, *Allegory (The New Critical Idiom)*, London-New York, Routledge, 2010 και Rita Copeland-Peter T. Struck (ed.), *The Cambridge Companion to Allegory*, New York, Cambridge University Press, 2010.

³⁵³ Πρβλ. την ανάλυση του Σαλλούστιου, όπως παρατίθεται στο: John MacQueen, *Αλληγορία [Η Γλώσσα της Κριτικής]*, μτφρ.: Κώστας Ιορδανίδης, Αθήνα, Ερμής, 1973 [1970], 27.

³⁵⁴ John Storey, *Πολιτισμική Θεωρία και Λαϊκή Κουλτούρα: Εισαγωγή*, μτφρ.: Βασίλης Ντζούνης, επιμ.: Λουκάς Ρινόπουλος, Αθήνα, Πλέθρον, 2015, 120.

³⁵⁵ Fredric Jameson, *Brecht and Method*, London-New York, Verso, 1999, 153.

³⁵⁶ Πρβλ.: «Προσπαθώ να αποφεύγω τις περιοριστικές ερμηνείες, κυρίως από σεβασμό προς την αλήθεια, γιατί κανένα φαινόμενο ή συναίσθημα δεν θεωρώ αυτόνομο και αυτοτελές. Είμαστε προϊόντα πολλαπλών επιδράσεων και οι συμπεριφορές μας υπαγορεύονται από ένα τεράστιο φάσμα αναγκών, αρκετές από τις οποίες αδυνατούμε να αναγνωρίσουμε ως ανάγκες ή να αποδεχτούμε ότι μεταβάλλονται. Οι περιοριστικές ερμηνείες λειτουργούν καλά στην επιστήμη, που απαιτεί ξεκάθαρη ταξινόμηση και μετρήσιμα αποτελέσματα, λειτουργούν καλά και στην αγορά, γιατί οι εννοιολογικές συντομεύσεις της γλιτώνουν χρόνο, αλλά δεν είμαι σίγουρη ότι λειτουργούν εξίσου καλά στη λογοτεχνία»: <https://proustandkraken.com/2015/10/%CE%B9%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%85%CE%BE%CE%B7/>.

and Ideology.³⁵⁷ Ο Jameson ήδη από το *Marxism and Form* παρατηρεί δια μέσω του Benjamin πως η αλληγορία καθίσταται ένα σύμπτωμα της απομάγευσης του κόσμου, της κυριαρχίας των αντικειμένων πάνω στους ανθρώπους: «η αλληγορία είναι ακριβώς ο κυρίαρχος τρόπος έκφρασης ενός κόσμου στον οποίο τα πράγματα εμφανίζονται για οποιοδήποτε λόγο εντελώς διαχωρισμένα από νοήματα, από πνεύμα, από αυθεντική ανθρώπινη ύπαρξη».³⁵⁸ Πολλές δεκαετίες αργότερα, επιστρέφοντας στον Benjamin, ξεκινά τη μονογραφία του για εκείνον λέγοντας ότι πρόκειται για έναν *εγγράψιμο*, με τη μπαρτεσιανή ορολογία, συγγραφέα, του οποίου το έργο πρέπει να γίνει κατανοητό ως αλληγορία, ως «μια μορφή που ζει μέσω των κενών και των διαφορών, παρά μέσω των ομοιοτήτων».³⁵⁹ Αυτή η διάκριση μεταξύ διαφοράς και ταυτότητας μπορεί να γίνει εμφανής μέσα από την αντιπαράθεση των σχημάτων της παρομοίωσης και της μεταφοράς: διότι η δεύτερη απο-αφηγηματοποιεί την αφήγηση και παγώνει τον χρόνο σε ένα αιώνιο κειμενικό παρόν, τη στιγμή που η πρώτη αναδιπλασιάζει τη δύναμη της αφήγησης.³⁶⁰ Τούτος ο αναδιπλασιασμός οφείλει να μην γίνει κατανοητός ως μία υποταγή της μίας αφήγησης στην άλλη, αλλά ως διαλεκτική τους αλληλοσχέτιση και, ως εκ τούτου, ο Jameson καταφέρεται ενάντια στις αλληγορίες της ομοιότητας, οι οποίες επιβάλλουν την ανάγνωση της σχέσης ένα-προς-ένα, του κειμένου με το εξωτερικό σε αυτό αναφερόμενο, αναφέροντας ότι οφείλουν να αντιμετωπίζονται ως κακές αλληγορίες [bad allegories], που διακρίνουν τα δύο μέρη χωρίς να τα επανενώνουν και επιβάλλουν μία πολύ συγκεκριμένη λογική για το νόημα του αντίστοιχου έργου. Αντίθετα για τον Jameson, η αλληγορία δεν ψάχνει το νόημα του κειμένου, αλλά αντίθετα θέλει να αποκαλύψει «τη δομή των πολλαπλών του νοημάτων και ως εκ τούτου, να τροποποιήσει το ίδιο το νόημα της έννοιας του *νοήματος*».³⁶¹ Στην πραγματικότητα, η αλληγορία για τον Jameson είναι χρήσιμη ως διαγνωστικό εργαλείο για το άνοιγμα του κειμένου σε πολλαπλά επίπεδα, για την ερμηνευτική διερεύνηση της ανεπίλυτης διαλεκτικής της ταυτότητας και της διαφοράς, στη βάση του διαλεκτικού slogan που

³⁵⁷ Βλ. και το αφιέρωμα στο βιβλίο του Jameson: *Historical Materialism*, “Symposium on Allegory and Ideology”, Vol. 29, Issue 1, March 2021.

³⁵⁸ Jameson, *Marxism and Form*, ό.π., 71. Για τον Benjamin βλ. στο ίδιο 60-83. Για την έννοια της αλληγορίας στον Benjamin βλ.: Howard Caygill “Walter Benjamin’s concept of allegory” στο: Rita Copeland-Peter T. Struck (ed.), *The Cambridge Companion to Allegory*, New York, Cambridge University Press, 2010, 241-53.

³⁵⁹ Jameson, *Benjamin Files*, ό.π., 1.

³⁶⁰ Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., 4-6.

³⁶¹ Για την κακή αλληγορία που παραπέμπει στο σύμβολο: στο ίδιο 6-11, παράθεμα: 11.

πρωτοεμφανίστηκε στο βιβλίο του για το *Μεταμοντέρνο*: «Η διαφορά συσχετίζει [Difference relates]». ³⁶²

Για να το πετύχει αυτό ο Jameson προτείνει το σύστημα των τεσσάρων επιπέδων της μεσαιωνικής αλληγορίας.³⁶³ Σκοπός του συστήματος αυτού ήταν να αναγνώσει τα γεγονότα της Παλαιάς Διαθήκης ως αλληγορίες αυτών της Καινής και της ζωής του Χριστού, εγκαθιδρύοντας τέσσερα επίπεδα ανάλυσης: το *κυριολεκτικό* [literal] ως το σημείο της Παλαιάς Διαθήκης αντιληπτό ως ιστορικό γεγονός, το *αλληγορικό* ή *μυστικιστικό* [allegorical/mystical] ως τη ζωή του Χριστού στην Καινή, το *ηθικό* [moral] ως τη μοίρα της ψυχής του χριστιανικού υποκειμένου και το *αναγωγικό* [anagogical] ως την συλλογική προβολή της μοίρας όλων των ανθρώπων σύμφωνα με τις Γραφές, ήτοι την Δευτέρα Παρουσία. Το παράδειγμα που επικαλείται είναι η έξοδος των Εβραίων από την Αίγυπτο και αποδίδεται κάπως έτσι:

ΑΝΑΓΩΓΙΚΟ: η μοίρα του ανθρώπινου είδους

ΗΘΙΚΟ: η μοίρα της ατομικής ψυχής

ΑΛΛΗΓΟΡΙΚΟ ή ΜΥΣΤΙΚΙΣΤΙΚΟ: η ζωή του Χριστού

ΚΥΡΙΟΛΕΚΤΙΚΟ: (εν προκειμένω) η έξοδος από την Αίγυπτο³⁶⁴

Τα τέσσερα επίπεδα δεν καθιστούν την αλληγορία ένα κλείσιμο του κειμένου, αλλά, αντίθετα, προκαλούν την διάνοιξη του σε διαδοχικούς επαναπροσδιορισμούς και επανεγγραφές, μία προετοιμασία του για περαιτέρω ιδεολογική επένδυση.³⁶⁵ Ο Jameson αξιοποιεί αυτά τα επίπεδα κάνοντας μία αλληγορία πάνω στην μεσαιωνική αλληγορία: διατηρεί το κυριολεκτικό ως το γράμμα του κειμένου, θεωρεί το αλληγορικό ως το μεθοδολογικό κλειδί, την ίδια την ερμηνευτική μέθοδο που επιλέγεται, συνδέει το ηθικό με το ατομικό υποκείμενο ή την ψυχανάλυση και θεωρεί το αναγωγικό ως το πολιτικό, ήτοι το συλλογικό νόημα της ιστορίας.³⁶⁶ Ειδικά ο τελευταίος διαχωρισμός ατομικού – συλλογικού εδράζεται στη σύγχρονη διάκριση μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου, μεταξύ της συλλογικότητας (και του τρόπου παραγωγής) και της βιωματικής εμπειρίας του ατόμου, αυτά που η, κατά Althusser,

³⁶² Στο ίδιο 344-5. Πρβλ.: Jameson, *Μεταμοντέρνο*, ό.π., 72 και 166.

³⁶³ Για μία πρώιμη μορφή του συστήματος βλ.: Jameson, *Marxism and Form*, ό.π., 60-1, για την περαιτέρω ανάπτυξη βλ.: *Political Unconscious*, ό.π., 14-7, ενώ για μια ολοκληρωμένη πραγμάτευση του συστήματος βλ.: *Allegory and Ideology*, ό.π., ix-xxi και αναλυτικότερα: 1-48.

³⁶⁴ Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., 18.

³⁶⁵ Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 14.

³⁶⁶ Για μία ανάλογη απεικόνιση βλ. στο ίδιο 16.

ιδεολογία θέλει να επανασυνδέσει.³⁶⁷ Ο Jameson τονίζει επίσης ότι τα επίπεδα χαρακτηρίζονται από την λογική της γκουατταριανής *εγκαρσιότητας* [transversality],³⁶⁸ αλληλεπιδρούν διαρκώς δίχως να αλληλεπικαλύπτονται και έχουν νόημα μόνο εφόσον είναι τόσο διαχωρισμένα όσο και ενωμένα. Το εκτενές απόσπασμα από τον πρόλογο του βιβλίου για την αλληγορία, όπου εκθέτει το πώς αντιλαμβάνεται αυτό το σύστημα είναι σκόπιμο να παρατεθεί αυτούσιο:

Γιατί τα τέσσερα επίπεδα ουσιαστικά παρακολουθούν τα ποικίλα εδάφη όπου η ιδεολογία πρέπει να εκτελέσει τη δουλειά της. Το πρώτο, κυριολεκτικό, ή ιστορικό, επίπεδο αφορά στο υλικό που έχουμε μπροστά μας, το πράγμα που απαιτεί ανάλυση – είτε ιστορικό γεγονός (όπως στις Γραφές), κείμενο, ιδέα, πολιτική διαμάχη, προσωπικότητα, ηθικό πρόβλημα – οτιδήποτε τραβάει την προσοχή μας ως άτομα και απαιτεί αναστοχασμό και σχολιασμό.

Στη συνέχεια, το δεύτερο αλληγορικό ή μυστικιστικό επίπεδο είναι το μυστικό ή κρυμμένο νόημα του αρχικού κειμένου και αυτό το νόημα πάει μαζί με την αλληγορική μέθοδο που χρησιμοποιείται προκειμένου να το αποκαλύψουμε [...]. Δεν είναι ανάγκη να αποφύγουμε τη χρήση του όρου μυστικιστικός σε αυτή την περίπτωση, γιατί αυτό έρχεται να μας υπενθυμίσει ότι η *Ideologiekritik* είναι και θετική πέρα από αρνητική και χρησιμοποιεί μία ολόκληρη θεωρία συλλογικής συνείδησης (*asabiyya*), που είναι τόσο αναξωγωνητική και οντολογική όσο η πρακτική της υποψίας και της αποδόμησης με την οποία τη συνέδεσε αρχικά ο Paul Ricoeur. Η μαρξιστική πρακτική της ιδεολογικής ανάλυσης είναι με άλλα λόγια επίσης Ουτοπική και επαναφέρει στο φως όχι μόνο τις πτυχές της ταξικής συνείδησης που θα προτιμούσαμε να αποφύγουμε να σκεφτόμαστε, αλλά επίσης τις σκέψεις και τα οράματα (εκπληρώσεις επιθυμιών [wish-fulfillments]) που έχουν σχεδιαστεί για να τις αντικαταστήσουν και να τις εκτοπίσουν. Είναι μία πρακτική αλληγορικής μεγέθυνσης παρά σμίκρυνσης, όπως αρέσκονταν να συντηρούν οι λιγότερο σημαντικοί επικριτές της.

Έπειτα, αυτή η μεγέθυνση θα ανοίξει στο τετραμερές σχήμα των πραγμάτων τις δύο επεκτάσεις της αρχικής ερμηνείας, τα δύο διαδοχικά και συσχετιζόμενα επίπεδα, της ατομικής και συλλογικής εμπειρίας και της ιστορίας. Αυτό που οι μεσαιωνικοί στοχαστές αντιλαμβάνονταν ως το ηθικό επίπεδο, ή αυτό της μεταστροφής και της σωτηρίας της ατομικής ψυχής, ίσως θα θέλαμε να το ερμηνεύσουμε με όρους

³⁶⁷ Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., 20.

³⁶⁸ Στο ίδιο xviii και 42-5. Ο Jameson παραθέτει το: Janell Watson, *Guattari's Diagrammatic Thought: Writing Between Lacan and Deleuze*, New York, Continuum, 2011, ενώ βλ. επίσης: Felix Guattari "Transversality" στο F. Guattari, *Psychoanalysis and Transversality. Texts and Interviews 1955-1971*, intr.: Gilles Deleuze, transl.: Ames Hodges, New York, Semiotext(e), 2015, 102-20.

υπαρξιακής εμπειρίας, της κατασκευής της υποκειμενικότητας ή ψυχαναλυτικούς. Αλλά, όπως στη θεολογία, η ατομική σωτηρία είναι απολύτως αζεχώριστη από τη συλλογική, έτσι και για μας σήμερα, και παρά τις αναπόφευκτες διαστρεβλώσεις που καλλιεργούνται από μία ατομικιστική, προσηλωμένη στην κατανάλωση, κοινωνία, η ίδια η σκέψη του πεπρωμένου ενός βιολογικού ατόμου είναι αζεχώριστη από αυτήν του μέλλοντος του είδους, σε οποιαδήποτε συλλογική μορφή επιλέγει κανείς/μία να το φανταστεί. Το τελευταίο, αναγωγικό επίπεδο, επομένως, που κλασικά επιφυλάσσεται για την Δευτέρα Παρουσία, είναι αυτό το είδος του “πολιτικού ασυνειδήτου”, που είναι μία συχνά ασυνείδητη ή απλώς υπονοημένη αφήγηση της Ιστορίας ως τέτοιας, μία συλλογική και πολιτική αφήγηση που πάντοτε υπολανθάνει στις συλλήψεις των ίδιων μας των προσωπικών πεπρωμένων.³⁶⁹

Για τον Jameson η αλληγορία ως διαφοροποίηση επανέρχεται στο προσκήνιο στην περίοδο της παγκοσμιοποίησης και της συνακόλουθης ομογενοποίησης του κόσμου σε γλωσσικό, πολιτισμικό και, σαφώς, οικονομικό επίπεδο. Η αλληγορία σήμερα έχει καταστεί ένα κοινωνικό σύμπτωμα που συμπαρασύρει το θέμα της αναπαράστασης της ολότητας ή, ορθότερα, ζητήματα *αναπαράστασιμότητας*, ως των ορίων της δυνατότητας αυτής της αναπαράστασης,³⁷⁰ και τα κείμενα ΕΦ, ειδικά όσα προέρχονται από χώρες της περιφέρειας καθίστανται προνομιακά. Τέλος, σημαίνουσα είναι η σχέση αλληγορίας – ερμηνείας και ο Jameson στο εκτενές άρθρο του περί ερμηνείας δήλωνε ότι «κάθε ερμηνεία απαιτεί, με την στενότερη έννοια, μία βίαιη και ανεπαίσθητη μεταμόρφωση του δεδομένου κειμένου σε μία αλληγορία του συγκεκριμένου κυρίαρχου (ενν. ερμηνευτικού) κώδικα»,³⁷¹ Όπως σημειώνει και η Maria Elisa Cevalco, το μοντέλο της αλληγορίας του Jameson καθίσταται σήμερα πιο επίκαιρο από ποτέ, καθώς αυτό που χρειαζόμαστε περισσότερο σε μία εποχή όπου παράγεται σωρεία αντι-ερμηνευτικών κριτικών (που κατά τον Jameson αυτό που αναπόφευκτα καταλήγουν να προσφέρουν είναι έτι μία ερμηνεία, έστω και αντι-ερμηνευτική³⁷²) είναι τελικά η ίδια η ερμηνεία.³⁷³

---

³⁶⁹ Στο ίδιο xvi-xvii.

³⁷⁰ Στο ίδιο 34-7.

³⁷¹ Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 43.

³⁷² Βλ. το τελευταίο κείμενο του Jameson στο πλαίσιο του συμποσίου για το βιβλίο *Allegory and Ideology*, όπου υποστηρίζει ότι ακόμη και οι αντι-ερμηνευτικές κριτικές πράξεις καταλήγουν αναπόφευκτα να προσφέρουν έτι μία ερμηνεία στο: Fredric Jameson “On Levels and Categories”, *Historical Materialism* 29.1. ό.π., 221-33.

³⁷³ Maria Elisa Cevalco “Jameson on Allegory: Notes from the Periphery”, στο ίδιο, 152.

Α.2. Το πολιτικό ασυνείδητο του έθνους

Κεντρικό γεγονός της μελλοντολογικής αφήγησης του *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ*; είναι μία γεωλογική καταστροφή, η Υπερχείλιση, ενός «υπερφυσικού κύματος, που σαν ιπτάμενο χαλί ήρθε απρόσκλητο κάποιο φθινόπωρο από την Αφρική» (ΛΩΤ 7) για να βυθίσει όλη τη Νότια Ευρώπη, κάνοντας το Παρίσι, αλλά και τη Βόρεια Αφρική και τα παράλια της Μικράς Ασίας, παραθαλάσσιες περιοχές. Παράλληλα, η Υπερχείλιση προκάλεσε την ανάβλυση από τη Νεκρά Θάλασσα, στο σημείο που βρίσκονταν τα βιβλικά Σόδομα και Γόμορρα, του βιολετιού αλατιού, μίας πικάντικης και εθιστικής παραλλαγής του αλατιού, που μετατράπηκε σε προσοδοφόρο καταναλωτικό προϊόν. Την μονοπωλιακή εκμετάλλευσή του ανέλαβε εξολοκλήρου η Κοινοπραξία των Εβδομηνταπέντε, μία τεράστια συνεργατική εταιρεία, δημιουργώντας την Αποικία στο σημείο όπου βάλθηκαν να δουλέψουν όσοι πρόσφυγες των χωρών που χάθηκαν στην Υπερχείλιση πρόλαβαν να διαφύγουν προς το Βορρά:

Η Υπερχείλιση απόφραξε κάποια γήινη αρτηρία που ένωνε τον φλοιό με τον πυρήνα, επιτρέποντας ν' αναβλύσει στην επιφάνεια το φλεγόμενο αλάτι, που βρισκόταν κρυμμένο χιλιετίες κάτω από τα στρώματα πετρωμάτων και μετάλλων, όπως και η ανάγκη κατανάλωσής του βρισκόταν κρυμμένη για αιώνες στα αθέατα βάθη της ανθρώπινης πείνας. Το κέρδος γεννιέται μέσα από τον θρήνο. Σιωπηλά, χωρίς κανείς να συνειδητοποιήσει πώς και πότε, ιδρύθηκε η τιτάνεια Κοινοπραξία των Εβδομηνταπέντε – *Ποιοι είναι οι Εβδομηνταπέντε*; - που αγόρασε με μυστικές διεθνείς συμφωνίες όλη την έκταση γύρω από το υπόγειο στόμα και τη θάλασσα μέχρι την ορισμένη υφαλοκρηπίδα. Οικοδόμησε την Αποικία στο τρεμάμενο έδαφος του ρήγματος, ανέλαβε τη συστηματική παραγωγή του αλατιού και το προϊόν εμφανίστηκε στη διψασμένη αγορά, κρύβοντας στους ιριδίζοντες κόκκους του όλες τις απαντήσεις και την ουσία των απαντήσεων. (ΛΩΤ 99-100).

Το μυθιστόρημα παρουσιάζει μία πολύ σφιχτή πλοκή, καθώς ο χαρακτήρας του Φιλέα Μπουκ, ενός ανθρώπου που έχασε την οικογένειά του στην Υπερχείλιση και έχει δημιουργήσει το Επιστολόλεξο, ένα είδος σταυρολέξου από επιστολές, καλείται από την Κοινοπραξία για να ερμηνεύσει τις επιστολές έξι χαρακτήρων που βρίσκονται σε στρατηγική θέση στην Αποικία. Επί της ουσίας το μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου αποτελείται από την διαδοχική παράθεση αποσπασμάτων από αυτές τις έξι επιστολές στις οποίες οι άποικοι παραθέτουν την οπτική τους γωνία για τα

γεγονότα που οδήγησαν τελικά σε δολοφονίες δύο Κυβερνητών της Αποικίας, στην καταστροφή της ίδιας της Αποικίας και στην υποκλοπή μεγάλων ποσοτήτων βιολετιού αλατιού. Ανά έξι επιστολές παρεμβάλλονται σύντομα αποσπάσματα των αναγνώσεων του Φιλέα Μπουκ και της επικοινωνίας του με τους εκπροσώπους της Κοινοπραξίας. Τα παραπάνω καθιστούν εμφανές το γεγονός των ειδολογικών ασυνεχειών του βιβλίου, με στοιχεία ΕΦ, φανταστικού, αστυνομικού και επιστολικού μυθιστορήματος να διαπλέκονται αξεδιάλυτα, έτσι που το ερώτημα του είδους στην Μπουραζοπούλου πιθανώς να ήταν το λάθος ερώτημα.³⁷⁴

Ο Jameson αναφέρει ότι υπάρχουν δύο τρόποι να μελετηθεί το σύστημα των τεσσάρων επιπέδων: ο πρώτος είναι να εφαρμοστεί ως μέθοδος διάνοιξης των επιπέδων ενός κειμένου που δεν σχετίζεται με την αλληγορία, και ο δεύτερος να χρησιμοποιηθεί με παρόμοιο τρόπο σε κείμενα που είναι παραπάνω από σαφές ότι πρόκειται για αλληγορίες.³⁷⁵ Με το *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ*; βρισκόμαστε στη δεύτερη περίπτωση, καθώς αποτελεί ουσιώδες μέρος της πλοκής να ερμηνεύσει και να αποκαλύψει, μέσω της φιγούρας του Φιλέα Μπουκ, την αλληγορία που κρύβεται πίσω από τις επιστολές των Αποίκων. Ωστόσο πριν από αυτό έχει ενδιαφέρον το πώς η εκμετάλλευση και προώθηση του αλατιού από την Κοινοπραξία γίνεται στη βάση μίας δικής τους αλληγορικής ερμηνείας της ιστορίας των Σοδόμων και των Γομόρρων από την Παλαιά Διαθήκη. Στην ανάγνωσή τους, το βιβλικό γεγονός γίνεται αντιληπτό ως ιστορικό και κυριολεκτικό και η αλληγορική ερμηνεία του ανατίθεται στους θρησκευτικούς εκπροσώπους, ώστε να εδραιωθεί η κυριαρχία τους και η εθελούσια υποταγή των αποίκων στις επίπονες εργασιακές συνθήκες της κατασκευασμένης Αποικίας. Επιθυμία τους είναι να συσχετίσουν στις συνειδήσεις των αποίκων: την Αποικία με τις Δίδυμες Πόλεις, το βιολετί αλάτι με την γυναίκα του Λωτ που έμεινε στήλη άλατος βλέποντας την καταστροφή και τους Εβδομηνταπέντε με τον ίδιο τον

---

³⁷⁴ Πρβλ. τα λόγια της ίδιας: «Ο αναγνώστης διαβάζει εκείνα τα αποσπάσματα των επιστολών που επέλεξε ο Φιλέας Μπουκ και με τη σειρά που ο τελευταίος τα έχει τοποθετήσει, ώστε να πάρουν τη θέση τους στο σταυρόλεξό του. Έτσι, διακρίνονται έξι «κεφάλαια», έξι διαφορετικές θεματικές ενότητες, η καθεμία από τις οποίες έχει τις δικές της προτεραιότητες. Αποτέλεσμα, άλλοτε ο αναγνώστης να θεωρεί ότι διαβάζει εξωτική περιπέτεια, άλλοτε νουάρ αστυνομικό, άλλοτε υπαρξιακό δράμα, άλλοτε μεταφυσική λογοτεχνία, άλλοτε έργο επιστημονικής φαντασίας, άλλοτε πολιτική αλληγορία. Προτίμησα να μετατοπίζεται κάθε τόσο το κέντρο βάρους της αφήγησης (να αλλάζει η προτεραιότητα χωρίς να μεταβάλλεται το ύφος), κυρίως επειδή είχα την αγωνία ότι η επιστολική αφήγηση θα κουράσει τον αναγνώστη και ένα τέτοιο παιγνίδι ίσως ανανέωνε το ενδιαφέρον του. Τα παραπάνω είδη λογοτεχνίας εμπεριέχονται αναμειγμένα σε όλα τα βιβλία μου, αλλά στο συγκεκριμένο η διάκριση είναι αρκετά ξεκάθαρη»: Ιωάννα Μπουραζοπούλου: <https://thalesandfriends.org/el/2012/09/19/ioanna-mpourazopoulou-oso-perissotero-oiazoun-oi-distixies-mas-toso-antithetes-mas-fainontai/>.

³⁷⁵ Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., xix-xx.

Θεό, αυτόν στον οποίο οι άποικοι χρωστάνε την ύπαρξή τους, με απώτερο σκοπό η οικονομική κυριαρχία να μετατραπεί σε υπαρξιακή. Ως προς αυτό, οι ερμηνείες της Βίβλου, του Κορανίου και της Τορά χρησιμοποιούνται εναλλάξ ανάλογα με το αφήγημα. Ωστόσο τα επίπεδα σταματούν εκεί και έτσι έχουμε μάλλον να κάνουμε με την ομογενοποιητική ισχύ του συμβόλου, παρά με την μεσαιωνική αλληγορία και είναι χαρακτηριστικό ότι έξω από την Αποικία το ίδιο επιτυγχάνεται με τη δύναμη της εικόνας μέσα από την αφίσα της διαφήμισης του βιολετιού αλατιού:

Ακόμη και σε τούτη την απόμερη γωνιά, τη μόνη γωνιά όπου ο Φιλέας Μπουκ έβρισκε λίγη ειρήνη, η εφιαλτική αφίσα δέσποζε στον ξεφτισμένο τοίχο. Πέρασε μπροστά της με γρήγορα βήματα και την ένιωσε ν' αναπνέει δίπλα του σαν κάτι ζωντανό. Η αφίσα απεικόνιζε, καθισμένη σε στάση γιόγκα, τη γνώριμη σε όλους γυμνή γυναίκα με το βιολετί δέρμα που δεν είχε πρόσωπο παρά μόνο σπηλαιώδες στόμα, από το οποίο ξεδιπλωνόνταν κυματοειδής γλώσσα που στην άκρη της ξεπρόβαλλε, σαν κεφάλι μανιταριού, ο βολβός γουρλωμένου ματιού. Η λεζάντα έγραφε *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ;* με τρεμάμενα γράμματα, σαν από χέρι ετοιμοθάνατου. Ο Μπουκ έκλεισε τα βλέφαρα. Η περιπλοκή των συμβόλων σ' αυτήν την αφίσα τον καταδίωκε στον ύπνο του. Το μάτι της τηλεσκοπικής γλώσσας κατάφερνε να τον κοιτά σε όποιο σημείο της πόλης κι αν στεκόταν, ακόμη κι όταν γύριζε την πλάτη του, ακόμη κι αν προσποιούνταν, όπως τώρα, ότι δεν υπάρχει μάτι ή ότι δεν υπάρχει εκείνος (ΛΩΤ 11-2)

Επηρεάστηκε, του είπε, από την αφίσα των Εβδομηνταπέντε, που διαφημίζει το αλάτι της Αποικίας και βρίσκεται αναρτημένη σε όλες τις πόλεις του πολιτισμένου κόσμου. Η βιολετί γυναίκα που δεν έχει πρόσωπο παρά μόνο στόμα και από την άκρη της γλώσσας της ξεπροβάλλει το μάτι. Το μάτι που είδε, η γλώσσα που γεύτηκε, η ενοχή της γνώσης, το αλάτι της τιμωρίας (ΛΩΤ 30).

Το σύμβολο της αφίσας επιτελεί τη διπλή λειτουργία τόσο της υποβλητικής έγκλησης για κατανάλωση, όσο και της επιτήρησης και αυτο-πειθαρχίας των υποκειμένων, με τη διάχυσή του στον χώρο να συμβολίζει την πανταχού παρουσία της Εταιρείας. Το σύμβολο με την πλήρη αντιστοίχιση και συνένωση των δύο μερών δεν αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης, επιβάλλοντας το μονοπώλιο της ερμηνείας και την εξουσιαστική απόβλεψη των δημιουργών: «Οι Εβδομηνταπέντε είναι πολύ προσεκτικοί στο ζήτημα της θεμελίωσης των σωστών συμβόλων, ώστε να ρέουν αβίαστα οι συνειρμοί στο μυαλό των αποίκων, και υπάρχουν περιπτώσεις ναών που άλλαξαν χέρια σε μία νύχτα, επειδή αρθρώθηκε από άμβωνος κάποιο λάθος φωνήεν»

(ΛΩΤ 342). Λίγο παρακάτω ο ιερέας Μοντενέγκρο θα εκφράσει την αδυναμία της πλήρους αντιστοίχισης των γεγονότων μίας τέτοιας κακής αλληγορίας της σχέσης ένα-προς-ένα, που αποτελεί τελικά ένα σύμβολο, καθώς πάντοτε θα μένουν ανοιχτοί τόποι, ανερμήνευτα κενά του κειμένου που δείχνουν ότι μια αλληγορία αδυνατεί να είναι πλήρης (ΛΩΤ 348-9). Έτσι, γίνεται φανερό ότι βρισκόμαστε ενώπιον ενός μυθιστορήματος που εμπερικλείει την ερμηνεία του εαυτού του, έτσι που το κυριολεκτικό επίπεδο είναι ήδη αλληγορικό και, χωρίς να χάσει την κυριολεκτικότητά του, αποτελεί ουσιαστικό κομμάτι της πλοκής. Η ερμηνευτική πράξη της ανάγνωσης των επιστολών ως Επιστολόλεξο αναδεικνύει την αλληγορική διάστασή τους, ως έναν τρόπο προστασίας και απόκρυψης του πραγματικού νοήματος των πράξεων των έξι αποίκων από τις αλαζονικές συμβολικές αναγνώσεις των Εβδομηνταπέντε. Ωστόσο, αυτό δεν θα έπρεπε να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μία κακή αλληγορία, καθώς σε αυτές το αλληγορικό νόημα βρίσκεται έξω από το ίδιο το κείμενο. Υπό αυτές τις συνθήκες, και εφόσον το κυριολεκτικό εμπεριέχει την αλληγορία, τα τέσσερα επίπεδα θα βρεθούν στις παρυφές του κειμένου και θα αναδυθούν ακριβώς μέσα από τα κενά που αναταράσσουν την ένα-προς-ένα αλληγορία των επιστολών, όπως θα φανεί παρακάτω.

Έτσι, θα ήταν σκόπιμο, προχωρώντας στο αλληγορικό επίπεδο, να υιοθετηθεί η μέθοδος της εθνικής αλληγορίας κι αυτή με δύο τρόπους: αφενός ως την αλληγορική αναπαράσταση του εθνικού τύπου που οδηγεί στην ταύτιση των χαρακτήρων με την εθνική τους ταυτότητα,³⁷⁶ και αφετέρου ως την καταστατική παρείσφρηση της βιωματικής εμπειρίας του ανήκειν σε ένα μικρό έθνος που εμπλέκεται σε παγκόσμιες διαδικασίες που το υπερβαίνουν. Αρχικά, οι χαρακτήρες των αποίκων που γράφουν τις επιστολές εγκαλούνται από δύο ταυτότητες, την επαγγελματική και την εθνική: ο δικαστής Μπερνάρ Μπατώ κατάγεται από την Ισπανία, ο ορθόδοξος ιερέας Μόντεγκκιου Μοντενέγκρο από το Μαυροβούνιο, ο φρούραρχος Άντριου Ντρέικ από την Τουρκία, ο γιατρός Νικολό Φαμπρίτσιο από την Ιταλία, ο γραμματέας Σαρλ Σικουάν από τη Γαλλία, με τη μόνη που δεν κατάγεται από χώρα που χάθηκε από την Υπερχείλιση να είναι η λαίδη Ρεγγίνα Βερά, η Αγγλίδα γυναίκα του νεκρού Κυβερνήτη Βερά. Σε μία χαρακτηριστική σκηνή, οι έξι άποικοι φέρονται να τοποθετούνται στο τραπέζι του Κυβερνείου σύμφωνα με τις εθνικές τους ταυτότητες,

---

³⁷⁶ Ο εθνικός τύπος είναι ουσιαστικά αλληγορικός μιας και προβάλλει αφηρημένα εθνικά χαρακτηριστικά σε συγκεκριμένα πρόσωπα: Jameson, *Fables of Aggression*, ό.π., 90 και για την αλληγορική διάσταση της εθνικής διπλωματίας βλ.: Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., 198-201.

με την αναδιάταξη των θέσεών τους να τους προκαλεί αμηχανία (ΛΩΤ 230-2). Πέρα από τις ζωές και το παρελθόν τους, όσοι/ες διασώζονται της Υπερχείλισης χάνουν επίσης τις πατρίδες τους, γίνονται απάτριδες, εκτοπισμένοι πρόσφυγες: «δεν έχουμε επιστροφή, οι πατρίδες μας χάθηκαν, κανένας δεν μας περιμένει, ούτε αντέχουμε τη νέα γεωγραφία, Ευρώπη χωρίς Νότο, Αφρική χωρίς Βορρά, Ασία χωρίς Δύση, εδώ θα θαφτούμε, αν δεν θαφτήκαμε ήδη, εδώ θα σβήσουμε, αν δεν σβήσαμε ήδη, εδώ θα πάψουμε να αναπνέουμε, αν αναπνέουμε τώρα» (ΛΩΤ 49), «αναρωτήθηκαν ποτέ όσοι με μήνυσαν πώς είναι να βρίσκεσαι ξαφνικά χωρίς πατρίδα και χωρίς παρελθόν; Να μπορείς να γίνεις οτιδήποτε, επειδή δεν είσαι τίποτε! (ΛΩΤ 294). Οι εθνικές ταυτότητες των αποίκων που χάνονται στην Υπερχείλιση τους επηρεάζουν σε τέτοιο βαθμό που χρειάζεται να τις αποτάξουν, να αλλάξουν ταυτότητα προκειμένου να προσαρμοστούν στα νέα γεγονότα (ΛΩΤ 234-5). Συμπτωματικά, ο Αντώνης Λιάκος παραλληλίζει την ανάγκη του τιμήματος που χρειάζεται να πληρώσει όποιος/α αποτάσσει το παρελθόν του/της για να αποκτήσει πρόσβαση σε ένα διαφορετικό μέλλον με την βιβλική ιστορία του Λωτ και την τιμωρία της γυναίκας του: «Η σφοδρή επιθυμία του Λωτ να δει εκείνο που χάθηκε, αλλά και η αντίστασή του να το αντικρίσει, γιατί αυτός ήταν ο όρος της διάσωσης, επομένως της νέας του ταυτότητας, της μετάβασης σε μια νέα εποχή, σημαδεύουν την ισχυρή αμφιθυμία που βρίσκεται στο ασυνείδητο της ιστορικής γραφής, αλλά και της μνήμης και της νοσταλγίας [...] Η ιστορία του Λωτ περιγράφει ένα ψυχικό μαρτύριο».³⁷⁷

Ωστόσο, αυτό που κάνει εντύπωση για ένα μυθιστόρημα που ανοίγει έναν τέτοιο χώρο για την εθνική ταυτότητα είναι η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στην ελληνική ταυτότητα. Ενδεικτικά, όταν παρατίθενται οι χώρες που χάθηκαν, εκεί όπου θα αναμέναμε μία ονομαστική αναφορά στην Ελλάδα, αυτή αποσιωπάται:

Η Νεκρά Θάλασσα, που ο Μπουκ θυμόταν μικροσκοπική και ακίνδυνη από το μάθημα της Γεωγραφίας, φούσκωσε αναπάντεχα εκείνο το φθινόπωρο, έπνιξε το Ισραήλ και την Αίγυπτο και ξεχύθηκε αφηνιασμένη στη Μεσόγειο. Για μέρες ανέβαινε η στάθμη των νερών, βυθίζοντας τα βορειοδυτικά παράλια της Αφρικής, την Τουρκία ολόκληρη, τη Βαλκανική μέχρι τη Βιέννη, την Ιταλία και την Ελβετία, τη Γαλλία μέχρι τα όρια του Παρισιού και το ανατολικό τμήμα της Ιβηρικής [...] Σχηματίστηκε έτσι μια τεράστια λίμνη μεταξύ των τριών ηπείρων, από το Γιβραλταρ μέχρι την Ερυθρά και τη

---

³⁷⁷ Λιάκος, *Αποκάλυψη, Ουτοπία, Ιστορία*, ό.π., 374.

Μαύρη Θάλασσα, στον βυθό της οποίας κοιμούνται νικημένα τα μνημεία ρομαντικών πολιτισμών, που Ανατολή και Δύση συντηρούσαν μέχρι τότε ζηλόφθονα (ΛΩΤ 96-8).

Εν προκειμένω θα ήταν χρήσιμο το παλιό βιβλίο του Pierre Macherey, *Μια Θεωρία της Λογοτεχνικής Παραγωγής*. Για τον Macherey το λογοτεχνικό κείμενο είναι ουσιαστικά ασυνεχές και βρίθκει από καθοριστικές απουσίες, κενά και αποσιωπήσεις καθώς «για να ειπωθεί οτιδήποτε, υπάρχει μία σειρά πραγμάτων που δεν πρέπει να ειπωθούν».³⁷⁸ Πέραν του υποσυνειδήτου του συγγραφέα υπάρχει ένα κειμενικό υποσυνείδητο όπου ενταφιάζεται η αλήθεια του κειμένου μέσα στη ζωοδόχο σιωπή του, όπου η σιωπή αποκαλύπτει τις συνθήκες της δυνατότητας του ίδιου του λόγου.³⁷⁹ Και ήταν φυσικά η σύλληψη του *πολιτικού ασυνειδήτου* από τον Jameson που συμπλέει με την αντίληψή του για την Ιστορία ως *απούσα αιτία*, ως αυτό που πονά και πρέπει να απωθηθεί από το γράμμα του κειμένου, η οποία έθεσε σε στερεότερη βάση την συγκεκριμένη θεωρία του Macherey.³⁸⁰ Εν προκειμένω είναι άλλο να μιλήσει κανείς/μία για το έθνος ως έννοια, και άλλο να μιλήσει για το δικό του/της έθνος, κάτι που πιθανώς θα μετατόπιζε την πρόσληψη του μυθιστορήματος, καθώς η αναφορά στο εθνικό φαντασιακό ενός μικρού έθνους, όπως το ελληνικό, πιθανώς να απορροφούσε την προσοχή των αναγνωσ(ρι)ών, με την συγγραφέα να ήθελε ίσως να αποκλείσει μία τέτοιου είδους πρόσληψη, αναγνωρίζοντας μέσω αυτής της απουσίας την κεντρομόλο δύναμη του έθνους στις μικρές λογοτεχνίες. Προς επίρρωση αυτού μπορούμε εύκολα να υποθέσουμε ότι αν κάποιος χαρακτήρας ήταν ελληνικής καταγωγής θα είχαμε να κάνουμε με ένα πολύ διαφορετικό κείμενο, καθώς αυτός θα μονοπωλούσε το ενδιαφέρον της ανάγνωσης, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο.

Ωστόσο η Μπουραζοπούλου ενδιαφέρεται για κάτι πολύ ευρύτερο από τη μοίρα της ελληνικής ταυτότητας, χάριν του οποίου αυτή η ταυτότητα οφείλει να ενταφιαστεί στο πολιτικό ασυνείδητο του κειμένου. Και είναι σαφές ότι η ελληνική περίπτωση δεν διαγράφεται παντελώς, απλώς χάνει την αυτονομία της εντασσόμενη στο πλαίσιο μιας ευρύτερης ομοσπονδίας, ήτοι της Βαλκανικής και, κατ' επέκταση στον χαμένο Νότο, στο ευρύτερο πεπρωμένο της νέας γεωγραφίας της Ευρώπης, όπου μόνο ο Βορράς έχει απομείνει από τη διάκριση Βορρά-Νότου. Αλλά επειδή ο Βορράς θα έχανε το νόημά του ελλείψει ενός Νότου, το ενδιαφέρον οφείλει να

³⁷⁸ Pierre Macherey, *A Theory of Literary Production*, transl.: Geoffrey Wall, intr.: Terry Eagleton, London-New York, Routledge, 2006 [1966], 95.

³⁷⁹ Στο ίδιο 95-107.

³⁸⁰ Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 1-88.

στραφεί στην Αποικία, τον χώρο όπου στοιβάζονται οι εναπομείναντες Νότιοι προκειμένου να δουλέψουν για την Κοινοπραξία. Η Αποικία ανήκει εξολοκλήρου στους Εβδομηνταπέντε (ΛΩΤ 25), με τους άποικους να αποτελούν το «έμψυχο υλικό της Κοινοπραξίας» (ΛΩΤ 419). Τα χωροταξικά στοιχεία της συνθέτουν μία κατάσταση πλήρους απομόνωσης: η Αποικία είναι αποκλεισμένη από τη μία πλευρά από τη θάλασσα με το βιολετί αλάτι, της οποίας η διάβαση απαιτεί τρεις εβδομάδες για μερικά μίλια, επειδή εξαιτίας της αλατότητας το πλοίο δεν βυθίζεται καν, και από την άλλη πλευρά από μία αχανή και αδιαπέραστη έρημο (ΛΩΤ 36). Είναι μικρή σε μέγεθος, άνυδρη, άδενδρη και άγονη (ΛΩΤ 41), καμία επικοινωνία με τον πολιτισμένο κόσμο δεν είναι εφικτή, καθώς τα ραδιοκύματα επηρεάζουν τη σύσταση του αλατιού, ενώ οι άποικοι διαβιούν σε ακραίες καιρικές συνθήκες υψηλών θερμοκρασιών και υγρασίας, αμμοθύελλας και ομίχλης, και πνιγηρού, από τις αναθυμιάσεις του αλατιού, αέρα, συνθήκες κατάλληλες ώστε να προστατεύεται το βιολετί αλάτι: «Τούτο το αλάτι είναι πολύ ιδιότροπο, ευπαθές στον ηλεκτρισμό, στη ραδιενεργή ακτινοβολία, στα δηλητήρια των καυσίμων. Κινδυνεύει να χάσει τη βιολετί του απόχρωση ή την πικάντικη γεύση του ή το φινό άρωμά του. Η Αποικία μοιάζει με τεράστιο θερμοκήπιο, που λειτουργεί σε ελεγχόμενες περιβαλλοντικές συνθήκες προκειμένου να παράγει αναλλοίωτο το πολύτιμο προϊόν, το οποίο πωλείται χρυσάφι στις πόλεις του πολιτισμένου κόσμου, με την ουγκιά, ακόμη και με τον κόκκο» (ΛΩΤ 26). Σε κάποιο σημείο ο Μπατώ αντιδρά σε αυτές τις συνθήκες υποστηρίζοντας τα εξής:

«Στην εποχή της ηλεκτρονικής τεχνολογίας εμείς να κουβαλάμε κουτιά με παλιόχαρτα! Σκέψου λιγάκι, Σικουάν, βάλε το ποντικήσιο μυαλό σου να σκεφτεί πονηρά. Θα διαπιστώσεις ότι οι Εβδομηνταπέντε σκόπιμα κρατούν την Αποικία υπανάπτυκτη, χωρίς ηλεκτρικό, τηλέφωνο, σύγχρονα καύσιμα, γιατί πώς αλλιώς θα δικαιολογούσαν ένα τόσο αυταρχικό σύστημα διοίκησης, την υψηλή τιμή του αλατιού και τις πομπές τους! Ετούτος ο αέρας είναι δηλητήριο, Είκοσι χρόνια εδώ δεν έχω ούτε ένα λουλούδι στον κήπο μου, ούτε μια γάτα στην πολυθρόνα μου, ούτε ένα πουλί στο παράθυρό μου, ούτε καν μια αράχνη στον τοίχο μου. Τίποτε δεν επιβιώνει. Όταν διαλυθεί η καταραμένη ομίχλη, θα βρουν μόνο τα πτώματά μας» (ΛΩΤ 54-5).

Η Αποικία, πέρα από ένας χώρος οικονομικής εκμετάλλευσης, μία κοινωνία μισθωτών όπου τα ονόματα και οι τίτλοι δεν έχουν σημασία (ΛΩΤ 339) αποτελεί επίσης με έναν τρόπο και μία κατασκευασμένη πατρίδα για τους εργαζόμενους, όπου

αν κάποια σημαία κυματίζει αυτή είναι της Κοινοπραξίας με το σύμβολο των ενωμένων χεριών (ΛΩΤ 220). Ο Μοντενέγκρο αναφέρει σχετικά απευθυνόμενος προς τους Εβδομηνταπέντε: «Πώς φανταστήκατε λοιπόν, εξοχότατοι, ότι θα ευημερούσε ετούτη η προκατασκευασμένη πολιτεία, που εποικίστηκε από απόγνωση κι απελπισία; Μια ξέρα ναυαγών είναι, με ραγισμένη καρδιά, χαμένες πατρίδες κι αλλοτινές ζωές» (ΛΩΤ 42). Η Αποικία γίνεται η πατρίδα των ανθρώπων που δεν έχουν πλέον πατρίδα, ένας χώρος νοσταλγών μίας εποχής όπου είχαν την εμπειρία του ανήκειν σε κάποιο έθνος που αντί να αποτελεί έναν μη εθνικό τόπο, το έθνος αντηχεί παντού δια της απουσίας του. Έτσι, η ονομασία Αποικία δηλώνει έναν συγκερασμό της οικονομικής εκμετάλλευσης με την βιωματική εμπειρία των κατοίκων, του ιμπεριαλισμού με την εθνική ταυτότητα. Ο χαρακτήρας που διακρίνεται είναι η Λευκή Μπατώ, το καχεκτικό κορίτσι με τα λευκά μάτια που αποτελεί τη μοναδική ιθαγενή που γεννήθηκε εντός της Αποικίας (ΛΩΤ 70). Η Λευκή, το μόνο πρόσωπο με κενό εθνικής ταυτότητας, μετατρέπεται σταδιακά στην πρωταγωνίστρια του έργου, στον ιθύνοντα νου πίσω από το σχέδιο της δημιουργίας του Επιστολόλεξου, και η απελευθέρωσή της γίνεται ο ύστατος στόχος των ενεργειών των έξι. Πρόκειται για μία διαλεκτική σύλληψη, καθώς η υπέρβαση του παλιού συστήματος γίνεται μέσα από το πρόσωπο του νέου που γεννήθηκε δύσκολα, πάντως μέσα στα σπλάχνα του παλιού, όπως θα φανεί εναργέστερα λίγο παρακάτω.

Δ.3.: Πραγμοποίηση και διάκριση ευρωπαϊκού Βορρά – Νότου

Πάντως, αν κάτι δεν έχει πατρίδα αυτό είναι το κεφάλαιο, του οποίου η καταναγκαστική επέκταση προχωράει αδιαφορώντας τόσο για ηθικούς όσο και για εθνικούς και κρατικούς φραγμούς, και η επέκταση της Αποικίας, ώστε να επιτευχθεί η διακίνηση του αλατιού και από την έρημο (ΛΩΤ 301-2), γίνεται πιστευτή ακριβώς επειδή ανταποκρίνεται σε αυτόν τον νόμο του κεφαλαίου.³⁸¹ Κι εδώ έρχεται η στιγμή να εγκύψουμε λίγο πιο προσεκτικά στο κυρίαρχο *ponum* της ιστορίας, αυτό γύρω από το οποίο συντίθεται ολόκληρη η αφήγηση και δεν είναι άλλο από το βιολετί αλάτι. Διότι το αλάτι αποτελεί το κατεξοχήν εμπόρευμα γύρω από το οποίο στήνεται η Αποικία από την Κοινοπραξία και για το οποίο συγκροτούνται ως υποκείμενα οι

---

³⁸¹ Πρβλ. από το βιβλίο του Jameson για τον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου* για το κεφάλαιο ως ταυτόχρονα ανοιχτό και κλειστό σύστημα που δεν μπορεί να μην επεκτείνεται, και που αν μένει στάσιμο και σταθερό, πεθαίνει: Fredric Jameson, *Representing Capital. A Reading of Volume One*, London-New York, Verso, 2011, 146.

απάτριδες άποικοι για να δουλεύουν ζώντας σε απάνθρωπες συνθήκες. Το βιολετί αλάτι είναι ένα ιδιόμορφο καταναλωτικό προϊόν με τις φαντασιοπληξίες που συνιστούν τον φετιχισμό του εμπορεύματος να παίρνουν υλική μορφή στις αναθυμιάσεις του που προκαλούν παραισθήσεις (ΛΩΤ 28), με το αλάτι να εθίζει σαν ναρκωτικό και να καταναλώνεται μανιωδώς και σε εκστατική κατάσταση: «Είχε τοποθετήσει μπροστά του μια γυάλινη αλατιέρα και την κοίταζε εκστασιασμένος με τα κόκκινα μάτια του ψιθυρίζοντας μονότονα, σαν να έψελνε: «Ο Θεός είναι αλάτι»» (ΛΩΤ 12). Καθότι υπάρχει μία δεδομένη ενοχή στην κατανάλωση αυτού του εμπορεύματος που υπήρξε η αιτία της καταστροφής τριών ηπείρων (ΛΩΤ 56, 99-102), είναι εύλογο η διάχυσή του να παραπέμπει στην ατομικιστική ιδεολογία του καταναλωτισμού, η οποία συνίσταται στην *πραγμοποίηση*, στην μετατροπή ποιοτικών ανθρώπινων σχέσεων σε εμπορεύματα.³⁸² Για την ακρίβεια, σύμφωνα με τον Jameson, ο καταναλωτισμός συνιστά την ιδιαίτερη μορφή που παίρνει η πραγμοποίηση στην παγκοσμιοποίηση,³⁸³ και οι ανθρώπινες σχέσεις, τουλάχιστον εντός της Αποικίας, εξαρτιόνται εξολοκλήρου από αυτό το παράξενο εμπόρευμα που λέγεται βιολετί αλάτι, η κεντρικότητα και η επιβολή του οποίου στις συνειδήσεις των ανθρώπων του προσδίδουν ιδιότητες παρόμοιες με αυτές του ίδιου του χρήματος σε μία καπιταλιστική κοινωνία. Όπως, κυνικά, υποστηρίζει ο Μοντενέγκρο: «Στην Αποικία το αλάτι είναι πολυτιμότερο από τους ανθρώπους» (ΛΩΤ 85). Ο καταναλωτισμός αποτελεί μία κυρίαρχη ατομικιστική ιδεολογία που συνδέεται με την υλική ευδαιμονία από την κατοχή υλικών αγαθών, και υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα, διαμορφώνοντας τον τρόπο ζωής ετερόκλητων ανθρώπων, μαιίνοντας και πραγματοποιώντας τις ανθρώπινες σχέσεις σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου.³⁸⁴

Παρότι η Υπερχείλιση είναι ένα φαινόμενο που θα είχε παγκόσμιες διαστάσεις, η συγγραφέας επιλέγει να το δει μέσα από το πρίσμα της ευρωπαϊκής ηπείρου. Το υπερφυσικό γεγονός προκαλεί μεν ένα σοκ που αλλάζει τις νοοτροπίες (ΛΩΤ 98-9), αλλά το κυριότερο που κάνει είναι να εδραιώσει την κυριαρχία του ευρωπαϊκού Βορρά πάνω στον ευρωπαϊκό Νότο, μία γεωπολιτική διάκριση που αντιστοιχεί στην

³⁸² Σύντομα βλ.: Fredric Jameson "Commodification", στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 255-66, ενώ το θεμελιώδες κείμενο είναι το: György Lukács, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, μτφρ.: Γιάννης Παπαδάκης, Αθήνα, Οδυσσέας, 2001² [1923], 175-362.

³⁸³ Jameson "Commodification", ό.π., 266.

³⁸⁴ Περί της ιδεολογίας του καταναλωτισμού βλ., κυρίως: Wolfgang Streeck, *Πώς θα τελειώσει ο καπιταλισμός;: Δοκίμια για ένα σύστημα που αποτυγχάνει*, μτφρ.: Γιάννης Πεδιώτης, επιμ.: Λουκάς Ρινόπουλος, προλ.: Ευκλείδης Τσακαλώτος, Αθήνα, Πλέθρον, 2019, 133-53, Graeber, *Στις απαρχές του σύγχρονου αδιεξόδου*, ό.π., 89-136 και Zygmunt Bauman, *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*, μτφρ.: Κωνσταντίνος Δ. Γεώργιας, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004.

υπαρκτή οικονομική διάσταση μεταξύ της βιομηχανικής βόρειας Ευρώπης και του λιγότερο αναπτυγμένου ευρωπαϊκού Νότου. Με το πονυμ του βιολετιού αλατιού και την εισαγωγή μίας συνεργατικής εταιρείας που συντίθεται από τις χώρες του Βορρά και υποδουλώνει τους εναπομείναντες κατοίκους του ευρωπαϊκού Νότου, η Κοινοπραξία θα μπορούσε να αποτελεί γνωστική ανοικείωση της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με μία τέτοια λογική, το βιολετί αλάτι, αντιληπτό ως η νομισματική πολιτική της Ε.Ε. που καταλήγει να δημιουργεί ένα πλέγμα κάθετης ανισότητας, υποχρεώνοντας μία σειρά χωρών του Νότου να βυθίζονται στο χρέος και στην υποτέλεια των ισχυρότερων, η πραγματοποίηση επεκτείνεται από τις ανθρώπινες, στις διπλωματικές σχέσεις, και το *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ;*, που πρωτοεκδόθηκε το 2007, γίνεται, αλληγορικό τω τρόπω, ένας προπομπός του ρόλου των τραπεζών στην ελληνική οικονομική κρίση. Άλλωστε, οι ενδείξεις της παρέκκλισης της Ε. Ε. από μία πολιτική ένωση σε μία νομισματική και οικονομική ολιγαρχία υπήρχαν από την δημιουργία του ευρώ,³⁸⁵ ενώ η ίδια η συγγραφέας ρίχνει κλεφτές ματιές σε μία τέτοια υπόθεση απαντώντας σε μία ερώτηση για το αν η Ευρώπη που ξέραμε μπορεί να πνιγεί σήμερα και να γίνει η χαμένη Ατλαντίδα του αύριο ως εξής: «Με στεναχωρεί αυτή η παραδοχή, γιατί κι εγώ ονειρεύτηκα την Ευρώπη των Λαών, προτού διαπιστώσω ότι επρόκειτο εν τέλει για την Ευρώπη των Αγορών».³⁸⁶

Έτσι, η διάνοιξη των δύο τελευταίων επιπέδων μπορεί να συμβεί στον άξονα του τέλους του μυθιστορήματος, μέσα από τα πορίσματα του Φιλέα Μπουκ μετά από την αντιπαραθετική ανάγνωση των επιστολών. Γιατί είναι φανερό ότι ο Μπουκ προβάλλει δύο ερμηνευτικές πράξεις για το αλληγορικό νόημα των επιστολών, μία που προορίζεται για τους Εβδομηνταπέντε και μία για τους/τις αναγνώστ(ρι)ες. Κύριο ζητούμενο είναι να κατανοηθεί ότι αμφότερες είναι αληθείς, ότι συμπεριλαμβάνουν μία δόση αλήθειας καθώς αντιπροσωπεύουν εναλλάξ τις διαφορετικές θέ(α)σεις πρώτα των κυρίαρχων και έπειτα των υποτελών. Εν πρώτοις ο Μπουκ παρουσιάζει

---

³⁸⁵ Χρήσιμα επ' αυτού, όσο και σύντομα είναι: Streeck, *Πώς θα τελειώσει ο καπιταλισμός;*, ό.π., 155 κ. εξ. και την συλλογή συνεντεύξεων: Τάσος Τσακίρογλου (επιμ.), *Πρόσωπα της απομάγευσης: 38 συνεντεύξεις για την κρίση και το μέλλον*, προλ.: Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, Αθήνα, Οκτώ, 2014.

³⁸⁶ Και συνεχίζει: «Η γηραιά ήπειρος ξαναβρίσκει δυστυχώς την εθελοτυφλία, τις μανίες και τις αντιφάσεις της, που την αιματοκύλισαν τον εικοστό αιώνα και οδήγησαν σε γενοκτονίες, περιχαράκώσεις και πνευματικό σκοταδισμό. Πιστέψαμε για λίγο ότι η Ευρώπη γιατρεύτηκε από τα παλιά της τραύματα, ενώθηκε, γαλήνεψε, γέμισε συμπόνια, αποκήρυξε τα λάθη της και διαβαίνει το κατώφλι της νέας χιλιετίας ειρηνική, ανθρωπιστική και ηθικά ανώτερη. Δεν θα σχολιάσω τη συνέχεια...»: <https://selides.kastaniotis.com/%CE%B9%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%BF%CE%B9%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B1/>.

τους αποίκους να λειτουργούν ως «προγραμματισμένα ρομπότ» (ΛΩΤ 462), ακολουθώντας κατά γράμμα τα σχέδια των Εβδομηνταπέντε σε σημείο να διαμαρτύρονται για τις ελλείψεις εντολές που λαμβάνουν (ΛΩΤ 463). Στην ανάγνωση αυτή το πειθαρχικό σύστημα των Εβδομηνταπέντε γίνεται μεμπτό ακριβώς λόγω της τελειότητάς του, ότι δεν αφήνει ούτε ένα κενό, ότι κάνει τα υποκείμενα να υποτάσσονται πλήρως. Ωστόσο η αντίληψη ότι οι υποτελείς επιθυμούν σε τελευταία ανάλυση την υποταγή τους και για αυτό δεν αντιστέκονται, συνηθέστατη σε περιόδους καπιταλιστικού ρεαλισμού, σπάει με τη δεύτερη ανάγνωση, η οποία φανερώνει ότι η πρώτη αποτελεί περισσότερο τον τρόπο με τον οποίο οι κυρίαρχοι προτιμούν να σκέφτονται τα πράγματα και να διαχέουν αυτή την αντίληψη φυσικοποιώντας την. Γιατί αποκαλύπτεται ότι αυτό που εμφανιζόταν ως πλήρης ασυνεννοησία και υποταγή στους ανωτέρους, ήταν τελικά ένα άψογα οργανωμένο σχέδιο σπασίματος της αλυσίδας, υποκλοπής του υπέρτατου εμπορεύματος, καταστροφής της Αποικίας και απελευθέρωσης της Λευκής Μπατώ και των υπολοίπων. Το εντυπωσιακότερο είναι η διαλεκτική μεθόδευση του σχεδίου: οι έξι άποικοι όσο μελετώνταν από τους Εβδομηνταπέντε στη γυάλινη σφαίρα της Αποικίας, άλλο τόσο τους μελετούσαν: μεταστρέφουν το σύμβολο της εταιρικής συνεργασίας σε μία εκτεταμένη συνεργασία του πρώην Νότου εναντίον των δυναστών του Βορρά, που είναι και εκπρόσωποι της αγοράς, οι άποικοι-προϊόντα της Κοινοπραξίας γίνονται οι εκδικητές της, βασιζόμενοι στην τυφλή εμπιστοσύνη των πρώτων στο ίδιο τους το σύστημα. Έτσι το μυθιστόρημα ανοικειώνει τις τρέχουσες αντιλήψεις για τη διαλεκτική της κυριαρχίας και της υποτέλειας, με τα τέσσερα επίπεδα να απεικονίζονται κάπως έτσι:

ΑΝΑΓΩΓΙΚΟ: Συνεργασία του υποτελούς Νότου εναντίον του οικονομικά κυρίαρχου Βορρά [Άποικοι-Κοινοπραξία]

ΗΘΙΚΟ: Πραγμοποίηση - Καταναλωτισμός [Βιολετί αλάτι]

ΑΛΛΗΓΟΡΙΚΟ: Έθνος και Ιμπεριαλισμός [Αποικία – Λευκή Μπατώ]

ΚΥΡΙΟΛΕΚΤΙΚΟ: Επιστολόλεξο και αλληγορία της Κοινοπραξίας

Συμπεράσματα

ή τέχνη κι' ή ποίηση δέν μᾶς βοηθοῦν νά ζήσουμε :
ή τέχνη καί ή ποίησης μᾶς βοηθοῦνε
νά πεθάνουμε

ΝΙΚΟΣ ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ποιήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, 2007 [1977], 315.

Ο Αντώνης Λιάκος γράφει στο πρόσφατο βιβλίο του για τον ελληνικό 20^ο αιώνα ότι στη δεκαετία του '60: «το ιστορικό φαντασιακό τράφηκε περισσότερο από τη λογοτεχνία, παρά από την ιστοριογραφία» και «οι σημαντικότερες συζητήσεις που αφορούσαν την εκτίμηση και την ερμηνεία του παρελθόντος και οι οποίες είχαν απήχηση στην κοινή γνώμη, πολύ μεγαλύτερη από ό,τι τα ιστορικά έργα, έγιναν στην ποίηση και στο μυθιστόρημα, στα πεδία της λογοτεχνικής κριτικής και της ιστορίας της λογοτεχνίας».³⁸⁷ Σήμερα ωστόσο που τίποτε δεν δείχνει να ξεφεύγει από την εμπορευματοποίηση και όπου, ταυτόχρονα, τα πάντα έχουν προσλάβει μία πολιτισμική διάσταση, από τις διαφημίσεις και την πολιτική ως την ίδια την ιστορία, η λογοτεχνία φαίνεται να έχει χάσει τον συλλογικό της ρόλο και να έχει καταστεί μία ενασχόληση των λίγων και εκλεκτών που είναι, κατά τα φαινόμενα, σε θέση να την παρακολουθήσουν και να την κατανοήσουν, ρόλο τον οποίο αναλαμβάνει κατά βάση η ακαδημία. Σε τέτοιες περιόδους κυριαρχίας του καπιταλιστικού τρόπου ζωής, ο Theodor Adorno αναφερόταν στην ενοχή της τέχνης, το γεγονός ότι σε μία ταξική κοινωνία η τέχνη (όπως και η ενασχόληση με αυτήν) αποτελεί ταξικό προνόμιο.³⁸⁸ Διότι χρειάζεται αναμφίβολα ένα πλεόνασμα χρόνου για την τέχνη και τη μελέτη της, η ενοχή περιφέρεται διαρκώς πάνω από τα κεφάλια μας, φέρνοντάς μας ενώπιον της ματαιότητας των εγχειρημάτων μας. Σε κάτι τέτοιες στιγμές απελπισίας, τα λόγια του Jameson από το βιβλίο για την αλληγορία, όπου με ένα σπάνιο απολογιστικό τόνο επιχειρεί να δει αναδρομικά κατά πόσο το θεωρητικό του πράττειν ανταποκρίνεται στις εμπειρικές του προσλαμβάνουσες, μας υπενθυμίζουν ότι ίσως να μην είναι και τόσο άσκοπο τελικά να αναζητάμε τα ίχνη της ιστορίας, ανασκάπτοντας το πολιτισμικό μας παρελθόν:

Τώρα σκέφτομαι ότι ποτέ δεν έχουμε καμία άμεση ή αδιαμεσολάβητη εμπειρία της Ιστορίας και οι στιγμές που φαντάζουν πιο κοντινές και πιο δραματικές [...] μειώνονται στην εμπειρική λεπτομέρεια, η αντικειμενικότητά τους απορροφάται ταχύτατα στο υποκειμενικό και αφομοιώνεται σε αυτοβιογραφικό ανέκδοτο. Η μνήμη δεν υφίσταται

³⁸⁷ Λιάκος, *Ο ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, ό.π., 652.

³⁸⁸ Fredric Jameson, *Late Marxism: Adorno or The Persistence of the Dialectic*, London, Verso, 2007² [1989], 130.

[...]. Θα ισχυριστώ ότι αυτό είναι μία κρίση συμπτωματολογίας: και θα συμπεράνω ότι, τουλάχιστον όσον με αφορά, τα μόνα επαρκή συμπτώματα είναι να βρεθούν στα εναπομείναντα έργα τέχνης που μας άφησε πίσω το παρελθόν. Αλλά όχι στο περιεχόμενό τους: στις ίδιες τις μορφές και στην αργή μεταλλαγή, ανάδυση ή παρακμή τους, μία διαδικασία κατά την οποία η προσέγγιση ή απομάκρυνσή τους από το Πραγματικό, απαιτεί από μας να συμβιβαστούμε με την αναπαράσταση ως πραγματικότητα και να προσαρμόσουμε τέτοιους δύσχρηστους μηχανισμούς, όπως αυτός που πρότεινα εδώ, προκειμένου να εντοπίσουμε την σημασία των αναπόφευκτων αποτυχιών τους.³⁸⁹

“Ever tried. Ever failed. No matter. Try again. Fail again. Fail better”.³⁹⁰ Η παρούσα εργασία, λοιπόν, εν γνώσει της προκαταβολικής της αποτυχίας, στράφηκε στο είδος της ΕΦ, φροντίζοντας να εστιάσει, όχι τόσο στο περιεχόμενο, όσο στη μορφή του, προκρίνοντας τα κριτικά του χαρακτηριστικά. Σκοπός ήταν τόσο η ανάδυση του ίδιου του είδους όσο και η θεωρητική του πραγμάτευση να τεθούν σε ιστορική προοπτική, προκειμένου να διαφανεί η ιστορικότητα των επιχειρημάτων μας για τη διαύγαση της ιδιαιτερότητας αλλά και της χρησιμότητας της ΕΦ. Η κατηγορία του είδους, με την διακειμενικότητά της που αποτυπώνεται στις ειδολογικές ασυνέχειες, θεωρήθηκε ως ένας προνομιακός χώρος για τη μεσολάβηση μεταξύ ιστορίας και λογοτεχνίας, δεδομένης της διπλής ιστορικότητας του έργου τέχνης. Συνεκτικός αρμός του πρώτου κεφαλαίου, που διαλανθάνει πίσω από τα επιχειρήματα περί κριτικής διάστασης του είδους, είναι ένας τριπλός παιδαγωγικός ρόλος: του είδους ως λογοτεχνικής κατηγορίας, όπως επισημαίνει διαρκώς ο Δημήτρης Αγγελάτος,³⁹¹ του διδακτικού χαρακτήρα της ίδιας της ΕΦ, όπως έχει σημειώσει η Joanna Russ, και της γνωστικής χαρτογράφησης του Fredric Jameson, ως μίας ακόμη καταδικασμένης να αποτύχει απόπειρας για το πάντα επίκαιρο πρόταγμα μιας μαρξιστικής παιδαγωγικής και αισθητικής.³⁹² Η θεωρία της λογοτεχνίας, αν είναι να έχει κάποιο ρόλο σήμερα, ίσως, παραδόξως, αυτός να προσεγγίζει περισσότερο το παλιό αντίπαλο δέος της λογοτεχνικής κριτικής, καθώς η

³⁸⁹ Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., 334-5.

³⁹⁰ Samuel Beckett, *Nowhow On*, Southampton, Camelot Press, 1989 [1983], 101.

³⁹¹ Δημήτρης Αγγελάτος «Η συμβολή της θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών στη διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση» στο: Χ. Νιφτανίδου (επιμ.), *Η διδασκαλία της λογοτεχνίας: ιστορική και συγχρονική προοπτική*, Πάτρα, Περί Τεχνών, 2008, 83-7 και Δημήτρης Αγγελάτος «Η διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας σήμερα ή γιατί μας χρειάζονται (επειγόντως) τα είδη και οι κανόνες (τους)», στο: Αγάθος-Ντουινιά-Τζούμα (επιμ.), *Λογοτεχνικές διαδρομές, Λογοτεχνικές διαδρομές*, ό.π., 23-31.

³⁹² Βλ. και την παλιά εισαγωγή: Fredric Jameson “Introduction” στο: Henri Arvon, *Marxist Esthetics*, transl.: Helen R. Lane, intr.: Fredric Jameson, Ithaca-London, Cornell University Press, 1973, vii-xxiv.

θεωρία δεν πρέπει και δεν μπορεί να αποτάξει τον παιδαγωγικό της ρόλο: να μας δείχνει έναν δρόμο στο πώς να διαβάζουμε, τόσο τα κείμενα όσο και τα αφηγήματα από τα οποία κατατρυχόμαστε.³⁹³

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής οφείλουν να γίνουν ορισμένα σχόλια για την επιλογή των μυθιστορημάτων που συγκροτούν το δεύτερο και το τέταρτο κεφάλαιο, προκειμένου να εξηγηθούν δύο πιθανές ενστάσεις. Η πρώτη αφορά στο γεγονός ότι παρότι υπάρχει μία οξεία κριτική του Κανόνα και παρότι συχνά επισημαίνεται η περιθωριακή και φασματική κατάσταση της ελληνικής ΕΦ, τα κείμενα που επιλέχθηκαν ανήκουν, ή πρόκειται να ενταχθούν σε αυτό που θα λέγαμε εθνικό κανόνα: η *Άγρια Ακρόπολη* βραβευμένη από το ηλεκτρονικό περιοδικό *ο αναγνώστης* το 2014 και υποψήφια για το κρατικό βραβείο μυθιστορήματος της ίδιας χρονιάς, το *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ*; βραβευμένο από το περιοδικό *(δε)κατα*, επίσης υποψήφιο για το κρατικό βραβείο μυθιστορήματος 2008, μεταφρασμένο στα αγγλικά και επιλεγμένο από την *Guardian* ως ένα από τα καλύτερα μυθιστορήματα ΕΦ του 2013. Παρότι η επιλογή της Μπουραζοπούλου, η οποία ως τώρα είναι ταγμένη στο είδος του φανταστικού μπορεί να φαντάζει εύλογη, η επιλογή ενός συγγραφέα, όπως του Μάντη ο οποίος δεν γράφει αποκλειστικά ΕΦ, ενδεχομένως να παρερμηνευτεί ως ένα είδος σαβιανού αποκλεισμού άλλων συγγραφέων της ΕΦ, ως έτι ένα δείγμα του σνομπισμού της ακαδημίας απέναντί σε συγγραφείς ΕΦ των περιοδικών και των λεσχών. Ωστόσο καθόλου έτσι δεν είναι τα πράγματα και η επιλογή του Μάντη είναι στρατηγική, ώστε να φανεί πώς το ίδιο το είδος υπερτερεί του συγγραφέα, πώς γίνεται το προνομιακότερο όχημα για κοινωνικό αναστοχασμό και το κεφάλαιο για την *Άγρια Ακρόπολη* καθίσταται μία εργασία γνωστικής χαρτογράφησης, δείχνοντας πώς το βιβλίο αποδομεί, μέσω του χώρου και των χαρακτήρων του, τους ίδιους τους όρους της θέσμισής του, ήτοι τον εξορθολογισμό και την τεχνολογική υπερανάπτυξη, τις κοινωνικές ανισότητες και το βίωμα της κοινωνικής θέσης και της κοινωνικής ανόδου, καταφέροντας να αναπαραστήσει την ολότητα του παγκόσμιου καπιταλισμού, μέσω της αποτυχίας της ίδιας αυτής αναπαράστασης. Και καταπώς φαίνεται από την εξάτομη ανθολογία του Μάκη Πανώριου *Το ελληνικό φανταστικό διήγημα*, πολλοί/ες συγγραφείς αξιοποιούν τις κριτικές δυνατότητες του είδους της

---

³⁹³ Ως προς αυτό βλ. το εξαιρετικό βιβλίο: Joseph North, *Literary Criticism: A Concise Political History*, Cambridge, Harvard University Press, 2017.

ΕΦ για να θίξουν σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα, κάτι που διατηρεί το ενδιαφέρον του και για μεταγενέστερη διερεύνηση.³⁹⁴

Αυτά οδηγούν σε μία δεύτερη, αναπόφευκτη ένσταση που σχετίζεται με την επιλογή των συγκεκριμένων έργων ως προνομιακών για μία μαρξιστική κριτική, έργων που βοηθούν στον “εκβιασμό” των επιχειρημάτων της παρούσας εργασίας. Μία ανάλυση που δίνει σοβαρή θέση στον μαρξισμό είναι καταδικασμένη να υποστεί τέτοιες κριτικές, να κατακριθεί για μία αποτρόπαια ασθένεια του ματιού, ότι βλέπει παντού τον καπιταλισμό, ότι τελικά είναι αναγωγική. Πράγματι, στο λογοτεχνικό πεδίο η εικόνα του μαρξισμού συχνά συμπυκνώνεται στη θεωρία της αντανάκλασης, ως της αβασάνιστης, εν είδει αντικατοπτρισμού, αναγωγής της λογοτεχνίας στην ιστορία. Ωστόσο αυτή η απλοποίηση πολύ συνθετότερων διαδικασιών παραπέμπει περισσότερο σε μία καρικατούρα του μαρξισμού που παρουσιάζεται από τους λιγότερο επιφανείς επικριτές του ως σύμπτωμα της έλλειψης φαντασίας της ακαδημίας, καθώς στην πραγματικότητα ο μαρξισμός στη λογοτεχνική θεωρία θέλει να κάνει ακριβώς το αντίθετο: περιπλοκοποιεί τα δεδομένα του κειμένου, εστιάζοντας στις λιγότερο εμφανείς πτυχές του και λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψιν, τόσο την ιστορικότητα της λογοτεχνίας όσο και την αφηγηματική μυθοπλαστικότητα της ιστορίας. Παραθέτοντας, ξανά, τον Jameson: «τα πλεονεκτήματα μίας μαρξιστικής κριτικής έγκεινται στο γεγονός ότι, μακριά από το να είναι “αναγωγική”, περιλαμβάνει περισσότερα, επεκτείνει το φαινόμενο του κειμένου σε μεγαλύτερες και ακόμη πιο πολλαπλές διαστάσεις τόσο αναφοράς όσο και σημασίας, καθιστώντας το λογοτεχνικό έργο τόσο μία πράξη στην ιστορία και στον χρόνο όσο και μία αδρανής και στατική αντικειμενική δομή».³⁹⁵ Το παραπάνω επιχειρήθηκε να φανεί κυρίως μέσω του *Τί είδε η γυναίκα του Αωτ;* της Ιωάννας Μπουραζοπούλου, όπου με την διεμπλοκή των ευρύτερων θεμάτων, όπως είναι το έθνος, η πραγματοποίηση και η άνιση κατανομή των ευρωπαϊκών εθνών-κρατών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το κείμενο φάνηκε ότι είναι περισσότερο αλληγορικό από ότι δείχνει εξ αρχής, ενώ μία παρόμοια εργασία μπορεί να επιχειρηθεί και για το *Η ενοχή της αθωότητας* που κινείται στις παρυφές μεταξύ της ΕΦ και της λογοτεχνίας του φανταστικού.³⁹⁶

Τέτοιου είδους, ελάχιστα πρωτότυπες, καταδίκες περί αναγωγισμού απαντώνται επίσης μέσω της αλληγορικής μορφής τόσο του έργου τέχνης, όσο και της ίδιας της

³⁹⁴ Βλ. παραδειγματικά: Καρπούζου «Μορφές μετα-ανθρώπινης σωματοποίησης», ό.π.

³⁹⁵ Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., 276.

³⁹⁶ Ιωάννα Μπουραζοπούλου, *Η ενοχή της αθωότητας*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2011. Το μέρος αυτό αφαιρέθηκε από την εργασία λόγω έλλειψης χώρου και θα δημοσιευθεί σε πρώτη ευκαιρία.

ερμηνευτικής διαδικασίας. Το έργο τέχνης για τον Martin Heidegger *άλλο άγορεύει*, αποτελεί αλληγορία στο βαθμό που σημαίνει και κάτι άλλο πέρα από τον εαυτό του.³⁹⁷ Πολλά άλλα, θα συμπληρώναμε σήμερα, προσθέτοντας ότι κάθε ερμηνεία είναι σε έναν βαθμό πρωτο-αλληγορική, υπονοεί ότι το εκάστοτε κείμενο είναι μιας μορφής αλληγορία του συγκεκριμένου μεθοδολογικού της πλαισίου και επιχειρεί να το εκβιάσει να πει ότι αφορά κάτι σχετικά με αυτό,³⁹⁸ γεγονός που δεν επηρεάζει μόνο τις μαρξιστικές κριτικές, αλλά το σύνολο των ερμηνευτικών μας προσπαθειών, ακόμη και των αυτο-αποκαλούμενων αντι-ερμηνευτικών. Επιστρέφοντας, λοιπόν, στο ζήτημα της επιλογής των κειμένων, αρκεί να σημειωθεί ότι το να συμφωνούσαμε ότι υπάρχουν κάποια κείμενα που είναι περισσότερο πολιτικά από άλλα (κάτι που για τον Jameson συνιστά σύμπτωμα του καταμερισμού της εργασίας της σύγχρονης εποχής), το μόνο που θα κατάφερνε θα ήταν να μας ρίξει ακόμη πιο βαθιά στο βασίλειο της Αναγκαιότητας, η μόνη απελευθέρωση από το οποίο θα ήταν να υπενθυμίζουμε ότι δεν υπάρχει τίποτα που να διαφεύγει του κοινωνικού-ιστορικού και ότι, επομένως, κάθε κείμενο είναι, σε τελευταία ανάλυση, πολιτικό.³⁹⁹ Η μορφή του είδους της ΕΦ φέρει πάνω της ανεξίτηλα τα σημάδια της ιστορίας και στην πραγματικότητα τα κείμενα που αποκλείστηκαν, κυρίως λόγω των ορίων της έκτασης της διπλωματικής, ενέχουν ουσιωδώς τέτοια χαρακτηριστικά στη φόρμα τους, η γραφειοκρατία στον Μάκη Πανώριο, ο εξορθολογισμός στον Διαμαντή Φλωράκη, ο κατακερματισμός του υποκειμένου στον Μιχάλη Μανωλιό, ενώ η απεικόνιση της Αθήνας στις ανθολογίες ΕΦ μπορεί πιθανώς να μας πει πολύ περισσότερα για το πώς βιώνεται από τους κατοίκους της, από ό,τι ένας εξαντλημένος ρεαλισμός.

Ο περιβόητος κριτικός χαρακτήρας της ΕΦ, ο οποίος επαναλαμβάνεται διαρκώς, πολλαπλασιάζεται από το γεγονός ότι έχουμε να κάνουμε με την ελληνική ΕΦ και είναι σαφές ότι το τρίτο κεφάλαιο στόχευε τελικά να καταστεί μία παρέμβαση πάνω στην έννοια του Κανόνα και πολύ περισσότερο της ιδιαίτερης παραλλαγής του *εθνικού* κανόνα. Αναμφίβολα ο Κανόνας δημιουργείται ως απάντηση στην υπερσυσώρευση των έργων τέχνης· δεν μπορούμε να διαβάσουμε τα πάντα γι' αυτό εμπιστευόμαστε τα *υποκείμενα-που-υποτίθεται-ότι-γνωρίζουν* [sujet-supposé-savoir], τους ιδανικούς αναγνώστ(ρι)ες που βρίσκουμε στο πρόσωπο των κριτικών και των ακαδημαϊκών. Στο πλαίσιο αυτό, ο εμβληματικός συγγραφέας του *Δυτικού Κανόνα*,

³⁹⁷ Martin Heidegger, *Η προέλευση του έργου τέχνης*, εισ.-μτφρ.-σχόλια: Γιάννη Τζαβάρα, Αθήνα, Δωδώνη, 1986, 33-4.

³⁹⁸ Jameson, *Brecht and Method*, ό.π., 153 και *Political Unconscious*, ό.π., 5-7 και 43.

³⁹⁹ Jameson, *Political Unconscious*, ό.π., 4-5.

Harold Bloom υποστηρίζει με το απaráμιλλο ύφος του: «Ο Κανόνας μας είναι απαραίτητος γιατί είμαστε θνητοί και ερχόμαστε αργά στο πέραςμα του χρόνου [...]. Η μελέτη της λογοτεχνίας, με όποιον τρόπο κι αν ασκείται, δε θα σώσει κανέναν άνθρωπο, μήτε θα βελτιώσει καμία κοινωνία».⁴⁰⁰ Δεν θα μπορούσαμε να διαφωνήσουμε με τη γενναία θέση για την ανάγνωση ως αναμέτρησή με τη θνητότητά μας, ωστόσο δεν μπορούμε παρά να διαφωνήσουμε με τη δεύτερη φράση που δείχνει να διαχωρίζει κάθετα ατομικό και κοινωνικό, καθώς η ανάγνωση της λογοτεχνίας όπως και η θεωρία είναι, σε τελευταία ανάλυση και κατανάγκην, κοινωνικές πράξεις. Κι αυτό διότι αφενός οι καλλιτεχνικές δημιουργίες έχουν απαραίτητως μία συλλογική διάσταση και αφετέρου γιατί η μελέτη τους οφείλει να στοχεύει, στο τέλος του δρόμου, σε μία συλλογική βελτίωση του βίου, εμπερικλείοντας την ανθρωπότητα ως σύνολο. Κέντρο βάρους του τρίτου κεφαλαίου και βασική παρέμβαση στην έννοια της εθνικής λογοτεχνίας είναι η διαλεκτική των όρων της ΕΦ ως *φασματικού είδους* και της *εθνικής αλληγορίας* των μικρών εθνών. Το φασματικό είδος αποτελεί μία πολεμική έννοια που καταδεικνύει τις ανασταλτικές διαδικασίες που ανακόπτουν την εξέλιξη ενός είδους όταν συγκρούεται με την έννοια της εθνικής λογοτεχνίας, καταδικάζοντάς το σε μία αορατότητα από την πλευρά των από πάνω και σε μία οιονεί αμυντική οχύρωση γύρω από τον εαυτό του. Το φασματικό είδος απαντάει στην κοινότοπη παρατήρηση ότι η αορατότητα της ΕΦ είναι δείκτης της λογοτεχνικής της αδυναμίας, στρέφοντας το ενδιαφέρον στον περιορισμό των συνθηκών της αναπαραγωγής της, ενώ η εθνική αλληγορία δείχνει πώς η αυξημένη σημασία που παίζει η έννοια του έθνους σε μια μικρή λογοτεχνία προκύπτει τελικά από την περιφερειακή της τοποθέτησή στη λογοτεχνική γεωπολιτική. Ούτως, η εθνική αλληγορία γεφυρώνει ένα ακαδημαϊκό χάσμα, καθώς γίνεται μία αναλυτική στρατηγική αντίστασης εναντίον της ίδιας της έννοιας του Κανόνα, εστιάζοντας ταυτόχρονα στη σημασία της ανάγνωσης των μη-κανονικών ειδών και των μη-κανονικών εθνικών λογοτεχνιών. Νομίζω ότι, όσον αφορά στην ελληνική περίπτωση, η εθνική αλληγορία βρίσκεται με μοναδικό τρόπο συνοψισμένη στον γνωστό στίχο του Οδυσσέα Ελύτη: «τὸ σπίτι φτωχικὸ στὶς ἀμμουδιὲς τοῦ Ὀμήρου»,⁴⁰¹ που επιτυγχάνει να θεματοποιήσει τόσο την εθνική μιζέρια, το τραύμα του ανήκειν σε ένα έθνος, όσο και το πώς η εθνική περηφάνια δημιουργείται ουσιαστικά από τον εθνικό κανόνα, από τα μεγάλα μνημεία του πολιτισμού. Έτσι,

⁴⁰⁰ Bloom, *Ο Δυτικός Κανόνας*, ό.π., 65-6.

⁴⁰¹ Οδυσσέας Ελύτης, *Το άξιον εστί*, Αθήνα, Ίκαρος, 2011²¹ [1959], 28.

καλύτερο θα ήταν να συμβιβαστούμε με το ότι δεν είναι τόσο εύκολο να αποφύγουμε την έννοια του έθνους, τουλάχιστον όχι χωρίς το ανάλογο θεωρητικό κόστος, παρά το εξίσου απaráμιλλο γεγονός ότι το έθνος είναι μία εγγενώς αντιφατική έννοια, πηγή τόσο της συλλογικότητας όσο και του μισαλλόδοξου εθνικισμού, κάτι που δεν επαρκεί για να δικαιολογήσει την εθελουφλία μας.

Κλείνοντας, θα ήταν ενοχλητικό έως και απαράδεκτο μία διπλωματική που πραγματεύεται αδρομερώς την Επιστημονική Φαντασία και τη μελλοντική της διάσταση και που στρέφεται όχι μόνο στο τί όντως συμβαίνει, αλλά και στο *τί θα μπορούσε* να συμβεί, να μην προβεί σε μία υπόθεση για το μέλλον της ακαδημαϊκής κοινότητας από την οποία εκκινεί. Ως προς αυτό, αξίζει να αναφερθούμε στο *Big Echo*, ένα νεότευκτο περιοδικό που αφιέρωσε ένα τεύχος του καλώντας συγγραφείς της ΕΦ να τοποθετηθούν στο ερώτημα του αν το *Κεφάλαιο* του Marx είναι βιβλίο επιστημονικής φαντασίας. Παρότι οι περισσότεροι/ες ερωτώμενοι/ες αγκαλιάζουν αυτή την προβοκατόρικη ερμηνεία του μαρξικού έργου, η απάντηση του Kim Stanley Robinson έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί τονίζει το γεγονός ότι κανείς/μία δεν είναι καλός/η στις προβλέψεις, καθώς «το μέλλον είναι ριζικά απρόβλεπτο».⁴⁰² Ως εκ τούτου και παρότι οποιαδήποτε πρόβλεψη για το μέλλον των ανθρωπιστικών σπουδών είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, το μόνο που απομένει στα χέρια μας είναι τα σημάδια του παρόντος, ως ίχνη του *μη-έτι-είναι*. Σήμερα που οι ανθρωπιστικές σπουδές αφήνονται στην αφάνεια, υποχρηματοδοτούνται και υποτιμώνται λόγω ελλείψεως παραγωγικής ανταπόδοσης, εναπόκειται σε μας το να αποτρέψουμε να μετατραπούν τα τμήματά μας σε μία οιονεί δυστοπία από γυάλινα κτίρια της γνώσης, των κανόνων και της καταστρατήγησης της φαντασίας, που θα παρέχουν μόνο χαρτιά και βεβαιώσεις. Μπροστά σε μία επικείμενη κατάρρευση και στις φωνές του καπιταλιστικού ρεαλισμού που διακηρύττουν ότι δεν υπάρχει καμία άλλη εναλλακτική, η μόνη αρμόζουσα απόκριση οφείλει να είναι διαλεκτική και θα είναι η εξής:

η Ουτοπία είναι η μόνη εναλλακτική!

---

⁴⁰² Robert G. Penner (ed.), *Big Echo Interviews 2017-2020*, Big Echo Critical SF, 2020, 45.

Βιβλιογραφικές πηγές

Μυθιστορήματα

Μάντης, Ν. Α., *Άγρια Ακρόπολη*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2013.

Μπουραζοπούλου, Ι., *Τί είδε η γυναίκα του Λωτ;*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2007.

Βιβλιογραφία

Αγάθος, Θ. – Ντουνιά, Χ., Τζούμα, Α. (επιμ.) *Λογοτεχνικές διαδρομές: Ιστορία – Θεωρία – Κριτική (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Νεοελληνικής Φιλολογίας, Μνήμη Βαγγέλη Αθανασόπουλου*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2016.

Αγγελάτος, Δ., *Η “φωνή” της μνήμης: Δοκίμιο για τα λογοτεχνικά είδη*, Αθήνα, Λιβάνης, 1997.

Αγγελάτος, Δ. «Η συμβολή της θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών στη διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση» στο: Χ. Νιφτανίδου (επιμ.), *Η διδασκαλία της λογοτεχνίας: ιστορική και συγχρονική προοπτική*, Πάτρα, Περί Τεχνών, 2008, 83-7.

Αγγελάτος, Δ. «Η διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας σήμερα ή γιατί μας χρειάζονται (επειγόντως) τα είδη και οι κανόνες (τους)», στο: Αγάθος-Ντουνιά-Τζούμα (επιμ.), *Λογοτεχνικές διαδρομές*, ό.π., 23-31.

Agamben, G., *Χρόνος και Ιστορία: Κριτική του στιγμιαίου και του συνεχούς*, μτφρ: Δημήτρης Αρμάος, Αθήνα, Ίνδικτος, 2003 [1978].

Ahmad, A. “Jameson’s Rhetoric of Otherness and “National Allegory””, στο: A. Ahmad, *In Theory: Classes, Nations, Literature*, London-New York, Verso, 1992, 95-122.

Aldiss, B. W., - Wingrove, D., *Trillion year spree: the history of science fiction*. New York, Atheneum, 1986.

Althusser, L., *Θέσεις (1964-1975)*, μτφρ: Ξενοφών Γιαταγάνας, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999⁷.

Anderson, B., *Φαντασιακές κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ: Ποθητή Χαντζαρούλα, Αθήνα, Νεφέλη, 1997 [1991].

Appadurai, A., *Νεωτερικότητα χωρίς σύνορα: Πολιτισμικές διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης*, μτφρ.-επιμ.: Κώστας Αθανασίου, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2014 [1996].

Arrighi, G., *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century*. London: Verso, 2007.

Arvon, H., *Marxist Esthetics*, transl.: Helen R. Lane, intr.: Fredric Jameson, Ithaca-London, Cornell University Press, 1973.

Βαμβακάς, Β. – Παναγιωτόπουλος, Π. (επιμ.) *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80: Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξιλόγιο*, Αθήνα, Πέρασμα, 2010.

Βρετός, Σ. Α., *Φαντασιογραφία: Βιβλιογραφία έργων αναφοράς Επιστημονικής Φαντασίας στην Ελλάδα: 1971-2007*, Αθήνα, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις, 2008.

Baccolini, R. "Gender and Genre in the Feminist Critical Dystopias of Katherine Burdekin, Margaret Atwood and Octavia Butler", in *Future Females, The Next Generation: New Voices and Velocities in Feminist Science Fiction* Ed. Marleen Barr. Boston: Rowmann and Littlefield, 2000, 13-34.

Bakhtin M.M. – Medvedev, P. N., *The Formal Method in Literary Scholarship*, transl.: Albert J. Wehrle, London-Baltimore, John Hopkins, 1991 [1928].

Bakhtin, M.M., *Το πρόβλημα των ειδών του λόγου*, εισ.-μτφρ.-σχόλια.: Βασίλης Αλεξίου-Μανόλης Δαφέρμος, Αθήνα, futura, 2014.

Balibar, E., *Η Ευρώπη, Η Αμερική, Ο Πόλεμος: Σκέψεις πάνω στην ευρωπαϊκή μεσολάβηση*, μτφρ.: Γιάννης Στρίγκος, Αθήνα, Δάρδανος, 2004.

Barbini F. T. – Verso, F. (eds.), *Nova Hellas: Stories from Future Greece*, Edinburg, Luna Press Publishing, 2021.

Bauman, Z., *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι*, μτφρ.: Κωνσταντίνος Δ. Γεώργιας, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004.

Bauman, Z., *Παγκοσμιοποίηση: Οι συνέπειες για τον άνθρωπο*, μτφρ.: Χρήστος Βαλλιανός, επιμ.: Ξανθίπη Τσελέντη, Αθήνα, Πολύτροπον, 2004 [1998].

Beckett, S., *Nowhow On*, Southampton, Camelot Press, 1989 [1983].

Bell, A. – Ryan, M.-L., (ed.), *Possible Worlds and Contemporary Narratology*, London, Nebraska UP, 2019.

Benjamin, W., *The Origin of German Tragic Drama*, intr.: George Steiner, transl.: John Osborne, London-New York, Verso, 1998.

Benjamin, W. "Για για την έννοια της Ιστορίας" μτφρ.: Γιώργος Φαράκλας - Αριστείδης Μπαλτάς, στο: Walter Benjamin, *Κείμενα 1934-1940*, επιμ.: Γιώργος Σαγκριώτης, Αθήνα, Άγρα, 2019, 707-726.

Bennett, T., *Outside Literature*, London-New York, Routledge, 1990.

Bloch, E.: “Nonsynchronism and the Obligation to Its Dialectics.”, transl.: Mark Ritter, *New German Critique*, no. 11, 1977, 22–38.

Bloch, E., *Ουτοπία και Επανάσταση (Συζητήσεις)*, εισ.-μτφρ.: Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα, Έρασμος, 1985.

Bloom, H., *Ο Δυτικός Κανόνας: Τα Βιβλία και τα Σχολεία των Εποχών*, εισ.-επιμ.: Δημήτρης Αρμάος, μτφρ.: Κατερίνα Ταβρατζόγλου, Αθήνα, Gutenberg, 2007 [1994].

Boni, M., (ed.), *World-Building: Transmedia, Fans, Industries*, Amsterdam, Amsterdam UP, 2017.

Bould, M. – Mieville, C. (ed.) *Red Planets: Marxism and Science Fiction*, London, Wesleyan, 2009.

Bould Mark - Vint Sherryl, *The Routledge Concise History of Science Fiction*, London and New York, Routledge, 2011.

Bourdieu, P., *Η διάκριση: Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, μτφρ.: Κική Καψαμπέλη, προλ.: Νίκος Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Πατάκη, 2002 [1979].

Bourdieu, P., *Οι κανόνες της τέχνης: γένεση και δομή του λογοτεχνικού πεδίου*, μτφρ.: Έφη Γιαννοπούλου, επιμ.: Ιωάννα Ανδρέου, Πατάκης, Αθήνα, 2006 [1992].

Brecht, B. «Μικρό όργανο για το θέατρο» (μτφρ.: Αγγέλα Βερυκοκάκη), στο: Αγγέλα Βερυκοκάκη- Ευγενία Ζωγράφου – Ιουλία Ιατρίδη (επιμ.-μτφρ.) *Από τον Αριστοτέλη στον Μπρεχτ: Πέντε θεωρητικά κείμενα για το θέατρο*, Αθήνα, Κάλβος, 1979 [1949], 230-80.

Brioni S. – Comberiati D., *Italian Science Fiction: The Other in Literature and Film (Studies in Global Science Fiction)*, New York, Palgrave Macmillan, 2019.

Broderick D., *Reading by Starlight: Postmodern Science Fiction*, London - New York, Routledge, 1995.

Broedrick, D., “Reading sf as a mega-text”, στο: Rob Latham (ed.), *Science Fiction Criticism*, ό.π., 139-48.

Buchanan, I. “National Allegory Today: A Return to Jameson”, στο Caren Irr – Ian Buchanan (eds.), *On Jameson: From Postmodernism to Globalization*, New York, State University of New York Press, 2006, 173-88.

Γουργουρή, Σ., *Στοχάζεται η λογοτεχνία;: Η λογοτεχνία ως θεωρία σε μια αντιμυθική εποχή*, μτφρ.: Θανάσης Κατσίκeros, Αθήνα, Νεφέλη, 2006 [2003].

Γουργουρή, Σ., *Έθνος-όνειρο: Διαφωτισμός και θέσμιση της σύγχρονης Ελλάδας*, μτφρ.: Αθανάσιος Κατσίκeros, Αθήνα, Κριτική, 2007 [1996].

Cambell, I., *Arabian Science Fiction (Studies in Global Science Fiction)*, New York, Palgrave Macmillan, 2018.

Canavan, G. – Erik Karl Link (eds.), *The Cambridge History of Science Fiction*, Cambridge, Cambridge University Press, 2019.

Casanova, P., *Η παγκόσμια πολιτεία των γραμμάτων*, μτφρ.: Έ. Γιαννοπούλου, Αθήνα: Πατάκης, 2011 [1999].

Casanova, P. “Combative Literatures” *New Left Review*, vol. 72, 2011, 123-34

Caygill, H. “Walter Benjamin’s concept of allegory” στο: Rita Copeland-Peter T. Struck (ed.), *The Cambridge Companion to Allegory*, New York, Cambridge University Press, 2010, 241-53.

Cevasco, M. E., “Jameson on Allegory: Notes from the Periphery”, στο: *Historical Materialism* Vol. 29, Issue 1, Mar. 2021, 151-61.

Christie, J. – Degrimencioglu, N. (eds.) *Cultures of Uneven and Combined Development: From International Relations to World Literature*, Leiden-Boston, Brill, 2019.

Christie, J. “Fredric Jameson and the Rise of World Literature: From World Systems Theory to Uneven and Combined Development” στο: J. Christie-N. Degrimencioglu (eds.) *Cultures of Uneven and Combined Development*, ό.π., 199-223.

Clute, John; Nicholls, Peter, *The Encyclopedia of Science Fiction*. New York, St. Martins Press, 1993.

Clute, J. “Science Fiction from 1980s to the present”, στο: James Edward and Mendelson Farah (eds.), *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 64-78.

Cohen, Ralph. “History and Genre” *New Literary History*, vol. 17, no. 2, 1986, 203–218.

Copeland, R. – Struck, P. T. (ed.), *The Cambridge Companion to Allegory*, New York, Cambridge University Press, 2010.

Corso, J. J. “What Does Greimas's Semiotic Square Really Do?” *Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal*, vol. 47, no. 1, 2014, 69–89.

Csicsery-Ronay, Jr., I. “The SF of Theory: Baudrillard and Haraway.” *Science Fiction Studies*, vol. 18, no. 3, 1991, 387–404.

Csicsery-Ronay Jr, I., “Marxist theory and science fiction”, Edward James – Farah Mendelson (eds.), *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 113-24.

Csisery Ronay Jr, I., "Science Fiction/Criticism." David Seed (ed.), *A Companion to Science Fiction*, Oxford, Blackwell, 2005, 43-59.

Csiscery-Ronay Jr, I., *The Seven Beauties of Science Fiction*, New York, Wesleyan, 2008.

Csicsery-Ronay Jr "Empire", στο David Seed (ed.), *A Companion to SF*, ό.π., 362-72.

Culler, J., *Structuralist Poetics: Structuralism, linguistics and the study of literature*, London-New York, Routledge, 2002, [1975].

Debord, G., *Η κοινωνία του θεάματος*, μτφρ.-επίμετρο: Γιώργος Ίκαρος Μπαμπασάκης, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2016.

Delany, S. R., *The Jewel-Hinged Jaw: Notes on the Language of Science Fiction*, Wesleyan, 2009 [1978].

Delany, S. R., *Starboard Wine: More Notes on the Language of Science Fiction*, intr.: Matthew Cheney, Hanover & London, Wesleyan, 2012 [1984].

Delany, S. R., *Silent Interviews: On Language, Race, Sex, Science Fiction and some Comics: A collection of written interviews*, Hanover & London, Wesleyan, 1994.

Delany, S. R., *Shorter Views: Queer Thoughts and The Politics of the Paraliterary*, Hanover & London, Wesleyan University Press, 1999.

Deleuze – Guattari, F., *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια: 1. Ο Αντι-Οιδίπους*, μτφρ.: Βασίλης Πατσογιάννης, Αθήνα, Πλέθρον, 2016 [1972].

Deleuze – Guattari, F., *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια: 2. Χίλια πλατώματα*, μτφρ.: Βασίλης Πατσογιάννης, Αθήνα, Πλέθρον, 2017 [1980].

Deleuze, G. – Guattari, F., *Για μια ελάχισσα λογοτεχνία*, μτφρ.: Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998 [1975].

Davidson, N. "Uneven and Combined Development: Between Capitalist Modernity and Modernism", στο: J.Christie-N.Degrimencioglu (eds.), *Cultures of Uneven and Combined Development*, ό.π., 167-98.

Derrida, J., 'The Law of Genre', trans. Avital Ronell, *Glyph*, 7, 1980, 202-32.

Duff, D. (ed.), *Modern Genre Theory*, London-New York, Routledge, 2014.

Εγγονόπουλος, Ν., *Ποιήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, 2007 [1977].

Ελύτης, Ο., *Το άξιον εστί*, Αθήνα, Ίκαρος, 2011²¹ [1959].

Eagleton, T., *Ο μαρξισμός και η λογοτεχνική κριτική*, μτφρ.: Γρηγόρης Αζαριάδης, επιμ.: Κύριλλος Σαρρής, Αθήνα, Ύψιλον, 1981, [1971].

Eagleton, T., *Εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας*, προλ.-μτφρ.: Δημήτρης Τζιόβας, Αθήνα, Οδυσσέας, 1996 [1983].

Eagleton, T., *Μετά τη Θεωρία*, εισ.-μτφρ.: Πέγκυ Καρπούζου, επιμ.: Άννα Τζούμα, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2007 [2003].

Eagleton, T., *Ιδεολογία: Μια Εισαγωγή*, μτφρ.: Μελέτης Λάμπρου, Αθήνα, Πεδίο, 2018 [1993].

Eco, U., *Κήνσορες και θεράποντες: Θεωρία και Ιδεολογία των Μέσων Μαζική Επικοινωνίας*, μτφρ.: Έφη Καλλιφατίδη, Αθήνα, Γνώση, 1987 [1964].

Eco, U., *Τα όρια της ερμηνείας*, μτφρ.: Μαριάννα Κονδύλη, Αθήνα, Γνώση, 1993 [1990].

Evans, A. C., “The Beginings: Early Forms of Science Fiction”, στο: : Roger Luckhurst (ed.) *Science Fiction: A Literary History*, London, British Library, 2017, 11-43.

Θεοδώρου Νίκου Χρ. και Λάζου Χρήστου Δ., *Βιβλιογραφία της Ελληνικής Επιστημονικής Φαντασίας (από το Λουκιανό Μέχρι Σήμερα)* Ιωάννινα, Ζωσιμαία Κεντρική Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων, 1998.

Fitting, P. “The Concept of Utopia in the Work of Fredric Jameson.” *Utopian Studies*, vol. 9, no. 2, 1998, 8–17.

Fisher, M., *Καπιταλιστικός ρεαλισμός: Υπάρχει άραγε εναλλακτική;*, μτφρ.: Θέμης Πανταζάκος, επιμ.: Μιχάλης Παπαρούνης, Αθήνα, Futura, 2015.

Fowler, A., *Kinds of Literature: An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford, Clarendon Press, 1982.

Frase, P., *Four Futures: Visions of the World after Capitalism*, London-New York, Verso, 2016.

Freedman, C., *Critical Theory and Science Fiction*, Hanover, Wesleyan University Press, 2000.

Frelik, P. “The Future of the Past: Science Fiction, Retro and Retrofuturism”, στο: Brian Attebery – Veronica Hollinger (ed.) *Parabolas of Science Fiction*, Middletown, Wesleyan UP, 2013, 205-224.

Freud, S., *Το Εγώ και το Αυτό*, μτφρ.: Δανάη Παναγιωτοπούλου, επιμ.: Θανάσης Χατζόπουλος, Αθήνα, Πλέθρον, 2008.

Frow, J., *Marxism and Literary History*, Cambridge, Harvard UP, 1986.

Frow, J., *Genre (The New Critical Idiom)*, London-New York, Routledge, 2005.

Graeber, D., *The Utopia of Rules: On Technology, Stupidity and the Secret Joys of Bureaucracy*, London, Melville House, 2015.

Graeber, D., *Στις απαρχές του σύγχρονου αδιεξόδου: Σκέψεις για την ιεραρχία, την κατανάλωση, τον φετιχισμό, την αξία, τους τρόπους παραγωγής*, μτφρ: Ισιδώρα Στανιμεράκη, επιμ.: Κατερίνα Πάπαρη-Σπύρος Κουρούκλης, Αθήνα, Στάσει Εκπίπτοντες, 2019.

Greimas, A. J. “The Interaction of Semiotic Constraints”, στο A. J. Greimas, *On Meaning. Selected Writings in Semiotic Theory*, transl.: Paul J. Perron, - Frank H. Collins, forw. Fredric Jameson, Minnesota, University of Minnesota Press, 1987, 48-62.

Guattari, F. “Transversality” στο F. Guattari, *Psychoanalysis and Transversality. Texts and Interviews 1955-1971*, intr.: Gilles Deleuze, transl.: Ames Hodges, New York, Semiotext(e), 2015, 102-20.

Guillory, J., *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago, University of Chicago Press, 1993.

Guillory, J. “Canon”, στο: Frank Lentricchia – Thomas McLauahlin (eds.), *Critical Terms for Literary Study*, Chicago, University of Chicago Press, 1995², 233-49.

Habermas, J., *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης. Πίστη και γνώση*, μτφρ.: Μαρία Τοπάλη, επιμ.: Γιώργος Ξηροπαΐδης, Αθήνα, Scripta, 2004 [2001].

Haraway, D. “The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others” στο: D. Haraway, *The Haraway Reader*, London-New York, 2004 [1992], 63-124.

Heidegger, M., *Η προέλευση του έργου τέχνης*, εισ.-μτφρ.-σχόλια: Γιάννη Τζαβάρα, Αθήνα, Δωδώνη, 1986.

Hemling, S., *The Success and Failure of Fredric Jameson: Writing, the Sublime and the Dialectic of Critique*, New York, State University of New York Press, 2001.

Herzfeld, M. “The Absent Presence: Discourses of Crypto-Colonialism” *South Atlantic Quarterly* 1 October 2002; 101 (4): 899–926.

Hoagland E. – Sarwal R. (ed.) *Science Fiction, Imperialism and the Third World: Essays on Postcolonial Literature and Film*, forw.: Andy Sawyer, North Carolina-London, McFarland, 2010.

Homer, S., *Fredric Jameson: Beyond a Marxist Hermeneutic?*, Thesis, University of Sheffield, 1994.

Homer, S. – Kellner, D. (eds.), *Fredric Jameson: A Critical Reader*, New York, Palgrave Macmillan, 2004.

Hopkinson, N. – Mehan, U., *So Long Been Dreaming*, Vancouver, BC: Arsenal Pulp Press, 2004.

Hubble, N. – Mantzouranis, A., (ed.), *The Science Fiction Handbook*, London, Bloomsbury, 2013.

Jackson, R., *Fantasy: The Literature of Subversion (New Accents)*, London-New York, Routledge, 2009 [1981].

James, Edward and Mendelson, Farah (eds.), *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Jauss, H. R.: "Theory of Genres and Medieval Literature", transl.: Timothy Bathy [1982] στο: David Duff (ed.), *Modern Genre Theory*, London-New York, Routledge, 2014, 127-147.

Jay, M., «Ολότητα και μαρξιστική αισθητική: η περίπτωση του Λυσιέν Γκολντμάν», στο Φώτης Τερζάκης (εισ.-επιμ.-μτφρ.), *Μετα-μαρξιστικά ρεύματα: Στην αισθητική και στη θεωρία της λογοτεχνίας*, Αθήνα, Futura, 2004, 67-108.

Jusdanis G. "Is Postmodernism Possible Outside the 'West'? The Case of Greece". *Byzantine and Modern Greek Studies*, 11, 1987, 69-92.

Jusdanis, G., *Belated Modernity and Aesthetic Culture: Inventing National Literature*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1991.

Καρπούζου, Π. "Μορφές μετα-ανθρώπινης σωματοποίησης στο ελληνικό διήγημα επιστημονικής φαντασίας" στο Μ. Πασχαλίδης, Ε. Χοντολίδου, Ι. Βαμβακίδου (επιμ.), *Σύνορα, Περιφέρειες, Διασπορές*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2011, 131-49.

Καστοριάδης, Κ., *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, επιμ.: Κώστας Σπαντιδάκης, μτφρ.: Κώστας Σπαντιδάκης – Γιούλη Σπαντιδάκη, Σωτήρης Χαλίκιας, Αθήνα, Ράππα, 1999 [1975].

Καστοριάδης, Κ., *Παράθυρο στο χάος*, επιμ.: Enrique Escobar – Myrto Gondicas, Pascal Vernay, μτφρ.: Ευγενία Τσελέντη, Αθήνα, ύψιλον, 2007.

Καστοριάδης, Κ., *Πεπραγμένα και Πρακτέα: Τα σταυροδρόμια του λαβυρίνθου V*, μτφρ.: Κωστής Σπαντιδάκης, Αθήνα, Ύψιλον, 2019.

Κοτζιά, Ε., *Ελληνική Πεζογραφία 1974-2010: Τα μέτρα και τα σταθμά*, Αθήνα, Πόλις, 2020.

Kafka, F., *Τα Ημερολόγια 1910-1923*, μτφρ.: Αγγέλα Βερυκοκάκη-Άρτεμη, Αθήνα, Εξάντας, 2018.

Karpouzou, P. "Towards an Ethics of Uncertainty: Authorship and Techno-Scientific Challenges to Subjectivity in Modern Greek Science Fiction Novels" στο: *Living in a*

Cultural Wilderness, Special Issue of Modern Greek Studies (Australia and New Zealand), 2017, 211-227.

Katsan, G., *History and National Ideology in Greek Postmodernist Fiction*. Madison, NJ: Fairleigh Dickinson University Press. 2013.

Kellner, D., *Ερνστ Μπλοχ, Ουτοπία και κριτική της Ιδεολογίας*, μτφρ.: Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος – Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα, Έρασμος, 2019.

Keucheyan, R., *Αριστερό ημισφαίριο: Μια χαρτογραφία της νέας κριτικής σκέψης*, μτφρ.: Γιώργος Καράμπελας, Αθήνα, angelus novus, 2017.

Kincaid, P. “On the Origins of Genre.” *Extrapolation* 44 (Winter 2003), 409-19.

Λιάκος Α., *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Αθήνα, Πόλις, 2007.

Λιάκος, Α., *Αποκάλυψη, Ιστορία και Ουτοπία: Οι μεταμορφώσεις της ιστορικής συνείδησης*, Αθήνα, Πόλις, 2012.

Λιάκος Α., *Ο ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, Αθήνα, Πόλις, 2020³.

Lambropoulos, V., *Literature as National Institution: Studies in the Politics of Modern Greek Criticism*. Princeton University Press, 1988.

Langer, J., *Postcolonialism and Science Fiction*, New York, Palgrave Macmillan, 2011.

Latham R. (ed.) *The Oxford handbook of science fiction*, Oxford, Oxford University Press, 2014.

Latham, R., (ed.), *Science Fiction Criticism: An anthology of essential writings*, London-New York, Bloomsbury, 2017.

Lazarus, N. “Fredric Jameson on ‘Third-World Literature’: A Qualified Defence”, στο: Sean Homer – Douglas Kellner (eds.), *Fredric Jameson: A Critical Reader*, New York, Palgrave Macmillan, 2004, 42-61.

Lefebvre, H., *The Production of Space*, transl.: Donald Nicholson Smith, Cambridge, Blackwell, 1991 [1974].

Le Guin, U., *Το αριστερό χέρι του σκοταδιού*, μτφρ.: Βαγγέλης Κατσάνης, Αθήνα, Parsec, 2011 [1969].

Le Guin, U., *Τα άγρια κορίτσια και άλλα...*, μτφρ.: Γιάννης Βογιατζής, Αθήνα, Στάσει Εκπίπτοντες, 2011.

Levitas, R. *The Concept of Utopia*. London: Allan, 1990.

Levitas, R. *Utopia as Method: The Imaginary Reconstitution of Society*, London, Palgrave Macmillan, 2013.

Littlewood, D. 'SF and the Fantastic: Siamese Twins?', *UCE Papers in Language and Literature* 3.1, 1996, 47–53.

Luckhurst Roger, *Science Fiction*, London, Polity, 2005.

Luckhurst R., "The many deaths of science fiction: A polemic", στο Rob Latham (ed.) *Science Fiction Criticism: An anthology of essential writings*, London-New York, Bloomsbury, 2017.

Luckhurst R. (ed.), *Science Fiction: A Literary History*, London, British Library Publishing, 2017.

Lukács, G., *The Historical Novel*, transl.: Hannah and Stanley Mitchell, London, Merlin Press, 1962 [1937].

Lukács G., *Problem der Ästhetik, Werke*, vol. 10, Neuwied: Luchterhand, 1969.

Lukács, G., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, μτφρ: Γιάννης Παπαδάκης, Αθήνα, Οδυσσέας, 2001² [1923].

Μαριτινίδης, Π., *Συνηγορία της Παραλογοτεχνίας*, Αθήνα, Υποδομή, 1994.

Μουλλάς, Π., *Ο χώρος του εφήμερου. Στοιχεία για την παραλογοτεχνία του 19ου αιώνα*, Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 2007.

Μπαλασόπουλος, Α. «Αντι-ουτοπία και δυστοπία: Για να ξανασκεφτούμε το τοπίο», στο: *Utopia Project Archive, 2006-2010*, ed. Vassilis Vlastaras. Athens: School of Fine Arts Publications, 2011, 393-402.

Μπενάτσης, Α., *Το σημειωτικό τετράγωνο: Σύγχρονες ερμηνευτικές προσεγγίσεις στη λογοτεχνία*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1994.

Μπουραζοπούλου, Ι., *Η ενοχή της αθωότητας*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2011

Μπρεχτ, Μ., *Με-τι: Το βιβλίο των παρεμβάσεων στη ροή των πραγμάτων*, μτφρ.: Βασίλης Τσάλης, Αθήνα, Καστανιώτης, 2018 [1965].

Macherey, P., *A Theory of Literary Production*, transl.: Geoffrey Wall, intr.: Terry Eagleton, London-New York, Routledge, 2006 [1966].

MacQueen, J., *Αλληγορία [Η Γλώσσα της Κριτικής]*, μτφρ.: Κώστας Ιορδανίδης, Αθήνα, Ερμής, 1973 [1970].

- Mandel, E., *Ο Ύστερος Καπιταλισμός*, μτφρ.: Ηρακλής Χριστοφορίδης, Αθήνα, Εργατική Πάλη, 2016.
- Marcuze, H., *Περί διαλεκτικής*, μτφρ.: Κωνσταντίνος Ράντης, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2013.
- Marin, L., *Utopics: Spatial Play*, transl.: Robert A. Vollrath, Atlantic Highlands, Humanities, 1984 [1973].
- Marx, K. - Engels, F., *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, μτφρ.: Ιορδάνης Ιορδανόπουλος, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1976.
- Marx, K., *Το Κεφάλαιο, Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας. Τόμος πρώτος*, μτφρ.: Παναγιώτης Μαυρομάτης, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1978.
- Martín, S., “Introduction. Spanish SF: A Phantom Genre.” *Science Fiction Studies*, vol. 44, no. 2, 2017, 209–215.
- Mary, B., *Encyclopedia of Modern Greek Literature*, Westport, Greenwood Press, 2004.
- Mehan, U. “The Domestication of Technology in Indian Science Fiction Short Stories.” *Foundation* 74, Autumn 1998, 54–66.
- Miéville, C. “Editorial Introduction”. *Historical Materialism*, 10(4), 2002, 39–49.
- Mieville, C., “Cognition as Ideology: A dialectic of SF Theory”, στο Mark Bould – China Mieville (ed.), *Red Planets*, ό.π., 231-248.
- Milner, A., *Locating Science Fiction*, Liverpool, Liverpool UP, 2012.
- Moretti, F., *Distant Reading*, London-New York, Verso, 2013.
- Moylan, T. *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*, Colorado, Westview Press, 2000.
- Newton, K.M., (επιμ.) *Η λογοτεχνική θεωρία του εικοστού αιώνα: Ανθολόγιο κειμένων*, προλ.: Αλέξης Καλοκαιρινός, μτφρ.: Αθανάσιος Κατσίκερος-Κώστας Σπαθαράκης, Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2019.
- North, J., *Literary Criticism: A concise political history*, Cambridge, Harvard University Press, 2017.
- Πάνου, Γ., ... *από το στόμα της παλιάς Remington*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998 [1981].
- Πανώριος, Μ., *Το ελληνικό φανταστικό διήγημα: τόμος Α*, Αθήνα, Αίολος, 1987.

Πανώριος, Μ. (προλ.-επιμ.), *Ελληνικά διηγήματα Επιστημονικής Φαντασίας*, Αθήνα, Αίολος, 1995.

Παπαδάκης, Γ. Π., (επιμ.) *Οι δρόμοι του φανταστικού: Θεωρητικές προσεγγίσεις, απόψεις και διηγήματα*, Αθήνα, Οξύ, 2005.

Παπανικολάου, Δ. «Πεθαίνει ρε ο Συγγραφέας; Μεταμοντερνισμός, πολιτισμική πολιτική και ελληνικές κριτικές αγκυλώσεις», στο Ουρανία Καϊάφα (επιμ.) *Η πρόσληψη των μετανεωτερικών ιδεών στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Μωραΐτη, 2018, 157-88.

Παπανικολάου, Δ. «Η αλήθεια όμως είναι ότι οι εκπληκτικοί εκείνοι άνθρωποι έζησαν» : το νησί ως ουτοπία, δυστοπία, μύθος και γραφή στο Λοιμό του Αντρέα Φραγκιά» στο Αστέριος Αργυρίου (επιμ.), *Η Ελλάδα των νησιών από τη Φραγκοκρατία ως σήμερα: Πρακτικά του Β' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Ρέθυμνο =, 10-12 Μαΐου 2002*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004, 629-39.

Παπαντωνάκης, Γ., *Εισαγωγή στο ελληνικό παιδικό μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας: Από τη θεωρία στην πράξη*, Αθήνα, Κέδρος, 2001.

Παπαρούση, Μ. «Αφηγηματοποιώντας το μέλλον: δυστοπικές προοπτικές και ιδεολογικές αναζητήσεις στην πεζογραφία της Ι. Μπουραζοπούλου». Στο Κ. Α. Δημάδης (επιμ.), *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία, Τόμος Γ', Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών*, 2015, 593-609.

Παρίσης, Γ. Ν.: «επιστημονική φαντασία (ΕΦ)» στο: *Συλλογικό, Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Αθήνα, Πατάκης, 2007, 666-9.

Παστουρματζή, Δ. «Η Επιστημονική Φαντασία στην Ελλάδα: Μια λογοτεχνία δεσμών» στο: Σάββας Πατσαλίδης (επιμ.), *Hellenism and the U.S. Constructions and Deconstructions*. Θεσσαλονίκη: Ελληνική Εταιρεία Αμερικανικών Σπουδών, 1994, 107-123.

Παστουρματζή, Δ., *Βιβλιογραφία επιστημονικής φαντασίας, φαντασίας και τρόμου, 1960-1993*, Αθήνα, Alien, 1995.

Παστουρματζή, Δ., «Επιστημονική Φαντασία: η λογοτεχνία της αλλαγής» (2002), *Διαβάζω*, τ. 432. 98-101.

Παστουρματζή, Δ. «Το μέλλον είναι εδώ και λέγεται Επιστημονική Φαντασία», στο Γιώργος Πολ. Παπαδάκης (επιμ.) *Οι δρόμοι του φανταστικού: Θεωρητικές προσεγγίσεις, απόψεις και διηγήματα*, Αθήνα, Οξύ, 2005, 88-102.

Παστουρματζή, Δ. «Octavia E. Butler: η πρώτη μαύρη συγγραφέας εφ στις ΗΠΑ», *Φανταστικά Χρονικά*, τ. 16, 2010.

Πλάντζος, Δ. (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση και Εθνική Κουλτούρα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2009.

Parrinder, P., *Science Fiction (New Accents)*, London-New York, Routledge, 2003 [1980].

Parrinder, P., (ed.), *Learning from Other Worlds: Estrangement, Cognition and the Politics of Science Fiction and Utopia*, Liverpool, Liverpool UP, 2000.

Parrinder, “Revisiting Suvin’s Poetics of Science Fiction” στο: Patrick Parrinder (ed.), *Learning from Other Worlds: Estrangement, Cognition and the Politics of Science Fiction and Utopia*, Liverpool, Liverpool UP, 2000, 36-50.

Paschalidis, G.: “Modernity as a Project and as Self-Criticism”, Karen Sayer – John Moore (ed.) *Science Fiction, Critical Frontiers*, London, Macmillan, 2000, 35-47.

Pastourmatzi D., “News from the Hellenic Science-Fiction Front.” *Science Fiction Studies*, vol. 23, no. 3, 1996, 548.

Pastourmatzi D., "Hellenic Magazines of Science Fiction", *Science Fiction Studies* 26.3 (November 1999), 412-430.

Pastourmatzi D. “Science Fiction in Greece.” *Science Fiction Studies*, vol. 29, no. 1, 2002, 152–157.

Penner, R. G., (ed.), *Big Echo Interviews 2017-2020*, Big Echo Critical SF, 2020.

Piketty, T., *Capital and Ideology*, transl.: Arthur Goldhammer, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2020.

Raja M. A., et oth. (ed.), *The Postcolonial Fantasy: Essays on Postcolonialism, Cosmopolitics and Science Fiction*, Macfarland, 2011.

Rieder J., “On defining sf or not: Genre Theory, sf and history”, Rob Latham (ed.), *Science Fiction Criticism: An anthology of essential writings*, London-New York, Bloomsbury, 2017, 74-93.

Rieder, J., *Colonialism and the Emergence of Science Fiction*, Wesleyan UP, 2008.

Rieder, J., *Science Fiction and The Mass Cultural Genre System*, Wesleyan University Press, 2015.

Roberts A., *Science Fiction (The New Critical Idiom)*, London-New York, Routledge, 2006.

Roberts A., *The History of Science Fiction*, London, Palgrave, 2016.

Russ, J., “Towards an Aesthetic of Science Fiction.” *Science Fiction Studies*, vol. 2, no. 2, 1975, 112–119.

- Σταύρου, Ι. Κ. «Κριτικός Μαρξισμός και Λογοτεχνία Επιστημονικής Φαντασίας», *Ουτοπία: διμηνιαία έκδοση θεωρίας και πολιτισμού*, τχ 78, 2005, 77-95.
- Said, E., *Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*, μτφρ.: Βανέσα Λάππα, Αθήνα, Νεφέλη, 1996 [1993].
- Sargent, L T. “The Three Faces of Utopianism Revisited.” *Utopian Studies*, vol. 5, no. 1, 1994, 1–37.
- Sartre, J. P., *Το φανταστικό: Φαινομενολογική ψυχολογία της φαντασίας*, μτφρ.-σημ.: Αμύλιος Χουρμούζιος, Αθήνα, Αρσενίδης, χ.χ.
- Seed, D. “SF in Greece.” *Science Fiction Studies*, vol. 23, no. 1, 1996, 139–140.
- Seed D. (ed.), *A Companion to Science Fiction*, Oxford, Blackwell, 2005.
- Šklovskij, V., «Η τέχνη ως τεχνική» (1917), Todorov, T., (Επιμ.) *Θεωρία Λογοτεχνίας, Κείμενα των Ρώσων Φορμαλιστών*, μτφρ. :Η.Π. Νικολούδη, Αθήνα, Οδυσσέας, 1995, 90-111.
- Smith, E. D., *Globalization, Utopia, and Postcolonial SF: New Maps of hope*, New York, Palgrave Macmillan, 2012.
- Storey, J., *Πολιτισμική Θεωρία και Λαϊκή Κουλτούρα: Εισαγωγή*, μτφρ.: Βασίλης Ντζούνης, επιμ.: Λουκάς Ρινόπουλος, Αθήνα, Πλέθρον, 2015.
- Streeck, W., *Πώς θα τελειώσει ο καπιταλισμός;: Δοκίμια για ένα σύστημα που αποτυγχάνει*, μτφρ.: Γιάννης Πεδιώτης, επιμ.: Λουκάς Ρινόπουλος, προλ.: Ευκλείδης Τσακαλώτος, Αθήνα, Πλέθρον, 2019 [2016].
- Suvin D., *Metamorphoses of science fiction: On the poetics and history of a literary genre*, New Haven, Yale University Press, 1979.
- Suvin, D., *Positions and Presuppositions in Science Fiction*, Basingstoke: Macmillan, 1988.
- Szeman, I. “Who’s afraid of National Allegory? Jameson, Literary Criticism and Globalization” στο Caren Irr – Ian Buchanan (eds.), *On Jameson: From Postmodernism to Globalization*, New York, State University of New York Press, 2006, 189-212.
- Τζάννου, Κ. (επιμ.) *Πρακτικά ημερίδας για την ελληνική εφ, Ιωάννινα, Ζωσιμαία Δημόσια Βιβλιοθήκη Ιωαννίνων*, 1998.
- Τζιόβας, Δημήτρης, *Ο μύθος της γενιάς του '30: Νεοτερικότητα, Ελληνικότητα και Πολιτισμική Ιδεολογία*, Αθήνα, Πόλις, 2011.

Τζιόβας, Δ. «Παράδοση ή κανόνας;» στο: Δ. Τζιόβας, *Κουλτούρα και Λογοτεχνία: Πολιτισμικές διαθλάσεις και χρονότοποι ιδεών*, Αθήνα, Πόλις, 2014 [1998-2008], 201-15.

Τζιόβας, Δ. «Το μετά του μετά: Θεωρητικός φορμαλισμός, μετανεωτερική αμφισβήτηση και περιφερειακός εκσυγχρονισμός» στο Ουρανία Καϊάφα (επιμ.) *Η πρόσληψη των μετανεωτερικών ιδεών στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Μωραΐτη, 2018, 113-38.

Τζούμα, Α. «Για τον λογοτεχνικό κανόνα» στο: Αγάθος-Ντουνιά-Τζούμα (επιμ.), *Λογοτεχνικές διαδρομές, ό.π.*, 527-35.

Τσακίρογλου, Τ. (επιμ.), *Πρόσωπα της απομάγευσης: 38 συνεντεύξεις για την κρίση και το μέλλον*, προλ.: Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, Αθήνα, Οκτώ, 2014.

Tally, R. T. Jr., *Spatiality (The New Critical Idiom)*, London-New York, Routledge, 2012.

Tally, R. T., Jr, *Fredric Jameson: The Project of Dialectical Criticism*, New York, Pluto Press, 2014.

Tambling, J., *Allegory (The New Critical Idiom)*, London-New York, Routledge, 2010.

Todorov, T., *Εισαγωγή στη φανταστική λογοτεχνία*, μτφρ.: Αριστέα Παρίση, Αθήνα, Οδυσσέας, 1991.

Todorov, T., “The Origins of genres” transl.: Catherine Porter, David Duff (ed.), *Modern Genre Theory*, London-New York, Routledge, 2014, 193-209.

Toffler, A., *Το σοκ του μέλλοντος*, μτφρ.: Έλσα Νικολάου, Αθήνα, Κάκτος, 1994.

Vieira, F. “The concept of utopia”, στο: Gregory Clayaes (επιμ.), *The Cambridge Companion to Utopian Literature*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 3-28.

Vint S., *Science Fiction: A Guide for the Perplexed*, London, Bloomsbury Academic, 2014.

Voloshinov, V., *Μαρξισμός και φιλοσοφία της γλώσσας*, προλ.-μτφρ.: Βασίλης Αλεξίου, Αθήνα, Παπαζήση, 1998 [1973].

Wallerstein, I., *Ιστορικός Καπιταλισμός*, μτφρ.: Μέττα Τσικρίκα, Αθήνα, Θεμέλιο, 1987 [1983].

Wallerstein, I., *Για να καταλάβουμε τον κόσμο μας: Εισαγωγή στην ανάλυση κοσμοσυστημάτων*, επιμ.-μτφρ.-επίμετρο: Σπύρος Μαρκέτος, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2009 [2004].

Watson, J., *Guattari's Diagrammatic Thought: Writing Between Lacan and Deleuze*, New York, Continuum, 2011.

Wegner, P., *Periodizing Jameson: Dialectics, The University and the Desire for Narrative*, Illinois, Northwestern UP, 2014.

White, H. "Getting out of History." *Diacritics*, vol. 12, no. 3, 1982, 2–13.

Williams, R., *Marxism and Literature*, London, Oxford University Press, 1977.

Wolfe Gary K., *Critical Terms for Science Fiction and Fantasy: A Glossary and Guide to Scholarship*, Greenwood, 1986.

Wolfe G., K., *Evaporating Genres: Essays on Fantastic Literature*, Wesleyan University Press, 2011.

Wood, E. M., *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London-New York, Verso, 2002.

WReC (Warwick Research Collective), *Combined and Uneven Development: Towards a New Theory of World-Literature*, Liverpool, Liverpool University Press, 2015

Wu, Y., et al. "“Great Wall Planet”: Introducing Chinese Science Fiction." *Science Fiction Studies*, vol. 40, no. 1, 2013, 1–14.

Φαχουρίδου, Σ., *Επιστημονική φαντασία, υπερπληθυσμός και αστικό περιβάλλον: Τα Κτήρια-Πόλεις στο “The World Inside” του Robert Silverberg και στο “High Rise” του J.G. Ballard*, επιβλ.: Κώστας Θεολόγου, Αθήνα, ΕΚΠΑ, 2015.

Χαμηλάκης, Γ., *Το έθνος και τα ερείπιά του: Αρχαιότητα, Αρχαιολογία και Εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, μτφρ.: Νεκτάριος Καλαϊτζής, Αθήνα, Εκδόσεις 21^ο, 2012.

Χατζηβασιλείου, Β., *Η κίνηση του εκκρεμούς: Άτομο και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία 1974-2017*, Αθήνα: Πόλις, 2017.

Χέγκελ, Γ., *Τί είναι διαλεκτική; [Αυτεξούσιο και ελευθερία σκέψης]*, εισ.-μτφρ.-σχόλια: Δημήτρης Τζωρτζόπουλος, Αθήνα, Ηριδανός, 2016.

Χικμέτ, Ν., *Ποιήματα*, πρόλογος-απόδοση: Γιάννης Ρίτσος, Αθήνα, Κέδρος, 1966.

Žižek, S., *Πρώτα σαν τραγωδία και μετά σαν φάρσα*, μτφρ.: Νεκτάριος Καλαϊτζής, Αθήνα, Scripta, 2011 [2009].

Žižek, S., *Λακάν*, μτφρ: Δημήτρης Καγιαλάρης – Κωνσταντίνος Παπαδάκης, επιμ.: Δημήτρης Βεργέτης – Αλεξία Παρασκευουλάκου, Αθήνα: Πατάκης 2016⁶ [2006].

Βιβλιογραφία του Fredric Jameson

Jameson, F., *Marxism and Form: Twentieth century Dialectical Theories of Literature*, Princeton, University Press, 1971.

Jameson, F. "Metacommentary", στο F. Jameson, *The Ideologies of Theory*, ό.π., [1971], 5-19.

Jameson, F. "Introduction" στο: Henri Arvon, *Marxist Esthetics*, transl.: Helen R. Lane, intr.: Fredric Jameson, Ithaca-London, Cornell University Press, 1973, vii-xxiv.

Jameson, F., *The Prison House of Language: A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism*, Princeton, Princeton University Press, 1974.

Jameson, F., "Change, SF, and Marxism: Open or Closed Universes?" *Science Fiction Studies* 1, no. 4, 1974, 272-6.

Jameson, F. "The Vanishing Mediator, or Max Weber as Storyteller" στο: Jameson, *Ideologies of Theory*, ό.π., [1974], 309-343.

Jameson "Of Islands and Trenches. Neutralization and the Production of Utopian Discourse", στο F. Jameson, *Ideologies of Theory*, ό.π., [1977] 386-414.

Jameson, F. "Reification and Utopia in Mass Culture" στο Fredric Jameson, *Signatures of the Visible*, London-New York, Routledge, 1992 [1979].

Jameson "Marxism and Historicism", στο: F. Jameson, *Ideologies of Theory*, ό.π., [1979], 451-82.

Jameson, F., *Fables of Aggression: Wyndham Lewis. The Modernist as Fascist*, London-New York, Verso, 2008 [1979].

Jameson, F., "Towards a New Awareness of Genre." *Science Fiction Studies*, vol. 9, no. 3, 1982, 322-4.

Jameson, F., *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic act*, London & New York, Routledge, 1983.

Jameson, F. "Third-World Literature in the Era of Multinational Capitalism" στο F. Jameson, *Allegory and Ideology*, ό.π., [1986], 159-86.

Jameson, F. "Cognitive Mapping", στο: Cary Nelson-Lawrence Grossberg (ed.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, London, Macmillan, 1988, 347-60.

Jameson, F. "Commentary." *Journal of Modern Greek Studies*, vol. 8 no. 1, 1990, 135-139.

Jameson, F., *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, London-New York, Verso, 1992.

Jameson, F., *Το μεταμοντέρνο, ή η πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού*, μτφρ: Γιώργος Βάρσος, Αθήνα, Νεφέλη, 1999 [1992].

Jameson, F., *The Geopolitical Aesthetic: Cinema and Space in the World System*, preface: Colin MacCabe, London, Indiana UP, 1992.

Jameson, F., *The Seeds of Time*, Columbia, Columbia University Press, 1994.

Jameson, F., *Brecht and Method*, London-New York, Verso, 1999.

Jameson, F. – Miyoshi, M. (eds.) *The Cultures of Globalization*. Durham, Duke University Press, 1998.

Jameson, F., *Παγκοσμιοποίηση και πολιτική στρατηγική*, μτφρ.: Μιχάλης Λαλιώτης, Αθήνα, Πλέθρον, 2017 [2000].

Jameson, F., *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*, London-New York, Verso, 2005.

Jameson, F., *Οι αρχαιολογίες του μέλλοντος: Η επιθυμία που λέγεται ουτοπία και άλλες Επιστημονικές Φαντασίες*, μτφρ.: Μιχάλης Μαυρωνάς, Αθήνα, Τόπος, 2008 [2005].

Jameson, F., *Late Marxism: Adorno or The Persistence of the Dialectic*, London, Verso, 2007² [1989].

Jameson, F., *The Ideologies of Theory*, London - New York, Verso, 2008.

Jameson, F., *Μια μοναδική νεωτερικότητα: Δοκίμιο για την οντολογία του παρόντος*, μτφρ.: Σπύρος Μαρκέτος, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2009 [2002].

Jameson, F., *Valences of the Dialectic*, London & New York, Verso, 2009.

Jameson, F. “The Three Names of the Dialectic”, στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 2009, 3-70.

Jameson, F., “Deleuze and Dualism”, στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 181-200.

Jameson, F. “Ideological Analysis: A Handbook”, στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 315-63.

Jameson, F. “Utopia as Replication” στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 410-34.

Jameson “The Valences of History Part II: Making History Appear”, στο: F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 546-612.

Jameson, F. “Globalization as a Philosophical Issue”, στο F. Jameson, *Valences of the Dialectic*, ό.π., 435-55.

Jameson, F., *Representing Capital. A Reading of Volume One*, London-New York, Verso, 2011.

Jameson F., “The Aesthetics of Singularity”, *New Left Review*, vol. 92, 2015, 101-32.

Jameson, F., *An American Utopia: Dual Power and The Universal Army*, ed. Slavoj Žižek, London-New York, Verso, 2016.

Jameson, F., *Οι αρχαίοι και οι μεταμοντέρνοι: Για την ιστορικότητα των μορφών*, μτφρ: Γιώργος Καραμπελας, Αθήνα, angelus novus, 2019 [2015].

Jameson, F., *Allegory and Ideology*, London-New York, Verso, 2019.

Jameson, F., *The Benjamin Files*, London-New York, Verso, 2020.

Jameson, F. “On Levels and Categories”, *Historical Materialism*, Vol. 29., Issue 1, March, 2021, 221-3.

Διαδικτυακοί Ιστότοποι και links (Τελευταίες ανακτήσεις: 30/6/2021)

Alternative Factor: Η έντυπη Speculative Fiction στην Ελλάδα - <http://web.archive.org/web/20031002011737/http://www.altfactor.gr:80/index2.html>

Clute, J. – Langford, D. – Sleight, G. (eds.), *The Encyclopedia of Science Fiction*: <http://www.sf-encyclopedia.com/>

Forums – SFF.gr – Επιστημονική Φαντασία, Μυθοπλασία, Τρόμος: <https://community.sff.gr/>

Greek SciFi Wiki: wiki για την ελληνική επιστημονική φαντασία και το φανταστικό: http://wiki.redworlds.gr/tiki-read_article.php?articleId=6

Jameson, F. “World Literature’s Foreign Office” (2008) Holberg International Memorial Prize: <https://www.youtube.com/watch?v=EUtV4kCzvnU>

Okaofo N. “African-futurism defined” <http://nnedi.blogspot.com/2019/10/africanfuturism-defined.html>

Redworlds: Ιστοσελίδα αρχείου για την ελληνική εφ: <https://www.redworlds.gr/>

-Βραβεία Ικαρομένιπος: μία διένεξη: <https://www.redworlds.gr/ikaromenippos-dieneksi>

-«Ελληνικό φανταστικό, εφ και εκσυγχρονιστική φαντασίωση» <https://www.redworlds.gr/elliniko-fantastiko-lima-vretos>

Tamas, C.: A Dialogue with Prof. Dr. Domna Pastourmatzi (Aristotle University, Thessaloniki, Greece) | Europa SF - The European Speculative Fiction portal: <https://europasf.eu/a-dialogue-with-prof-dr-domna-pastourmatzi-aristotle-university-thessaloniki-greece-by-cristian-tamas/>

Tally, Jr., Robert T. November 9, 2017. "Fredric Jameson and the Controversy over 'Third-World Literature in the Era of Multinational Capitalism.'" *Global South Studies: A Collective Publication with The Global South*: <https://globalsouthstudies.as.virginia.edu/key-thinkers/fredric-jameson-and-controversy-over-%E2%80%9Cthird-world-literature-era-multinational>

Για την Άγρια Ακρόπολη

Δημητρούλια, Τ. «Εφιαλτικός μελλοντικός κόσμος», *Καθημερινή*, 9/2/2014: <https://www.kathimerini.gr/culture/books/752451/efialtikos-mellontikos-kosmos/>

Κούρτοβικ, Δ. «Ένας κόσμος χωρίς ουρανό», *Τα Νέα*, 27/12/2013: <https://www.tanea.gr/2013/12/27/lifearts/enas-kosmos-xwris-oyrano/>

Μάντης, Ν. Α.: «Η λογοτεχνία του φανταστικού 2», *Ο Αναγνώστης* <https://www.oanagnostis.gr/h-logotechnia-tou-fantastikou-2/>

Μάντης, Ν. Α.: «Ένας τέλειος εφιάλτης», 20/12/2014 <https://www.topontiki.gr/2014/12/20/enas-telios-efialtis/>

Μάντης, Ν. Α., συνέντευξη, 19/2/2016: <https://proustandkraken.com/2016/02/%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B7%CF%82%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%85%CE%BE%CE%B7/>

Μανωλίδης, Μ. (mman) σχόλιο – κριτική: Άγρια Ακρόπολη - Νίκος Α. Μάντης - Ελληνική Επιστημονική Φαντασία - SFF.gr - Επιστημονική Φαντασία, Μυθοπλασία, Τρόμος, 29/7/2014: <https://community.sff.gr/topic/15701-%CE%AC%CE%B3%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%B1%CE%BA%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82%CE%B1%CE%BC%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B7%CF%82/>

Πανταλέων, Λ. «Στα έγκατα του πολιτισμού», *Literature*, 29/11/2013: <https://www.literature.gr/sta-egkata-tou-politismou-tis-linas-pantaleon/>

Χατζηβασιλείου, Β. «Η εξουσία του μέλλοντος», *Το Βήμα*, 24/1/2014: <https://www.tovima.gr/2014/01/24/books-ideas/i-eksoysia-toy-mellontos/>

Για το Τί είδε η γυναίκα του Αωτ;

Μπουραζοπούλου, Ι. «Η λογοτεχνία του φανταστικού 4», *Ο Αναγνώστης*: <https://www.oanagnostis.gr/i-logotechnia-tou-fantastikou-4/>

Μπουραζοπούλου, Ι. συνέντευξη, 13/9/2011: <https://bookpress.gr/sinenteuxeis/ellines/1835-bourazopoulou>

Μπουραζοπούλου, I. συνέντευξη, 19/9/2012: <https://thalesandfriends.org/el/2012/09/19/ioanna-mpourazopoulou-oso-perissotero-oiazoun-oi-distixies-mas-toso-antithetes-mas-fainontai/>

Μπουραζοπούλου, I. συνέντευξη, 11/10/2015: <https://proustandkraken.com/2015/10/%CE%B9%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%85%CE%BE%CE%B7/>

Μπουραζοπούλου, I. συνέντευξη, 29/12/2015: <https://left.gr/news/ioanna-mpourazopoulou-fantastoyme-adynto-mporei-kai-na-epiheirisoyme>

Μπουραζοπούλου, I. συνέντευξη, 23/6/2016: <https://selides.kastaniotis.com/%CE%B9%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%BF%CE%B9-%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B1/>

Αφιέρωματα περιοδικών

New Literary History, “Greimassian Semiotics” vol. 20, no. 3, 1989.

Science Fiction Studies (1973 - σήμερα).

Διαβάζω: Αφιέρωματα στην ΕΦ του περιοδικού: *Διαβάζω* τχ 20 (1979), τχ 220 (1989) και τχ 432 (2002).

Το Δέντρο, τχ 195-196, Αφιέρωμα “Παραλογοτεχνία” Ιανουάριος 2014.

robotnik fantastica: Εργάτ(ρι)ες του Φανταστικού, τχ 3, Ιούνιος 2020 (Samuel R. Delany).

Historical Materialism, “Symposium on Allegory and Ideology”, Vol. 29, Issue 1, March 2021.